

Szuromi Rita

Kuriális nemesek földje

Egerfarmos és a Kandó család kapcsolata



Szuromi Rita:
KURIÁLIS NEMESEK FÖLDJE
Egerfarmos és a Kandó család kapcsolata

Írta:
Szuromi Rita

Lektorálta:
Dr. Csiffáry Gergely
a történelemtudományok kandidátusa

Felelős kiadó:
Poczokné Blanár Gabriella
Egerfarnos Község polgármestere

A kötet kiadását támogatták:



ÚJ MAGYARORSZÁG
VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM
2007-2013



Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap: a vidéki területekbe beruházó Európa

ISBN 978-963-08-6933-1

Az első borítón egerfarmosi falurészlet látható - Gyulay Zsolt grafikusművész alkotása.

A hátsó borítón Kandó Kálmán mellszobra Bukta Imre alkotása,
illetve az első fázisváltós próbamozdony egyik útján, Dunakeszi-Alag és Rákosrendező között
látható (a fotó Fojtán István tulajdona).

Borító terv: Hanuszik Csaba

Nyomdai munkálatok:
Eger '91. Nonprofit Kft.

2013.

Szuromi Rita

KURIÁLIS NEMESEK FÖLDJE

Egerfarmos és a Kandó család kapcsolata

Egerfarmos, 2013.



Tisztelt Olvasó!

Évek óta készültünk e kiadvány megjelentetésére, s egy nyertes pályázat segítségével most megvalósulhatott a régi álmom. 2011-ben, amikor az fennmaradt első írásos emlék alapján 750 éves községünket ünnepeltük, felerősödött az igény egy, a falu történetét átfogóan bemutató könyv elkészítésére. Nagyon sokan megkerestek, buzdítottak és biztattak, hogy ennek a nagy múlttal rendelkező, sok neves embert adó településnek legyen végre egy olyan, mindenki által elérhető kiadványa, ahol olvashatók a múlt emlékei mellett a jelen eredményei is.

A levéltári forrásokon alapuló történelmi visszatekintés mellett megtalálhatjuk itt környezetünk földrajzi neveit, a jelenleg még látható, de a mára már eltűnt tanyákat, halmokat is. Olvashatunk az innen induló, vagy hírnevünket öregbítő családokról, jeles személyekről, akik közül talán a legismertebb Kandó Kálmán villamosmérnök, feltaláló. Felidézhetjük a régmúlt ünnepeit, hétköznapijait, szokásait, viseletét is. Az elmúlt évek történéseit pedig egy csokorba szedve összegeztük, mely alapján megállapítható, hogy községünk a jelenlévő problémák ellenére is fejlődik, gyarapszik.

Bízom benne, hogy a DVD-melléklettel megjelenő kiadvány eljut minden érdeklődőhöz, s így a távollévők is megismerhetik Egerfarmos történelmét.

Az elmúlt hónapok során sokan, sokat tettek azért, hogy ez a kötet elkészüljön. Ezúton fejezem ki köszönetemet mindazoknak, akik segítették a munkát. Elsősorban a mű írójának, Szuromi Ritának, aki lelkiismeretesen felkutatta a múltat, és megkereste azokat, aki tudásukkal, emlékeikkel, dokumentumaikkal, fotóikkal hozzájárultak ahhoz, hogy ez a könyv tartalmában és küllemében minél gazdagabb legyen. Köszönet mindazoknak az adatközlőknek is, akik ezt a munkát segítették!

Kívánok kiadványunkhoz kellemes olvasást, s őszintén bízom abban, hogy majd a fiatalok, a gyermekek és az unokák is leveszik a polcról Egerfarmos monográfiáját, s örömmel lapozzák, olvassák településünk évszázadainak krónikáját. Mert ne feledjük Tamási Áron sorait: „*Aki nem ismeri múltját, nem értheti a jelent, amely a jövőnek hordozója.*”

Kívánok Önöknek e könyv olvasásához hasznos időtöltést és tartalmas órákat!

Poczokné Blanár Gabriella
polgármester

Gondolatok a falukutatás elé

Ahogy a jelenünkben minden település egyedi és semmi mással össze nem hasonlítható, úgy a múltban is minden falu fejlődése, történelme sajátos és csak arra a közösségre jellemző eseményeket hordoz. Egerfarmos múltja — a megmaradt iratanyagok gazdagsága miatt — viszonylag jól megismerhető, ám ennek ellenére a falutörténet összegzésekor mégis maradtak feloldhatatlan és jelenleg még megválaszolhatatlan kérdések.

A község azon kevés számú település közé tartozik, amely kialakulásának megfejtését nem segíti a névetimológia. Nyelvészek sem tudják pontosan, milyen jelentéstartalmat hordozott egykor a „*Fornos*” szó, bár abban egyetértenek, hogy a falu neve pusztá személynévből keletkezett magyar névadással. Ugyancsak az elmúlt évszázadok homálya borítja a falutörténeti kutatásokban gyakran emlegetett „*farmosi nemesek*” kifejezés valódi és pontos jelentését. A középkori oklevelek tartalmának ismeretében nem állítható, hogy egyértelműen vérségi, vagyis egy korai nemzetségi kapcsolatot takar a kifejezés, de az sem, hogy pusztán csak a „*királyi emberek*” közigazgatási jelenlétére bizonyosság. A középkori oklevelekben felbukkanó „*farmosi nemesek*” összetétel sokkal inkább a magyar történelem azon máig tisztázatlan és kérdéseket felvető időszakát tárják elénk, amikor az egykor várjobbágyi réteg, mint a királyi emberek rétege, elindult a nemessé válás, avagy a jobbágyi rétegbe történő lesüllyedése útján.

A település kora középkori történelmének biztos pontja — az építészettörténetileg is igazolt — XIII. században épült román kori kápolna meglelte, amely a faluszerveződés befejeződésének minden kétséget kizáró bizonyítéka. Ám a faluhely pontos megjelölése — régészeti feltárások hiányában — ismét bizonytalanságot mutat. Több esetben történik utalás arra, hogy a lakosok a XVI. század második felének, vagy utolsó harmadának háborúitól szenvedve, netán a vízrajzi viszonyok megváltozása miatt átköltöztek a Rima bal partjáról a nagyobb védelmet nyújtó jobb partra, a templom és temető köré, de a korai szálláshelyek, vagy az ősfalu pontos helye ismeretlen. A falutörténeti kutatás során felszínre kerülő adatok azonban kiválóan példázzák azt, hogy a török hódoltság másfél évszázada alatt milyen társadalmi mobilitásra nyílt lehetőség a végvári harcokban részt vevő, gyakran a jobbágyi sorban élők számára. A török és magyar dézsmajegyzékek összeírásai és névanyaga nemcsak arra bizonyíték, hogy a faluban — mivel hosszabb ideig történő elnéptelenedés nem volt — minimális a lakosságsere, hanem arra is, hogy az adózó jobbágyok közt feltűnő családok néhány évtized múlva katonai érdemeikkel milyen gyorsan képesek voltak felemelkedni a vagyontalan nemesi réteg közé. A XVI. század derekán készült adóösszeírásokban az adófizetők közt szereplő Kandó, Szalay és Cizce családok a XVII. század elején már nemesi ranggal bírtak. A végvári háborúknak eredménye, hogy a török-magyar védelmi vonal mentén álló falvak lakosságának jelentős hányada tesz szert vitézsége érdemképpen nemesi kiváltságra, amely az országos átlag fölötti kuriális nemesség kialakulását eredményezi ezekben a falvakban — köztük Egerfarmoson is — a XVII. század közepére, végére.

A hódoltság másfél évszázadát követően új, Habsburg hű, immár birtokos nemesi réteg jelenik meg a faluban, amelynek egy része még mindig folytonosságot mutat a XVI. század derekán a településen élt családokkal.

Egerfarmos történetének része *Szőke falu*, illetve később *Szőke puszta*. Három rövid, de önálló fejezetben mutatjuk be a mára már lakatlan és csupán földrajzi fogalomként megőrződött területet. Ismertetjük a törökdúlás előtti középkori falut, szólunk a *Barátfertő-tó* nevében megőrződött Csepellényi György pálos szerzetes meggyilkolásának okáról és körülményeiről, végül pedig a XVIII. század végén egy kései boszorkányper helyszínéként felbukkanó, de akkor már lakatlan területként ismerhetjük meg Szőke pusztát.

A monográfia kiemelten követi figyelemmel a község mai identitását meghatározó *Kandó család* sorát. A családfa kutatását és összeállítását elvégző *Kandó Judit* felkutatott adatainak segítségével mutatjuk be a korai családtörténetet a hódoltság koráig, ismertetjük a Kandók és Egerfarmos kapcsolatát, külön fejezetben szólunk Kandó Kálmán villamosmérnökről, a Kandó mozdonyok megalkotójáról és végül a népes, szerteágazó család ma élő leszármazottjainak életútjába is bepillantást nyerhetünk. A Kandók és Egerfarmos kapcsolatának tisztázása azért is bír jelentőséggel, mert annak ellenére, hogy itteni életvitelszerű jelenlétük csak hét évtizedre, 1763 és 1841 közé korlátozódik — utóbb már csak „*Kandó örökösök*” szerepelnek a falutörténetben —, mégis az egerfarmosi előnevet használó család tagjai gazdag és változatos életútjukkal, alkotói, szellemi munkájukkal világszerte ismertté tették az előnevet adó települést.

Szintén önálló fejezetet szentelünk a településfejlődés további két meghatározó családjának, az *Atkány Szalay családnak* — amely annak ellenére, hogy jelenlétük szintén csak két generáció esetében mutatható ki pontosan, szerepük mégis elvitathatatlan a község életében —, illetve a *Brezovay-Oláh családnak*, amelynek hatása a falu életére a XIX. századtól napjainkig pontosan követhető. Egerfarmos és az Atkány Szalay család kapcsolatának feltárását egy ma élő leszármazott, *dr. Alberti Erzsébet* segítette, a Brezovay-Oláh családok bemutatásában pedig a ma is a községben élő *özv. Kiss Jenőné Oláh Eszter* működött közre. Az adatközlőink önzetlen segítségét épp úgy köszönjük, mint a könyv lektorának, *dr. Csiffáry Gergelynek* a történelemtudományok kandidátusának szakmai támogatását!

Egerfarmosnak jól dokumentálható az újkorban betöltött történelmi szerepe. Az 1848/49-es szabadságharc alatt az 1849. március 1-én történt „*egerfarmosi ágyúcsata*” részletei több hadvezér és politikus visszaemlékezésében — így Görgey Artúr és Máriássy János emlékirataiban — is megőrződtek annak okán, hogy a délután egy órától sötétedésig tartó összecsapás utóbb sorsfordítónak bizonyult a magyar honvédek hadvezetésében. Arra pedig szinte alig akad példa, hogy a községi elöljárók ilyen pontosan és fegyelmetten vezették és megőrizték a testületi ülések jegyzőkönyveit, mint Egerfarmoson, ahol a tanácsköztársaság hónapjaiban történt testületi tanácskozások később sokszor terhelő iratait sem semmisítették meg.

A község 1812 és 1950 közt közigazgatásilag Borsod megye része volt, s ez a földrajzi közelségen túl külkapcsolatának rendszerét is meghatározta. Az 1950-ben történt visszacsatolás — amely a térségben Szihalom, Borsodszemere, utóbb Mezőszemere

településeket is érintette —, azonban átrendezte a község külkapcsolati rendszerét és dominánssá vált Eger, valamint Füzesabony szerepe. Egerfarmos esetében jól mutatják az utóbbi fél évszázad történései, eseményei, hogy miként hat egy mikroközösség szokásrendszerére a makrokörnyezet változása.

Egy monográfia terjedelmi korlátai és a korai időszak hiányos forrásanyaga miatt sosem lehet teljes, minden kérdésre kimerítően választ adó. Ám a közösség belső életének, szervezettségének, szokásrendszerének, identitásának bemutatásával, és az országos történelmi eseményekben való részvételével közelebb hozhatja, érthetőbbé és megélhetőbbé teszi a ma emberének az elmúlt évszázadokat.

Szuromi Rita

Egerfarmos földrajzi környezete

Egerfarmos Heves megye délkeleti részén, a *Heves-Borsodi síkságon a Borsodi Mezőségben* helyezkedik el. Földrajzi környezetét döntően a Bükk hegységből délre tartó vízfolyások alakították ki.

A ma egységként kezelt síkság földtörténeti fejlődése és hidrológiai múltja változatos. Az *Eger patak* a pleisztocén-holocén kor határán még délies irányú lefolyással rendelkezett, nagyjából Füzesabony-Tiszanána vonalán. A vidék másik jelentős vize és egyben építője a *Laskó-patak* viszont még a holocén kezdetén is dél felé, Átány-Tarnaszentmiklós irányába folytatta útját, és csak a Tisza megjelenése után tért el fokozatosan kelet felé, a mai Mezőtárkány-Sarud vonalra. Korábbi lefutását ma a *Hanyi-ér* követi, egy későbbit pedig ettől észak-keletre az időszakos vizű *Csincsá*. A két egykori patakmeder az 1893-ban befejeződött belvízrendezések során töltések közé szorított belvízlevezető csatornává vált.

A vízgazdagság még a XIX. század derekán, a mederszabályozások előtt is jellemezte Egerfarmos: „*Folyóvizei vannak ezen községnek az úgynevezett Laskó folyó, mely Mezőtárkány községtől folyik a Farmosi határon mindenütt egyenes vonalban lefelé a Poroszlai határba. Ezen folyó választja el a Farmosi határ déli részét a mezőtarkányi és a besenyei község határban levő Tepélyi puszta határtól. A másik folyó az Eger patakja, mely Eger felől Mezőtárkány mellett folyja keresztül Farnos községnek déli oldalát, és mely vizén a közbirtokosság által közösen épített, alól csapó kétköví malom vagyon. Van még egy igen nevezetes folyó, mit Rima folyónak nevez a község. Ezen folyó nagyobb esőzések idején az Eger patakjából (Nagy)Tállya községnél szakad ki, mely öles magasságú víz sebességgel rohan a határon keresztül 10 öles szélességben. Ezen víz sokszor elönti a határt, sőt még búza kereszteteket is hord el és így igen kártékony hatású. Valamint az Ostoros folyót sem lehet említés nélkül hagyni, mivel ez egyszerre szokott megáradni és egyik folyó a másikával majdnem szemközt van, de utójára is egy öszveszorított három öles kanálisba kellenek folyniuk az Egerlövői határban. (...) Esős években kicsi medrükben nem férhetvén, nagy rohammal csatornájukból kifolynak és temérdek károkat okoznak.*”¹

A Heves-Borsodi síkság északi részein ma is több „élő” patakot és az ezeket összegyűjtő, tehát állandó és mozgó vizű csatornát találunk. Nagyobb számban vannak itt apróbb-nagyobb kiterjedésű, teljesen soha ki nem száradó mocsarak és időszakosan vizes laposok. A két legjelentősebb vízfolyásnak, a Laskónak és az Egernek a medre ma a kistáj középső részén húzódik. Az *Eger patak* Maklárnál két ágra szakad, de vizének a zömét egy zsilip a *Rimának* nevezett ágba tereli, s a ma Egernek nevezett ág (Eger-malomcsatorna) csak időszakosan jut vízhez. Egerfarmos alatt az *Eger-malomcsatorna* bujtatóval keresztezi a Rima-ágot, és felveszi a *Hórral* egyesült *Kánya-patakot*. Borsodivánka felett a két ág ismét *Eger* néven egyesül.²

¹ PESTY Frigyes, 1988. 102.

² ENDES Mihály – HARKA Ákos, 1978. 11.

A meder vízbőségét a XIX. században így jellemezték: „Nagytyánánál egy ág szakad ki az Egerből, mely Rima név alatt délkeletre tart, Szihalmot és Szemerét érinti és Egerfarmostól keletre a főággal egyesül. E folyónak egész hossza mintegy 9 mértföld,³ melyből a kettős megye területére Bekölcztől a megyének Farmostól nyugatra eső határáig 6 1/8 és a Négyestől délre eső határától az Eger torkolatáig 1 1/4, összesen tehát 7 3/8 mértföld esik, míg folyásának többi részét Borsod megyének területén végzi. E kis folyócska, mely azonban rögtönös hó-olvasás, vagy nagy záporosók következtében néha nagyon megárad iszonyú károkat tesz (...) Felnémettől Eger-Farmosig a megye keleti határához közel eső helységek határait mossa.”⁴ Az Eger patak mellékvizeként szólnak a korabeli források az *Ostoros-patakról*, mely „az Eged hegy délnyugati oldaláról jöven vele egyenközüleg foly és Szemerén alul szakad beléje.”⁵ Az Eger patak nem csupán vízrajzi jellemzőként volt jelen Egerfarmos múltjában, hanem mint természetes közigazgatási határ is, a Borsod- és Heves vármegyét egymástól elválasztó vízfolyás. Ennek a következménye, hogy az Eger patak partján elhelyezkedő település a XVI. és a XIX. században is megyét változtatott.

A másik meghatározó vízfolyás az Eger paktól déli irányban található *Laskó*. A mederszabályozások előtt a jelentős vízhozamú folyam nagyobb esőzések, intenzív hóolvasások időszakában medréből kilépve, az Eger patakkal és a Rimával egyesülve *jelentős elöntéseket* okozott Egerfarmos határában és annak belterületén.

A Bükk-hegységből délre tartó vízfolyások alakították ki Egerfarmos felszíni terepviszonyait. A Bükkből lefutó vízfolyások évezredes építő munkáinak eredményei az Egerfarmos határában nagy számban előforduló *hordalékdombok*, amelyet a népnyelv „*halmoknak*” nevez (*Siv halom, Fekete halom, Kettős halom*). A patakok által épített hordalékkúpok hátainak felszíni anyagát változatos összetétel jellemzi. A homokmozgások periódusait időnként löszképződése szakította meg, amire újabb homokmozgás következett. Ezzel a jelenséggel Mezőtárkány-Egerfarmos-Borsodivánka vonalában és Egerlövő környékén találkozhatunk. Itt nagy tarkaságban fordulnak elő *lössös homokok, homokos löszök*. Ennek a geológiai fejlődésnek az eredménye, hogy Egerfarmos homoklelőhellyel is rendelkezett.⁶ A löszhátak közeiben azonban megtalálhatók a *szikés és réti talajok* is. A település tengerszint feletti átlagos magassága 100 méter.

A felszíni folyóvizek építő-romboló munkájának eredményeként alakultak ki azok a mélyedések, melyek idővel vízzel teltek meg és *állandó tavakká* váltak. A XIX. század közepén öt szárazságban kiapadó kisebb tavat, a határban pedig három állandó vadrucást jeleztek.⁷

Sokaságukat 1864-ben így jellemezték: „Ezen község határában több nevezetes tavak voltak: ezek közzé tartozott a Kenderszögi dűlőben hosszan elnyúló Kenderszögi tó és az Úrréti dűlőben négyszáz hold területen megfeneklett posvány. A közlegelői dűlőben több

³ Mértföld: a régi magyar mértföld 1000-4500 kettős lépés, 1,74-8,36 kilométer, ritkán 11,3 kilométer. Német, osztrák és postai mértföld: 7,58 kilométer – CSIFFÁRY Gergely, 1996. 344.

⁴ ALBERT Ferenc, 1868. 36-37.

⁵ ALBERT Ferenc, 1868. 36-37.

⁶ GUSZMANNÉ Nagy Ágnes, 1997. 511.

⁷ FÉNYES Elek, 1851. 7.

kisebb-nagyobb tavak, valamint a Laskó dűlőben a Laskó folyó mellett igen hosszan nyúló posványos tér. (...) Van az Egri Fő Káptalan birtokában lévő részében mintegy 100. hold területen fekvő Barátfertő tó (...) és vannak még ezen pusztának több tavai is, nevezetesen a Gulyahorgas hosszan, fél kört formáló kiterjedésben nyúlik a Kenderszögi tó derekának, és a Gunyhóhorgas, majdnem egész kört formálva a Poroszlai határ mentének részén. Ezen két hosszan nyúló tó között van a több mint 200 hold területen fekvő Kákás tó, melyben sok vadmadarak szoktak tartózkodni, különben kedvezőbb esős időkben hallal is bővelkedik.”⁸

Egerfarmos éghajlata jellegzetesen átmeneti karaktert mutat az Alföld és az Északi-középhegység között. Zömmel a meleg, mérsékeltén száraz és mérsékeltén forró nyarú éghajlati körzetbe sorolható. Felhőzetének évi átlaga 55%-ra tehető, a napsütéses órák évi összege pedig 1900-1950 között változik. Az éves középhőmérséklet 9,9 Celsius-fok. A tél csak mérsékeltén hideg, a januári középhőmérséklet mínusz 2 és mínusz 2,5 Celsius-fok közé esik. A téli napok száma átlagosan 35 napra tehető. A nyár meleg, a júliusi középhőmérséklet meglepően magas (20,5 – 21 Celsius-fok), a nyári napok száma 75-80 nap. A vidéken az uralkodó szélirány északkelet, és jellegzetes vonása a kis szélsébség, ami az Északi-középhegység védelmének köszönhető. Meglehetősen szűkös az évi csapadékmennyiség összege, mivel az csupán 520-550 milliméterre tehető.⁹ A táj vízmérlegét vizsgálva megállapítható, hogy a vízhiány az Alföld legszárazabb területeivel mutat hasonlóságot.

Egerfarmos természetes növényzetében a lágyszárú fajok a meghatározóak, környéke pedig kiváló gombatermő vidék, leginkább a szegfű, a csiperke, a lila pereszke, az őzláb és a laska gomba fordul elő.¹⁰ Állatvilágot az apróvadak jellemzik, természetvédelmi szempontból azonban kiemelkedő jelentőségű a fehér gólya állománya, a barna ásóbéka, az Egerfarmos-Egerlövő-Kétútköz által közrefogott területen a fenyőrigó, az Eger patak partján a berki tücsökmadár, valamint szintén az Eger patak mentén a hermelin.¹¹

Egerfarmos földtörténeti kialakulása és hidrológia fejlődése döntő jelentőséggel bírt az emberi civilizációk megtelepedésére és gazdálkodásuk jellegzetes vonásainak formálódására. A víz a megtelepülést elősegítő tényezőként jelent meg a korai civilizációk időszakában, a magyar középkorban a tatár- és törökdúlások időszakában pedig falu- és népességmegtartó tényezőként játszott szerepet Egerfarmos történetében. A farmosiak gazdálkodását ezen természetföldrajzi körülmények közt a szántóföldi kultúra, a legeltető állattartás jellemezte, de fontos szerepet kapott az újkorban a vadásztatás is. Jelentős ipari tevékenység nem alakult ki, ellenben az észak-dél irányú, az egri püspöki, majd érseki székhelyet a poroszlói révvel összekötő, és a falun áthaladó út hosszú évszázadokig biztosította a farmosaiknak a külvilággal a kapcsolatot.

⁸ PESTY Frigyes, 1988. 103.

⁹ ENDES Mihály – HARKA Ákos, 1978. 9.

¹⁰ GUSZMANNÉ NAGY Ágnes, 1997. 511.

¹¹ ENDES Mihály – HARKA Ákos, 1978. 37-69.

Régészeti emlékek a község területén

Egerfarmos eddig feltárt régészeti leletanyaga elsősorban a Csörsz-árok néven ismert szarmatakori védvonal közvetlen környezetére korlátozódik, hiszen a község közigazgatási területét nem érintette a közelmúlt két jelentős beruházása, a MOL-vezeték nyomvonala és az M3-as autópálya építése, de nagyobb, régészeti terepbejárást igénylő építkezés sem történt a közelmúltban.

1959. szeptember 8-án a temető melletti bányában temető nyomaira utaló *csontkupacot* találtak, lelet nélkül. Kormeghatározás nem történt.¹²

Az emberi jelenlétet bizonyító legkorábbi leletanyag *őskori (késő-neolitikus vagy rézkori)*. 1973-ban az Aranykalász Mgtsz végzett talajrendezést a Séji halom közelében, a vasútállomástól délkelet felé 700-800 méterre. A megmozgatott földben szabálytalan, téglalap alakú gödörbeásások nyomai bukkantak elő.¹³ Fodor László régész 1973. szeptember 28-án a helyszínen egymástól 2-3 méter távolságban laza, homokos talajba ásott gödrök nyomait rögzítette. A gödrök hossza 110-140 centiméter, szélessége 40-60 centiméter, mélysége 80-100 centiméter volt.¹⁴ A helyszínen néhány jellegtelen *késő-neolitikus vagy rézkori cseréptöredékre* is bukkantak.

1962-ben Patay Pál és Balás Vilmos a Sejhalomtól északra bronzkori cseréptöredékek jelenlétét figyelte meg a Csörsz-árok bejárása során.¹⁵ A terület régészeti vizsgálata során szokás meghivatkozni a térségben jelenlévő *Füzesabonyi Középső Bronzkori Kultúrát* (i. e. 1900-1300), ám Egerfarmos területén ennek konkrét tárgyi bizonyítékai nem lelhetők fel a régészeti adattárakban.

A terület lakottságának nagyobb számú bizonyítékai a szarmata korban kialakított Csörsz-árokhoz köthetők, hiszen a sánc egy belső szakasza Egerfarmos vonalában biztosított védelmet.¹⁶ A helyiek által „*Csesz árka*” vagy Ördög-árok néven ismert védelmi vonal Dormándot és Mezőtárkányt is érintve Ároktőnél érte el a Tiszát.

A Csörsz-árokhoz ma is sok legenda fűződik. Egy történet még a magyarok bejövetele előttől, egy Csörsz nevű avar királyról szól, aki seregével a Pannóniában uralkodó Rád király segítségére sietett, amikor azt megtámadta Frigyes király hatalmas és erős seregével. Rád és Csörsz király serege győzelmet aratott. A győzelmi ünneplésen Csörsz királyt megbabonázta Rád király szépséges leánya, Délibáb, így Csörsz feleségül kérte a lányt az apjától, cserébe a győzelemért, amit az ő serege segítségével értek el. Erre Rád király azt felelte, hogy neki adja a lánya kezét, ha vízen viszi haza. Elkezdődtek a munkálatok, az egész sereg folyómedret ásott, hogy az új asszonyt folyón vigyék haza. Egyszer csak nagy vihar kerekedett, Csörsz királyt pedig a lováról letaszította egy villámcsapás. A király meghalt, a munkálatokat pedig abbahagyták. De az árok emlékét

¹² DIV RA 135.

¹³ DIV RA 361.

¹⁴ DIV RA 368.

¹⁵ DIV RA 210.

¹⁶ LOVÁSZ Emese, 1991. 61.

őrzi több település, például Ároktő község és Árokszállás is, amely az árok végén épült, ahol megszállt a nép.¹⁷

Egy másik monda szerint Attila vezérhez köthető az árok, amikor nyughelyének építésekor ennek segítségével terelték el a vizet. A harmadik monda Kund magyar vezér fiáról, Csörszről szól, akit Csányban temettek el, amely település szintén az árok mellett húzódik.

A Csörsz-árok, vagy másként Ördög-árok egy szarmata kori védmű, amely körülbelül 1260 kilométer hosszan nyúlik el Magyarország területén. Ezzel a valaha épített legnagyobb védvonal a Kárpát-medencében. A valóságban védelmi funkciót látott el: az Alföldön megtelepedett szarmata törzsek építették római irányítás alatt, hogy az észak felől jövő germán támadásokat ki tudják védeni. Ugyanakkor a Mátra vidékéről érkező vizeket is elvezette, és mentesítette a csatorna déli részén lévő területeket.

Az árok a Dunakanyartól az Alföld északi peremén halad kelet felé, egészen a Tiszáig. Ezután körülbelül Debrecen környékén dél-kelet felé fordul és egészen az Al-Dunáig húzódik. Eredetileg 5-8 méter széles és 2-5 méter mély lehetett, belső oldalát pedig az árokból kitermelt földdel töltötték fel.

Első írásos említése egy 1067-es oklevélben található. Maradványai több mint 1600 éven keresztül jól láthatóak voltak, azonban a XIX. században kezdődött talajrendezések miatt ma már csak kis szakaszai ismerhetők fel. A nyomvonal a laza, homokos területeket kikerülte, mert ott hamar betemetődött volna, azokon a területeken pedig, ahol ingoványos, vizenyős a terep, valószínűleg az építés idején még más terepviszonyok uralkodtak.

Az árok körülbelül a IV. század utolsó évtizedéig a rómaiak előretolt védvonala volt, amely a betörő barbár népek vándorlása ellen védte a Római Birodalmat. A védmű 324 és 337 között, Nagy Konstantin római császár uralkodásának ideje alatt épülhetett. A Csörsz-árokrendszer sáncai idővel elvesztették eredeti rendeltetésüket, de természetföldrajzi tényezőként továbbra is meghatározóak maradtak. A későbbi századok során útként, vízelvezetőként és birtokhatárként használták őket.

Az egerfarmosi árokszakasz első tudományos igényű leírását 1962-ben végezte el Patay Pál és Balás Vilmos. Adatközlőjük, az akkor 71 éves Patai Gáspár szerint az ő gyermekkorában a sánc még jól látható volt.¹⁸ Egy évtizeddel később, 1972. április 25-én úgyszintén Patay Pál jelentésében olvasható, hogy a Csörsz-árok klasszikus, középső szakasza az Ostorosnál, de lehet, hogy már a Rimánál megszakad.¹⁹

A szarmata kor emberi jelenlétének bizonyítékai kerültek elő a Kapros Márta, Kovács Béla, Nagy Árpád által a *Szentháromság szobor* körül 1969. szeptember 15-19. közt végzett ásatáskor is. A keresztleletlen csecsemők temetési helyének és szokásainak vizsgálatakor öt gyermeksírral mellett a szobor bal oldalán két szarmata kori felnőtt temetésének nyomait rögzítették a régészek.²⁰

¹⁷ KOMJÁTHY István, 1955. 316-317.

¹⁸ DIV RA 210.

¹⁹ DIV RA 342.

²⁰ DIV RA 339.

KORAI ÉVSZÁZADOK

Faluszerveződés a vizek védelmében

Egerfarmos nevének „*Fornos*” névalakban²¹ történő első írásos emlékét *IV. Béla király* (1235-1270) azon oklevele őrizte meg, amelyet *1261. szeptember 9-én* adott ki azzal a szándékkal, hogy egyetlen oklevélbe foglalja az egri egyház valamennyi birtokát és halászóvizét, összes kiváltságát és tizedszedési jogát, mert az egyház korábbi okiratai a tatárjáráskor elpusztultak. Az évszázadok során ez az irat is megsemmisült, így Farnos neve ma *V. István király* (1270-1272) 1271-ben kelt átiratából ismert.²²

A település kialakulása azonban rendszerint megelőzi annak első írásos említését, vagy a ránk maradt okirat keletkezésének korát, hiszen a helynévadás az írás nélküli századokban következett be.²³ Farnos kialakulásának okát így jóval a XIII. század előtt kell keresni.

A település a hegyvidék és az síkság találkozásánál, *a Rima és az Eger patak által védett területen* alakult ki. Ez esetben azonban mégsem a vizek közelségének megtelepedést segítő tényezője játszhatott szerepet a faluhely kialakulásában. Egerfarmos a *szihalmi* és a *poroszlói királyi udvarhelyeket* összekötő, a középkorban mindvégig fontos *főközlekedési úton* vagy amellettt jött létre. Minden bizonnyal a honfoglalást követő és az államalapításig tartó időszak *közigazgatásának kiépülésével*, annak feltételezhetően védelmi, vagy kiszolgáló funkcióival összefüggésben alakulhatott ki. A korai, kialakuló magyar államszervezetben ugyanis az udvarhelyeknek és a birtokközpontoknak fontos „*államigazgatási*” vagyis *hatalombiztosító* szerep jutott.

A *szihalmi földvár és a királyi udvarhely* elhelyezkedése, működése ma is sok kérdést és bizonytalanságot vet fel, hiszen az egykori mocsaras környezetben, a kiugró, keskeny nyúlványon beazonosított Árpád-kori földvár területén teljes körű régészeti feltárás nem történt.²⁴ A szórványos leletek és időről időre megkezdett részleges régészeti ásatások miatt csak feltételezni lehet, hogy időben több, egymástól eltérő kultúra — a bronzkor első felében és közepén a hatvani és füzesabonyi kultúra — is megtelepedett ezen a dombon, amely a kora Árpád-korban is lakott volt. A honfoglalás időszakában történt megtelepedés bizonyítékeként leggyakrabban *Anonymus: Gesta Hungarorum*-át idézik, amelyben a krónikás Árpádnak és vitézeinek e vidékre történő érkezését mondja el: „*Árpád vezér és övei megindulván az Egur (Eger) vizéig jövének... s azon halmot, melyen a vezérnek leveles szint csináltak, Zenuholm-nak (Szihalom) nevezték, s táboruk az Ustoros (Ostoros) vizétől Pourouzlou (Poroszló) váráig terjedt. Innen megindulva a Zogea*

²¹ A település középkorban használt névalakjai: 1261. Fornos, 1265. Furnos, 1273. Fornos, 1279. Fornos, 1290. Fornos, 1313. Farnas, 1317. Fornos, 1333. Fornos, 1346. Furnus, 1546. Farnos, 1552. Farnos, 1647. Farnos. – HML XV-61/6. Kovács Béla gyűjtése alapján.

²² KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet, 1997. 25.

²³ KRISTÓ Gyula, 1994. 223.

²⁴ NOVÁKI Gyula – BARÁZ Csaba – DÉNES József – FELD István – SÁRKÖZY Sebestyén, 2009. 62.

(Zagyva) vizéig jövének és tábort ütének azon folyó partján a Tiszától a Mátra erdejéig... Akkor Árpád vezér a Mátra erdejében egy földet adott Edu-nak és Edumen-ek, ahol aztán unokájuk, Pata várat épített, kiknek a nemzetségéből származott sok idősk múltával Sámuel király, kit kegyességéért Obának neveznek vala.” Mindettől függetlenül a feltárt és a X-XI. századra datált temetőnek és földvárnak a kapcsolata máig is bizonytalan. A Szihalmi földvárnak, mint udvarhelynek a korai Árpád-kor közigazgatásban játszott fontos szerepe azonban elvitathatatlan: „A földvár külső rendvédelmét az itt lévő utak, vizek biztosítása mellett Tárkány és Maklár látta el. Az Eger és Laskó mentén felbukkanó besenyő nevek az uralkodói hatalom megszilárdítására tett kísérletek jelei.”²⁵

A közigazgatási egység körül mégsem alakult ki a szolgáltató falvak²⁶ klasszikus koncentrikus köre, bár Csépes, Kacsád, Rekcs, Izsépfája, Cinegéd, Szemere és Endréd mára már elpusztult települései e funkció meglétére utalhatnak. A Szihalmi udvarhely vonzáskörzete a korai Heves vármegyében az egyik legkisebb: a központtól 16 kilométeres kört érint. E körön belül valamennyi település kialakulása a X-XI. századra datálható.

A szihalmi udvarhelytől a Poroszlói birtokközpont lényegesen jobban körülhatárolható és több ismeretet nyújt az államszerveződés korai időszakáról. E földvárat Anonymus szintén említi, mint honfoglalás kori várat. Poroszló a Sártivány-Vecse nemzetség Poroszlai ágának volt birtoka, ahol nemzetségi monostor is állt.²⁷

A nemzetségsői palánkvár, később királyi udvarház és birtokközpont körül jól behatárolhatóan alakult ki a szolgáltató falvak gyűrűje, mintegy 20-22 kilométeres körön belül. Ide tartozott Sej, amely a tatárjárás előtt már létezett és futárszolgálati tevékenységet látott el.²⁸

A szihalmi udvarhely és a poroszlói birtokközpont vonzáskörzetén belül, a hatalmi központokat összekötő út — melynek északi pólusa az egri püspöki székhely, a déli a poroszlói rév volt — felénél, harmadánál alakult ki Farnos település. Ahogy a legtöbb település keletkezésének vizsgálatakor, úgy ebben az esetben is csak feltételezésekre lehet alapozni annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy ez vajon mikor, milyen céllal vagy feladatellátással összefüggésben történt. Láthattuk, hogy az államalapítást megelőzően a poroszlói és a szihalmi központok már létező, az államszervezést segítő hatalmi egységek voltak. Az is tudható, hogy a kettőt közlekedési út kötötte össze. Az Árpád-korban az országos utak mentén 8-10 kilométerenként, vagyis egy régi magyar mérföldenként ellenőrző pontokat létesítettek, ahol védelmi, futárszolgálati, ellenőrző feladatokat láttak el. Ez pedig elősegíthette az állandó meglepedést.

²⁵ B. HUSZÁR Éva, 2000. 68.

²⁶ Szolgáltató falvak: a korai magyar államszervezet kialakulásának jellegzetes megnyilvánulásai. Az államszervezet létrejöttét biztosító hatalmi központok kiszolgálására alakultak: védelmi, élelmezési, hírszerzési, személyi kiszolgálást láttak el. A helynevek ezeket a funkciókat a mai napig jól tükrözik, pl: Csépes: cséppel dolgozó népek. – B. HUSZÁR Éva, 2000. 50.

²⁷ NOVÁKI Gyula – BARÁZ Csaba – DÉNES József – FELD István – SÁRKÖZY Sebestyén, 2009. 55.

²⁸ B. HUSZÁR Éva, 2000. 68.

A faluszerveződés megfejtését segítheti a *névetimológia*. A történelmi Magyarország észak-keleti területein három Farnos/Farmos nevű település létezett: egy a Pest megyei Nagykáta mellett, egy Bihar megyében, egy pedig Heves és Borsod megye határán.²⁹

A Farnos (Fornos)³⁰ szó eredeti jelentésének hiánya azonban nem hozza közelebb a telepítést elősegítő tényezők megismerését, hiszen a falu nevéből csupán annyi tudható, hogy „*puszta személynevből keletkezett magyar névadással*.”³¹ A személynevek e korban gyakran testi tulajdonságokat tükröztek. Erre példa a Farmoshoz közeli, *Sej* és *Szőke puszta* névadása. Mindkettőben személyre jellemző fizikai, testi tulajdonság, a „*szőke/zeuke és a fehér/sew*”³² szavunk köszön vissza. Fornos esetében azonban a szó eredeti jelentése nem tisztázott. Kisebb számban arra is akad példa, hogy a birtokosok birtokaikról kapják nevüket, így a fornosi nemesek Fornos birtokáról. Jelen esetben ezt tartjuk valószínűbbnek, hiszen az 1261-ben keletkezett első oklevél szövegkörnyezete a „*Farmosi nemeseket*”, mint a Farnos területén élő előkelő embereket említi. 1273-ban Szemere határosa *Farmosi Hektor fia Tamás*, 1279-ben pedig Tamás mellett említést tesznek *Farmosi Pál fia Lukácsról* is. A Farmosi előnév valamennyi esetben a birtok földrajzi helyére utal. A személynévi eredetű névadás tehát a XIII. század utolsó harmadára már földrajzi fogalomként vált.

A település kialakulásához adhat támpontot az egerfarmosi templomnak a bélapátfalvi apátsággal való építészettörténeti hasonlósága. *Rómer Flóris* 1864-ben a templomépítés idejét a XIII. század elejére datálta, megjegyezve, hogy valószínűleg a tatárjárás után épült. Szépen megmunkált kváderköves falazata, a kövek pontos illesztése, egyszerűsége — dísztelensége — és jó arányai a ciszterciek építészeti elveit tükrözik. Ugyanezt erősíti meg a műemlékek lajstroma is, mely szerint a templomot *egy XIII. századi temetőkápolnából bővítették ki a XVIII. században, s egykor kőfal vette körül*.³³

E korai építés és a bélapátfalvi templommal való hasonlóság — melynek építési ideje 1232 — arra enged következtetni, hogy IV. Béla oklevelének kiadásakor Farnos területén már állhatott templom.

²⁹ FÉNYES Elek, 1851. 7.

³⁰ Az Árpád-korig visszavezethető nevek kutatása igen nehéz feladat. A kutató dolgát leginkább a megfelelő adatok hiánya nehezíti meg. Az, hogy a korai oklevelekben többféleképpen írnak egy szót, nem jelenti azt, hogy többféleképpen is ejtették. Tekintettel kell lenni arra a tényre, hogy egy-egy szó hangalakja az idő múlásával szükségképpen változik. Mindez nehézzé teszi az eredeti alak, valamint a név hangalakváltozásának a feltárását. Farnos esetében az látszik valószínűnek, hogy eredetileg nem m-et, hanem n-t tartalmazott (ez a hangváltozás gyakori). Az első szótag magánhangzójának a nyíltsága (tehát hogy a vagy o) nem olyan lényeges kérdés, az ómagyar kor folyamán végbement egy nagy nyíltabbá válási tendencia, amelynek során a legtöbb o-ból a lett. A második szótagban biztosan o lehetett, mivel a név végén a magyar -s képző található (Györffy és Kiss erre mondják, hogy „magyar névadással keletkezett”), annak pedig középső nyelvválása a kötőhangzója. A kérdés csak az, hogy milyen alapszóból jött létre a derivátum. Könnyen meglehet, hogy az alapszó nem maradt fenn, azóta kihalt, erre számos példa van. Az, hogy az oklevelekben földrajzi helyet jelöl a „fornosi”, teljesen természetes, ebből nem következik az, hogy a név nem lehet személynévi eredetű. — Dr. Kalcsó Gyula főiskolai docens közlése. Eszterházy Károly Főiskola, Magyar Nyelvészeti Tanszék.

³¹ KISS Lajos, 1998. I. 443.

³² B. HUSZÁR Éva, 2000. 36.; 39

³³ KOZÁK Károly, 1965. 226.

A templom korai megléte azonban újabb problémát vet fel az Árpád-kori falu elhelyezkedéséről. Egy *1273-ban keletkezett birtokszerződésben, amelyben eladták Tárkány föld ötödrészét, szó esik egy templomról*, amelyet a káptalani és a világi birtokosok közösen használtak. Tárkány föld, azaz *Mezőtárkány* faluhelyének kora középkori kijelölése azonban szintén problematikus. E település meghatározására a XIII-XIV. században egyaránt használták az *Egyházastárkány*, az *Altárkány*, a *Kápolnástárkány* és a *Középtárkány*³⁴ megnevezéseket. Feltételezhető, hogy a mai Mezőtárkány helyén sem egységes, a mai értelemben használt és közigazgatásilag körülhatárolható falut kell keresni, hanem maximum 15-20 házból álló jobbágyfalvakat, amelyeknek lakosság száma legfeljebb 180-200 fő volt. Ez a szórt településszerkezet a népesség vándorló határhasználatával áll összefüggésben. A kora középkorban a vándorló földművelés azt jelentette, hogy a kőből épült templom volt a központ, a határt pedig égetéses földművelési móddal tették művelhetővé. Egy-egy határrészt néhány évig használtak, majd miután a talaj kimerült, további határrészt vettek művelés alá. A faluközpont körül így 15-20 év alatt körülvándoroltak a művelt határrészekkel. A templomot körülvevő utcás faluszerkezet az újkorban jött csak létre. Feltételezhető, hogy Farnos Árpád-kori lakosai sem építették házaikat közvetlenül a fallal körülvett templom és temető köré. Ez adhat magyarázatot arra, miért hivatkozzák meg többen is a szóbeli hagyományt, mely szerint a farmosiak a XVI. század végén, a reformáció korában telepedtek át jelenlegi helyükre, a templom köré.³⁵ Régészeti leletek hiányában azonban pontosan nem meghatározható az ősfalu helye.

A templom meglétét mindenesetre meg kellett előznie a faluhely szerveződésnek, mi több, egy állandó, a kor viszonyaihoz képest népes és stabil közösségnek kellett e területen élnie, ha kőtemplomot emeltek. Ehhez pedig legkésőbb a XI. században el kellett indulni a faluszerveződésnek.

Kérdést vet fel az is, vajon a XIII. században összességében mekkora népesség élhetett itt? *Györffy György* szerint³⁶ a vármegye nagyszámú köznemessége — amelynek sorait főként az egykori várjobbágyok gyarapították — elsősorban a Mátra és a Tisza közti síkságon helyezkedett el, s általában 7 jobbágytelekkel rendelkeztek.³⁷

Ha pedig hozzávesszük a Farnos körül kialakult, s mára elpusztult települések viszonylag nagy számát (Szőke, Sej, Laskó, Alsótárkány), akkor a környék lakottsága, állandó népessége mindenképp indokolta egy korabeli kőtemplom megépítését a farmosi nemesek földjén.

³⁴ SOÓS Imre, 1985. 249.

³⁵ SOÓS Imre, 1975. 171.

³⁶ GYÖRFFY György, 1987. 53.

³⁷ Jobbágytelek: a földesúr által a jobbágyoknak meghatározott szolgáltatásokért használatra átengedett föld. A jobbágytelek volt a feudalizmus rendszerében a termelés és adózás alapegysége. A jobbágytelek két részből állt: belső telekből és külső telekből. Tartozhatott még hozzá telken kívüli állomány, haszonföld, szorgalmi föld stb. A jobbágytelek után a földesurat munka-, termény- és pénzjáradék illette meg. A Mária Terézia-féle úrbérrendezés előtt nagyságát a földesúr és a helyi szokás határozta meg. A jobbágytelek nagysága függött a határ kiterjedésétől és a jobbágyok számától. Eredetileg egy jobbágytelek akkora terület volt, amekkora egy jobbágycsalád eltartásához kellett, általánosságban a szántó 30-40 hold között mozgott, de szélsőséges értékek is előfordultak, mint 10 vagy 70 hold. A rét átlagosan 10-20 holdas volt. – BÁN Péter, 1989. 222-223.

mellett az egri püspöki székhelyet a poroszlói révvel összekötő út közelsége. Anonymus *Gesta Hungarorum*ának részlete is rámutatott arra, hogy a honfoglalást követően a vidéket hamar benépesítették, a *szihalmi udvarhely és a poroszlói birtokközpont közelsége és közigazgatási szerepe pedig hozzájárult az itteni várjobbágytság kialakulásához*. A várjobbágyoknak, mint az Árpád-kori várispánságok lakóinak feladata a vár és a várbirtok igazgatása, valamint a hadakozás volt. Közülük kerültek ki a királyi vármegyék tisztviselői. Későbbi birtokaik a várbirtokból kikerülő szolgálati birtokok, valamint öröklés, adomány, vásárlás, csere útján szerzett magánbirtokok lettek. Egy részük azonban a XIII. század második felétől elvesztette szabadságát, s a jobbágyságba süllyedt, más részük viszont a királyi szervisekkel együtt a köznemességbe emelkedett. Ez a folyamat adhat magyarázatot arra, hogy a szihalmi és poroszlói hatalmi központok hogyan segíthették az itteni nemesség kialakulását és hogyan járultak hozzá a XIII. századtól a birtokkal bíró köznemesség létrejöttéhez.

Az egri püspökség szomszédságában tehát a XIII. század végén „*már köznemesi birtokok léteznek, Farmostól nyugatra a Gutkeled-, tőle délre a Sártivány-Vecse nemzetségi birtokai, Mezőszemerén a Béli nemesek földjei*.”⁴¹ Éppen ezért nem minden előzmény nélküli az, hogy 1261. szeptember 9-én Farmost, mint a Famosi nemesek földjét említi IV. Béla birtokmegerősítő oklevele: „*que quidem vallis Agriensis per declivium directum per valles etiam collaterales extendit se usque ad terras nobilium de Scemere et de Fornos*” azaz „*az Egri völgy elkezdődik a béli nemesek földjétől és borsodi várunk Nagygyőr nevű földjétől, és egyenletes lejtéssel húzódik a mellékvölgyeken keresztül egészen a szemerei és famos nemesek földjéig*.”⁴² De vajon a falu nevének ránk maradt első írásos említésekor létezhetett-e itt már templom?

Farmos románkori kápolnája

Ami biztosan tudható Egerfarmos 1526 előtti múltjáról, a csekély számú megmaradt középkori oklevél mellett az, hogy kápolnája román stílusban épült, és az „*azt körülvevő temetővel dombon állott*.”⁴³

Nem határozható meg pontosan, hogy az 1273-as oklevélben említett közös használatú templom pontosan a famos, vagy a *Mezőtárkány-Nagyhalom* területén 1964-ben feltárt *márktelki körtemplomra* vonatkozott-e.⁴⁴

⁴¹ GYÖRFFY György, 1987.55.

⁴² KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet, 1997. 25.

⁴³ CSIKVÁRI Antal, 1939. 48.

⁴⁴ Márktelek körtemploma: 1964. április 22-én Mezőtárkány község határában, a Nagyhalomnak nevezett dombon töltésnek elhordott föld kitermelése közben nagyobb mennyiségű emberi csont került felszínre. A Kovács Béla vezetésével elkezdődött ásatás eredményeként megállapították, hogy a sík területből kiemelkedő dombon középkori templom állhatott és a templom körüli temetőt bolygatták meg. E község nevének első említése 1351-ből ismert villa Mark formájában. Temploma egy határjárás szerint 1381-ben már állt. A munka során itt egy körtemplom maradványát tárták fel, melyek magyarországi építési ideje a XI-XIII. század közé datálható. Tehát az 1273-as közös használatban lévő templom vonatkozhatott erre is. – KOVÁCS Béla, 1967. 41.

Farmosnak, mint templomos helynek az első bizonyított leírásával az 1332/37. közt készült pápai tizedjegyzékben találkozunk. 1334-ben 2, illetve 3, 1335-ben 2 garas pápai tizedet fizetett *Miklós nevű papja*. Az egyházi adó átlaga tehát $4 \frac{2}{3}$ garas.⁴⁵

A templom építésének idejét *Rómer Flóris*⁴⁶ a XIII. század elejére datálta és 1864-ben azt írta a



Famos románkori kápolnája 1874 előtt

templomról, hogy „Igen kicsiny, de azért régisége miatt nevezetes templom szentélyének egész hossza 13', szélessége 10' 11''; kelet felé egyenes vonallal záródván, alkotása csaknem négyzetes.⁴⁷ A hajó a szentélynek kétszeres kiterjedésével bír, hossza 27', 6'', szélessége 20', 80'' lévén. A hajónak déli falában 3 ablak és a mellékajtó nyílik, a főajtó a nyugati falban van. A falnak és a szentélyt a hajótól elválasztó diadalívnek vastagsága aránylag nagy, t. i. 3'-nyi. Támmal a templomka eredetileg nem volt ellátva és csak később tétetett ilyen északnyugati sarkára. Az épület a XIII. század elejéből származik.”⁴⁸ A műemlékek lajstroma szerint egy XIII. századi temetőkápolna volt az alapja, melyet a XVIII. században bővítettek ki, s ezt megelőzően egy kőfal⁴⁹ vette körül. *Dercsényi Dezső* és *Voit Pál*⁵⁰ viszont a kápolna építését a XIII. század második felére valószínűsítette. Meglehetősen nagy tehát a bizonytalanság, hogy vajon e század melyik harmadára tehető a kápolna felépülése? A kérdés ez esetben azért nem lényegtelen, mert a tatárjárás választóvonalnak bizonyult a hazai építészettörténetben. Szakemberek úgy vélik, az egyenes szentélyzáródású falusi templomtípus nálunk csak a XIII. század közepén terjedhetett el, mintaként Pannonhalma és Bélapátfalva, mint nagyobb méretű, egyenes szentélyzáródású templomok szolgálhattak. E nagyobb templomokról és azok szerzetesitől vehették a példát a XIII. század közepe táján mind gyakorrabba váló falusi

⁴⁵ GYÖRFFY György, 1987. III. 57.

⁴⁶ Rómer Flóris (Pozsony, 1815. – Nagyvárad, 1889.) Régész, művészettörténész, festőművész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, nagyváradi nagyprépost-kanonok. A magyar régészet atyjaként tartják számon..

⁴⁷ „=lépés, ”=láb. Ha a láb nagyságának 31,6 centimétert veszünk, a lépésnek nem a katonai 0,75 métert, hanem a láb kétszeresét, azaz 63,2 centimétert, akkor a kápolna méretei értelmezhetővé válnak a mai méterrendszerben is. A szentély hossza 8,2 méter, szélessége 6,3+3,5 méter, azaz 9,8 méter, kelet felé egyenes vonallal záródik. A hajó a szentélynek kétszeres kiterjedésével bír, hossza 17,0+1,9 méter, azaz 18,9 méter, szélessége pedig 12,6+2,5 méter, azaz 15,1 méter. A hajónak déli falában három ablak és a mellékajtó nyílik, a főajtó a nyugati falban van. A diadalív vastagsága 1,9 méter – Dr. Csiffáry Gergely lektor megjegyzése.

⁴⁸ SZABÓ Ferenc, 1936. 17-18.

⁴⁹ SZABÓ Ferenc, 1936. 17.

⁵⁰ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 655.

templomépítkezéseknél, amelyeknél több esetben feltételezhető, hogy a rend építőműhelyei, vagy azoknál tanult mesterek dolgoztak, vagy segítettek a terv elkészítésében és megvalósításában. „*Bélapátfalva cisztercita kolostorának építése már a tatárjárás előtt befejeződött. Bár arra vonatkozóan nem került elő adat, hogy a rend műhelye máshol is épített volna templomot, de ott dolgozó, tanuló mesterek vállalhatták kisebb falusi templomok felépítését. Az egerfarmosi templom esetében feltételezhető valamiféle összefüggés a bélapátfalvai cisztercita építőműhellyel. Az egyenes szentélyzáródású falusi templomok kialakulásában és elterjedésében jelentős szerepe van Bélapátfalvának, csakúgy, mint a Dunántúlon Pannonhalmának. Erre utal e falusi templomtípus másik jellegzetessége, a tornyok hiánya és talán a körablakok — néha csak igen egyszerű formában és kicsiny méretben történő — megjelenése is.*”⁵¹ A templom tehát valószínűleg a tatárjárás után épült. Szépen megmunkált kváderköves falazata, a kövek pontos illesztése, egyszerűsége, dísztelensége és jó arányai egyértelműen a ciszterci és premontrei építészeti hatásokat tükrözik, s a velük való kapcsolatra utalnak. Az egyenes szentélyzáródás ugyanis a francia alapítású ciszterci renddel honosodott meg hazánkban, amelyet átvettek a bencések és a premontreiek, s mint egyszerű formai megoldás, mintaként szolgált falusi templomok építésénél a XIII. században. Egerfarmos esetében pontos adat az építésről nem maradt fent, de az Egertől és a Bélapátfalvától való csekély távolság miatt a kapcsolat nem zárható ki.

A régi templomról készült rajzokat a Kassai Múzeum őrizte, de ma már ott nem találhatók meg. Viszont a templom 1960-ban történt tatarozása lehetőséget adott arra, hogy régészek és építészek dokumentálják a románkori stílusjegyeket. A kutatás idején pedig a plébánián egy rajzot is találtak, amely az egerfarmosi templomot ábrázolta 1874 előtt. A képen egy kis kápolna látható, a szentély déli oldalán egy „*oratóriummal*”, a hajó déli oldalán három félköríves ablakkal és egy elfalazott bejáratral, a nyugati falban pedig egy olyan barokk bejáratral, mint amilyen ma is látható az egerfarmosi templom nyugati homlokfalában. Az oratórium,⁵² a három szimmetrikus elrendezésű, magasan levő félköríves ablak és a nyugati barokk bejáratánál mutatkozó egyezések kétségtelenné tették, hogy a rajz valóban az egerfarmosi templomot ábrázolja 1874 előtt. E kép az egyik legfontosabb dokumentuma lett az egerfarmosi templomnak, amely bizonyította, hogy a XIX. század második felében történt bővítés előtt még csaknem teljes eredetiségében — elsősorban tömegében és méreteiben, de részleteiben is, mint az ablakok és a déli bejárat — őrizte az épület a XIII. század közepe táján épített magyar falusi templom formáját, tájban való megjelenését.

Az 1960-ban elkezdett tatarozás idején, a vakolat leverése után a szentély keleti falában jól láthatóvá vált a románkori fallal együtt készült félköríves, kisméretű ablak, amely hasonló a hajó déli falában egykor lévőkhöz. A szentély és a hajó falát szépen megmunkált, gondosan rakott kváderkövekből⁵³ építették. A bővítéskor lebontott nyugati

⁵¹ KOZÁK Károly, 1965. 254.

⁵² A XV-XVI. században kerülhetett sor a hajó északi oldalán sekrestye, korábban feltehetően egyben kápolna is, és a szentély déli oldalához támaszkodó oratórium megépítésére. – DERCSENYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 656.

⁵³ Kváderkő: A kváder szabályos alakra, általában négyszög alapú hasábbá faragott építőkö. Fontos ismertető jegye, hogy nem vakolják be, tehát a fal síkján látható marad.

fal kváderköveit oly gondosan építették be az újabb falba, hogy a szakemberek is alig tudták megkülönböztetni a két különböző fal közti határvonalat. A rajz segítségével azonban a déli és az északi oldalon is megtalálták az 1874. évben végrehajtott, a hajót nyugat felé meghosszabbító bővítmény határát jelző repedéseket és a falszövetben mutatkozó kisebb eltéréseket, amelyeket a déli oldalon a hajó délnyugati külső sarkától 8,5 métertől kezdődően egy csekély mértékű falkiugrás jelez. Itt volt egykor a románkori templom dél-nyugati külső sarka. A románkori templom formájának és méreteinek ismeretében a farmosi kápolna így már összehasonlítható az azonos alaprajzi elrendezésű középkori templomokkal.

Farmos középkori temploma egyhajós, egyenes szentélyzáródású volt, melynek bejárata a déli oldalon helyezkedett el. A bejárat fölött három félkörív záródású ablak volt, szimmetrikus elrendezésben. A szentélyt dongaboltozat fedte és egy félköríves záródású diadalív kapcsolta a templomhajóhoz. A keleti falban egy rézsús kávájú résablak volt. Az épületet a körülötte elhelyezkedő temetővel együtt fal vette körül.⁵⁴ *A résablak, az épület zömök mérete, valamint az azt körülvevő kőfal egyértelműen védelmi funkcióra utal.* A templom eredetileg torony nélkül épült, s azt csak később, talán a megrongálódott homlokfal rendbehozatala alkalmával építették hozzá.⁵⁵

A hódoltság alatt bizonyára ez a templom is megrongálódott, mint a környék többi temploma. A XVII. század végén az elhagyott, romos templomokat megjavították, lefedték. Általában ez időben nem lehetett túlságosan nagy a falvak lélekszáma, sem gazdasági ereje, így a legtöbb esetben elég nagynak találták a régi, középkori templomot. Így történhetett ez Egerfarmos esetében is. Erre a templom déli falához erősített sírkövek is utalnak, melyek közül a legrégebbi 1781-ből való. Ez időben már erőre kaphatott a falu, és a templom régi, déli bejárata helyett új, díszes kaput alakítottak ki a nyugati falban, amelyet az 1874. évi templombővítéskor újra felhasználtak.⁵⁶

A törökidőszakban Farmos *plébánia rangot viselt*, vagyis papja egyházi tevékenységét az itteni plébániatemplomban látta el.

Birtokviszonyok a tatárjárás után

Farmos 1261-ben tehát már a „*farmosi nemesek*” földbirtoka volt. A meglehetősen hiányosan megmaradt középkori iratanyagból kitűnik, hogy a farmosi nemesség a XIII-XV. század között sokkal inkább jelenthette a királyi udvarhelyen szolgálatot teljesítő királyi emberek egy csoportját – amelyet a XIII. század előtt várjobbágságnak neveztek –, mintsem vérségi köteléket, vagy egységes nemesi réteget. A várjobbágyoknak a kialakuló nemesi rétegbe történő felemelkedése, vagy a jobbágyságba való lesüllyedése időben hosszabb folyamat volt. A farmosi földekkel kapcsolatos okiratok leggyakrabban

⁵⁴ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 655.

⁵⁵ SZEKERES László, 1994. 467.

⁵⁶ KOZÁK Károly, 1965. 226-228.

„királyi embernek”⁵⁷ nevezik Farnos birtokosait, de nem mint egyetlen családot, hanem néhány okirat arra enged következtetni, hogy a farmosi csak jelzője volt a Nagy vagy a Csány nevet viselőknak. Azok az állítások tehát, miszerint 1405-ben magvaszakad a Farnosiaknak,⁵⁸ pontosabbak úgy, hogy a farmosi Csány családnak. A következő két évszázad tehát annak példázata lesz, hogy az egykor várjobbágyi réteg, mint a királyi emberek rétege, hogyan indul meg a nemessé válás, avagy földjeik elaprózódása, eladása révén a jobbágyi réteg felé.

A farmosi nemesek a Rima és az Eger vize közti földterület mellett bírták Tárkány egy részét is. Erről tanúskodik az az 1273-ban kiadott oklevél, mely szerint az egri káptalan előtt Farmosi Hektor fia Tamás („*Thoma filio Yctor de Fornos*”) eladta Chomodor fia Orbánnak és Baksa fia Gergelynek Tárkány föld ötödrészét, a templom pedig közös maradt. „*Minden Krisztusban hívőnek, mind a mostaniaknak, mind a jövőbelieknek, akik jelen írást megtekintik, az egri egyház káptalanja üdvözlést kíván mindenki üdvöztetőjében. Jelen levelünk soraival mindenki tudomására kívánjuk hozni, hogy színünk előtt megjelenve Farnosi Hektor fia Tamás egyrészről, másrészről pedig Chomodor fia Orbán a maga és rokona, Baksa fia Gergely képviselőjében, Tamás előttünk előadta, hogy Tárkány föld ötöd részét, amit a Becsegregor nembeli Dénes fia Dénestől vétel útján szerzett, és ami Orosznak a része és Farkas mesternek, egyházunk éneklőkanonokának a király úrtól kapott földje közé esett, eladta és átadta az említett Orbánnak és Gergelynek s ezek örököseinek és örököseik utódainak, hogy örök joggal békésen birtokolják, hét márkáért, amely pénzösszegekről Tamás előttünk kijelentette, hogy maradéktalanul megkapta azt az említett Orbántól és Gergelytől. Ezenkívül az említett Tamás kötelezte magát előttünk, hogy ha az említett éneklőkanonok mester, Aynch fia Lampert comes, Szemerei Miklós és testvére Orosz, akikkel együtt vette Tamás az egész említett tárkányi földet, valaki támadása miatt elvesztik azt a földet, akkor az előbb mondott Tamás az említett Orbánnak és Gergelynek visszafizetni tartozik a szóban forgó hét márkát. Ha azonban az éneklőkanonok mester, Lampert comes, Miklós és Orosz a sokszor említett tárkányi földből általuk birtokolt részeket békésen birtokolhatják, akkor Tamás és örökösei az említett ötödrésznyi birtokban Orbánt és Gergelyt valamint örököseiket minden módon békésen megőrizni tartoznak. Ezenfelül az éneklőkanonok mester a maga, Péter pedig testvére, Orosz nevében, valamint a gyakran említett Miklós, a határosai és vevőtársai ennek a földnek, az említett tárkányi föld eladásáról készült és a felek által őrzött oklevél tartalma szerint előttünk állva ehhez az adásvételhez egyetértésüket és beleegyezésüket adták. Az egyház pedig, amely azon a földön áll, közös. Az ügy emlékezetéül a felek kérésére testvéreink közös egyetértésével kibocsátjuk jelen levelünket pecsétünk erejével megerősítve Farkas éneklőkanonok, Tamás olvasókanonok,*

⁵⁷ Királyi ember (homo regins): A poroszló intézményének XIII. századi lehanyatlása után a különféle jogügyletek végrehajtásában segédkező személyeket nevezték az ügyben eljáró személy vagy hatóság után királyi, nádori stb. embernek. Megbízatását egyedi esetre kapta. A lefolytatott eljárásról a melléje kirendelt hiteleshelyi megbízott tett jelentést. A királyi ember személye jöhetett az eljáró hatóság környezetéből, vagy a jogügylet megvéjének tekintélyes lakosai közül. Károly Róbert korától 3-6 személy közül választották ki, a neveket a jogügylet kezdeményezője jelölte meg. – KRISTÓ Gyula, 1994. 35.

⁵⁸ SOÓS Imre, 1975. 171.

Mikó örkanonok, Márk patai, László zempléni, Antal zsombolyi, Orbán szabolcsi, Péter ungi, Saul borsovai főesperesek és sokan mások jelenlétében, az Úr 1273. esztendejében, László, Magyarország dicsőséges királya uralkodása, az esztergomi érseki szék üresedése, István kalocsai érsek, tisztelendő Lampert atya, egri püspök urunk idejében."⁵⁹

A Famosi földek azonban nem egyedül Hektor fia Tamás tulajdonát képezték. Famosi nemes volt Famosi Pál fia Lukács is, ahogy erről egy 1279. május 27. után keletkezett oklevél tanúskodik, melyben az egri káptalan jelenti Gergely alnádornak, hogy Szemere földön egy ekealjnyi⁶⁰ részbe beiktatta Albrehtet és Istvánt, egy másik ekealjnyi földbe pedig Pétert és Sándort, majd Albreht földjének határait is leírja. Itt említik ismét a farmosi nemeseket, mint Szemere földjének határosait. „*Jelen levelünk soraival mindenki tudomására kívánjuk hozni, hogy Tamás fia Orosz és János fia Péter a maga és testvére, Sándor nevében Szemeréről egyik részről, másik részről pedig Albreht fia István a maga, apja és testvérei, Albert és Morthun nevében személyesen elébünk járulva bemutatták a Budán székelő alnádor, Gergely comes levelét (...) Mi tehát e bíró kéréseinek eleget téve kiküldtünk magunk közül egy alkalmas férfit, aki az említett felekkel együtt hozzánk visszatérve elmondta, hogy az említett bírói ember öelötte, a felek, valamint az összes határos és szomszéd jelenlétében a szóban forgó egy ekealjnyi földet mindenfelől biztos határjelekkel elkülönítve ellentmondás nélkül beiktatta és bejegyezte Albrehtnek és fent nevezett fiainak, sőt örökösöknek és örökösök utódainak, hogy örökjoggal békésen birtokolják. Ezután pedig Orosz azért a földért, amit a közösből eladott Albrehtnek és előbb megmondott fiainak, egy hasonlóképp egy ekealjnyi terjedelmű földet a szóban forgó föld mellett átadott és bejegyzett az említett Péternek és Sándornak valamint örökösöknek, hogy örökjoggal birtokolják. Ezen kívül Sena fiai, László és Tamás, az említett Orosz és Péter atyafiai, s Hektor fia Tamás, Solk fia Máté és Famosi Pál fia Lukács, a szóban forgó föld határosai személyesen előttünk állva ehhez az adásvételhez egyetértésüket és beleegyezésüket adták. Hozzáteesszük még, hogy a gyakran említett Orosz személyesen előttünk állva elmondta, hogy a szóban forgó egy ekealjnyi terjedelmű földet Albrehtnek és fiainak hat márkáért adta el, amit maradéktalanul megkapott tőlük, s kötelezte magát és örökösait, hogy Albrehtet és említett fiait valamint örökösöket a maguk fáradságával és költségén megvédik és megszabadítják mindenkitől, aki az említett egy ekealjnyi földről tett rendelkezést megtámadni próbálja. Albreht e földjének határai pedig így különülnek el a felek elmondása szerint: először kezdődik egy kicsi völgy mellett kelet felől, ahol három földjel van, amelyek elválasztják ezt a földet a farmosi nemesek földjétől és a fent nevezett Péter földjétől; innen átmegy a völgyön nyugat felé, és három határjelen keresztül halad a szöglethatárjelig, amely egy réten áll, ahol négy régi és egy új határjel van; és innen Tárkány föld mellett Endréd felé tart, és átmegy négy új határjelen, amiket a régiek mellett emeltek, s innen Endrédtől továbbmegy a szöglethatárjelig, innen pedig egy új határjel felé tart, amit a régi közelében emeltek az út mellett, amely Endrédről Famosra vezet; s innen hat, egyesével emelt új határjelen át halad az említett első*

⁵⁹ KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet, 1997. 39-40.

⁶⁰ Ekealjnyi föld: a földterület mértéke a magyar középkorban. Egy ekealjnyi föld területe annyi, amennyit egy gazdasági évben egy jobbágycsalád képes megművelni. A szokásos ekealj 120 hold, vagyis 33,6 hektár, a királyi ekealj pedig 150 királyi hold, tehát 126,63 hektár. – BOGDÁN István, 1987. 66

határjelig, és így ér véget. Az ügy bizonyítékául az említettek kérésére kibocsátjuk jelen levelünket, amelyet megerősítettünk a tatárjárás után másodszor megújított pecsétünk erejével Antal mester éneklőkanonok, Saul olvasókanonok, Mikó örkanonok, Márk patai, László zempléni, Péter ungi, Pál kemeji főesperesek és sokan mások jelenlétében, az Úr 1279. esztendejében, László, Magyarország fényes királya uralkodása, az esztergomi szék üresedése, János választott kalocsai (érsek) és tisztelendő András atya, egri püspök urunk idejében.”⁶¹ Ebben az évben az imént említett Tamás eladta laskói földjét Syke fiainak.⁶²

1333-ban királyi ember Farmosi Máté fia Domokos.⁶³ Egy évtizeddel később pedig Farmos nevét *Furnus* alakban Poroszlóval határos birtokként említik. Poroszló birtokát 1346-ban Miklós pécsi püspöknek adományozták, s amennyire a vízáradás megengedte, határjárást is tartottak és az új adomány határosaként tüntették fel *Furnus* birtokát.⁶⁴

1394. december 1-jén az egri káptalan előtt „*Tenki László és Imre kijelentik, hogy Farmosi Tamás őket nővérük Farmos és Thepel*⁶⁵ birtokából illető hozományát és hitbérét illetőleg kielégítették, amely birtokok most az ő kezén vannak.”⁶⁶ Erről a Tamásról annyi tudható, hogy Farmosi János fia Pál gyermeke, nővére pedig Ilona. 1405-ben Farmosi Csálynak a magvaszakadása miatt a falu egy része a koronára szállt és borosjenői Bor Pál fia László nyerte el azt. Erről tanúskodik az 1405. június 15-én Budán kelt oklevél: „*Zsigmond király néhai Csány fia Pál magtalan halálával reá szállott birtokrészt Farnason Heves vármegyében, melyet a tőle elpártolt Farmosi Nagy Imre fia László és rokonai bírnak, érdemei jutalmául Bor Lászlónak és rokonainak adja.*”⁶⁷ Eme Bor László testvére Mihály, kinek gyermeke László és Vid. Farmosi Mihály fia Vid 1401-ben „*a Heves megyei Bathond birtok egy részét a felnémeti Mária Magdolnáról nevezett pálos kolostornak ajándékozta. Viszonzással Miklós perjel és a szerzetesek kötelezték magukat arra, hogy kívánságuk szerint a kolostorban fogják őket eltemetni.*”⁶⁸ Vid egyébként még hosszabb ideig élt és 15 év múlva komoly gondot okozott Bor László utódainak, a Rozgonyiaknak...

A birtokot Bor László rövid ideig bírta csupán, mivel azt 1411-ben eladta Rozgonyi Simonnak. „*Zsigmond király bizonyítja, hogy borosjenői Pál fia Bor László udvari ifjú Fornas nevű birtokát Heves vármegyében, melyet a magtalanul elhunyt Fornasiak után szerzett 2000 forintért eladja Rozgonyi Simon országbírónak.*”⁶⁹ Rozgonyi Simon országbíró új adomány címén 1411. szeptember 29-én vezették be új birtokába, melyről az egri káptalan jelentést tett Garai Miklós nádornak.⁷⁰ Bor László unokaöccsének, Vidnek bizonyára követelései maradhattak a Rozgonyiakkal szemben, mivel 1420. március 20-án Verpelétről a következőt jelentették a királynak: „*Heves vármegye hatósága jelenti a*

⁶¹ KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet, 1997. 51-53.

⁶² GYÖRFFY György, 1987. 92.

⁶³ GYÖRFFY György, 1987. 92.

⁶⁴ HML XV-61/6.

⁶⁵ Thepel: ma Tepélypuszta.

⁶⁶ HML XV-61/6.

⁶⁷ HML XV-61/6.

⁶⁸ KOVÁCS Béla, 1966. 81.

⁶⁹ MOL DL. 9768.

⁷⁰ MOL DL. 9816.

királynak, hogy parancsára Erdőtelki Kis Györgyöt megbízta a vizsgálattal, aki megállapította, hogy Farmosi Vid rátört a Rozgonyiak (Simon országbíró, László fia Péter temesi prépost, László és András) farmosi birtokára, ott két szabadost megvert, s egy cserjést kivágott.”⁷¹

1454. május 30-án Rozgonyi György és Sebestyén akarták magukat bevezettetni a Heves megyei Zewke (Szőke) és Zalok (Szalók) határában lévő birtokrészekbe, amely őket zálog címén megillette. Ezért kérték a káptalant, küldje ki a királyi embert a nevezett birtokrészekhez és a szomszédok meghívása mellett vezesse be őket abba zálog címén. A kijelölt királyi emberek közt volt Jacobus Farnosról, valamint Imre és fia János szintén Farnosról.⁷² 1454. június 16-án az egri káptalan azt jelentette László királynak, hogy az országbíró rendelkezése értelmében Farmosi Pál királyi emberrel Zekel Mihály mester kanonokot kiment Zewke és Zalok birtokrészekhez, de amikor a szomszédok meghívása mellett Rozgonyi Györgyöt és Sebestyént be akarták iktatni, Zalok-i Miklós a saját és testvére nevében tiltakozott.⁷³ 1457. május 19-én Farmosi Jakab ismét mint kiküldött királyi ember vett részt annak az ügynek a kivizsgálásában, amely a Rozgonyiak ellen indult, mert a Veresmarth-i kolostorban lakó pálosok erdeit felégették, miáltal 2.000 arany forintnyi kárt okoztak nekik.⁷⁴ 1470-ben Fornosi Bálint, mint Heves megyei alispán és szolgabíró szerepelt egy birtokperben.⁷⁵ Ugyanebből az időből, 1472-ből ismert Farmosi Tamás fia György, aki eladta a felsőtárkányi karthausi kolostornak az akkor még Heves megyéhez tartozó Derzsen és Kakaton lévő birtokrészeit.⁷⁶

Báthory Zsigmond országbíró 1477-ben kelt oklevele, pedig a Farmosiak és a Mohoraiak közt zajló perről tanúskodik. A XV. században Tamás fia György, valamint annak leszármazottjai használják a Farmosi nevet. „Báthory Zsigmond országbíró a Farnosiak és a Mohoraiak közt 1413 óta folyó pert úgy dönti el, hogy a derzsi és kakathi részeket Farnosi Ágota kapja, aki az elfoglalt farnosi részt 50 forint lefizetése ellenében a tárkányi karthausiaknak köteles kiadni.”⁷⁷ A tárkányi karthausiakkal való további kapcsolatot magyarázza, hogy Tamás fia György öt utódot nemzett, Ágotát, Dorottyát, Mihályt, Tamást és Barnabást, közülük Barnabás a tárkányi karthausiak rendfőnöke volt.

Rozgonyi László halála után birtokait, köztük Cserépvárat, Tardot, Ivánt, Poroszlót és Farnast (!) 10.000 forint lefizetése után 1493. szeptember 5-én Kanysay Miklós és fia, György kapták.⁷⁸ Farnos területének birtoklásáról 1519-ben a Báthoryak és a Rozgonyiak „kölcsonös örökösül fogadási szerződést” kötöttek.⁷⁹ Ezzel a Rozgonyi birtokrészek — köztük Farnos, Iván, Halász és Poroszló — fölött immár a Báthoryak örökösödése is biztosított volt.

⁷¹ MOL DL. 10909.

⁷² MOL DL. 14838.

⁷³ MOL DL. 14838.

⁷⁴ MOL DL. 15166.

⁷⁵ MOL DL. 61051.

⁷⁶ KOVÁCS Béla, 1966. 81.

⁷⁷ HML XV-61/6.

⁷⁸ MOL DL. 20055.

⁷⁹ HML XV-61/6.

Szőke puszta: a középkori falu

Szőke falu nevének első írásos említése 1323-ból való *Zeuke* névalakban. A faluhely neve magyar névadású, a „*szőke*” vagy „*fehér*” szóból származik,⁸⁰ bár a Sző (Sew, Syw, Seu, Zeuke, Zewke írásmódban) ősi szóalak, mint amilyen jelentéstartalommal földrajzi fogalomként feltűnik.⁸¹ A XVII. századtól az eredeti jelentéstartalom és írásmód elveszett, a faluhelyet *Szórhalomként* tüntetik fel a térképek.

A Szőke falu és Sző névetimológiája problémás. *Csánki Dezsőtől*⁸² ered az elgondolás, hogy Sző és Szőke azonos, de *Györffy György*⁸³ tagadja, hogy a kettő ugyanaz lenne. *Kovács Béla*⁸⁴ Sző falut nem is szerepelteti Heves megye elpusztult falvai sorában, Poroszló és Egerfarnos között nála *Sej* elpusztult falu szerepel. Ezt említik 1256-ban Becenagh de Sew, 1324-ben nobiles de Sew, 1381-ben Sewtelek, 1421-ben Sev, 1438-ban Syw, Sew alakban, viszont a török kor után 1788-ban Sajhalom néven tűnik fel Egerfarnos határában, míg a 1980-ban Saji halom néven említik.⁸⁵ (A középkori *Saj* falut a térképek Pély és Akolhát közt jelzik!)

A Szőke határán egykor az Ős-Eger folyt keresztül, az alacsony árterek gyakori vízborítású, mocsári erdős, pangóvízes tájtypusába tartozott. E területen elsősorban halászáttal, állattenyésztéssel és kis részben földműveléssel foglalkozhattak.⁸⁶ A középkorban Poroszlóról Mezőtárkányba a halom mellett szorosan haladt el az út. A halomtól észak-nyugatra lápos területen helyezkedik el a Barátfertő.

A felnémeti pálosok 1481-ben jutottak Szőke falubirtok negyedrészébe. A Barátfertő talán elmocsarasodott halastó lehet.

Amikor az egri káptalan 1323-ban *Gelmecs* falut is megszerezte, megtette az első fontos lépést Szőke birtokának tulajdonlása irányában, hiszen Gelmecs, a déli szomszéd közel feküdt Szőkéhez.⁸⁷ A további terjeszkedés csak 1481-ben következett be, a pálosok révén. A teljes falu birtoklása azonban reménytelennek tűnt, hiszen a falu egyharmada Mátyás király alnádorának, *Besenyi Mihálynak* a tulajdonát képezte, 1479-től pedig már az övé volt a kétharmada. A család csak a XVII. század végén adta el a birtokát *Butler János* egri várnagynak, de nem örökre, mert csakhamar visszaszerezte egy részét.⁸⁸

Szőke sorsát Mezőtárkány felemelkedése pecsételte meg. Mezőtárkány körzetében a XIII. század óta létező, kis határral bíró falvak sokaságából Szőke maradt utolsónak. Az Eger és a Laskó közötti területen, illetve Mezőtárkánytól dél-kelet felé a távolabbi telepkek hamarabb megszűntek. *Folt*, korai egyházas hely lehetett, első említését Árpád-kori

⁸⁰ B. HUSZÁR Éva, 2000. 39.

⁸¹ SZABÓ János Győző, 1973-1974. 31.

⁸² CSÁNKI Dezső, 1890. 72.

⁸³ GYÖRFFY György, 1987. 137.

⁸⁴ KOVÁCS Béla, 1991. 170.

⁸⁵ KOVÁCS Béla, 1991. 170.

⁸⁶ B. HUSZÁR Éva, 2002. 262.

⁸⁷ Gelmet vagy Gelmecs: elpusztult falu, a Poroszló határában lévő Szőke puszta területén keresendő – KOVÁCS Béla, 1991. 82.

⁸⁸ SZABÓ János Győző, 1973-1974. 31.

oklevél tanúsítja. 1411-ben még birtok, 1416-ban már lakatlan. Folt környékén *Hegenülése* szálláshelyet Folttal egy időben hagyhatták ott lakói. *Fekecs* az Eger vize jobb partján, Lövvő és Iván között helyezkedett el, és Gelmeccsel szinte azonos sorsú település volt. Fekecs 1323-ban került az egri káptalan tulajdonába lövvői Alán fia, Marcel adományaként. 1446-ban Gelmeccsel együtt még vonzó birtok volt. A terület birtoklásáért a XV. században hosszúra nyúlt per zajlott, a Rozgonyiak mindenáron szerették volna a vidékre befészkelni magukat. 1454-ben többek között Szőke részbirtokába beiktatták volna Rozgonyi Györgyöt és Sebestyént, de a Szalók nemzetségbeliek ellentmondtak ennek.⁸⁹ A korai magyar történelemben Szőke szomszédságában szerepelt *Abak* település is, amely Fekecshez hasonlóan korán káptalani tulajdonba került, de az erre vonatkozó ismeretek hiányosak.

A rendezetlen medrű patakok, folyók vándorlásai, a középkori falvak szűk határai, s ezáltal korlátozott gazdasági lehetőségei, valamint a török csapatok pusztításai pontot tettek Szőke pusztasodási folyamatának a végére. Szőke 1559-től csak prédiumpként szerepel az összeírásokban. Az 1546-ban kezdődő adójegyzékekben sem mutatkozik, mint élő falu, 1549-ben és 1553-ban már elpusztultnak nevezik, de használói 1570-ben a hatvani szandzsáknak 1025 akcsét fizettek legeltetési adó címén.⁹⁰ Később Egerfarmos életében csak földrajzi helyként játszik szerepet: előbb Csepellényi György pálos szerzetes meggyilkolásakor, utóbb pedig Ágos Anna, Dúl Mihály feleségének boszorkányperében.

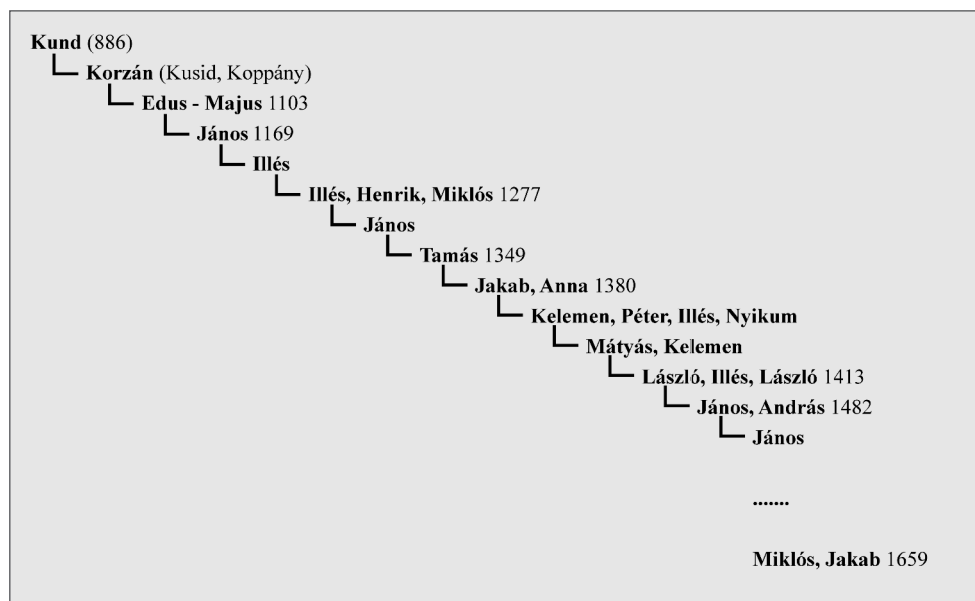
Kandók a magyar középkorban

A Kandó család történeti kutatását *Kandó Ferenc* (Fiume, 1908. augusztus 3. – Egyesült Államok, 1991. május 28.) kezdte *Ányos Lajos* főlevéltáros⁹¹ segítségével a *Kandó József* (1797-1884) által 1823-ban összegyűjtött oklevélmásolatok alapján az 1940-es években. Az évszázadokon keresztül őrzött családi iratok és az ország levéltáraiban fellelhető oklevelek, birtok- és adománylevelek, valamint a Bécsi Képes Krónika adatainak felhasználásával született meg az első kéziratos munka. A családtörténetet tovább bővítette és kiegészítette *dr. Hofer Jenő Miklós* útmutatásai alapján a ma Budakeszin élő *Francoisné Kandó Judit*, aki jelenleg is őrzi a nagybátyja, Kandó Ferenc által elkezdett családkutatás anyagát. Ezen kézirat alapján, amely Ányos Lajos és Kandó Ferenc írásban rögzített beszélgetéseivel egészül ki, valamint Francoisné Kandó Judit kutatásai eredményeinek közreadásával mutatjuk be a Kandók középkori családtörténetét.

⁸⁹ SZABÓ János Győző, 1973-1974. 32.

⁹⁰ BAYERLE Gusztáv 1998. 142.

⁹¹ Ányos Lajos (1876–1960): 1876. augusztus 22-én született a Győr megyei Ásványban. 1884-ben középiskolai tanulmányainak befejeztével a bencés rendbe lépett. Mint a Pazmanaeum növendéke, a bécsi egyetem teológiai karának volt hallgatója, majd 1901-ben pappá szenteltetve, egészen 1909-ig Pannonhalmán működött. Ez év őszén azonban kilépett a rendből, elhagyta a papi pályát. 1910-ben Budapest levéltárához nevezték ki, 1912-ben pedig az Országos Levéltárba került. 1943-ban történt nyugalomba vonulásáig a levéltár akkori egyik főfeladatát képező nemesi ügyek szakértője volt. 1960. december 28-án, 84 éves korában hunyt el. – http://www.vaml.hu/data/Nekrolog/A/Anyos_Lajos.html /letölve: 2012. 12. 30./



A Kandó család a XVI. század előtt - A Kandó család adatközlése Kandó Ferenc alapján

A Kandók megtelepedési helye a mai Nógrád, Hont és részben Borsod vármegyék délebbi részei, az Ipoly, a Zagyva és a Sajó vizei, valamint Heves megye. A pásztói kolostorból — amely ezen ősi területen helyezkedett el — másoltak le több Kandó-okiratot is. Érdekes — jegyzik meg a kutatók —, hogy a Kandók mindvégig megmaradtak ezen a vidéken. Igazolja ezt a családi előnév: egerfarmosi (farmosi) sztregovai Kandó. Ma a család egerfarmosi és sztregovai Kandó nevet használ. Pedig az utóbbi, azaz a Sztregovai⁹² volt az eredeti, de miután innen elköltöztek Egerfarmosra, az új település lett a fontosabb, s ezt a névhasználatban is kifejezésre juttatták.

Kandó Ferenc családkutatásai elé a következőt írta: *Ezeket az okleveleket lemásolta és latinról magyarra fordította dr. Hazslinszky Rezső⁹³ rozsnyói evangélikus főgimn. tanár; egy Kandó családbeli kéziratos könyvből, melynek első oldalán az ide átírt és latinról magyarra fordított oklevelek előtt ez áll: „A Sztregovai Cundou Kandó család lemásolt*

⁹² Alsósztreгова (Dolná Strehová) község: ma Szlovákiában található a Besztercebányai kerületben, a Nagykürtösi járásban.

⁹³ Dr. Hazslinszky Rezső (1869-1914). A Rózsnyói Bányászati és Kohászati Múzeum első igazgatója, újságíró, történész, tanár. Középiskolai tanulmányai befejeztével Budapesten tanult történelem és levéltári szakon. A bölcsészettudományok doktora címet 1894-ben szerezte meg. 1895–1898 között középiskolai tanárként működött az eperjesi, békéscsabai, besztercebányai és rimaszombati gimnáziumban. Ezután a Rózsnyói Ág. Evangélikus Gimnázium tanára, ahol latint, magyar nyelvet és irodalmat, görög nyelvet, történelmet és földrajzot tanított. Rendkívül tevékeny volt a tudomány területén is. Tudományos munkáiban főleg Magyarország régebbi történelmével foglalkozott. Kutatási eredményeit a helyi sajtóban és az országos folyóiratokban egyaránt közzétette. 1912-ben a rozsnyói Városi Múzeum vezetésével bízták meg. – <http://uj szo.com/cimkek/szulofoldunk/2004/10/06/> /Letöltve: 2012. 12. 30./

némely latin oklevelei a váci Káptalanban, Jászói Conventben s más hiteles helyeken levő eredetiekről leírva, idősebb egerfarnosi Kandó József által, az 1823-24-es évben mikor még Pesten táblai ügyvéd volt.”

A Kandó név feltételezhetően a *Kond* régi magyar törzsfő nevéből ered. A Borsod megyében található Kondó helység – amelyet 1240-ben Cundo alakban írnak – neve a régi magyar Kond személynévből ered.⁹⁴ A család első olyan tagja, akinek nevét írásba foglalták, sztregovai Cundou Masta volt 1040 körül. Több mint fél évszázad múlva, 1103 pünkösd napján a jászói konvent prépostja előtt osztozkodás történt: Kandó Edus birtokai lettek Fel-sztreгова és Kisfalu, Kandó Mojus birtokai Al-sztreгова, Újfalú és Perén.

1140 körül Sztregovai /Cundou/ János utóda Kundó /Kandó/ Illés Nikán örökségéből részesül, akárcsak Kundó /Kandó/ Henrik és Kundó /Kandó/ Miklós is.

Az 1169. évből megmaradt oklevél szerint „*Arnold, Némedhi fia törvénybe idézte Illést, sztregovai János fiát, másképp Kundót, felesége úrasszonyának Závornai László leányának hitbére miatt. (...) Illés kötelezte magát, hogy (...) 15 márkát lefizet Arnoldnak életben maradt felesége nevében.*”

1277. július 20-án IV. László király (1272-1290) Szegeden adományul adta Illésnek, Henriknek és Miklósnak rokonuk sztregovai Nikán birtokait, mivel az örökös nélkül halt meg. „*Illés sztregovai Cound fia, testvéreivel Henrikkel és Miklóssal előttünk megjelenve előadták, hogy legközelebbi rokonuk sztregovai Nikán örökösök vigasztalása nélkül halt meg, ennek birtokait kérték tőlünk adományul. Mi az ő kérésüknek királyi kegyvel eleget tévünk, nevezett Nikán öröksége, maradt jószágait átengedjük Illésnek, Henriknek és Miklósnak, hogy azokat bírják és egyaránt birtokolják más jószágának sérelme nélkül.*”

1280 körül ismert Coundou /Kandó/ László.

1349-ben a boldog szent királyok ünnepén Sebesben, János és Tamás belzei Mihály fia, Al- és Fel- Csúz, valamint Perény nevezetű birtokaik leánynegyedét hat márkáért átengedték Zsigmondnak, Inok fiának és Tamásnak, sztregovai Coundou János fiának, örökbírási joggal a jászói monostor prépostja előtt.

1349-ben „*Mi Pál, a keresztlő Szent Jánosról elnevezett jászói monostor káptalanjának prépostja megemlékezés céljából jelen levelünk tartalmával tudatjuk mindazoknak akiket illet, hogy egyrészt János, László fia, anyjával Ilona úrnővel és Tamás Berzei Mihály fia, másrészt Zsigmond és Tamás sztregovai Cound János fia előttünk személyesen megjelentek, és előszóval előadták, hogy (...) hat márkáért eladták Al- és Fel- Csúz és Perény nevezetű birtokait.*”

1380. november 4-én sztregovai Kandó Kelemen sztregovai Kandó Péter, sztregovai Kandó Illés és Kandou Nyikum (Nébán) Kandó Anna javaiból örökölt: „*Kandó Anna úrnő leánynegyedének jogát és nászajándékát, amelyek Nógrád és Abaúj vármegyékben alsó- és felsősztregovai, alsó- és felsőcsúzi, újfalusi, perényi és hradiskai jószágaiban vannak, testvéri és rokoni szeretettel átengedi: sztregovai Kandó Kelemennek, Péternek, Illésnek, Nyikumnak, továbbá Antal fiának, Miklósnak, sztregovai Tamás fiainak, Mátyásnak és Istvánnak.*”

Kandó László Zsigmond királytól (1387-1437) 1413-ban kiváltságlevelet kapott birtokaira osztályos társaival, Illéssel és Lászlóval. „*1413-ban szent Tamás ünnepén,*

⁹⁴ KISS Lajos, 1978. 351.

Visegrád várában Zsigmond magyar király, hű tetteiért, polgári és katonai szolgálataiért, valamint testvérének Lászlónak és sztrigovai Kelemen fiának Lászlónak, és összes utódaiknak ismét, újabb adomány címén, az eddigi birtokaikat megerősíti, és azt kiváltságlevél alakjában kiadatja. Nógrád és Abauj vármegyékben, Al- és Felsztrigova, Hradistya Kis- és Újfalu, Al- és Fel-Csúz, és Perény az ősi birtok.” 1414-ben Miklós, a jászói konvent prépostja, Zsigmond király örökös kiváltságlevele alapján birtokba helyezte és beiktatta az adományt.

1420 körül sztrigovai Kandó András birtokolta Edus és Mojus örökségét. 1450 körül sztrigovai Kandó János a királyi kancellária titkára. 1482-ben vízkereszt nyolcadja után Budán Mátyás király ítélkezett a Kandók perében. Kandó János, apja Kandó András ellen kért törvényt, hogy megszerezhesse az 1103. évben a jászói konvent pecsétjével lezárt osztálylevelet. A levél sztrigovai Kandó Masta fiának osztzkodását tartalmazta. Kandó András a nála lévő oklevelek másolatát kész volt fiának kiadni, de a jogszokás szerint az őt illette. Mátyás király a másolatot János mesternek kiváltságlevélben kiadta. A pergamenre írt oklevelet 1944/45-ben Iváncsán az oroszok megsemmisítették.

Egerfarnosi Kandó György 1575-ben nemesi kúriát szerzett a Heves megyei Farnoson.⁹⁵ Ekkortól a Kandó család története összefonódik Egerfarnos történetével.

A hódoltság másfél évszázada

A mohácsi csatavesztés 1526-ban megpecsételte az ország sorsát, Buda eleste 1541-ben pedig már előrevetítette az észak-magyarországi területek közelgő hódoltatásának valós veszélyét. Az Alföld és a hegyvidék találkozása, mint a végvárak körül kialakult védelmi rendszer legfontosabb területei, kettős adóztatás alá kerültek. Bár a török és magyar adójegyzékek összeírásai lényeges eltéréseket mutatnak, a kettő együttes használata, összevetése mégis sok esetben segíti megvilágítani a települések XVI. századi gazdálkodását, termelési szerkezetét, az adózók névsorának összevetése pedig a lakosságcsere nagyságáról tanúskodik.

Az első adóösszeírásokat a törökök az 1545/46-os esztendőben készítették,⁹⁶ ezt követően azonban majd két évtizedre volt szükségük ahhoz, hogy az adóösszeírók valamennyi adóztatható településre, lakosra, malomra, méhkasra, bárányra rátaláljanak.⁹⁷ Mégis ezen időben a falvak kora hódoltság kori gazdálkodásához az adószedők által készített dézsmajegyzékek adhatnak támpontot.⁹⁸

Farnos Eger várának 1552-es ostroma előtt hat évvel már a portának is fizetett adót. A legkorábbi kettős adóösszeírás az 1550. évi, melyről ma már tudható, hogy az adatokat 1546-ban vették fel. Ekkor a falu és lakosai már szerepelnek a török adószedők

⁹⁵ OROSZ Ernő, 1906. 112.

⁹⁶ Az 1546-os összeírás nem az adott év tényleges bevételeit tükrözi, mivel a számok az előző év átlagából lettek kikalkulálva.

⁹⁷ BAYERLE Gusztáv, 1998. 15.

⁹⁸ A korszak adóösszeírói sokszor csak felbecsültek és kerekítettek. A török összeírások éppen ezért elnagyoltak, mégis a korszak leghitelesebb forrásai – Dr. Csiffáry Gergely lektor megjegyzése.

összeírásaiban. A dzsizje-adót⁹⁹ fizető házak száma 10 volt és ugyanennyien fizették meg a kapuadót is. Nős családfőt 13-at, nőtlen férfit 3-at írtak össze, pap és diák, tehát falusi tisztségviselők nem voltak.¹⁰⁰ A szandzsák területén élő nem mohamedán vallású adófizetők háztartásai után évente 50 akcse adót fizettek, ám csak azoknak a háztartásoknak kellett megfizetniük az adót, amelyek vagyonának – háza, jószága, földje, szőlője – összértéke elérte a 300 akcsét. Vagyis az adólajstromban nem szerepeltek a legszegényebbek háztartásai, így a teljes faluközösségről felvett adatsor pontatlan. Az éves adót, a 300 akcse értéket meghaladó háztartásoknak évente kétszer, két egyenlő részben kellett fizetni: 25 akcsét Szent György napján (árpilis 24.), 25 akcsét Szent Demeter napján (október 26). Gabonából és szemes terményből tizedet fizettek, ugyanúgy, mint a piacra termelt petrezselyemből, zöldségekből, ellenben a saját használatra termelt mennyiség adómentes volt. A méhkas adót tíz kasonként egy kas, öt kasonként fél kas, öt kasnál kevesebb esetében kasonként 2 akcse fizetéssel rótták ki. Tűzifa- és szénadót minden háztartás fizetett, évente egységesen 25 akcsét. Az egy évnél fiatalabb sertések adómentesek voltak, ám az idősebb jószágok után darabonként 2 akcsét szedtek, illetve ha más földjén makkoltatott a sertés gazdája, akkor a földtulajdonosnak is kellett adni egy akcsét. A juhok után akoladót fizettek, 300 darab után egy kos járt, a tizedet pedig a földesúrnak fizették. A ló és a szarvasmarha nem volt adóköteles, így azok számáról nem maradt fent adat. Ha a faluban malom volt és az egész éven át működött, akkor 50 akcse, ha csak fél évig üzemelt, akkor 25 akcse volt fizetendő. A keresztények hajadonjaikért menyasszonyadóként 30, özvegyeikért 15 akcsét fizettek a portának. Pénzbüntetést róttak ki fejbetörésért 100 akcsét, zúzódasért 50-et, egyéb vétségekért pedig egyedi mérlegelés alapján határozták meg a fizetendő összeget. Vámkötelesek voltak a piacra vitt áruk is, kivételt képeztek az asszonyok által a piacra vállon, vagy háton hordott tyúkok, tej, túró, joghurt és gyümölcsfélések, kivéve, ha az árusítás rendszeresen, kereskedelmi szinten történt.

Farmost a hatvani szandzsák részeként az 1546-ban felvett adólajstrom szerint házanként 50 akcse¹⁰¹ adóval sújtották, tehát a falu 10 ház után 500 akcsét fizetett. Az összeírtak közt a következő neveket találjuk: *Nagy Ílijás, fia Márton, Fodor Benedik, Holló János, János, Sázs Antal, Kogmán István, Balázsi Pál, Rohó Pál (van száz? juha), Pál, Holló Antal, Szakai Ferencs, Siket János, Holló Gergel, Simonyi Benedik, Nagy Borbás.*¹⁰²

⁹⁹ Dzsizje vagy harács: a császár adója, amely a legfontosabb adó a török hódoltság korában. Azokra vetették ki, akik 300 akcse értékű ingósággal rendelkeztek, s ezután 50 akcse (1 aranyforint) adót kellett fizetni. Ez megfelelt a magyar királyi hadiadó mértékének. – BÁN Péter, 1989. 176.

¹⁰⁰ HML XV-61/6.

¹⁰¹ Akcse: ezüst érme, a török közigazgatás pénzegysége. A XVI. század közepén 1 akcse 2 dénárral, 50 akcse 1 magyar forinttal volt egyenértékű. – BAYERLE Gusztáv, 1998. 227.

¹⁰² FEKETE Lajos, 1968. 59.

Az 1546-os összeírás szerint a farmosi bevételek a következőképp alakultak:

Dzsizje köteles házak száma: 10, házanként 50, összesen 500 akcse.	
Búza, 250 kila: ¹⁰³	2560 akcse
Kétszeres, ¹⁰⁴ 172 kila:	860 akcse
Méhkas-tized:	10 akcse
Széna-tized:	60 akcse
Bárány-tized, 5 fő:	50 akcse
Kincstári rét:	50 akcse
Nijábet ¹⁰⁵ (büntetéspénz):	30 akcse

A tizedjövedelemből és adókból befolyt összeg: 4120 akcse, azaz 82,4 magyar aranyforintnak megfelelő összeg. Látható, hogy sertés után egyáltalán nem fizettek adót a farmosiak és adóztatható mennyiségű zöldséget, gyümölcsöt, bort sem írtak össze.¹⁰⁶ A gabonatermelés alapvetően búzára és kétszeresre irányult. A falu népességének nagyságát jelzi a környező településekkel való összehasonlítás: Mezőtárcány 1840 akcsét (36,8 aranyforint), Lövvő 4753 akcsét (95,06 aranyforint), Szihalom 3380 akcsét (67,6 aranyforint) fizetett.

1546-ban a magyar összeírók *a falu birtokosaiként nemeseket jelöltek meg*, de nemesi kúria nem állt Farmoson. Ezentúl összeírtak 2 ½ jobbágyportát, 3 deserta, vagyis elhagyott, lakatlan portát, viszont egyetlen szegény (pauper) sem tartózkodott a faluban.¹⁰⁷

A hódoltatás után első magyar összeírásokat az 1548. és 1549. évi dézsmajegyzékekből ismerjük. 1548-ban a falu egy részét „*Báthori úr javainak*”¹⁰⁸ tüntetik fel, másik, nemesi részére vonatkozóan azonban nincs adat. A tizedet *Varkocs Tamás Perényi Péter* főúr várnagya szedte be az egri várnak.¹⁰⁹ Ebből az évből csak Báthori úr javai ismertek, így az adózók névsora is meglehetősen hiányos. *Joannes Syketh, Antonius Saas* és *Gregorius Holló* az őszi gabona tizedéből 165 kévét¹¹⁰ adott, valamint Saas kivételével mindketten megfizették az árpa tizedet is, 15-15 kévét.¹¹¹ A két évvel ezelőtt készült összeírásokkal összevetve, amikor is tíz adófizetőt rögzítettek látható, hogy az adófizetők nagyobb része a nemesi birtokosok földjén élt és termelt.

Az 1549. évi összeírásában a falu egyedüli birtokosaként csak *Báthori Antalt* nevezik meg. Farmoson négy szegényt (pauper), egy új házat (nova domus) és egy elhagyott,

¹⁰³ Kila: Egy hevesi kila = 1 pozsonyi mérő = 62,08 liter, illetve 45,56 kg búza. – CSIFFÁRY Gergely, 1996. 343.

¹⁰⁴ Kétszeres: a búzának és a rozsnak egyenlő, vagy 1:2 arányú keverékéből álló vetés.

¹⁰⁵ Nijábet (büntetéspénz): ezeket rendszerint verekedés, részegség, tilosban történő legeltetés miatt vetették ki. – FEKETE Lajos, 1968. 7.

¹⁰⁶ FEKETE Lajos, 1968. 59.

¹⁰⁷ HML XV-61/6.

¹⁰⁸ BÁN Péter, 1981. 130.

¹⁰⁹ BÁN Péter, 1981. 142.

¹¹⁰ Kéve: A szálas termés kötözött, egy kézzel emelhető csomója. Nagysága függött az aratás módjától (sarlós vagy kaszás), így 2-5 marok, illetve 5-17 kg. – BOGDÁN István, 1987. 108.

¹¹¹ BÁN Péter, 1981. 130.

lakatlan portát (deserta) írtak össze. Dicalis adó¹¹² kötelezettségük 1 forint és 95 dénár.¹¹³ Az 1549. évi dézsmajegyzék tíz adózóról számol be, tehát ezt az összeírást pontosabbnak tekinthetjük, mint az 1548. évit. Őszi gabona tizedet fizetett ekkor: *Elias Vakaro* 45 kévét, *Barnabas Nagh* 75 kévét, *Jacobus Konya* 102 kévét, *Gregorius Hollo* 145 kévét, *Antonius Saas* 141 kévét, *Joannes Syket* 105 kévét és *Antonius Kando* 54 kévét. Összesen 664 kéve őszi gabona volt a beszolgáltatott terménymennyiség. Jugerumban¹¹⁴ is fizette az őszi gabonatizedet *Antonius Saas* és *Antonius Kando* (1, illetve 1,5). Árpátizedet fizetett *Joannes Doby* 60 kévét, *Barnabas Nagh* 45 kévét, *Jacobus Konya* és *Michael Paxy* 15-15 kévét, valamint *Gregorius Hollo* 30 kévét. Az adót a nagyhevesi kerület dézsmaszedője, *Valentinus Nagh*, Nagytálya literátusa, vagyis szabad jogállású adószedője szedte be a farmosiaktól.¹¹⁵ A falu lakói *hejcei quartát*, vagyis negyedét is adtak. Mivel plébános ekkortájt nem élt a faluban, ezért ez utóbbit lehetséges, hogy egy *hejcey-i*, vagy *Hejcey-en* élő személy, esetleg pap osztályrésze volt.¹¹⁶

Az 1552-es esztendőben, vagyis Eger ostromának évében kétszer is készült összeírás. Az április 24-i felvétel szerint birtokosa Báthori, és 3 jobbágyportát rögzítettek. Az október 18-i összeírás szintén 3 jobbágyportát tüntetett fel, azzal a megjegyzéssel, hogy a dicával adós maradt a falu. Vagyis Eger ostroma alatt a porták száma nem változott, épp csak a hadi események miatt lakói nem tudták az adót megfizetni, mivel termelni, vagy termést betakarítani sem tudtak. 1553-ban a falu birtokosa *Báthori András*, a jobbágyporták száma továbbra is három és egy deserta. Feltüntetnek viszont négy bérlőt (*inquilini*) és egy új építésű házat (*nova domus*). Az 1554-es esztendő az, amikor először szerepel a megjegyzés rovatban, hogy Farmos már a töröknek adózik. Ez az esztendő jól mutatja a folyamatos katonai összecsapások, portyázások gazdasági következményeit: a falu még mindig adós a két évvel ezelőtti dicával, bár a jobbágyporták száma még mindig 3, de ezúttal már csak félportákat rögzítenek az összeírók. 1564-ben és 1565-ben a félporták száma kettőre csökken.¹¹⁷

Az 1570-es esztendőben a török és a magyar adószedők is rögzítenek adatokat.¹¹⁸ A magyar adójegyzékek *Gémes Ferencet*¹¹⁹ nevezik meg Farmos birtokosának, és két jobbágyportát tüntetnek fel. A hatvani szandzsák ez évi összeírása jóval részletesebb képet mutat. Az adózók összeírásának módszere nem változott az 1546. évihez képest (melyet az 1550. esztendő kimutatása tartalmaz), bár annyi változás mégis történt, hogy egy 1566-ban kibocsátott szultáni rendelet a dzsizjét 10 akcséval emelte, vagyis, ezért ténylegesen

¹¹² Dicalis adó: korábban kapuadó, majd a XVI. századtól azt magába olvasztó hadiadó neve. – BÁN Péter, 1989. I. 86.

¹¹³ HML XV-61/6.

¹¹⁴ Jugerum: A kaszált gabonát váltakozva regisztrálták, de nem tettek különbséget a a jugerum és a kéve megváltás közti összegében. – BÁN Péter, 1988. 127.

¹¹⁵ BÁN Péter, 1988. 101.

¹¹⁶ BÁN Péter, 1988. 127.

¹¹⁷ HML XV-61/6.

¹¹⁸ Az időszakot jól jellemzi, hogy 1566-ban, 1567-ben és 1568-ban jelentős török támadások pusztították a megyét, aminek következménye a lakosság pusztulása vagy elvándorlása volt. – CSIFFÁRY Gergely, 2010. 46–49.

¹¹⁹ Gémes Ferenc: 1552-es egri várvédő, 1555-től már nemesember. – CSIFFÁRY Gergely, 2003. 288–289.

minden háztartás után 60 akcsét tartoztak fizetni.¹²⁰ 1570-ben Farmos falu lakossága: *Oláh Bálint, Szaniszló Bódizsár, Szaniszló Gáspár, fia Bódizsár, Siket János, Fekete Anbrus, Balácsi Miklós, fia Sebestyén, Sírós Pál és Szantai Ferenc*. Látható, hogy 1548. és 1549. évhez képest minimális lakosságcsere történt, *a Holló, a Nagy, a Kónya és a Kandó családok hiányoznak az összeírásból*, ami nem jelenti azt, hogy már nem éltek Farmoson, lehetséges, hogy csupán a jövedelmeik nem érték el a szükséges mértéket.¹²¹ Ebben az évben 8 háztartást írtak össze és megjegyezték, hogy *„Kurd szpáhi majorsága a nevezett falu határában (van). Farnosi Éliás és Farnosi Gergel¹²² nevű királysági gyaurok kihasználatlanul és elhagyottan hagyták, ezért birtokba adása jogos volt. Mivel a nevezett kifizette a kincstárnak járó 200 akcse birtoklási illetéket, az új szultáni defterben ráíratott.*”¹²³

A falu tizedből és adókból 2.750 akcsét, 45,83 aranyforintnak megfelelő összeget fizetett. Ez a következőkből tevődött össze:

Kapu: 8	400 akcse
Búza, 82 kila:	984 akcse
Kevert gabona, 52 kila:	312 akcse
Báránytized, 25 darab:	375 akcse
Lencse:	20 akcse
Borsó- és baltized:	10 akcse
Káposzta- és répatized:	13 akcse
Fokhagyma- és vereshagymatized:	10 akcse
Méhkastized:	151 akcse
Len- és kendertized:	30 akcse
Tüzifa- és szénadó:	200 akcse
Menyasszonyadó:	32 akcse
Csösztartási adó:	16 akcse
Hordóadó:	15 akcse
Sertésadó:	150 akcse
Birtoklási adó:	5 akcse
A bírságpénzek fele:	27 akcse

Az 1546-os állapothoz képest az 1570-ben befizetett adó — a pénzromlást és az 1566-os adóemelést is figyelembe véve — közel felére esett vissza. Az 1568-as drinápolyi béke megkötéséig a termelés nagyfokú romlása elsődlegesen a katonai mozgásokkal, összecepsapásokkal, az állandósuló portyázásokkal magyarázható. A termelés visszaesését befolyásolta a falu elhelyezkedése is: a poroszloi révet az egri püspökséggel Makláron át

¹²⁰ BAYERLE Gusztáv, 1998. 17.

¹²¹ A szakírók megjegyzik, hogy az 1570-es összeírásból az adózók nagy tömege, nem tudni mi okból, kimaradt. – BAYERLE Gusztáv, 1998. 15.

¹²² Farnosi Éliás és Farnosi Gergel nevének említése bizonyosság arra, hogy a Farnosi nevezetű nemesi családok tagjai még a XVI. században is birtokosok voltak a faluban. A két utolsó, név szerint ismert Farosit az 1570-es török defter őrizte meg.

¹²³ BAYERLE Gusztáv, 1998. 142.

összekötő főközlekedési út érintette Farmost, így a katonai mozgások éreztették hatásukat. Elképzelhető, hogy a XVI. század második felének, utolsó harmadának háborúival függ össze a több helyen meghivatkozott szóbeli hagyomány, miszerint a század végén a farmosiaik a Rima bal partjáról átköltöztek a nagyobb védelmet nyújtó új helyre, a temető köré.¹²⁴ Ez is magyarázatot adhat arra, hogy itt azért nem pusztult el a templom, mint oly sok más falu esetében, mivel az az újjászerveződő falu egyik földrajzi és vallási meghatározója lett.

A későbbi falutörténet szempontjából nem elhanyagolható tény, hogy az 1549. évi dézsmaösszeírásban az adózó jobbágyság között szerepel egy *Antonius Kando*. „1575-ben Farmoson nemesi kúriát szerzett Kandó György, amit utódai zálogba adnak.”¹²⁵ A kor viszonyait ismerve feltehetően vitézsége elismeréseként nyerte adományképpen. Nem tudható pontosan, hogy ez a Kandó milyen rokoni kapcsolatban állt a hódoltság kora előtt ismert Kandókkal, illetve azzal a *Kandó Ilonával*, aki 1653-ban majd zálogba kényszerül adni farmosi birtokát Holló Imrének és Czicze Lukácsnak. A Kandó családot 1659-ben Lipót császár (1657-1705) az „állandó hűségért, vérük omlásáért” megerősítette birtokaikban és újabb adományokat is nyertek,¹²⁶ de ezen iratban Egerfarmos sem az új adományok, sem a korábbi birtokok között nem szerepel!

A Czicze család az imént említett zálogügylet idején egyébként szintén nemesi címmel bírt, nemeslevelüket II. Ferdinánd adta Czicze Gergelynek, Lukácsnak, Istvánnak, Balázsnak és Tamásnak, melyet 1632-ben hirdettek ki. A nemességszerző Balázsnak Mihály nevű fia is farmosi lakos, de annak Mihály nevű gyermeke 1769-ben már Egerben élt. A nemességszerző Czicze Balázs Márton nevű gyermeke szintén Farmoson lakott, mivel annak István és Márton nevű fiai szerepelnek az 1754/55. évi nemesi összeírásban a farmosi nemesek között. Ám István utódai már Mihályhoz hasonlóan egri lakosokká lettek.

Eger 1596-os hódoltatásáig a birtokviszonyok és a jobbágyháztartások száma állandóságot mutat: 1572-ben és 1578-ban a falu birtokosai nemesek, a porták száma 2-2, 1582-ben birtokosnak tüntetik fel *Fodoróczit*, a porták száma változatlanul 2, 1588-ban a birtokosok ismét nemesek, de a jobbágyporták száma 1 1/2-re csökken.¹²⁷

A század végén a falu birtokosa már a *Bárius* (később Bánfalvi) család. A Báriusok, akiknek ősi birtoka a Borsod megyei Bánfalva, feltehetően a török elleni harcokban tüntették ki magukat, s nyertek ezáltal birtokadományt Farmosra. A família a XV. században több birtokot is kapott Borsod- és Heves vármegye területein, *Bárius István* pedig 1567-ben Dédes várának ostromakor hívta fel magára a figyelmet a törökök elleni küzdelemben,¹²⁸ majd a vár eleste után Egerbe menekült. 1569 júniusától Ungnád Kristóf

¹²⁴ SOÓS Imre, 1975. 171.

¹²⁵ OROSZ Ernő, 1906. 112.

¹²⁶ OROSZ Ernő, 1906. 112.

¹²⁷ HML XV-61/6.

¹²⁸ Dédes vára ma a Heves megyei Nagyvisnyó és a Borsod megyei Dédestapolcsány közelében, a Bükkben található várrom. A törökök 1567. április 1-jén kezdték el ostromolni, a várvédők 15 napig ellenálltak, de a fogyatkozó készletek mellett egyetlen esélyük maradt a túlélésre: a menekülés. Bárius várnagy a megmaradt puskaport a vártorony alá hordatta össze, majd a vár elhagyása után egy kanóc segítségével a betörő törökökre robbantotta az építményt, amely 400 török katona sírjává vált.

főkapitány katonai helyettese volt haláláig. 1575. október 4-e után hunyt el.¹²⁹ A XVI. század második felében ismert Bárius Ferencz fia, András és annak fia, Demeter. A család egyik ága a Nógrád megyei Szécsényben telepedett meg, s feltehetően ez az ág 1654-ben kihalt.¹³⁰ Heves megyei szerepük azonban a későbbiekben is kimutatható, hiszen *Bosnyák Tamás* füleki várnagy és felesége, *Kenderessy Mária* 1616-ban elnyerték II. Mátyástól (1608-1619) a farmosi földeket.¹³¹ A birtokadományt a család egy évszázadig megtartotta, s az leányágon öröklődött négy generáció múlva a *Károlyiakra*: Bosnyák Tamás lánya, Judit házasságot köt gróf Balassi Imrével. Közös gyermekük gróf Balassi Judit, aki gróf Koháry István házastársa lesz. Leányuk, gróf Koháry Judit pedig utóbb Barkóczy György hitveseként ad életet Barkóczy Krisztinának, aki a XVIII. század közepén a gróf Károlyi Sándorral kötött házasságába magával viszi a farmosi javakat.

A XVII. század közepén a birtokaprózódás már jól megfigyelhető: 1639-ben egyetlen félportát írtak csak össze,¹³² 1647-ben pedig *a falu már kuriális település*,¹³³ nincsenek benne kapudót fizető telkesgazdák, sőt, 1675-ben is csak egyetlen kisnemesek lakják zselléreikkel együtt.¹³⁴

Egytelkes birtokosok faluja

A XVII. században a birtokaprózódás folyamata felerősödött. Ennek oka részint a háborús időkben bekövetkező a tulajdonosok személyét és számát illető gyakori változások, részint a kort jellemző nagyszámú zálogügy, részint pedig a faluhely „szűkhatárúsága,” amely a vízbőségből és a földrajzi viszonyokból ered.

1647-ben Farmost *kuriális faluként* írják le, melyet egytelkes nemesek laknak, taxája¹³⁵ 2 forint.¹³⁶ A nemesek száma negyedszázad alatt ugrásszerűen emelkedett. Amíg 1647-ben két, addig 1675-ben már 8 nemes élt a faluban.¹³⁷

De kik voltak ezek az egyetlen jobbágytelekkel rendelkező *nemesek*? A XVII. században birtokkal kellett itt rendelkezniük a *Kandóknak*, hiszen 1653-ban Kandó Ilona farmosi földjeit zálogba adta Czicze Lukácsnak és Holló Imrének, de annak kiváltása Kandó Jánosra maradt.

¹²⁹ CSIFFÁRY Gergely, 2010. 47.

¹³⁰ NAGY Iván, 1857. I. 193-194.

¹³¹ OROSZ Ernő, 1906. 114.

¹³² HML XV-61/6.

¹³³ Kuriális falu: kizárólag nemesek, vagy nemesi jogállású telekre (kúriára) épített jobbágyok faluja. Lakói annyira szegények voltak, hogy földjeikről már az utolsó szolgáló jobbágyok, vagy zsellérek is kiszorultak. Nem állt a földesúri hatalom alatt, ügyeit az esküdtek és a hadnagy intézte. Fellebbviteli bírósága a vármegyei törvényszék volt. – BÁN Péter, 1989. I. 290.

¹³⁴ SOÓS Imre, 1975. 171.

¹³⁵ Taxa: azok a pénzszolgáltatások, amelyet a paraszti réteg termény, s még inkább munkajáradéka megváltására fizetett. Nem függött a vagyoni helyzet éves változásától, annak összegét szerződésben rögzítették. – BÁN Péter, 1989. II. 196.

¹³⁶ HML XV-61/6.

¹³⁷ SZAKÁLY Ferenc, 1983. 27.

E század derekán a falu egy részének birtokosa volt a *Subich család*. A koloni vagy nagykoloni Subich család eredete nem ismert. Nemesség-megerősítő és címermegújító levelüket *Subich Tamás* kapta II. Mátyástól (1608-1619) 1609-ben. Ettől a Tamástól származott *Pál*, aki 1652. évben nádori adományt nyert a magtalanul elhunyt *Verebélyi Mihály* birtokaira. A nemességgel bíró Verebélyi (máshol Veréb) család Mihály nevű tagja 1566-ban Babocsa várkapitánya volt, János pedig 1605-ben Vác várkapitánya,¹³⁸ így birtokaikat minden bizonnyal vitézségük elismeréseképpen kapták. A XVII. század elején Farmoson, Bodon és Alattyánban is volt birtokuk.¹³⁹ Verebélyi Mihály utód nélküli halála után azonban a Heves vármegyei javakra Verebélyi Mihály testvére, Péter és gyermekei Ferenc, valamint Katalin követelést nyújtottak be. A pert elkerülendő Subich Pál 1652-ben 100 forintot fizetett ki a Verebélyi rokonoknak, így 1654-ben Farmos, Roff, Alattyán, Nagyszöllös, Pásztó egy része már a Subich család birtoka. Subich Pál és Murányi Rebeka gyermekeit 1760-ban, illetve 1768-ban ismét megerősítették nemességükben.¹⁴⁰

Ugyanezen időben birtokos volt Farmoson *Wesselényi Ferenc* († 1667), aki előbb a füleki vár kapitánya volt, 1655-től pedig nádori rangot viselt. Első felesége a szintén füleki várkapitányi tisztséget betöltő Bosnyák Tamás lánya, *Bosnyák Judit*.¹⁴¹ Ez a házasság ad magyarázatot a rövid ideig tartó Wesselényi jelenlétre, ám az itteni földeket később Juditnak a gróf *Balassa Imrével* kötött házasságából származó utódai öröklik.

A XVII. században még mindig jól látható, hogy a farmosi földek továbbra is az uralkodók adományai, melyeket e másfél évszázadban elsősorban katonai érdemekkel, a törökellenes harcokban tanúsított vitézséggel lehetett kiérdemelni.

A Thököly-féle felkelés újabb viharos éveket hozott a hódoltság peremterületein. 1680. január 8-án a szoboszlói gyűlés *Thököly Imrét* választotta fővezérnek. Április 18-án Leopold király rendeletet intézett Pálffy Ferdinánd egri püspök és főispánhoz, hogy a „*zavaros viszonyok folytán, a Felvidéken, különösen lovasság nagyobb számban lesz élmező, tehát felhívatik Heves megye, hogy a reá eső zab- vagy árpa-mennyiséget a limitált árban, a kamarai igazgatóság által közlendő helyre szállíttassa.*”¹⁴² Portánként ekkor 20 köből¹⁴³ búzát és 30 köből zabot vettetett ki. Az adóterhek mellett a kiújult katonai összecsapások is nehezítették a farmosiak életét. Némethy János ónodi megyei perceptor¹⁴⁴ 1680. június 2-án beszámolt az alispánnak, hogy a „*nyomorult farmosiak mint jártak a napokban. Az Eger vize mellett a törökök valami harczokat vettek fel. Az sivalkodásban egy kuruc lova elszaladt. Az törökök az farmosiaknak megparancsolták, mind falurul kimenjen azon lovak megkeresésére. Kimenvén megtalálták. Megismerték, hogy magyar lova. Rendelkeztek felőle, hogy hová kell küldeni: Egerbe-e vagy a kurucoknak-e? Találták azt magokban, minthogy őhosszójuk Ónod közelebb vagyon, küldjük oda kapitányi kézhez, hiszen ha kuruc, kiadják. Az ónodi császári commendáns*

¹³⁸ NAGY Iván, 1865. XII. 146.

¹³⁹ OROSZ Ernő, 1906. 263.

¹⁴⁰ OROSZ Ernő, 1906. 219-220.

¹⁴¹ NAGY Iván, 1865. XII. 161.

¹⁴² SZEDERKÉNYI Nándor, 1891. III 144-145.

¹⁴³ Köből: a legjellegzetesebb magyar űrmérték a középkorban. 1 egri köből = 25,45 liter. – BÁN Péter, 1989. I. 272.

¹⁴⁴ Perceptor: a város, vagy vár bevételeit biztosító bormérés, serfőzés, mézárszék, vám és rév jövedelmeinek kezelését végezte.

kezébe esett az ló. A farmosiakat most az kuruc Csanády karóval fenyegeti, hogy bizony az helyek is elpusztul azon dologért.”¹⁴⁵ Ezért kérte az alispánt, tegyen valamit Strassaldónál, mert a farmosiak nagy bajban lesznek ezért.

Farmos lakói még Eger megszállása előtt szétszéledtek, a falu 1680-ban elpusztult. Hamarosan azonban újránépült, mivel 1688-ban lakói már Eger várának adóztak robottal.¹⁴⁶ 1694-ben egy urbáris összeírás alkalmával a Tisza menti falvak, köztük Farmos lakói is, azt vallották: „a török időben keresztény földesúrnak készpénz, robot nincs, tized nincs. Keresztény földesúrnak most: kilenced terményekből gabona, árpa, köles, zab, helyenként tized, deserták után hatod, robot meghatározott időben. Szolgáltatások a török földesúrnak: közös készpénz, vaj, fa, széna.”¹⁴⁷ Miután a település birtokjoga fegyverjog címén a kincstárra szállt, az uralkodó 1696-ban lakottan és nem pusztaként adományozta a császárhű Pocska Levin királyi tanácsosnak! A felső-magyarországi hadi élelmezési főbiztos 1450 forint váltságdíjat fizetett Farmosért. Pocska, mint császári megbízott, jelentős szolgálatokat tett az uralkodónak, s 1696 után Egerben is működött, mint élelmezési biztos.

A század végén rövid ideig az *Eszterházy család* női ágán is találunk farmosi birtokosokat: „Farmoson az Eszterházyaknak 9 telek után 22 tallért, és egy pontyot adnak.”¹⁴⁸ Gróf Eszterházy Ágnes és gróf Eszterházy Katalin férjeik haditettei után tarthattak jogot az itteni területekre. A népes Eszterházy família zólyomi ágának alapítója, Eszterházy Pál báró (mh.: 1641) Károlyi Zsuzsannával kötött házasságából született Eszterházy Miklós (mh.: 1669) zólyomi főispán, akinek hitvese Perényi Ágnes lett. A frigyből két fiú és három lány született: Eszterházy Katalin előbb Balassa Péter, majd Pinyei János felesége, Ágnes Forgách Simon hitvese, Ilona pedig Balassa Bálint korponai kapitány neje.¹⁴⁹ Pinyei János és Forgách Simon haditettekkel szerezhetek itt birtokot, ám azt 1696-ban a Habsburgok iránti hűségéről ismert Pocska Levin elbirtokolta. Ezért a két asszony, gróf Eszterházy Ágnes, mint Forgách Simon felesége és gróf Eszterházy Katalin, mint Pinyei János hitvese 1698-ban a vármegyénél panasszal élt, „*miszerint itteni birtokaikat tiltakozásuk ellenére Pocska Levin a bécsi udvartól kieszközölt adománylevéllel magának adományoztatta, mi több, a beiktatást is végrehajtatta és már építkezik is rajta.*”¹⁵⁰ A vármegyei vizsgálat kiderítette, hogy Pocska Levin fegyveres katonákkal hajtott be a farmosiaktól a dézsmát, erőszakkal kényszerítette őket robotra, annak ellenére, hogy Forgách Simonné birtokrésze ez időben Polgár István zálogbirtokos használatában volt.

1701-ben a faluban hat felnőtt jobbágyférfit írtak össze.

1702-ben Egerfarmost az úrbéres szolgáltatások összeírásakor *Thököly Imre* javaiként tüntették fel,¹⁵¹ habár ekkorra már Thökölyt Törökországba száműzték, a mostohafia, II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharc pedig csak 1703-ban tör ki. A Rákóczi

¹⁴⁵ SOÓS Imre, 1975. 171.

¹⁴⁶ MOL Uc. 64:13.

¹⁴⁷ MOL Uc. 9:30.

¹⁴⁸ MOL Uc. 31:52.

¹⁴⁹ NAGY Iván, 1858. IV. 97.

¹⁵⁰ SOÓS Imre, 1975. 172.

¹⁵¹ MOL Uc. 61:51 (a)

szabadságharc bukása után átrendeződtek a faluban a birtokviszonyok. A hűtlenséggel vádolt Forgách Simon¹⁵² birtokrészét a kincstár elkobozta, majd azt Szalay Mihályné Polgáry Katalin és Brezovay György részére adományozta.¹⁵³ A XVIII. század elejére így újabb famíliák szereznek birtokot Farmoson.

Szőke pusztá: egy vallásháború és vértanúja

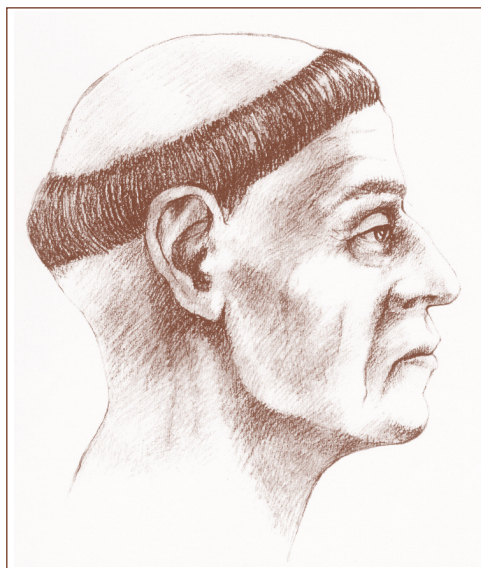
A XVI. század második felére általános jelenséggé vált, hogy a végvárok és a falvak lakossága a török hódoltság alatt áttért az új hitre. Az egri püspökség Jászóra és Kassára való távozása után a megye lakosságának 90 százaléka a háborús, bizonytalan lett időkből az új vallásban talált vigaszt. Az új hitre áttért nemeseket követték jobbágyaik is. Arra, hogy vajon mikor és hogyan tértek át a megreformált hitre a farmosiak, nincsenek korabeli adatok. Csupán az azóta is többségében reformátusok lakta Egerlövő leírásában találunk utalást arra, hogy „*Egerlövő, miképp Farmos is a reformáció híve lett, de itt a rekatolizáció nem boldogult úgy, mint Farmoson.*”¹⁵⁴ A XVII. századi sárospataki református egyházlátogatási jegyzőkönyvek — melyek pontos leírást adnak Heves vármegye vallási viszonyairól Boconáddal, Hevesvezekénnyel és Kiskörével bezárólag — nem tüntetik fel az új hitet valló egyházközségek közt sem a farmosi filiát.

A XVII. század második felében egyre erőteljesebben jelen voltak a magyar társadalomban a vallási ellentétek, amelyek a vassvári béke megkötése után csúcsosodtak ki. A szerződés aláírása a magyar főrendek körében elkeseredést váltott ki, ami a Habsburg-ellenes szervezkedésbe, a Wesselényi-féle összeesküvésbe torkollt. Ennek felszámolása után a Habsburg-udvar egyre inkább abszolutisztikus politikájának következményeként elbocsátotta a végvárokból szolgáló magyar katonaság nagy részét és erőszakos ellenreformációs törekvésekkel is kísérletezni kezdett. Nemcsak a reformált felekezetek templomainak elvétele vált mindennapossá, hanem a protestáns lelkészeket is üldözni kezdték. A protestáns hazai egyháztörténet az 1671-1681-ig tartó időszakot „*gyászévtizedként*” tartja számon. Állandósultak a protestáns üldözések, a Pozsonyban felállított törvényszék elé 1673-ban 33 protestáns lelkészt és tanítót idéztek meg. Az erőszakosságot nem hagyták válasz nélkül az új hit követői sem, akik közt nagy számban akadtak olyanok, akik a végvárok harcos világában nőttek fel. Az elbocsátott és így zsold nélkül maradt egykori katonák a hitbeli különbözőségeket arra is felhasználták, hogy váltságpénzekhez jussanak. E két jelenség együttesen vezetett Csepellényi György halálához.

¹⁵² Forgách Simon (1669-1721 után.): 1703-ban Schlick Leopold fővezérrel és Esterházy Pál nádorral egyesülve Rákóczi Ocskay László vezérét megtámadták és seregét szétverték. Röviddel utóbb Schlick távollétében fővezér lett, Bercsényi és Károlyival állott szemben, de az ütközetet elveszte. 1705-ben átvette Szatmár várat, innen 14 ezer emberrel Erdélybe rendelték. 1706-ban Rákóczi által hűtlenség gyanújába keveredett és Szepes várába zárták, ahonnan éjjel menekülni akart, de leereszkedés közben a kötél elszakadt, lábát törte és ismét fogságba került. 1711-ben a szatmári békekötés után Lengyelországban halt meg. Gróf Esterházy Ágnestől több gyermeke született, de ezeknek utódai nem maradtak. — NAGY Iván, 1858. IV. 207-208.

¹⁵³ SOÓS Imre, 1975. 172.

¹⁵⁴ CSIKVÁRI Antal, 1939. 49.



*P. Csepellény György pálos vértanú
(1626-1674. május 24.)*

Csepellényi György – más írásmód szerint *Cseplényi György* – a Trencsény megyei Bicse községben született 1626-ban magyar nemesi családban. Gyermekkorában édesanyját, akitől mély vallásosságát is örökölte, elkísérte szegény- és beteglátogató útjaira. Alig múlt 16 éves, amikor belépett a pálosok közé és Sopronbátfalván megkezdte noviciátusát. 1643. május 3-án, a Szent Kereszt ünnepén tette le ünnepélyes fogadalmát. Már a noviciátusban kitűnt életszentségével, szigorú életmódjával és Mária-tiszteletével. Bölcséleti és hittudományi tanulmányai végeztével a pápai, majd a máriavölgyi rendházba helyezték hitszónoknak. Mély hitből fakadó beszédei hatására számos rendkívüli megtérés történt. 1660-ban a máriavölgyi kolostor alperjele, s egyben a rend újoncmestere lett. Kiemelkedő szerepet

játszott a protestánsok visszatérítésében. Módszerei azonban — békés, alázatos természetéből adódóan — eltértek a harcos hitvitázókétól. Mindezek alapján X. Kelemen pápa kinevezte őt a magyarországi missziók főnökének, s tevékenységi körének középpontjává a Mezőkövesd-Eger-Füzér vidéket jelölte meg. Több pálos társával együtt rövid idő alatt kálvinista falut pápista hitre térített, ahogy ebben az időben a protestánsok mondták.

Életéről így ír *Hevenes Gábor* a XVII. század végén: „*Iskoláit befejezve, hogy lelkének inkább gondját viselje, a Remete Szent Pál törvénye szerinti életre adta magát. Aki csak találkozott vele, észrevette életszentségét és szűzi tisztaságát, melyet a sírig megőrzött. A szentbeszédben kiváló szónoknak bizonyult. Kétszer volt szubprior a konventokban, majd a lázadásokkal teljes időkből a hívek üdvösségének gondozását bízták rá. Feladatát György dicséretesen látta el. Fáradozásának nem is maradt el gyümölcse: sokakat megerősített a katolikus igazságban, és a nem katolikusok is tanúsítják, hogy hét falut visszatérített a katolikus hitre. A lelkek között végzett aratása miatt a nem katolikusok börtönbe vetették. Minden áron rá akarták venni a katolikus hit megtagadására, de ennek épp ellenkezője történt, mert kegyetlen kínjai közepette csak megerősödött az erényben. Annyira nem tudták a gyötrelmekkel megfélemlíteni, hogy kérte, még inkább kínozzák, hogy meghalhasson a hitéért.*”

1674. március 26-án, húsvét másnapján a protestánsok egy csoportja behatolt a füzéri plébániára, s rabszíjra fűzve magával hurcolta a szemükben oly gyűlöletes *Csepellényi Györgyöt*. Fogsága hatvan napig tartott, ez idő alatt állandó bántalmaknak volt kitéve. Napokon keresztül ruhátlanul kellett járnia, megostorozták, leköpdösték, bíborköpenyt húztak rá, hatalmas csomagokat kötöttek vállaira, majd egyikük a hátára ült, és

sarkantyúját mélyen az oldalába vágva, futásra kényszerítette. György mindezt alázatosan tűrte és imádkozott a kínzóíért. Közülük az egyik megsajnálta, és szent embernek nevezte, ezért társai agyonverték. Györgyöt ezután erős kíséret mellett a Farnos melletti Szőke pusztára vitték. Fogva tartói bizonyára váltságot reméltek érte. Ott, miután a hóhér nem volt képes lefejezni — többször fölemelte a bárdot, de keze erőtlennül lehanyatlott —, 1674. május 24-én Úrnapiján karddal megölték.¹⁵⁵

Teste napokig hevert temetetlenül, az oszlás minden jele nélkül. Az egri pasa személyesen intézkedett, hogy „*Isten szent emberét*” tisztességesen eltemessék. A farmosi templomban a mártírok miséjét imádkozták érte. Amikor a temetőben Nagy János mezőkövesdi plébános eltemette, több csodálatos esemény is történt.¹⁵⁶

Később az agyonvert Csepellényi György „*romlatlan holt testét a farmosi temetőből kiemelve, a Rákóczi által ezen eset örök emlékéül épített kápolna (Rákóczi kápolna) sírboltjába eltemették.*”¹⁵⁷

1689-ben a sátoraljaújhelyi pálos templomba szállították a testét, és a Szent Keresztoltár alatt helyezték örök nyugalomra. Életszentségét csodák igazolták. Még ugyanabban az évben Fenessy György egri püspök megindította a szentté avatási eljárást. A Római Szentszék megengedte tiszteletét, de szentté avatása különböző okok miatt elmaradt, így Csepellényi Györgyöt ma *tiszteletreméltónak* nevezik. Maguk a pálosok sem szorgalmazták rendjük puritán szabályai miatt, melyek szerint a rend tagjai nem avathatók szentté. Tetemét 1974. május 24-én, halálának 300. évfordulója alkalmából az egri egyházmegye által ajándékozott ezüstös koporsóba helyezték. Életét és mártíromságát elsőként a mezőkövesdi plébános, Nagy János (aki a farmosi templomban a temetési szertartást is végezte) írta meg.

A pálos rendhez tartozó hittérítő meggyilkolását a Farmoshoz közeli Szőke községben megőrizte az emlékezet, igaz, a valós eseményeket az évszázadok alaposan eltorzították. 1864-ben már úgy írták le a történetét, hogy „*amidőn még régi időbe egy Szent Ferencz rendű barát Farmos községbe már akkor felállva létező régi Imaházba sietett az Isteni szolgálat meg tartására, útközbe épen ezen nevezetes tó szélén a megtámadók által öletett meg Csepellényi György szerzetes, és így régi emlék mellett e tó Barátfertő név alatt ismeretes.*”¹⁵⁸

Emléke és tisztelete leginkább Mezőkövesd környékének hívei között él, a kivégzés helyét mai is Barátfertő néven ismerik.

¹⁵⁵ DIÓS István, 1984. 843-844.

¹⁵⁶ Keresztény élet. 1999. október 17. – Balpataki Béla plébános írása.

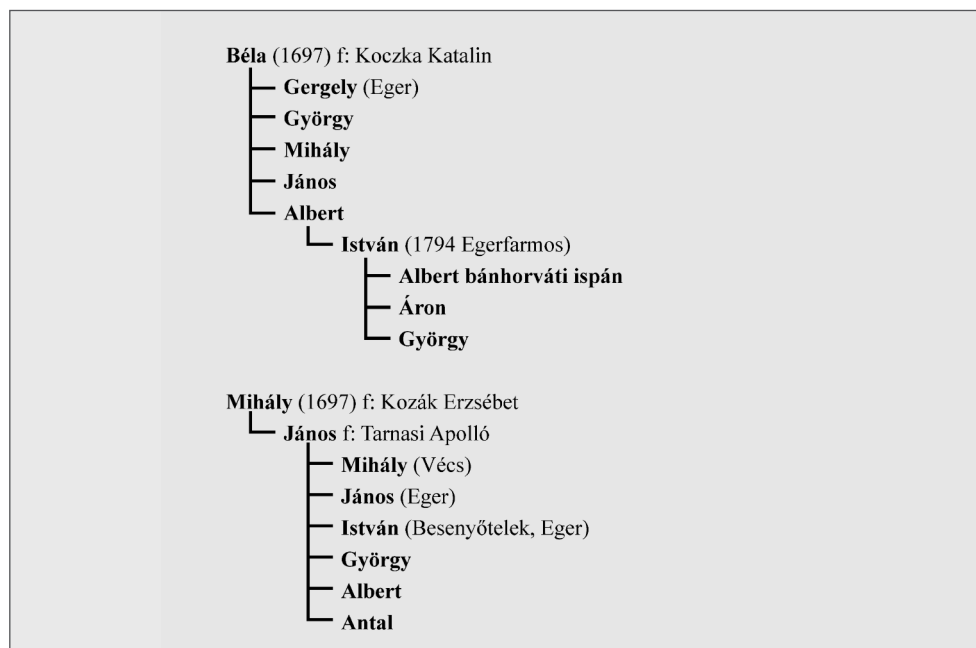
¹⁵⁷ JOÓ Tibor, 1972. 150.

¹⁵⁸ PESTY Frigyes, 1988. 104.

KURIÁLIS FALU AZ EGER PATAK MENTÉN

Az újkori birtokviszonyok kialakulásának kora

A Rákóczi-szabadságharc bukása után Farmos tulajdonviszonyai átrendeződtek. A hódoltság ideje alatt vitézi érdemeikkel földet szerző nemesek helyébe egy Habsburgokhoz lojális, új, kismemesi réteg lépett. Magyarország a „*sok nemes országa*” lett. Különösen nagy volt a nemesek száma az egykori török-magyar végvári határvonal mentén, hiszen a vitézül harcoló parasztkatonák könnyen nemesi levélhez jutottak. Arról sem szabad azonban megfeledkezni, hogy a XVI. századtól felemelkedő új, kismemesi réteg többnyire falusi, paraszti szinten élt.¹⁵⁹



A Póka család vázlatos családfája

Az új birtokos rétegből a Póka másképpen *Kovács család* címeres nemeslevelét Póka Béla fia, György, ennek neje, Koczka Katalin, unokatestvérei János, nejevel, Molnár Annával és Mihály nejevel, Kozák Erzsébettel nyerték 1697-ben. Béla és Mihály a nemesség kihirdetésekor egerfarmosi lakosok voltak. Póka Béla fia, György és annak felesége, Koczka Katalin is Farmoson éltek. Az 1754/5-ös nemesi összeíráskor Póka Béla, György, István, János, Mihály és Pál Egerfarmoson igazoltattak. Póka Béla és Koczka Katalin fia, *Albert*, ennek gyermeke, *István* 1794-ben még mindig farmosi lakosok voltak.

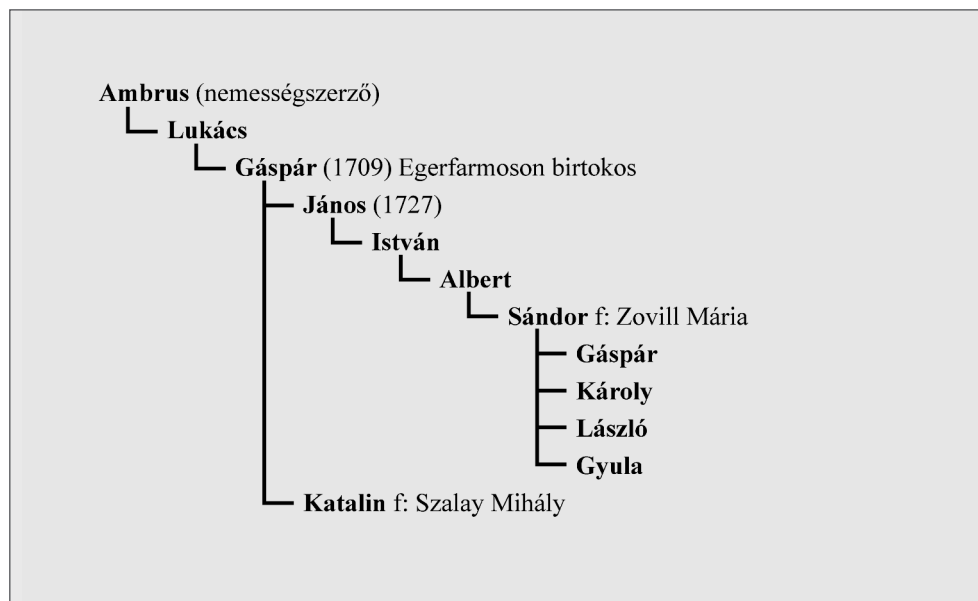
¹⁵⁹ PETERCSÁK Tivadar, 2002. 361.

Béla ágán tehát a század végéig négy generáció jelenléte igazolt Farmoson. A másik nemességszerző, *Mihály* és neje, *Kozák Erzsébet* a nemesség kihirdetésekor úgyszintén egerfarmosi lakosok voltak. Fiuknak, Jánosnak Tarnasi Apollóval kötött házasságából származó gyermekei azonban már vécsi, egri és besenyőtelki illetőségűek. Egerfarmosi gyökereik mindenestre nemzedékeken át hagyományozódtak, hiszen a XX. század derekán az akkor már Sajóvárkonyban élő *Póka István* vasgyári főgépész még mindig használta az „egerfarmosi” előnevet.¹⁶⁰

A család az 1724. évi nemesi vizsgálat alkalmával már a Kovács nevet viselte. Címerük: arany pajzsban zöld halmon csőrében zöld ágat tartó fehér galamb. A sisakdísz: kék ruhás kardos kar. A takarók: ezüst-vörös, arany-kék színű.¹⁶¹

Polgár Ambrus címeres levelét II. Ferdinándtól 1630. január 3-án kapta. Fia, *Lukács*, unokája pedig az a *Gáspár*, aki 1709-ben Farmoson már birtokos, és 1727-ben Heves vármegyétől nemesi bizonyítványt kap. Valószínű, ennek a *Gáspárnak* a lánya *Katalin*, aki az egerfarmosi *Szalay Mihály*hoz megy feleségül, ezért az ő utódai már a *Szalay* leszármazottak közt találhatók. *Polgár Gáspárnak* fia, *János* nemességét 1727-ben igazolja, dédunokája, *Sándor* (1814-1842) a XIX. század első harmadában még mindig Egerfarmoson él házastársával, *Zovill Máriával*.

A legtöbb családtörténeti kutatás 1699-ben jelez egy *Polgár Istvánt*, aki ekkor egerfarmosi és erdőkövesdi, 1709-ben pedig már mezőtúri birtokos. Nem tudható pontosan, hogy a *Polgár* és *Polgár* családok közt állt-e fenn kapcsolat, s ha igen, akkor ez honnan eredeztethető. A *Polgár* család az 1724. évi nemesi vizsgálat alkalmával azt



A *Polgár* család vázlatos családfája

¹⁶⁰ CSIKVÁRI Antal, 1939. 356.

¹⁶¹ OROSZ Ernő, 1906. 197.

vallotta, hogy II. Ferdinándtól 1625. évben nyert nemességet János, fiai, Márton és János. E család viszont mezőtúri, és Heves megyei szerepük nem tisztázott.¹⁶² A Polgár család jelenlétének és a faluval való kapcsolatának halovány bizonyítéka a Farmosi előnév felbukkanása a Hajdúságban. E században gyakran előfordult, hogy egy-egy település új lakosai neve elé megkülönböztetésként régi lakhelyének nevét ragasztották. „*Polgár lakosai közt, az 1772-es felmérés névanyagában bukkan elének Kövesdi Juhász László, Farmosi Varga György (...). E nevek tehát Emőd, Mezőkövesd, Mezőkeresztes és Egerfarmos irányába mutatnak. A bevándorlásnak katolikus területről kellett történnie, hiszen Polgár a század végére is tiszta katolikus közösség maradt.*”¹⁶³

A későbbiekben részletesebben is szólnunk majd az *Atkár Szalay családról*, akiknek nemességét Borsod megyében hirdették ki, ezért rendszerint Borsod megyei családnak tüntetik fel a genealógiák, habár ősi területük Pásztó, Rózsaszentmárton és Atkár vidéke. 1701. június 24-én Lipót király adományozott nemeslevelet Atkár másképpen *Szalay Mihálynak*, valamint gyermekeinek, Istvánnak és Annának. A nemességszerző Mihály 1709-ben Egerfarmoson telepedett meg. A család korábbi, Farmoshoz köthető bizonyítékai azok a török kori dézsmajegyzékek is, amelyekben az adózók közt 1550-ben Szakay, 1570-ben Szantai nevekkal találkozhatunk. A nevek erőteljes egybecsengése, a lakosság névanyagának 150 éves összevetése, és a névanyagból kikövetkeztethető minimális mértékű lakosságcseré okán kijelenthető, hogy a família a nemesség megszerzése előtt is Farmoson élt. Erre a feltételezésre már csupán azért is alapozni lehet, mert a nemességszerző Mihály neje az a Polgár Katalin volt, aki feltehetően annak a Polgár vagy Polgár családnak a leszármazottja, amelynek István nevű tagja a századfordulón Forgách Simonné gróf Eszterházy Ágnes birtokait jelzálogjog címén használta. A későbbi y-os névalak használatára magyarázatot adhat a nemesség soraiba történt felemelkedés. Ráadásul ő és gyermekei kapták meg 1733. árpilis 11-én III. Károlytól a felségárulással vádolt és jószágvesztésre ítélt Forgách Simonné Eszterházy Ágnes farmosi birtokait.¹⁶⁴ Az 1724. évi nemesi vizsgálat idején a nemességszerző Mihály fiai, István és József használták az Atkár Szalay nevet.¹⁶⁵

A nemességet szerző Atkár Szalay Mihály két fia, *István* és *József* egyaránt szerepelnek az 1724-es nemesi összeírásban. *István* lesz az, aki az Atkár Szalay családot tovább viszi. István utódai később Gyöngyösön és Egerben értelmiségi pályákon bukkannak fel. *Szalay Anna* Eötvös József szatmári alispán felesége lett. Fiuk, Miklós tábornok, unokája Ignác bárói rangot viselő főpohárnok, dédunokája II. Ignác főtárnokmester, ükunokája pedig *báró Eötvös József* közoktatási miniszter. A harmadik gyermek *Szalay József* viszonylag rövid életű volt és gyermek nélkül hunyt el. Az 1754/55-ös nemesi összeírásban felesége, *Nagy Borbála* már özvegyként szerepel. Az özvegy végrendeletében, 1782 májusában, a farmosi templom javítására adományozott nagyobb összeget, 1788-ban pedig tőle váltják ki farmosi birtokrészét a Károlyiak. A családtörténetre később részletesen kitérünk.

¹⁶² OROSZ Ernő, 1906. 198.

¹⁶³ NYAKAS Miklós, 1974. 48.

¹⁶⁴ MOL Királyi Könyvek, 37. kötet. 133-135.

¹⁶⁵ OROSZ Ernő, 1906. 226.

Atkár Szalay József utód nélküli korai halálával az itteni birtokviszonyok átrendezőnek: Farmos negyedrésze a kincstárra szállt, így ezt a birtokrészt a XVIII. század utolsó harmadában az *Orczyak* nyerték el. Az Orczy család eredetileg Somogy megyei. A XVI. század végén a Vas megyei Söptéről érkezett Sándor Heves megyébe. A bárói ágat Sándor másodunokatestvére, István alapította.¹⁶⁶ A farmosi javakba 1772-ben báró *Orczy Lőrincet* nádori adományként iktatták be.¹⁶⁷ Halálát követően, 1789 után, e javakat *József* nevű fia örökölte.¹⁶⁸

Szintén jól ismerhetők e korban a *Brezovayak*, akikre szerepük okán a későbbiekben részletesen kitérünk. A birtokos nemes család Heves megyében lett kihirdetve, a nemeslevelet 1700. május 14-én *Brezovay Mihály* — aki 1711-ben egri főbíró —, neje Maróthy Katalin, gyermekei, Ferenc, György, József, Mihály, Erzsébet, továbbá rokonuk, Gólyás György, ennek neje, Lukácsi Katalin, gyermekei, András és Anna nyerték. A címerszerző Mihály fia, *György* 1727-ben bizonyáglevelet kapott, 1733. április 11-én pedig a felségárulással vádolt, jószágvesztésre ítélt Forgách Simon itteni birtokainak egy részét kapta meg adományként,¹⁶⁹ melynek a Bosnyák-féle birtokrészével 1730 óta rendelkeztek. A vagyonszerző Brezovay György első felesége Farkas Teréz volt, akitől *Mihály*, *Imre*, *Antal* és *Janka* nevű gyermekei születtek. *Jankának* az első házastársa Szalay Mihály volt, akitől gyermeke nem született, ám Ábrahámffy Gáborral kötött második házasságából négy lány látott napvilágot. *Mihály* — aki egri tanácsosként Szabó Katával kötött házasságot — lánya, Brezovay Teréz pedig *Subich Pállal* házasodott. A család címere: kék pajzs, tóban úszó hattyúval. Sisakdísz: két borostyángally közt felső részeiben zöldleves 3 vörös rózsával megrakott ezüst kereszt. Takarók: arany-kék, ezüst-vörös.¹⁷⁰

A Kandók 1718-ban adományul kapták a Pest-Pilis-Kiskun-Solt vármegyei Domonyt és Ancsot, előbbi az, ahol az ősi kastély megépült és a későbbi századokban is a család központi birtokának számított, 1730. január 12-én pedig Kandó István fiainak, *Kandó Zsigmondnak*, *Istvánnak*, *Józsefnek* és *Ferencnek* adományozták Farmost,¹⁷¹ ami ellen a Szalay-javak egy részét öröklő Subichok tiltakoztak. 1731-ben Farmos 2/3 részébe beiktatták a Kandókat.¹⁷² A teljes családtörténetre önálló fejezetben térünk ki.

A falu 1728 után *jobbágyfaluvá* alakult, a földesurak a közös birtokjogokat területileg is megosztották. Az eltelt egy évszázad alatt az új, nemesi réteg kialakulását követően egyenes út vezetett idáig: 1647-ben nem voltak kapuadót fizető telkes gazdák, 1675-ben egytelkes kisnemesek lakták Farmost zselléreikkel együtt. 1788-ban a földek már 10 birtokos tulajdonában voltak, 1797-ben pedig a nemesi felkelésre kötelezett kisnemesek száma 21, de telkesgazda mindössze csak 5 volt a faluban! A falu tehát a XVIII. században *majorsági-nemesi településsé* lett.¹⁷³

¹⁶⁶ OROSZ Ernő, 1906. 180.

¹⁶⁷ B. GÁL Edit, 2000. 74.

¹⁶⁸ B. GÁL Edit, 2000. 77.

¹⁶⁹ MOL Királyi Könyvek, 37 kötet. 133-135.

¹⁷⁰ OROSZ Ernő, 1906. 38.

¹⁷¹ MOL Királyi Könyvek, 36. kötet, 385-386..

¹⁷² SOÓS Imre, 1975. 172.

¹⁷³ PETERCSÁK Tivadar, 2002. 362-363.

Farmos földrajzi és társadalmi viszonyairól e század kezdetén, 1730-35 közt földrajzi leírásában *Bél Mátyás* csak annyit jegyzett meg, hogy „*Tárkánytól kis távolságra van, köztük folyik az Eger patak, különböző nemesek birtokába esik.*”¹⁷⁴

A településen 1708 és 1748 közt serfőzőház működött. A serfőzés megindulása összefüggésben állhatott azzal, hogy a török megszállás alól felszabadult egyházi területeket ismét művelés alá tudták vonni. A mezőtárkányi egyházi birtokon – amely a XX. századig az egri püspökség, majd érsekség jelentős gabonatermelő uradalma volt – szintén megindult a termelés.¹⁷⁵ Az árpát, feltehetően nem csak a püspöki székhelyen, de a környező településeken is hasznosították. Ezzel állhatott összefüggésben, hogy *Grósz Mihály* serfőző 1708-ban letelepedett a faluban és a Szalay-Brezovay birtokon saját költségén szaladházat, vagyis a maláta szárítására alkalmas épületet emelt. Grósz 1730 és 1748 közt folyamatosan Farmoson működött, és farmosi kocsmárosnak említik akkor is, amikor Maklár plébániájának kisebb szőlőföldet adományoz.¹⁷⁶ 1748 után azonban átköltözött Poroszlóra, a serfőzőházat pedig átadta előbb Bárczi András régi kántornak, majd Szalay Mihály juhásznak, aki a szarvasmarhákat a szaladszáritóban tartotta. A serházban lévő deszkákat Szalay Mihály földesúr a templomban lévő székek csináltatásához elhordta, az égetett téglából pedig, melyekből a szaladszáritó fala készült, kocsmát épített a molnárral a pince helyén. 1754-58 közt még működött a serfőzőház, melyet ekkor *Wagner Sebestyén* mezőtárkányi mester bérelt 16 forintért. A serház későbbi működéséről nincsenek adatok.¹⁷⁷

A falu lakossága e században már döntően katolikus. Az 1746. évi egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint 200 felnőtt és 82 hét év alatti katolikus lakos élt Farmoson, míg a kálvinista felnőttek száma csak 4, a hét év alatti gyerekeké 5. A teljes lélekszám mindössze 291 fő volt. A farmosi egyház ez időben Mezőtárkány filiája, „*a temploma elég jó állapotban van, kváderkövekből épült, a sekrestye és a hajó boltozott, a hajó deszkamennyezetes, zsindegyel fedett, de a régisége miatt kezd kilyukadni. Újonnan kezdték ismét zsindegyel fedni. A homlokzaton fatorony áll, titulusa Szent Adalbert.*”¹⁷⁸ Iskolamester működött a faluban, magyarul is tudott, de tanulója nem volt, mert a gyerekekkel inkább az állatokat őriztették, mintsem őket iskolába küldték. Bába is élt Farmoson.

1767-re a lélekszám megduplázódott: a katolikus felnőttek száma 426-ra, a gyermekeké 227-re emelkedett, a nem katolikus lakosság száma stagnált, felnőttből ötöt, gyermekből kettőt írtak össze. A népesség húsz év alatt elérte a 660 főt. A templom ebben az időben már meglehetősen rossz állapotú volt, mivel az ismétlődő villámcsapások megrongálták a fatornyot. A keresztleletlen csecsemőket ez idő tájt nem a temetőben, hanem a falu végén álló Szentháromság szobornál hantolták el. Iskolamester, aki magyarul és szlovákul beszélt, továbbra is élt a faluban, de az iskola szűkös volt, ezért bővítése indokoltá vált. Igaz, 1770-ben is csak 26 gyermek járt oktatásra. Bába továbbra is volt.¹⁷⁹

¹⁷⁴ BÉL Mátyás, 2001. 198.

¹⁷⁵ KOVÁCS Béla, 2005. 6.

¹⁷⁶ MIHALIK Béla Vilmos, 2010. 131.

¹⁷⁷ CSIFFÁRY Gergely, 1996. 184.

¹⁷⁸ HML XV-61/6.

¹⁷⁹ HML XV-61/6.

A század végére a népesség lassabb, de továbbra is folyamatos emelkedése figyelhető meg: 1782-ben 805-en élnek Egerfarmoson, ebből 789-en voltak katolikusok vallásúak.¹⁸⁰

A XVIII. század végén Maklártól, Szihalmon keresztül, Egerfarmoson át Mezőtárkányig közönséges kocsiutat jeleznek a térképek.¹⁸¹

Az úrbérrendezést megelőzően a 204 kishold szántóföldön élő öt gazda természetben fizette meg a papi tizedet és a földesúri kilencedet. Füstpénzként a 6 ökrös gazda 3 forintot, „*konyhárávalól 20 tojást, 2 csirkét, 1 ludat, minden pár tehén után 1 icce vaját adott.*” Robotjuk szükség szerint volt, „*Aminő dolgot az uraság parancsolt, tehetségünk szerint végbe vittük. Hetenkint 2-3 s több napokban is dolgoztunk. Ezen helység sem az telkekben, sem az külső földekben, s rétekben soha házhely után ki nem volt szabva.*”¹⁸²

1771-ben az úrbérrendezést követően a falu határát második osztályúnak minősítették, s így elegendő rét hiányában 34 kishold¹⁸³ szántót és 4 kaszás rétet¹⁸⁴ adtak a 4 jobbágYTELEK mindegyikéhez. A jobbágYOK szolgálatait pedig úgy állapították meg, hogy minden egész házhelyes jobbágY köteles a maga földesurának minden hétben egy napot napkelettől napnyugtáig „*két marhával, maga szekerével szántáskor mindazon által négy marhával maga boronájával, ekéjével uraságnak dolgozni tartozzék,*” ha pedig ezt nem képes teljesíteni, akkor ezt két nap kézi munkával válthatja ki. Az úrbérrendezésKOR már sem Kandó János, sem Szalay József nem éltek, helyettük özvegyük szerepel az összeírásban. Kandó János özvegyének egyetlen jobbágYa volt, Várady György, aki nem rendelkezett jobbágYTELEKKEL, és évente 18 nap kézi robotra volt kötelezve. Szalay József özvegyének szintén egy jobbágYa volt, de jobbágYTELEKKEL! Csörgő Györgynek évi 104 nap kézi robotot kellett teljesítenie. Subich György féltelkes jobbágYa ZsámBa János volt, évi 52 nap kézi és 26 nap ígás robottal. Ezentúl a Németh család rendelkezett még két egytelkes jobbággyal, Bajzáth Istvánnal és Tóth Péterrel, valamint egy féltelkessel, a Kormos nevűekkel. Ház nélküli zsellérek voltak a Kovácsok, a SzékáYok, a Szögediek és a Szabók. Minden jobbágY egységesen fizetett 1 aranyforint adót és minden terményből, a lent és a kendert kivéve kilencedet is adott. Kappant, csirkét, tojást csak a házhellyel rendelkezőK adtak. Az urbárium szerint a nemesek közt a legkisebb vagyonnal a Kandók rendelkeztek, akik egyedülként gazdálkodtak házhely nélküli jobbággyal.

1778-ból származik a *község legrégebbiről ismert címere*: kerek pajzsban ágaskodó oroszlán. A sisakdísz: az oroszlán növekvőn, kétoldalt E. F. P. I. betűK és sisaktakaró foszlányok. A *községi pecsét* 1786-os: három kalászból álló kéve mellett csoroszlYa és ekevas, körirata: *Egerfarmos 1786*.¹⁸⁵

A faluban a II. József-kori katonai leírás (1783-1785) szerint csupán a templom és két udvarház készült kőből. A patak „*6-8 lépés széles, 4 lábnyi magas partfala van, a falu alatt homokos, de a rétek fölött mocsaras a talaja. Vize ember és állat számára iható, és hidak nélkül kocsiVal sehol, csak a jelzett helyeken, de gyalog és lóháton különböző*

¹⁸⁰ KOVÁCS Béla, 2003. 15.

¹⁸¹ B. HUSZÁR Éva, 1994. 17.

¹⁸² SOÓS Imre, 1975. 172.

¹⁸³ Kishold = 1200 négyszögöl = 3586,25 négyzetméter.

¹⁸⁴ 1 kaszás rét = 1 nap alatt 1 kaszával lekaszált terület, mintegy 0,5-1 hold. – BOGDÁN István, 1987. 69.

¹⁸⁵ SOÓS Imre, 1975. 173.

helyeken át lehet kelni rajta.”¹⁸⁶ A falutól háromnegyed órányi járásra állt a Szúnyogcsárda, amely feltehetően a mocsarakban nagy számban tenyésző szúnyogról kapta beszédes nevét. A falut még a század végén, 1796-ban is vizes, mocsaras helynek jellemezték: „*határja középszerű, javai különbfélék, s mivel földjeit is víz járja, második osztálybéli.*”¹⁸⁷

1788-ban a *majorsági szántóföldek* kiterjedése 1670 holdat tett ki. A földek *tíz közbirtokos* tulajdonában voltak. A Brezovay, Subich és Kandó családok mellett a Károlyi és az Orczy családok is birtokosként jelentek meg Farmoson. Mint arra korábban utaltunk, a Károlyiak Szalay József özvegyétől váltották ki a részjóságot, az Orczyak pedig nádori adománnyal nyertek földet, amely Orczy Anna kezével jutott 1842-ben gróf Szapáry József birtokába.

Az 1841-es nemesi összeírás alapján ismerjük azokat a többnyire jobbágyok nélkül gazdálkodó kismanesi családokat, amelyekre nyomasztóan hatott a nagybirtok jelenléte. E nemesek kuriális telken, földön, vagy udvartelken éltek. A nemes ember udvarházához tartozó földet, melyen nincs jobbágytelek, állami adó, egyházi dézsma nem terhelt. A jobbágy nélküli, egytelkes kismanesek földjét a nemes tulajdonos saját kezelésében művelte meg.¹⁸⁸ Az összeírás szerint ebben az évben nemességét igazolni tudta Egerfarmoson: *özv. Subich Imréné asszony, Subich Lőrinc, Subich Sándor, Mlinkó Mihály, Subich Imre, özv. Subich Ferencné, özv. Mlinkó Mártonné, Kandó örökösök (Zemplén), Motsáry András, Szathmári Mária Csetene, Brezovay József, prof. Staray Albert, Bazo Orczi Lőrinc, tisztelendő Zaharovics György, Bóka Sámuel, Reizzinger Bertalan, ns. Veres Sándor, Veres Mihály, ns. Örse Imre, ör. Veres József, ennek fia, József, ifj. Veres József, ennek fia, Pál, Veres Márton, ör. Polgári János, ennek öccse, János, Polgári Sándor, ennek öccse, Imre, Polgári István, Polgári László, Polgári Ignác, ifj. Polgári János, ennek öccse, Polgári Lukács, ör. Póka Imre, ennek fia, László, ifj. Póka Imre, Póka Lajos, Kováts József, ör. Kováts István, ifj. Kováts János, Dobos János, Lidi Leopold, Nagy János, ör. ns. Kováts Rozál, Veres Julianna, Bóka Terézia, Subich György, Mlinkó Sándor, Veres János, Veres Károly, Veres József, Veres János, Polgári Imre, Farkas Mihály, ennek fia, Farkas József, Bolló Mihály, Veres Ignác, ennek fia, Lajos, Veres József, testvére, László és István, Póka Katalin, özv. Veres Istvánné, Veres Mihály és fia, Balázs, valamint Dorky Imre.*¹⁸⁹

A Károlyi és az Orczy család gazdasági jelenléte egyre nagyobb terhet rótt ezekre a kisbirtokos nemességre, ezért 1843-ban a 3,5 telken gazdálkodó taksás gazdák és 8 házas zsellér kérte a jobbágybirtok és a legelő elkülönzését, mert „*a Károlyi és az Orczy familiák farmosi taksásainak földjei a majorságbeli földekből vannak kihalítva, mégis az adózásra és a közszolgáltatokra nézve más urbariális földesjobbágyokkal egyenlően köteleztetnek. Orczy taksásai nem robotára, hanem úgyszólván szakmányban dolgozzák le mindenféle robotterhüket.*” Kilenceddézsma helyett a sokkal súlyosabb terhet jelentő heteddézsmaat adták földesuruknak. A per a szabadságharc kitörése ellenére is folytatódott, 1848.

¹⁸⁶ CSIFFÁRY Gergely – B. HUSZÁR Éva, 1999. 128.

¹⁸⁷ VÁLYI András, 1796. I. 638.

¹⁸⁸ SOÓS Imre, 1975. 539.

¹⁸⁹ BAZML. IV-501./j.

augusztus 13-án a következőket panaszolták a farmosiak: „Egerfarmos helység több lakosai az ide mellékelt folyamodványban előadván, miszerint a birtokukban lévő azon földektől, melyeket ők gróf Károlyi György majorsági földjeiből kaptak, éppen azon úri szolgáltatukat teljesítették, mint az úrbéres jobbágyok. Éppen úgy fizettek adót, s tartottak katonát, ennél fogva magukat ez iránt kérvén felülvizsgálatni, vajon az új törvények után az eddig teljesített tartozásokat továbbra is viselni kötelesek-e? Vajon az említett földek mint majorságiak adottak-e é a panaszkodóknak birtokába, vagy pedig az úrbér behozatala után, de úrbéri telki illetmény fejében kapták azokat?”¹⁹⁰

A szabadságharc miatt az úrbéri birtokelkülönzés és tagosítás csak 1852-ben történt meg. Összesen 117 kishold szántót 22 hold gyepekészítőt és 30 hold elkülönzött legelőt adtak ki a 3,5 jobbágytelek birtokosainak és a 8 zsellérnek. Ezzel szemben a közbirtokos földesurak és a jobbágytalan kisknemesek szántóterülete 2300 katasztrális holdat tett ki.¹⁹¹

A föld és a hozzá kapcsolódó vagyon szerepe őrződött meg Tóth József közlegény kérelmében, melyet 1793. május 16-án küldött a vármegyének. Az egerfarmosi Tóth József majd 30 évet töltött porosz fogságban. Ezen idő alatt házára, földjére, jószágaira öccse, Tóth Márton viselt gondot. Valószínű, a testvérek közt osztozkodási vita lehetett, mert Tóth József közlegény a vármegyéhez fordult „gyámságot” és obsitot kérve: „Most múlt harminchárom esztendeje, midőn önként való akaratomból a gróf Miklós Eszterházy regenetjébe bé állottam, és mingyárt ahhoz a Burkus (porosz) háborúban szálván el fogattam a Burkustúl, ahol is egy néhány holnap híjjával harmincz egész esztendőket töltöttem. Azon idő alatt pedig Farmoson lévő jószágaimra, szántó földjeimre ottan lakó testvéreim viseltek gondot, melyet most már szabadulássalommal kezemhez vehetek. Melyre nézve, hogy annyi utazásaim után valami nyugodalmat öregségemre szerezhessek, alázatosan esedezem a Nemes Vármegye elöljáróságának, méltóztassék az illető helyeken gyámolom és obsitom megszerzése végett, kegyes patrónusom lenni.”¹⁹²

A Tóth család vagyona ekkor már nem csekély volt, szántó, rét, kert, ház, négy jármos ökrök, lovak, tehenek és üszők képezték a gazdaságuk alapját. Miután a tanúk kihallgatásával a vagyon nagyságát megállapították, a felek minden bizonnyal megegyeztek, mivel Góth Ferenc szolgabíró még ez év végén azt jelentette a vármegyének, hogy a nevezett javakat fele-fele arányban használják.

A faluban a XVIII. század végétől érezhetően magas volt a jobbágy nélkül gazdálkodó kisknemesek száma. Vagyis a XIX. század elejére egyértelműen kialakult Farnos majorsági-nemesi arculata. A gazdaság korlátozott lehetőségeinek egyik lehetséges következménye, hogy a népességyarapodás lelassul: az 1786. évi 805 lakossal szemben 1849-re csak százszal, 916 főre gyarapszik Egerfarmos lélekszáma.

¹⁹⁰ BAZML. IV-602/b/3436/1848.

¹⁹¹ SOÓS Imre, 1975. 173.

¹⁹² HML IV-1/b/179.

A község lakosságszámának alakulása a török hódoltság után:¹⁹³

Év	Fő
1775	510
1786	805
1806	699
1835	857
1849	916
1850	810
1869	936
1880	799
1890	877

A lakosságszám ingadozásában közrejátszottak a napóleoni háborúk katonatoborzásai, valamint a XIX. század nagy járványai, az 1849-es, az 1855-ös és az 1873-as kolerajárványok.

A gazdasági életbe be nem kapcsolható, a család megélhetését biztosítani nem tudó törpebirtokrendszer miatt a farmosi nemes családok leszármazottjai a XIX. század elejétől igyekeznek az értelmiségi pályákon megtalálni további boldogulásukat. Egyre nagyobb számban hagyják el Egerfarmost és költöznek a közeli városokba, mezővárosokba. A *Subichok* már a XVIII. század közepén megjelennek az értelmiségi pályákon, György unokája, Pál 1735-ben szolgabíró, 1756-ban táblabíró, ennek fia, Imre 1784-ben főadószedő.¹⁹⁴ De hasonló életpályát járnak be az *Atkár Szalay* leszármazottak is, akiknek birtokos nemesi életmódja a XVIII. századdal véget ér és a városokban történt megtelepedésükkel egyidejűleg értelmiségi pályákon bukkannak majd fel.¹⁹⁵

Az Atkár Szalay család

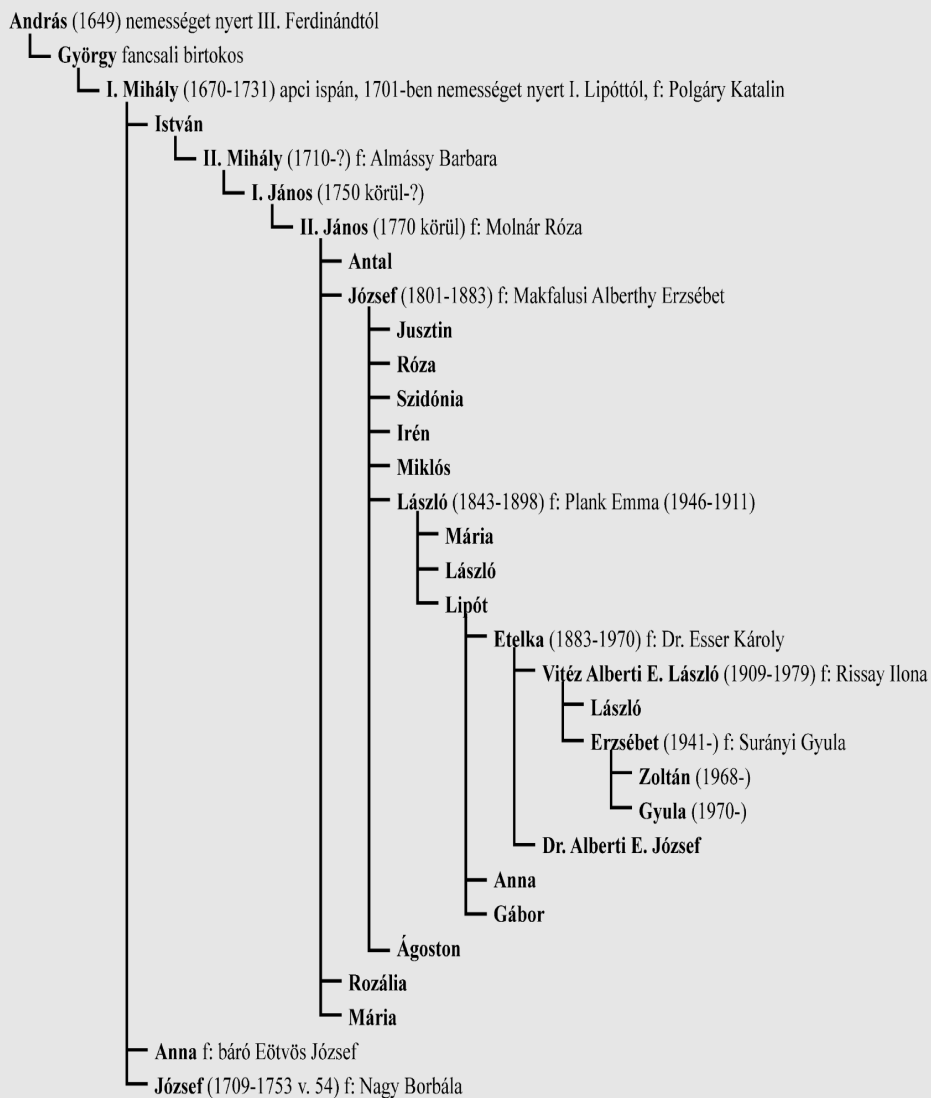
A XVIII. század egerfarmosi birtokosai közt jelentős súlyt képviselt a *Szalay család*, amelynek Mihály nevű tagja Polgáry Katalinnal kötött házassága után a falu nagyobb részét bírta. Habár a család leszármazottjai a XIX. századtól Eger és Gyöngyös városaiban értelmiségi pályákon tűnnek fel, gyökereik mégis Egerfarmoshoz kötik őket, habár nemesi előnevükben Atkárnak nevezik magukat.

A család ősi fészke viszonylag jól behatárolható, a Nyugat-Mátrában és a Mátra déli lábainál, a Pásztó, Hasznos, Apc, Rózsaszentmárton, Atkár és Egerfarmos által közrefogott területen. A családfu kutatója, *dr. Alberti Erzsébet* szerint ehhez a famíliához tartozott – a Gárdonyi Géza hagyatékában megőrződött kézirat szerint – az Eger várának 1552. évi ostromakor lajstromba került *Szalay Mihály* pelsöci pattantyús, aki arcán, kezén, fején és hátán sebesült meg, valamint az egri illetőségű *Szalay Tamás*, aki a lábát ért

¹⁹³ CSIFFÁRY Gergely, 1999. 84-85.

¹⁹⁴ OROSZ Ernő, 1906. 677.

¹⁹⁵ Dr. Albert Erzsébetnek, az Atkár Szalay család családfakutatójának megállapítása.



sebesülés következményeként megbénult.¹⁹⁶ A Szalayak a következő egy évszázadban is vitézként tűntették ki magukat a törökellenes harcokban, hiszen 1679-ben Szalay Mátyás és társai III. Ferdinándtól nemeslevelet nyertek.¹⁹⁷ A nemességet nyert család András nevű tagja fancsali földbirtokos volt.¹⁹⁸ Tőle származik a család Heves megyei ága. Fia, György 1699-ben és 1714-ben fancsali földbirtokosként igazolta nemességét, de az 1724-es nemesi investigatio¹⁹⁹ idején már nem élt.

Fia, Mihály (1670? – 1731) 1701-ben a Szent Koronáért tett szolgálataiért I. Lipóttól maga, István fia és Anna lánya számára nemességet szerzett. Nemességgérő levelében a következőképp fogalmazott: „Legfelségesebb császár, király és úr, a természet szerint való legkegyelmesebb úr! Hűségemnek és hűséges szolgálataimnak a legszentebb császári és királyi felségednek a kegyelmébe való legalázatosabb terjesztése (után), bizakodván legszentebb felséged nagyon jóindulatú kegyelmében és kegyelmességében, amellyel mindenkit, aki a haza és a keresztény közösség érdekében jó eredményeket szerzett és az erény gyakorlására törekszik, elődeinek, Magyarország egykori, kegyes emlékezetű szent királyainak a módjára kegyes és egészen atyai érzülettel szokta illetni, legszentebb felségednek a legfelségesebb trónjához folyamodok esedezve, hogy megtekintvén az érdemet hűséges szolgálataimnak, amelyeket különböző helyeken és időkben eddig teljesítettem és a hűség ugyanolyan állhatatosságával ezután is teljesíteni fogok, vele született kegyességéből méltóztassék engem, az alulírott Szalay Mihályt és általam a már megszületett fiamat, Istvánt és a leányomat, Annát, valamint az Isten kegyelméből majd megszülető, mindkét nemen való összes örököseimet és utódaimat abból a nemtelen állapotról és helyzetből, amelyben eddig voltunk kiemelni, s országa, Magyarország, valamint a hozzája csatolt részek igaz s kétségbevonhatatlan nemeseinek a társaságába és számába felvenni, beszámítani és beírni, s ezt az alább megfestett címet, vagyis nemesség jelvényt kegyelmesen nekünk adományozni. Legszenbbs felségednek ezt a rendkívül kegyes kegyelmet nem szűnök meg örökös hűséges szolgálataimmal kiérdemelni. Legszenbbs felségednek a legkegyelmesebb válaszát váró, legalázatosabb es örökké hűséges alattvalója, Szalay Mihály.”²⁰⁰

A kérelem szövege alapján úgy tűnik, hogy Mihály saját maga folyamodott a nemesi cím megszerzése érdekében a királyi kancelláriához, hiszen ahogy olvasható, korábban többször és több helyen képviselte a Magyar Korona érdekeit. Azt, hogy ez külügyi szolgálat, békeszerződés előkészítése, esetleg véglegesítése, vagy gazdasági szerződés előkészítése lehetett-e, nem tudni. A nemesség kérésének oka lehetett a szabad földbirtoklás, vagyis a nemesi adómentesség megszerzése is. Az viszont bizonyos, hogy Szalay Mihály érdemeit az uralkodó nem csupán a nemtelen állapot megszüntetésével, vagyis a nemesi rangra emeléssel, hanem a címeradománnyal is elismerte, amely az érdemek még fokozottabb megbecsülése.

¹⁹⁶ A végvárban katonáskodó Szalayak genealógiai hiányosságok okán nem köthetők közvetlenül a későbbi Szalay családhoz – Dr. Csiffáry Gergely lektor megjegyzése.

¹⁹⁷ BOROVSKY Samu, 1909. 677.

¹⁹⁸ Fancsal = ma: Rózsaszentmárton.

¹⁹⁹ Investigatio: latin szó, vizsgálatot, nyomozást jelent, ami alatt a nemesség igazolását értjük.

²⁰⁰ Borsod vármegye levéltára. Nemeslevelek elenchusának V. csomója, 43. szám.

Augustissime Imperator Rex &
Domine Domine naturaliter clementissime.

Fidelitatis, fideliumq; servitorum meorum in gratiam Sacram
Matris Vestrae Casarea ac Regia humillimam Submissionem.
Perbenigna Matris Vrae Sacratissima Gratia & Clementia fre-
tus, quia omnes de Patria & Republica Vestra benemeritos,
Virtutisq; cosenda studiosos, ex pio & plane Paterno
affectu, more Prædecalorum suorum Diversum quorundam
Hungaria Regum, pia remembrance, benigne comlecti
convenit. Ad Augustissimum ejusdem Matris Vrae
Thronum in solis confugio, quatenus intuitu fide-
lium, servitorum meorum hæcenus pro locorum & tem-
porum varietate constitutorum, ac deinceps pari fide-
litate constantia standorum, ex innata sua clemen-
tia dignetur me inscriptum Michaëlem Szalay
ac per me. Stephanum Filium, & Annam Filiam meam,
jam natos & per Dei gratiam nascituros hæredes &
Posteritates meos utriusq; sexus Universos, e statu
& conditione Igrobili, in qua hæcenus perstitimus ex-
imere atq; in coetum & numerum verorum & incluvita-
torum Regni sui Hungaria Partiumq; eidem annexa-
rum Nilum clementer cooptare annumerare, & adser-
bere; Hæc, inferius depicta Arma seu Nobilitatis In-
signia gratis conferre. Quam Clementissimam Mat-
ris Vrae Sacram Gratiam perpetuis fidelibus servis
meis remereri non intermittam. Clementissimum expectans

respondum.
Matris Vrae SSma

Comissa 24 Junij

Humillimus perpetuus
Fidelis Subditus

Michael Szalay.

Lipót király 1701. június 24-én Bécsben adta ki Szalay Mihálynak és gyermekeinek a nemeslevelet és a címeradományt. „Mi, Lipót Isten kegyelméből a rómaiak mindig felséges, választott császára, jelen levelünkkel emlékezetül adjuk tudomására hozván mindenkinek, akit illet, hogy egyrészt néhány hű alattvalónk alázatos kérelmet intézett felségünkhöz, másrészt pedig átgondoltuk és figyelembe vettük hívünknek, Szalay Mihálynak hűségét és hű szolgálatait, melyeket különböző helyeken és időkben, a szükség kívánalmai szerint hűségesen és állhatatosan tett és nyújtott mindenekelőtt Magyarország Szent Koronájának, ezt követően pedig felségünknek és amelyeket — úgy ígéri — ugyanolyan buzgó állhatatossággal és hűséggel fog tenni és nyújtani a jövőben is. Mindezt tehát, valamint királyi kegyünkéből és bőkezűségünkéből, mellyel a mi és a keresztény állam szolgálatában érdemeket szerzett és az erények gyakorlásában buzgalmat mutató személyek részére — elődeink, Magyarország néhai királyai példáját követve — tetteiknek emlékművet szoktunk állítani, hogy ez még nagyobb tettek véghezvitelére ösztönözze őket, ezért tehát Szalay Mihályt és általa fiát, Istvánt és leányát, Annát nemtelen helyzetükből és állapotukból, melyben eddig köztudomásúlag voltak, királyi hatalmunk teljessége alapján és különleges kegyünkkel kiemelve Magyarországot és a kapcsolt Részek igaz, ősi és kétségtelen nemeseinek sorába és gyülekezetébe soroltattuk, befogadtattuk és hozzáírattuk.

Hozzájárultunk valamint biztos tudásunkkal és megfontolt lélekkel megengedtük, hogy ők mostantól fogva a jövőben, minden elkövetkező időben, mindörökké, mindazokkal a kegyekkel, tisztségekkel, engedményekkel, kiváltságokkal, szabadságokkal, jogokkal, előjogokkal és mentességekkel, melyekkel fentmondott Magyarországnak és a hozzákapcsolt Részek igaz, ősi és kétségtelen nemesei mindeddig bármilyen módon, jog vagy ősi szokás alapján éltek vagy örvendtek illetve jelenleg is élnek vagy örvendenek, ők, örököseik és valamennyi, mindkét nembeli utódjuk is élhessen, azokat élvezhesse és azoknak örvendjen. Az irántuk kinyilvánított kegyünk, kegyelmünk és bőkezűségünk bizonyosságul, nemességük jeléül az igaz és kétségtelen nemesek jelvényét, a következő címet adjuk és adományozzuk kegyesen Szalay Mihálynak, fentnevezett fiának és leányának, örököseiknek és mindkét nembeli utódaiknak:

Égszínkéék színű álló katonai pajzs, melynek alját hármás zöld domb foglalja el, melyek közül a magasabbikon arany korona helyezkedik el, melyből vörhenyes sárga, természetes módon ábrázolt oroszlán emelkedik ki köldöktől, száját kitátja, veres nyelvét kiölti, kétágú farkát a háta felé fölemeli, mellső lábai közül a baloldalt ragadásra kinyújtja, a jobboldalival pedig kivont kardot tart. A pajzsra nyílt, rostélyos katonai sisak van helyezve királyi fejekkel, melyből könyökre támaszkodva páncélos emberi kar emelkedik ki, amint markában szorosan tartott kardot lóbál. A sisak tetejéről, vagyis csúcsáról szalagok és cafrangok hullanak, egyik oldalt arany és kék, másik oldalon ezüst és vörös színben, melyek a pajzs széleit illőn körbeveszik és szépen díszítik, amint mindez jelen levelünk fején, vagyis elején a festő ügyes keze által saját, valódi színeiben szemet gyönyörködtetően megfestve látható. Elhatároztuk, biztos tudással és megfontolt lélekkel megengedtük, hogy ők mostantól fogva a jövőben minden elkövetkező időben, mindörökké ezt a címet, mint nemességük jelvényét Magyarország és a hozzákapcsolt Részek többi igaz, ősi és kétségtelen nemeseinek szokása szerint viseljek és ugyanazon jogok, előjogok, engedmények, szabadságok és mentességek alapján — melyekkel ők a

természetjog vagy ősi szokás szerint éltek és élnek illetve, amelyeknek ők örvendtek és örvendenek — mindenütt: csatákban, küzdelmekben, harcokban, lándzsajátékokon, tornákon, párbajokon, bajvívásokban és minden más katonai és nemesi gyakorlaton, továbbá pecséteken, függönyökön, kerítéseken, szőnyegeken, gyűrűkön, zászlókon, pajzsokon, sátrakon, házakon és sírokon, általában véve minden dolgukon és kiadványukon igaz, valódi, ősi és kétségtelen nemességük címen viseljek, használják és azzal mindörökké éljenek, használják és örvendjenek ők és mindkét nembeli utódaik. Akarjuk és megparancsoljuk, hogy az ő nemességüket minden ember — bármilyen rendű vagy rangú, állású, tisztségű, hivatalú vagy méltóságú legyen is — tartozzék kimondani, tisztelni és megtartani. Jelen oklevelünkkel nemessé nyilvánítjuk őket és részükre a fentieket adományozzuk és engedélyezzük. (...)

Az Úr ezerhétszázegyedik esztendejében az oszthatatlan és mindig imádandó Szentháromság ünnepe utáni huszonötödik vasárnapot követő szerdán²⁰¹ tekintetes Borsod megye általános közgyűlése Miskolc városába történő meghirdetésének napján Őszentséges Felségének jelen címeres- és nemessé nyilvánító levele a bent jegyzett Szalay Mihály úr részére és kérésére bemutatásra, felolvasásra és illő alázatos tisztelettel kihirdetésre került a fent írt megye törvényszékének esküdt jegyzője által.”²⁰²

Szalay Mihály nem szolt feleségéről, csupán két gyermeke, István és Anna számára kért nemességet. Mivel a nemességekérés 1701-ben történt, Mihály pedig csak 1709-ben vette feleségül Polgáry Katalint, s költözött Egerfarmosra, így Anna és István anyja jelenleg ismeretlen. A Polgáry Katalinnal kötött házasságból 1709 után született József.

A nemességszerző Mihály halálának évében, 1731-ben Kandó Zsigmond és testvérei Egerfarmos kétharmad részét adományul kapták, ami ellen a Szalay javakat öröklő Subich család tiltakozott.²⁰³

Polgáry Katalin férje halála után két évvel, 1733-ban kapott adományt Egerfarmoson, de ekkor már a nemességszerző nem élt. „1733. április 11-én III. Károly Szalay Mihály özvegyének Polgáry Katalinnak, valamint József és Mihály nevű gyermekeinek adományozott Egerfarmoson birtokot.”²⁰⁴ Mihály feltehetően nem a nemességszerző Szalay Mihály gyermeke, hanem a Gyöngyösön élt István nevű fiának leszármazottja volt, aki a családfán II. Mihályként szerepel. Ha ugyanis figyelembe vesszük azt, hogy a serfőzésre használt szaladház deszkáit a XVIII. század derekán „Szalay Mihály földesúr használta fel a templom kijavításához,” ekkor ennek időbelisége mindenképp a nemességszerző unokájának korára utal. Vagyis Szalay István utódai még mindig rendelkeztek Egerfarmoson birtokkal.

Az 1754-es nemesség igazoláskor Egerfarmoson már csak Polgáry Katalin és fiának, Józsefnek (1709 — 1753/54?) az özvegye, Nagy Borbála tartózkodott, tehát Szalay Mihály és Polgáry Katalin közös gyermeke már halott volt. Az 1754/55-ben Szalay Ferencet Besenyőtelken, Jánost, Györgyöt, Lászlót, Mártont és Sándort Rózsaszentmártonban, Mihályt Apcon és Pált Gyöngyösön igazolták a nemesek közt.

²⁰¹ 1701. november 16.

²⁰² Dr. Alberti Erzsébet családkutató gyűjtése alapján.

²⁰³ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 653.

²⁰⁴ MOL Királyi Könyvek. 37 kötet, 133-135.

Az özvegy Szalay Józsefné Nagy Borbála neve még szerepel a község 1771-es urbáriumában. 1782. május 23-án Egerben végrendelkezett. A farmosi templom renoválására 100 rajnai forintot hagyott. A templom bejárata fölött ma látható Atkárý Szalay címer azonban korábban kerülhetett ide, mégpedig a XVIII. század első harmadában történt felújításkor, amikor a templom déli oldalán lévő régi bejáratot elfalazták és új bejáratot nyitottak a nyugati falban.

Szalay Józsefnek és Nagy Borbálának közös gyermeke nem volt, utóbbi a végrendeletében sem emlékeztek meg örökösről, és egerfarmosi földjeit is a Károlyiaknak adta el, vagyis 1782-ben ez a családi ág örökösök hiányában megszakadt.

A Szalay Mihály első házasságából származó utódai a nemességkérő levélben említett *Anna*, aki báró *Eötvös József neje* lett, *István* pedig gyöngyösi lakosként számos leszármazott őse lesz majd. István ága a XVIII. században Gyöngyösön élt. Fia, *II. Mihály* 1710 körül születhetett. Atkárý Szalay II. Mihály a gyöngyösi plébánia anyakönyvi bejegyzései szerint Almássy Barbarát jegyezte el. Mihály és Barbara fiának neve nem ismert, de 1731 körül születhetett. Az ő fia lehetett I. János, akinek fia *Szalay II. János* már egri lakos. II. János 1789. február 28-án vette feleségül Molnár Rózát, akitől Antal, József, Rozália és Mária nevű gyermekei születtek.

Szalay József (Eger, 1801. február 27. — Eger, 1883. július 9.) Heves vármegyében az egyik legismertebb leszármazottja lett a nemességszerző Mihálynak. Az Egri Líceum jogi professzoraként, ügyvédként, városi főügyészként, táblabíróként közéleti szerepe, személyisége több helyen megőrződött. 1828. január 23-án vette feleségül *Makfalusi Alberty Erzsébetet* (Eger, 1804. november 6. — Eger, 1877. október 24.), aki a Kolozsvári Jogi Egyetem tanárának, *Alberty Józsefnek* a lánya volt. „*A Tanár úr Erzsébet nevű leánya és az ifjú növendék között élénk sympathia fejlődött, melynek eredménye lett aztán Szalay Józsefné sz. Alberty Erzsébet. Szalay József azután az Egri Lyceum jogtanára lett.*”

A házaspár – akik hosszú boldog évtizedeket éltek le egymás mellett, és 13 gyermekük született – *Jókai Mór: A régi jó táblabírák* című regényében is feltűnik, mint Fenyéry Endre és Tarnóczy Irén. Szalay József egyébként igen gazdag életutat hagyott maga mögött, amikor távozott az élők sorából: 1829-ben nevezték ki a Joglyceumhoz, ahol előbb politikát, utóbb hazai jogot oktatott. Jogtanári munkásságának 40. évfordulójára Ferenc József császártól ismét megkapta a nemességet.

Gyermekeik közül *Szalay László* (Eger, 1843. június 29. — Diósgyőr. 1889. március 14.) gyalogezred kapitánya, törvényszéki vizsgálóbíró, rendőrkapitány lett. Feleségétől *Plank Emmától* (Eger, 1846. október 9. — Diósgyőr, 1911. július 16.) hat gyermeke született. Közülük *Atkárý Szalay Etelka* (Eger, 1883. augusztus 21. — Pápa, 1970. augusztus 14.) a budapesti Gyáli úti Leánynevelő Intézet tanára és igazgatója volt. Férjétől, dr. Esser Károlytól két gyermeke született, László és József. *Vitéz Alberti E. László* (Budapest, 1909. május 13. — Toronto, 1979. október 3.) magyar királyi légvédelmi tüzérszázados, hadmérnök Rissay Ilonával kötött házasságot. Gyermekeik László és Erzsébet. *Dr. Alberti Erzsébet* (sz.: Budapest, 1941. április 15.) belgyógyász, főorvos az, aki az Atkárý Szalay családfát összeállította és rendelkezésünkre bocsátotta. Surányi Gyula (sz.: Budapest, 1938. június 9.) elektromérnökkel kötött házasságából született *Zoltán* és *Gyula* nevű gyermeke.

Tehát az 1701-ben nemességet szerző és Polgáry Katalinnal egerfarmosi birtokossá váló Szalay Mihály leszármazottjai — József magtalan halála ellenére is — a gyöngyösi és egi ágon ma is nyomon követhetők, forrásokkal igazolhatók.²⁰⁵

Szöke puszta: a boszorkányper

Az ellenreformáció térnyerésével Heves- és Külső-Szolnok vármegye területén is számos boszorkányper zajlott. 1664-től 1814-ig 107-en kerültek boszorkányság vádjával bíróság elé, akik közül 14 nőt és 1 férfit megégettek. Az utolsó máglyahalállal végződő boszorkányper 1754-ben történt.²⁰⁶ A boszorkánysággal megvádoltak többségében — mai mércével mérve — népi gyógyítók, bábák voltak, de nagy számban akadt köztük olyan asszony is, akit egy-egy közösség koldusként tartott számon, ám ha az ételt adó család tagjainál, esetleg állatai közt betegség, halál adódott, akkor könnyen illeték boszorkányság vádjával a családokhoz bejáratos szegényt.

Ilyen községi koldus lehetett a mezőtárkányi *Ágos Anna Dúl Mihály jobbágy felesége* is, akit 1781. augusztus 9-én fogott perbe az egi káptalan ügyésze, lévén Mezőtárkány ez időben káptalani birtok volt. Habár a jobbágy felesége nem egerfarmosi illetőségű volt, vallomásában boszorkánytetteinek helyszíneként Szöke pusztát nevezte meg, amely viszont Egerfarmoshoz tartozott.

Ágos Annáról a jegyzőkönyv csupán annyit őrzött meg, hogy ekkor ő már egy 60 éves, saját szóhasználatával élve pápista asszony volt, aki Tiszapüspökiben született és Mezőtárkányra ment férjhez egy gyermekkorától fogva „nyomorult”, vagyis sánta emberhez, aki most is a faluban él egy „rongyos földházban.” Az asszonyt 1781. július 30-án fogták meg a mezőtárkányi bírák, mert Nyeste Josef 11 éves fiacskáját, midőn az Szöke pusztára hajtottá volna az ökröket, megnyergelte és Tokajba ment sóért rajta. Vagyis, a bírák szerint az asszony képes volt a gyermeket emberből állattá változtatni, ami a boszorkányság legékeesebb bizonyítéka.

A felhozott vádak ellen maga a gyanúsított sem védekezett, holott jól tudta, hogy az életével játszik. Az asszony ugyanis azt vallotta, hogy midőn Szöke pusztáról elindult volna hazafelé, megleste a fiút, elkapta őt, bevitte a kukoricásba, ahol felkantározta, felnyergelte és „*egyenesen Farmoson alul az Eger vizén Tokaj felé indult*” vele. A kantár és a nyereg csak egy madzag volt, amelyet a szerencsétlen gyermek, miután elszökött Ágos Annától, magával vitt és a bírának átadta bizonyoságképpen.

A sóért való utazásnak táltos paripán kellett történnie, hiszen mind a vádlott, mind az áldozata másnap reggel már otthon voltak, igaz, az asszony azt vallotta, maga sem tudja, mindez hogyan történt, habár arra „*emlékezett*”, hogy a hídon túl egy icce bort erőszakkal a paripa torkába töltött. Dúl Mihály jobbágy neje egy percig sem tagadta, hogy ő az ördög szövetsége, aki 20 évvel ezelőtt kereste fel egy Fekete Ember képében, és sok pénzt ígért a kezéért. Vért vagy zálogot az asszonytól nem kért, viszont az álla alá egy billogot ütött. Ezért a kézfogásért, vagyis az ördöggel való szövetségért sok pénz járt, amelyet a jobbágy

²⁰⁵ A fejezet dr. Alberti Erzsébet családkutató gyűjtése alapján készült.

²⁰⁶ SUGÁR István, 1987. 8.

felesége idővel szépen el is költött. Mindezt csupán meg kellett tagadnia a régi isteneket és cserébe még 20 évig tartó ártó hatalom is járt.

Ágos Anna — kényszervallatás miatt tett vallomása szerint — élt is a hatalmával. Megrontotta a mezőtárányi tehéncsordásnak, Takács Andrásnak héthetes fiát, mégpedig oly módon, hogy csontocskáit ujjából kiszedte, lócsontokkal porította össze, majd azokat visszahelyezte és lószőrrel forrasztotta be a heget. A lózsírból és disznóganéjból készített keverék arra is alkalmassá tette az asszonyt, hogy pillanatok alatt helyet tudott változtatni, ha akart. Ugyancsak gyakorolta a rontás mesteriségét Csirke János hitvesén, Farkas Pannán, akit, amikor az gyermeket várt, tyúk, lúd és kacsatollúból font ázatlan kenderrel kötött koszorúval megrontott, hogy nyugton ne feküdhessen az ágyban és gyermeke világra hozatalakor szörnyű kínjai legyenek. Ez esetben a vádlott azt is bevallotta, hogy gonosztettét csak azért követte el, mert bár Farkas Panna sokáig tejjel, kenyérrel és más maradék étellel kínálta, egyszer-kétszer semmit sem kapott, ezért gerjedt haragra.²⁰⁷

Az asszonynak embertársain elkövetett rontásai mellett bűne volt még, hogy legtöbbször disznón járt, amely köztudottan piszkos, sárban hentergő állat, így a gonosszal való cimborálás egyik legbiztosabb jele volt.

Ágos Anna saját vallomása szerint nem volt egyedül, ám társai időközben meghaltak, vagyis a jobbágy felesége ezzel a kitéttel elkerülte mások kínvallatását. Hogy miért rohant a Szőke pusztai gyermekrablás és átváltoztatás meséjével saját vesztébe? Közrejátszhatott ebben a kínvallatás, de az is elképzelhető, hogy csupán egy rossztermészetű, esetleg skizofrén vagy személyiségében zavaros ember képzelgéseit hallhatta a bíróság. Tény, hogy Ágos Annát a közösség kivetette magából, hisz többen is őt okolták nyavalyáikért, betegségeikért. Hogy valóban mi volt a bűne a jobbágy asszonynak, nem tudjuk. Egyedüli beszédes mondata, hogy pápistának vallotta magát, vagyis bár katolikus hitű volt, de saját vallási hovatartozását a reformátusok szóhasználatával fejezte ki. Vagyis könnyen elképzelhető, hogy csupán egy volt református vagy abból a közösségből érkezett asszony keltette fel a káptalani birtokon, Mezőtárányban élők ellenszenvét. Ezt támaszthatná alá a hite megtagadására vonatkozó rész is.

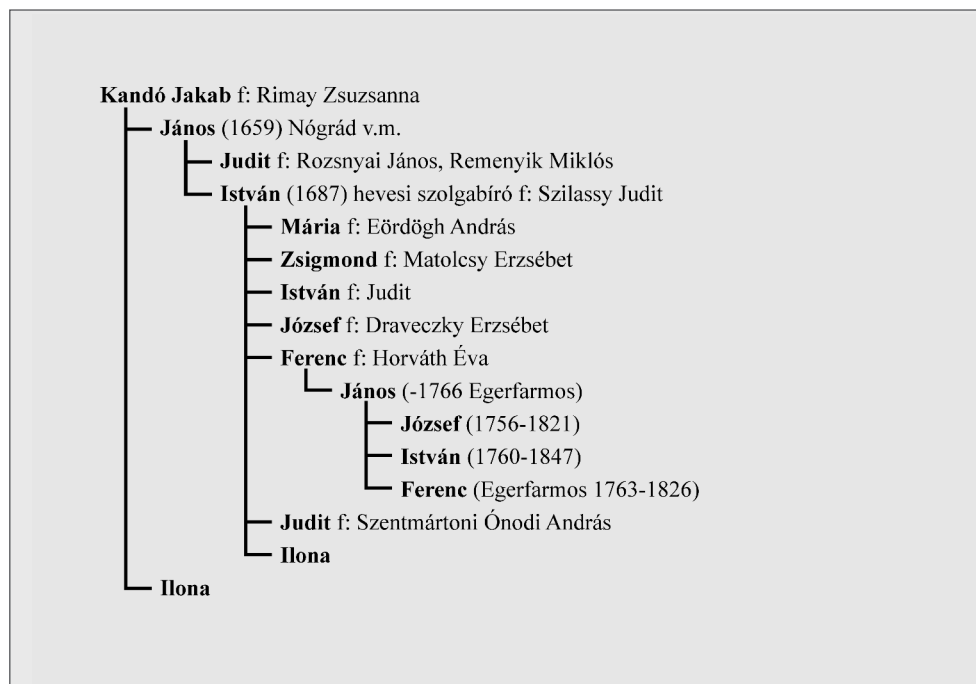
Dúl Mihály feleségének sorsáról nincsenek további ismereteink. Tény, hogy nem végezték ki, mivel az utolsó halálos ítéletet 1754-ben hajtották végre, a Szőke pusztai gyerekrablás és állattá változtatás időpontja pedig 1781, vagyis a vármegyei boszorkányperek utolsó szakasza.

Az egerfarmosi Kandók

Egerfarmos történelmében az első Kandó, akinek neve megőrződött, az 1549. évi dézsmajegyzékben olvasható, *Antonius Kando* névalakban. A Kandók egerfarmosi megjelenése a dézsmát fizetők közt ma még a történelem számos megválaszolatlan kérdéseinek egyike. Kérdést vet fel, hogyan lehetséges, hogy 1450 körül sztrigovai Kandó János még a királyi kancellária titkára, 1482-ben Mátyás király kiadja Kandó Jánosnak

²⁰⁷ SUGÁR István, 1987. 213-217.

kiváltságlevélben az 1103. évi osztálylevelet, ám mindezek ellenére 1549-ben Antonius Kando mégis adófizetésre kötelezett személyként tűnik fel a dézsmajegyzékekben? Sem a családtörténet, sem az ismert genealógusok nem adnak választ arra, vajon mi történt a Kandókkal a XVI. század elején. Elképzelhető, hogy a Kandók elszegényedése talán épp egy birtokvitával lehetett összefüggésben, de az is, hogy nemességüket a viharos időkben elvesztették. Sajnos, a családtörténet sem szól részletesen erről a korszakról. A családfán az utolsó ismert Kandó a XV. század végéről XVI. század elejéről János, majd legközelebb 1659-ben jelzik Miklóst és Jakabot. Vagyis több mint száz év az ismeretlenség homályába vész. Ugyanakkor hitelt kell adni annak a feltevésnek, hogy mégiscsak a sztregovai Kandó család egyik tagja szerepel az egerfarmosi adófizető jobbágyok névsorában, hiszen újbóli nemességszerzésük után ismét használni kezdték a sztregovai előnevet, kiegészítve immár az egerfarmosival is. A nemesség elvesztése azért sem lenne kirívó eset, mivel a XVI. századi dézsmajegyzékekben a Czicze család is, mint adófizető jobbágy szerepel, a XVII. században ellenben már ők is nemesi rangra emelkedtek. A korszak meglehetősen nagy társadalmi mobilitása közepette lehetségesek voltak ezek a szélsőségek.



A Kandók a XVI-XVIII. században

Az 1570. évi farmosi dézsmajegyzékek a Kandó családot nem említik. Talán mert a jövedelmük nem érte el a dézsmakötelezettséghez megszabott mértéket, de az is lehet, hogy ebben az időben nem tartózkodtak a faluban és a török ellenes harcok idején már a hadszíntereken vitézkedtek, vagy visszavonultak ősi birtokaikra.

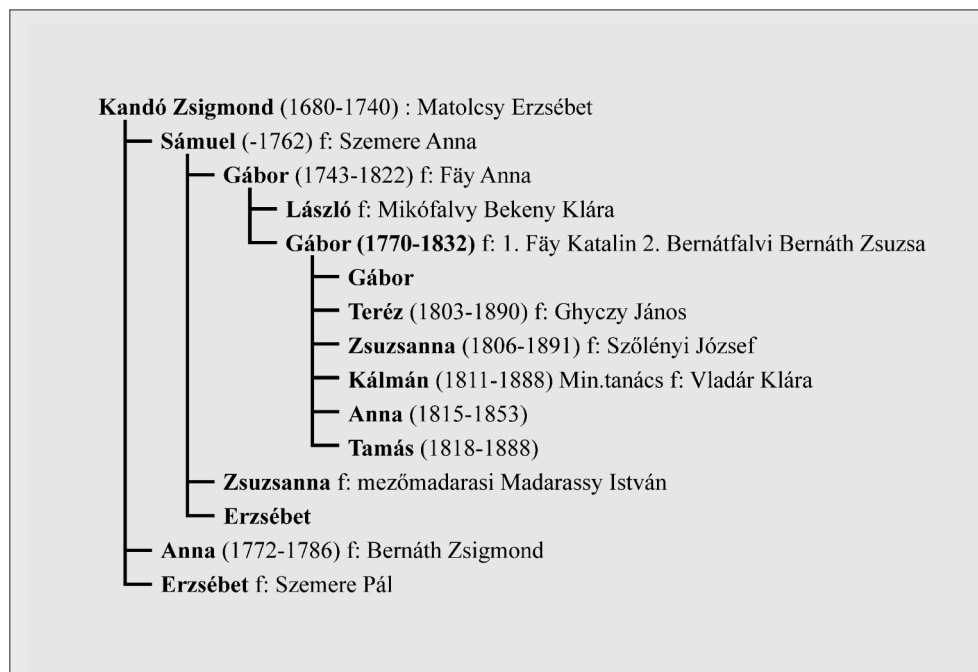
1575-ben egerfarnosi *Kandó György* nemesi kúriát szerzett Farmoson,²⁰⁸ ám ez nem jelenti azt, hogy a család a török megszállás alatt lévő és a seregek útvonalába eső Farmoson élt volna. Több, a faluval foglalkozó kutatás kérdésként veti fel, hogy vajon a Kandók a XVI. század végén, XVII. század elején jelen vannak-e és milyen minőségben az Eger patak mentén? Ezt azonban nem tudjuk megválaszolni. A faluban minimális volt a lakosságcsere, a Czicze, a Holló és a Szalay családok tagjai folyamatosan nyomon követhetők. A genealógiák azonban a Kandók esetében hiányosak. Nem tudjuk, hogy a nemességszerző György milyen rokoni viszonyban állt a családfán szereplő *Kandó Jakab*bal, de az idő és térbeli egyezés okán feltételezhető, hogy egyenes vagy oldalági leszármazásról lehet szó.

Kandó Jakabnak *Rimay Zsuzsannával* kötött házasságából született *János*. Jánosnak, aki pedig Nógrád megyében volt táblabíró, fent maradt egy zálogügye, amelyben Kandó Ilona farmosi földjeinek kiváltásáért pereskedett a XVII. század közepén. A családtörténet ennél a pontnál ismét részletessé válik, hiszen ismert Ilona birtokának procedúrája és János nemességigazolási kálváriája is. Mindkettő az 1653. évben történt.

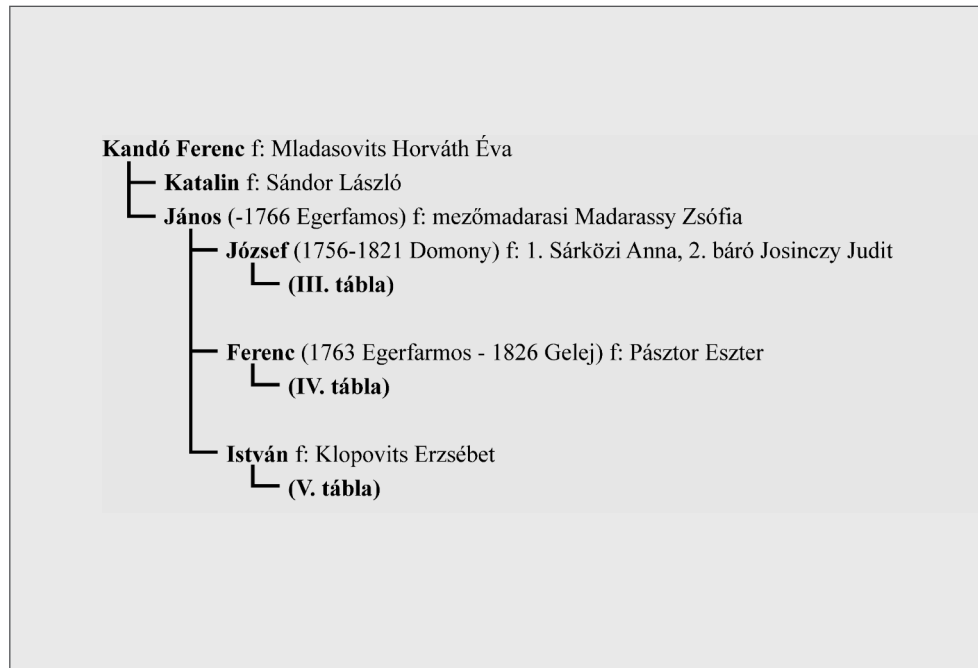
Ebben az időben Kandó Jakab fia, János Nógrád megyében táblabíró volt. Ehhez nemessége igazolására egy Bocskaitól nyert nemesi levelet mutatott be, amit az akkori Magyar Királyság területén nem fogadtak el. Ezért igazolnia kellett, hogy „*ő nem a bogáchi, hanem a farnosi Kandó családból származik.*” A bogáchi Kandók valóban Bocskaitól kapták a nemességüket, amit az akkori Magyar Királyság területén nem fogadtak el. A nemesi cím viselésének jogosságát 1652-ben *Dúló Gábor* vonta kétségbe. Nógrád vármegye 1653. március 17-18. közti jegyzőkönyvében, az 1130-as ügyszám alatt a következő olvasható. „*Kandó Jánosnak a nevében és személyében törvényes prokurátora, Kalmár János emlékeztetett a vármegyének arra a határozatára, amely Dúló Gábor egyik kijelentésével kapcsolatban született az elmúlt 1652. esztendő január havának 29. napján. E kijelentésében a nevezett Dúló Gábor arra vetemedett, hogy kétségbe vonja Kandó János nemességét. A prokurátor tehát most azért, hogy egy egyszerű kijelentés alapján ne legyen kétségbe vonható megbízójának a nemessége, kéri mind a Pápay Péter szolgabíró úr kezénél lévő, mind pedig az általa majd bemutatandó bizonyágleveleknek a számba vételét és az egész ügynek Gyöngyössy István úr jelenlétében való kivizsgálását. Miután pedig mindez megtörténik, a nevezett prokurátor elvárja, hogy a törvényszék a Hármaskönyv II. része 36. címében foglaltaknak megfelelően hozzon ítéletet Dúló Gábor ellen, hiszen a nemes vármegye előtt ezidáig semmiféle kétség sem merült fel Kandó János nemességét illetően.*” A törvényszék úgy határozott, Kandó János „*a mostantól számított második ülés határnapjáig bizonyítsa be kielégítően nemességét.*” Kandó Jánosnak 1654. március 9. vármegyei közgyűlésen sikerült minden kétséget kizáróan igazolni, hogy „*ő nem a bogáchi Kandó családból, hanem a farmosi Kandók közül származik, tehát igaz és kétségbevonhatatlan nemesi előjogoknak örvend. A vármegye közönsége erre tekintettel elismerte Kandó Jánost igaz nemesember tagjának, mint ahogyan eddig is az volt, s elhatározta, hogy bizonyáglevelet is kiad erről a számára.*”²⁰⁹

²⁰⁸ OROSZ Ernő, 1906. 112.

²⁰⁹ A fejezetben felhasználott és egyéb jegyzettel nem jelölt források, okiratok, birtoklevelek Francoisné Kandó Judit tulajdonában vannak.



A Kandó család családfája - I. tábla



A Kandó család családfája - II. tábla

Kandó József f: báró Josinczy Judit (- 1834 Domony)



A Kandó család családfája - III. tábla

Kandó Ferenc (József születésekor már farmosi lakos), f: Gelei Pásztor Eszter h: 1797



A Kandó család családfája - IV. tábla

Kandó István (1760-1847 Domony) f: Klopovith Erzsébet

- **Krisztina** (-1846 Domony)
- **Borbála** f: Nánásky András
- **Teréz** (1802-1872)
- **Amália** (-1849)
- **Júlia** (1806-) f: Wörösmarty László

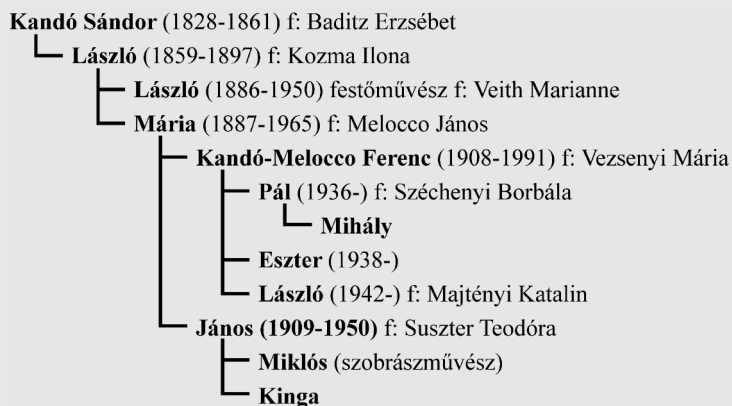
A Kandó család családfája - V. tábla

Kandó Ferenc (1809 Miskolc - 1885.jan.3. Egerfármos) ügyvéd, Borsod vm.

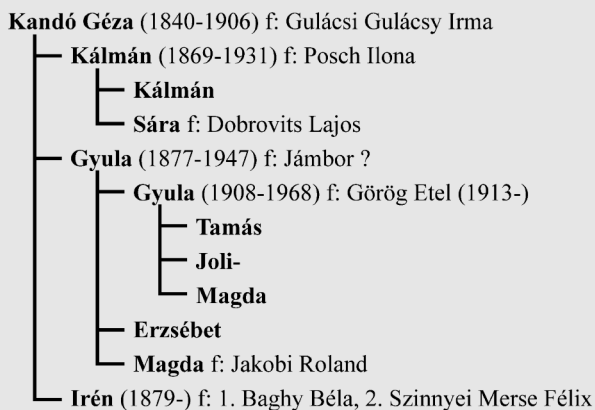
f: Kandó Ágnes (1812 Domony, 1852 Fármos) h: 1838 Hévízgyörök

- **Béla** (1839 Fehérvár - 1915) f: Ároktői Csőke Piroška
 - **Ferenc** (1879-1945) f: Ács Vilma (1877-1950)
 - **Klára** (1913-1993) f: Dr. Szalay Pál (1894-1976)
 - **Dr. Szalay Pál** (1931-2008) f: Czövek Erzsébet
 - **Szalay László Pál** (1976-) f: Molnár Ibolya (1980-)
 - **Emma Zádorka** (2010-)
 - **Klára**
 - **Béla Bertalan** (1885-1928) f: Hófer Margit (1885-1963)
 - **Ferenc** (1912-1944) bíró f: SzentImrey Éva (1919-1990)
 - **Judith** (1941-) f: Francois Cézár (1942-)
 - **Tamás Cézár** (1966-) f: 1. Dallos Klára, 2. Tatár-Kiss Klára
 - **Vivien**
 - **Lilien Klára**
 - **Bertalan Gábor** (1914-1970) Somorjay Leölkes Sára
 - **Gábor** (1944-) f: Kalmár Mária
 - **György** (1949-) f: Szentfülöpi Zsuzsanna
 - **Ádám**
 - **Ilona**
 - **Iván** f: Beniczky Mária
 - **Tibor** f: Gelei Pásztor Gizella
 - **Tibor**
 - **Gizella**
 - **Mária**
 - **Iván**
 - **Mária** f: Hosszúfalussy Miklós
 - **Jenő**

A Kandó család családfája - VI. tábla



A Kandó család családfája - VII. tábla



A Kandó család családfája - VIII. tábla

Ugyancsak a nemesség kétségbevonásának évében kényszerült *Kandó Ilona* zálogba adni Czicze Lukácsnak és Holló Imrének farmosi földjeit. Az elzálogosítás nem tartott sokáig, hiszen Kandó János 1659-ben megfizette Czicze Lukácsnak és Holló Imrének a zálog összegét, akik ennek ellenére sem akartak a földek használati jogáról lemondani. A javak visszaszerzésére irányuló procedura megőrződött az utókor számára. E század törvényhozása ugyanis a megyei törvényszékek hatáskörét az anyagi jog terén és az igazságszolgáltatás érdekében is bővíteni igyekezett. Az 1638. évi 29. törvénycikk a 600 forintig terjedő zálogügyekben folytatott eljárásra a megyék törvényszékeit hatalmazza fel. Egy ilyen eljárásban volt érintett nemes *Kandó János*, aki Holló Imre és Czicze Lukács ellen indított zálogváltó pert, miután ők *Kandó Ilona* földjeit használták. Miután a zálogösszeget, a zálogbirtokosok Holló és Czicze nem fogadták el, *Kandó* az alispánhoz fordult, aki a szolgabíróat küldötte ki megintés és idézés végett. A kiküldő irat szerint: „*Heves és Külső-Szolnok Vármegyének szolgabírák uraim. Kegyetek közül egyik esküdtel együtt menyen el az nemzetes és vitézlő Farmosi Kandó János úr instantiájára citálni; certifikálni, admoneálni, inhibiálni, liquidum debitumot megvenni ad oculatum revisionis menni in genere mindenben mikor kívántatik tisztí és országunk törvénye szerint procedállyon.*” Az 1659. május 13-án Füleken kiadott végzés után „*a szolgabíró 1659. május 14-én felhívta a zálogbirtokosokat a kiküldetés folytán, hogy „Kandó János nálok zálogban levő farmosi nemes curiáért és jobbágyházhelyért 100 forint zálogösszeget ezennel kész letenni, azon idézéssel, hogy ha ezt elfogadni nem akarják, a legközelebbi törvényszék fog felettők ítélni.*”²¹⁰ A törvényszéken a felperes előadta, hogy néhai nemes *Kandó Ilona*, *Kandó János* lánya, zálogba adta a keresett birtokot száz forintért. Miután a birtoknak törvényes s kétségtelen örököse az apa, kiváltásra neki van joga, s ő kész a váltásösszeget letenni, ezért bírói ítéletet kért. Az alperesek nevében Mocsáry Ferenc ügyvéd jelent meg, aki a keresetet másolatban kérte kiadatni, hogy megtehesse reá észrevételeit. Ezzel a további tárgyalást 1661. december 10-re halasztották. Mivel az alperesek képviselőtében senki sem jelent meg, a törvényszék kimondta: „*alperesek pénzök elvesztésével tartoznak a birtokot kibocsátani, Kandó Ilona örökségi joga épségben maradván.*”²¹¹

1659. január 7-én Sopronban I. Lipót császár (1657-1705) az „*állandó hűségükért, vérük omlásáért*” megerősítette *nemzetes sztregovai Kandó Jakabot* és *Miklóst* Pest, Csongrád, Solt és Bács megyei birtokaikban és újabb adományokat is nyertek. „*A magyar királyság és az osztrák ház iránt tanúsított szolgálataikért és hűségükért, a teljes rác birtokokat, Pest vármegyében birtokolt Bogácho, Pétert, Szentkozmat, Csongrádban Pásztót, Ládát, Solt megyében Fehéregyházát, Sajthit, Szanadot, Bács vármegyében, Baronyt, Czanicát, Temeriát, Obronczt, Paskát, Czurokot, Máhsztercét, Szentandrászt és Kisfülét adományul adja.*” A fenti birtokok korábban is a *Kandók* elődeinek tulajdonában voltak, és a jelenben is bírták azokat. A birtoklevél, amely részletesen kitér valamennyi, a család birtokában lévő javadalomra, azonban nem tesz említést sem Heves vármegyei érdekeltségről, sem Farmosról!

²¹⁰ SZEDERKÉNYI Nándor, III. 1891. – <http://mek.oszk.hu/02100/02163/>

²¹¹ SZEDERKÉNYI Nándor, III. 1891. – <http://mek.oszk.hu/02100/02163/>

A Nógrád megyében nemességét igazoló Jánosnak lánya volt *Kandó Judit*, Rosnyay Jánosné, aki 1681-ben a sztregovai ágostai-evangélikus egyháznak az úr vacsorájához használandó fehér gyolcs abroszt ajándékozott, mellyen zöld selyemmel kivarrva ez olvasható: „*Generosi Domini Johannis Rosnay consors, nomine Juditba Kandó, donavit ad glóriám Dei. Die 25-a Maji. 1681.*”²¹² Tehát a család a XVII. század végén még mindig kötődik az ősi, sztregovai birtokhoz. Kandó Judit testvére István, aki 1687-ben hevesi szolgabíró.

Farnosi Kandó István 1705-ben II. Rákóczi Ferentől két darab szőlőbirtokot kapott Vácott, „*hozzánk, s édes nemzetéhez való igaz hűségéért.*” A fejedelem által kiadott adománylevél magyar nyelven íródott. A család vagyoni gyarapodása nem szűnt meg a Rákóczi szabadságharc bukásával sem. 1718-ban a Pest megyei Domonyt és Ancsot,²¹³ 1730. január 12-én Kandó István fiai, *Zsigmond, István, József és Ferenc* — akiket viszont ismét egerfarmosi előnévvel említenek — Farmost kapják adományként. A 1659-es birtokadományokat ugyanebben az évben, 1730-ban megerősítik: „*1730. október 14. Csábrág. VI. Károly király helytartója, Koháry István gróf, országbíró, a garammelléki Szent Benedek monostor konventjét megkeresi levélben és utasítja, hogy egerfarmosi Kandó István, József és Ferenc nemzeti uraknak másolatban és hitelesítve adják ki okleveleiket.*” Az 1659-es adománylevél ismételt kiadása 1730. október 21-én történt meg.

Az 1733. évben az adománylevélben szereplő négy Kandó testvért előnevük ellenére nem Heves, hanem Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyék nemesei közt igazolják! A Kandók Pest megyei tartózkodását bizonyítja, hogy a Pest-Pilis-Solt vármegye 1732. január 21-22-i ülésén megállapított vadászati joguk is e vidékre korlátozódik: a Kandó családnak Domony Felső-Gyertyános és Fekete Erdő nevű részeire, Kandó Zsigmondnak pedig Tass Duna felé eső erdeire adják meg a vadászati jogot.

Kandó István szolgabírónak *Szilassy Judittal* kötött házassága termékenynek bizonyult, hét gyermekük született: *Mária, Zsigmond, István, József, Ferenc, Judit és Ilona*. Ferencnek Horváth Évával kötött házasságából születik *János*, aki 1766-ban már Egerfarmoson hal meg. Három évvel korábban viszont napvilágot lát Mezőmadarasi Madarassy Zsófiától²¹⁴ *Ferenc* nevű fia, akit 1763-ban az egerlövői református egyházban keresztelnek, és egerfarmosi lakcímmel, mint egerfarmosi lakost anyakönyveznek. Vagyis a születési-halálozási adatok alapján a Kandók egerfarmosi tartózkodásának legkorábbi bizonyított évszáma 1763. János, Ferenc fia születésekor feltehetően már életvitelszerűen élt Egerfarmoson, mivel három évvel később, 1766-ban itt halt meg.

A XVIII. század második felében tehát már állni kellett itt egy épületnek, amelyet a Kandók használtak. A II. József-kori katonai leírás (1783-1785) szerint a „*templom mellett két udvarház készült kőből,*” ám annak használóit, tulajdonosait nem említik. A Kandó-házat az 1930-as évek elején bontatta le akkori tulajdonosa, Oláh Gyula. „*Az épület régóta használaton kívül volt és teljesen leromlott. Édesapám a Kandó ház vöröstéglaiból építette*

²¹² NAGY Iván, VI. 1860. 63.

²¹³ Ancs és Domony ma a Iklád külterülete.

²¹⁴ Madarassy Zsófia 1744-ben született. Kandó János halála után férjhez ment Retsky Istvánhoz, aki 1794-ben a Kis-Honti járásban alszolgabíró volt.

fel a magtárat 1937-ben, ami a Dobó utcában ma is látható.”²¹⁵ Azt, hogy a vöröstégla épület mikor készülhetett el, pontosan nem tudjuk. Az tény, hogy Fényes Elek 1851-ben készült leírása szerint a faluban „csinos háza” csak Brezovay Józsefnek és özv. Subich Imrénő(!)nek van.²¹⁶ A Kandók épületének tulajdonoscsereje már 1851 előtt megtörténhetett, annál inkább is, mert az 1841-es nemesi összeírásban már csak a Kandó-örökösök szerepelnek. Az egykori épület helyét ma a „Kandó kert” elnevezés őrzi.²¹⁷

Kandó Ferenc (Egerfarmos, 1763 – Gelej, 1826) tehát az első, igazoltan farmosi születésű családtag, aki 1797-ben Gelejen kötött házasságot *gelei Pásztor Eszterrel*. A fiatalok a házasságkötés után Farmoson telepedhettek le, hiszen első gyermekük József – aki később Fehér vármegye alispánja és több megye táblabírója lesz – még a házasságkötés évében, 1797-ben itt születik, ahogy 1809-ben *Ferenc* is. A családfő viszont 1852-ben Gelejen hunyt el.

Kandó Ferenc (Egerfarmos, 1809 – Egerfarmos-Miskolc 1885) a harmadik és egyben igazolhatóan utolsó generáció tagja, aki egerfarmosi kötődéssel bírt. Őt 1841-ben jelölték az Egri járás alszolgabírájának, de a tisztséget csak 1842-ben nyerte el.²¹⁸

Az 1841. évi nemesi összeírás szerint az egerfarmosi nemesek közt már csak „Kandó örökösök – Zemplén” megnevezés szerepel,²¹⁹ tehát a család életvitelszerűen 1841-ben már nem élt a községben! A Zemplén megye megjelölés ad egyben arra is magyarázatot, hogy az 1885-ben elhunyt Kandó Ferencnek miért épp szatmárcsekei földbirtokos unokája állíttatott emléket a községben.

Kandó Ferenc házastársa *Kandó Ágnes* (Domony, 1812 – Egerfarmos, 1852), aki az egerfarmosi születésű Kandó Ferenc (1763-1826) testvérének, *Józsefnek* (1756-1821) és *báró Josinczy Juditnak* volt a gyermeke. Tehát unokatestvéri házasság kötött 1838-ban Hévízgyörkön. Házassági anyakönyvi bejegyzésük szerint mindketten földbirtokosok. Ferenc a család több tagjához hasonlóan már szintén a vármegyei közigazgatás alkalmazottja, Borsod megyei hites ügyvéd. A házasságból öt gyermek született. Béla, Ádám, Ilka, Iván és Jenő. *Béla* (1839-1915) *árokői Csőke Piroskával* kötött házasságot 1877-ben Székesfehérvárott, és Szatmárcsekén hunyt el. Ez a családi ág lesz az, amely emléket állít az utolsó egerfarmosi Kandónak és a későbbiekben elvezet a családtörténetet összegyűjtő és a kutatást segítő *Kandó Judith*hoz.

Az időskorú Kandó Ferenc 1885. január 1-én este 10 órakor bekövetkezett halála után a január 4-i temetés az utolsó olyan mozzanat, amelyen feltehetően még együtt van a család Egerfarmoson. Egerfarmosi Kandó Ferenc halálakor élt még *Eszter* (1811-1916) nevű nővére, mint Kovássy Lajosné, de nem élt már *József* (1797-1884) nevű bátyja, az egykori székesfehérvári alispán, aki jogász éveiben Pesten elkezdte a családfakutatását. Tizenhat éves viszont Kandó József unokája, *Kandó Kálmán* (1869-1931), aki apjával, az 1906-ban Tiszafüreden elhunyt *Kandó Gézával* elvileg még jelen lehetett az utolsó egerfarmosi Kandó temetésén.

²¹⁵ Kiss Jenőné Oláh Eszter (83 éves) egerfarmosi lakos visszaemlékezése. Sgy.

²¹⁶ FÉNYES Elek, 1851. 7.

²¹⁷ PELLE Béláné, 1976. 81.

²¹⁸ BAZML. IV-501/a. 139. kötet, 4043/1841.

²¹⁹ BAZML. IV-501/j.

Az egerfarmosi ágyúcsata

A millennium évében, 2000 nyarán *Hegedűs Rafael* önkormányzati képviselő felújíttatta az egerfarmosi temetőben egymás mellett található 1848-as emlékművet és Kandó Ferenc sírját. Ekkor került elő az emlékmű téglá alapjából egy lezárt üveg, benne egy utókornak szánt üzenet a következő szöveggel:²²⁰ „*Dicsértessék a Jézus Krisztus! Községünk hazafias polgárainak már régi óhaja volt az, hogy az 1849. március 1-én itt Egerfarmoson elesett honvédek sírjához az idáig ideiglenesen fennálló fafeje helyett egy méltó márvány emlékkő állíttassék fel. Ez valóra is vált, miután Szoó József községi képviselő testületileg indítványozta, hogy egy bizonyos összeg vétessék fel a községi költségvetésbe. Ezt a községi képviselő-testületi tagok magukévá tették és egyhangúlag 100 koronát szavaztak meg erre a célra. Továbbá megválasztottak egy 5 tagból álló bizottságot, hogy ezen ügyet állandóan napirenden tartsa. Ennek a bizottságnak tagjai lettek: Szoó József, Veres Gusztáv, Fléschmenn Béla, Schwarcz Lipót, Cseka Tihamér. Ezen bizottság kigondolta azt, hogy ebből a 100 koronából a haza szabadságáért elesett honvédeknek megfelelő emlékoszlopot fölláztatni nem lehet. Egyhangúlag elhatározták tehát, hogy adakozásra fogják főláztatni a községi lakosokat, de az sem vezetett célhoz, mivel az összeg nem került össze. Végre az emlékoszlop fölláztatását Dr. Brezovay László helybéli földbirtokos úrnak köszönhetjük, aki 210 korona adományával járult a költségekhez. Szoó József és Veres Gusztáv két ügybuzgó szoborbizottsági tag 90 koronát gyűjtött össze, mellyel az összeg 400 koronára szaporodott föl. Ekkor Szoó József, Veres Gusztáv és Cseka Tihamér szoborbizottsági tagok Egerben megbízták (...) ²²¹ Ferenc kőfaragó mester (...) Az alapozási munkálat és az ehhez való anyagok a 400 koronából lettek fedezve. Az összes kiadások levonása után maradt pénz a postatakarékban helyeztetett el, mint tartalékalap. Az emlékoszlop felállítása 1906. március 8-án történt meg. Az ünnepélyes felszentelése pedig március 15-én történt meg csendben, mert minden hazafiúi tüntetéstől tartózkodnunk kellett, mivel Őfelsége I. Ferenc József Magyarország királya, Ausztria császára a magyarok követelését, ill. a magyar vezényszót és az önálló vámterületet nem adta meg. Ezért a magyar nemzet követeléseinek kivívása végett tüntetéseket rendeztek az egész országban. Ekkor őfelsége az országgyűlést Nyíri Sándor honvédtábornok, királyi biztos által feloszlattatta és mindenféle hazafias tüntetést elnyomatott. ²²² Így maradt el ezen síremlék ünnepélyes leleplezése is. Igen nagy köszönetet érdemel Medveczky Kálmán községünk jegyzője, továbbá Szoó József és Veres Gusztáv egerfarmosi lakosok buzgó fáradozásaiért. Ennyiben tudtam a szobor keletkezésének rövid történetét az utókor részére megörökíteni. Álljon e szobor a végtelen időnkig buzdításul a későbbi nemzedéknek, hogy ők is tudjanak úgy meghalni hazájukért, mint az itt nyugvó 4 névtelen*

²²⁰ A felújítás során előkerült üvegbe zárt üzenetet ma az egerfarmosi polgármesteri hivatalban őrzik.

²²¹ Olvashatatlan szövegrészek.

²²² A szöveg a kormányzati válságra utal. 1906. február 19-én Nyíri Sándor vezérőrnagy, teljhatalmú kormánybiztos feloszlatta az országgyűlést. 1906. február 26-án Budapesten betiltják a hírlapok utcai árusítását. Március 1-én a kormány rendeleti úton lépteti életbe az Ausztriával között új kereskedelmi szerződést. – BENDA Kálmán, 1982. 811.

hős honvéd. Isten adjon jobb, boldogabb kort szegény, sokat szenvedett hazánkra és a magyarokra. A magyarok Istene segítsen mindnyájunkat."²²³

Az üvegpalackban egy másik lapon az adakozók névsorát és az adomány összegét is felsorolták.

De vajon miért vált ilyen fontossá az 1849. március 1-én megvívott egerfarmosi ágyúcsata, amelynek méltó megünneplésére és emlékének fenntartására az utókor még az első világháború idején is ily ügybuzgalommal és hazafias elkötelezettséggel készült?

A Borsod megyei nemzetőrök összeírása nem maradt fent, de Borsod vármegye kormánybiztosának iratai szerint 1848-ban az Egri járásban honvédként tartották nyilván *Póka Istvánt, Csörgő Pált, Adács Tamást, Zsámba Imrét, Vörös Lászlót, Nagy Albertet, Vörös Istvánt, Rabovszki Józsefet, Veres Jánost, Szabó Jánost, Polgár Istvánt, Szakács Józsefet, Csörgő Mátyást, Kalmár Károlyt, Bajzát Jánost, Antal Józsefet, Polgár Istvánt, Sas Mártont, Ficzer Józsefet, Tuza Józsefet, Tóth Györgyöt, Csirmaz Sándort, Farkas Antalt, Kovács Imrét, Veres Ádámot, Tóth Jánost és Sipák Mihályt.*²²⁴

A szabadságharc katonai eseményeit közvetlen közletről az egerfarmosiak legkorábban 1848 decemberében tapasztalhatták meg. Heves megye állandó bizottmánya december 9-én adta ki azt a határozatot, amely szerint Schlick betörése miatt a megye összes nemzetőrségének második negyedét december 17-ig Füzesabony és Mezőtárkány közt kell összpontosítani.²²⁵ A nemzetőrség már december 15-re elfoglalta a helyét. December 25-én elkészítették az itt állomásozó Heves megyei önkéntes lovas nemzetőri ezred 5. század parancsnokának bizonyítványát az átvett felszerelésekről, melyek között zömében fókos, pisztoly, vas vessző és tűzkő szerepelt, és csupán egyetlen kard.²²⁶ Az alakulat december 26-án hagyta el állomáshelyét Sajtószentpéter és Szikszó irányába.

1849 január végén, február elején a Felvidéken és a Tisza mentén szervezett magyar hadtestek egységes vezetés alá kerültek. Ugyanakkor elrendelték a Hatvan és Pest között táborozó osztrák csapatoknak Schlick felvidéki osztályával történő egyesülését is. Február közepén az osztrák csapatok Kompoltig nyomultak előre, ám ekkor észrevették, hogy a magyar hadsereg zöme Maklár Szihalom, Mezőkövesd felé vonul. A magyar hadseregnek az Egert Gyöngyössel összekötő országút irányában történt összpontosítására Windisch-Grätz elrendelte seregének támadó előnyomulását. Azt tervezte ki, hogy ő maga február 26-án Kápolnát, Schlick csapata pedig Pétervásáráról Egert szállja meg.²²⁷

A magyar haderő létszámát a császári és királyi hadvezetés megközelítőleg pontosan állapította meg. Míg azonban az osztrák sereg február 26-ra már teljes összpontosulását tervezte a Tarna mentén, ez nem volt elmondható a magyar haderőről. Az I., II. és VII. hadtestek együttes létszáma 38 ezer fő volt, ám ezek nagy területen voltak szétszórva. Február 24-én az I. hadtest Dessewffy-hadosztálya Egerbaktán és Egerben, a Máriássy-hadosztály Sirokon, Verpeléten, Kápolnán és Kerecsenden, a Sulcz-dandár pedig Ostoroson állomásozott. A VII. hadtestből a Poeltenberg-hadosztály Mezőkövesden, az

²²³ A dokumentum az egerfarmosi polgármesteri hivatalban található.

²²⁴ BAZML. IV-602.

²²⁵ DÉR Dezső – HAJAGOS József, 2002. 56.

²²⁶ DÉR Dezső – HAJAGOS József, 2002. 198.

²²⁷ SZEDERKÉNYI Nándor, 1893. IV. 408.

Aulich-hadosztály Tardon és Ábrányon, a Weissl- és Liptay-hadoszlopok a főhadiszállással Mezőkeresztesen, a Guyon-hadosztály Nyéken és Emődön, a Kmety-hadosztály pedig Miskolcon volt. *A II. hadtest Szekulits-hadosztályához tartozó Kisfaludy-dandár Egerfarmost és Mezőtárkányt*, míg a Patay-dandár Poroszlót és Tiszafüredet tartotta megszállva. A II. hadtest Hertelendy-hadosztálya Tiszaörs és Kunmadaras térségében helyezkedett el.

Aulich február 27-én, a Kápolna visszavételére indított támadás előtt parancsot kapott Dembińskitől, hogy csapataival vonuljon északnak. Aulich megindult, azonban útközben arról értesült, hogy a császári és királyi csapatok időközben kiszorították Kálból a magyar egységeket. Erre visszafordult Kál felé, de Dembiński arra utasította, hogy ő is kezdje meg a visszavonulást. A magyar hadsereg Kerecsendre, majd Makláron át Mezőkövesdre vonult vissza. Közben Gáspár dandára azt az utasítást kapta, hogy menjen Maklárról Szikszó-pusztára. Alig, hogy odaért, újabb utasítást kapott, hogy egészen Mezőkövesdig vonuljon. Közben az ellenség is előrenyomult, azonban a dandárt útközben nem érte támadás. Délután 2 óra körül érték el Mezőkövesdet, ahol tábort ütöttek.

A február 28-án a Mezőkövesdnél összpontosuló magyar sereg megütközött a Schlick-hadtest Franz Deym vezérőrnagy vezette lovasdandárjával. Görgey Kornél őrnagy engedélyt kért Gáspártól az ágyúk megrohanására. Gáspár beleegyezett, s a huszárok azonnal az ágyúkra törtek. A lovassági viadalhoz csatlakozott a 13. (Hunyadi) huszárezred egy százada is, s közben Kmetynek a 10. (Vilmos) huszárezredhez tartozó századai is szorgalmasan aprították a vértéseket. A huszárok azonnal elfoglaltak két löveget, két löszeres kocsit, emellett 29 fogoly és 20 ló került a kezükre.²²⁸ A jól sikerült roham után a hadsereg egésze parancs nélkül előre indult. A támadás azonban elmaradt, mivel megérkezett Dembiński, aki nemcsak ostobaságnak minősítette a rohamot, és megtiltotta a további előnyomulást, hanem állítólag főbelövással fenyegette Görgeyt.

Dembiński a hadosztályokat az ellenségtől nem messze „*pihenőszállásokon*” szándékozott elhelyezni. A Guyon-hadosztály Négyesre, a Poeltenberg- és Kmety-hadosztály Szentistvánra, az Aulich-hadosztály Egerlővőre, *az I. hadtest és a Kisfaludy-dandár Egerfarmosra lett rendelve.*²²⁹ Dembiński itt akarta kivárni Szolnok visszafoglalását, hogy azután ismét előrenyomuljon. A mocsaras ártéri terület azonban sem a csapatok elhelyezésére, sem az összeköttetés fenntartására nem volt alkalmas.

A nevezetes egerfarmosi ágyúcsatáról több hadvezér is megemlékezett emlékirataiban. A történetek leginkább tömör, lényegre törő összegzése Máriássy János tollából született. „*Március 1-én reggel 6 ½ indult el Klapka nagy csapata a táborból, a hadosztályom képezte az elővédet. Éjjel át hó esvén útnak semmi nyoma sem volt látható, s ezért kalauzok által vezetettünk. Hol gyepp volt, ott meglehetősen haladtunk, de amint a gyepp megszűnt, feneketlen sáron, s helyenként mocsáron át kellett hatolnunk. Ez utóbbiban többször megakadtak ágyúink, melyeket nagy erőfeszítéssel, emberek segélyével kellett kihúznunk. 9 óra tájban felszállott a köd, s azzal menetünk, mely addig a köd miatt fedve*

²²⁸ HERMANN Róbert, 2002. 46.

²²⁹ HAJAGOS József, 2003. 82.

volt, lelepleztetett. Nemsokára megpillantottuk Maklár irányába az ellenségnek álló, hosszú vonalát (...) Sok baj és erőlködés után megérkeztünk délután 1 óra után Egerfarmosra. Hadosztályom elő- és oldalvédet képezvén én azzal a község északi részén kint maradtam és Szemere és Tárkány felé előőrsöket állítottam. Rövid idő múlva jelentés érkezett, hogy Szihalom felől az ellenség nagyobb csapatokkal közeledik. (...) Az ellenség délután 3 óra tájban kibukkant Szemeréről és jobbra Tárkány felé fejlődött ki, úgy emberben, mint ágyúban sokkal erősebb volt. A köztünk lévő sáros és nehéz talaj miatt az ellenség nem mert támadólag előrenyomulni, hanem helyben maradván csak ágyúharcra szorítkozott. Azzal ugyan érzékeny kárt okozott hadosztályunknak,²³⁰ de azért addig, amíg a csapatunk az egyetlen hídon átkelt, megtartottuk állásainkat. (...) Az ágyúharc az este beálltával mindkét részen megszűnt. Klapka elrendelte a Poroszlóra vonulást, mivel az ellenség Szihalom, Besenyő és Tárkány vonalban volt, s ezt igen veszélyesnek értékelte.”²³¹

Nézzük tehát részletesen, mi is történt: március 1-én a császári és királyi csapatok szemből és oldalról megtámadták Klapka erőit Egerfarmoson. Klapka saját hadtestével és a Szekulits-hadosztállyal délután 1 óra tájban ért Egerfarmosra. Az Eger bal partján fekvő helységet a Máriássy-hadosztály szállta meg, míg a csapatok fennmaradó része a jobb parton, a poroszlói út mentén szállt táborba. Délután 3 óra tájban Klapka hírére vette az ellenség előnyomulásának Szihalom felől, ezért csapatait azonnal Egerfarmosig előrevezette, készenlétbe helyezte, hogy az ott kifejtendő ellenállás által biztosítsa a háborítatlan visszavonulást, ami a fölázott, rossz minőségű úton csak nagy nehézségek árán sikerült. Az első vonalban álló Máriássy-hadosztály 2 zászlóalja 2 üteggel a helység előtt foglalt állást, 2 zászlóalj pedig magát a helységet szállta meg, melynek széles utcáin az 1. huszár ezred is állomásozott. Az osztrák csapatok körülbelül 4 órakor kezdtek Szemeréből kibontakozni és pedig első vonalban a Wyss dandárral és 3 1/2 üteggel, második vonalban a Colloredo dandárral, mint tartalékkal.

A Dietrich-dandár Szihalomnál átkelt az Eger jobb partjára, hogy útját Füzesabonyon és Mezőtárkányon át folytathassa Poroszló felé. Ez okozta, hogy az a harcban egyáltalában részt sem vehetett. Egerfarmosnál úgy a támadó, mint a védő ágyúharcot folytatott. Klapka serege este 7 óráig az Eger hídján átvonult, és így most már a csapatok is ide húzódtak vissza anélkül, hogy az ellenség azok ellen komolyabb támadást megkísérelt volna. Este 8 óra tájban a lövegharc is elnémult.

Klapka, miután az Eger hídját elromboltatta, este 10 órakor folytatta visszavonulását Poroszló felé, ahová éjjel után 1 órakor érkezett meg. Menetteljesítménye éjjel, rossz úton, az időjárás viszontagságai és a rossz élelmezés által erősen megviselt csapatokkal 3 óra alatt 12 kilométer volt. Wrba serege az éjjelt Egerfarmoson töltötte.

Az Egerfarmosnál elhangzott ágyúszót Görgey is meghallotta, és attól tartva, hogy Klapka veresége esetén Aulich hadosztálya is veszélyeztetve lesz, kötelességszerűen megindult a Pöltenberg és Kmety hadosztályokkal Lövé felé, ahova a feneketlen rossz utak, de leginkább a Kánya-patak kiöntése miatt, melyen csak nagy nehézségek árán vergődhetett át, éjjel után érkezett meg. Itt Aulichon kívül még néhány, Klapkától elvált

²³⁰ Kutatók szerint az egerfarmosi ágyúcsatában 120 honvéd megsebesült, vagy meghalt.

²³¹ MÁRIÁSSY János, 1999. 109-110.

osztagot talált, akiktől megtudta Wrba²³² támadását és Klapka visszavonulását. Lövőről Görgey, Dembiński parancsa ellenére, rövid pihenő után három hadosztályával Ivánkán át Poroszlóra indult. Dembiński közben Tiszafüredre tette át főhadiszállását, ahova Klapkának is be kellett vonulnia, aki a visszavonulást 2-án reggeli 9 órakor kezdte meg.²³³

Az egerfarmosi ágyúcsatára László Károly²³⁴ mérnök, tüzér hadnagy így emlékezett: „Március 1. Reggel hadierőnk többfelé indított útnak. Mi, Dembiński vezérlete alatt mintegy 30 ágyúval Egerfarmos alá vonultunk, hol alighogy táborba szállva tüzet gerjesztettünk, ott termett Szihalomtól az ellen, mi amennyire a keskeny híd engedte hamar elibe nyomultunk a temetőhöz, de ott a sok ágyú és rakéta által keresztútba szorítva a tüzet soká ki nem állhatva egynegyedig sem tartott ágyúzás után visszavonultunk, s a hátunk megett sok ingoványon keresztül ágyúinkat és löszkocsiainkat és podgyászaikat a legnagyobb veszély között menthettük meg. Ha ekkor az ellen bátran utánunk nyomul, az ostoba helybeni felállításnak áldozatai leszünk ágyúinkkal együtt, de így alig egy-két ütegkocsi maradt a sárban az egész seregünkéből. Megfutamodott seregünk egy része Lövőre, más része, mellyel én is mentem, Poroszlóra menekült, hol én vacsorálva még aznap T. Füredre hajtottam, és a múltkori szállásomat Halász István csizmadiánál elfoglaltam. Másnap seregünk is idegyűlt.”²³⁵

Dékány Rafael emlékirataiban a következőképpen írt erről az éjszakáról: „Egerfarmoson egy éjjel teljesen felszerelve aludtam egy faragó-széken, egy timárműhelyben, melynek a téglázatán ujnyi magas vízréteg volt és a melybe épen huszonkétszer estem bele és ugyanannyiszor nyergeltem meg újból a faragó-széket.”²³⁶ Hasonlóan nehéz körülményekről számolt be később Bencze Mihály is: „Egerfarmos alatt szálltunk táborba, s miután már három nap óta sem nem ékezhettünk, sem nem nyugodhattunk, tábori tüzek rakattak s a legénység főzéshez kezdett, de alig kezdték meg a műveletet, ismét keresztútba lettünk véve, a főzést abba kellett hagyni, s az ételt előtenni.”²³⁷ Villecz János emlékirataiban úgyszintén az ellátási zavarokra és az ebből

²³² Ladislaus Wrba: 1795. július 5. – 1949. december 21. Osztrák császári altábornok. Legfontosabb katonai győzelmének az egerfarmosi ütközetet tartják, ahol vereséget mért Klapka I. hadtestének utóvédjeire. 1849 júliusában Verona parancsnokának nevezték ki, amit kudarcként élt meg és öngyilkos lett.

²³³ BÁNLAKY József, 1928. – <http://mek.oszk.hu/09400/09477/html/0021/2163.html>. Letöltés ideje: 2013. január 6.

²³⁴ László Károly (Kecskemét, 1815. márc. 30. – Bács, 1893. máj. 4.). Mérnök, 1848/49-es tüzér hadnagy, egyes források szerint százados. Mérnöki tanulmányait Pesten végezte. A szabadságharchoz mint közbiztonsági csatlakozott, majd mint mérnök a tüzéséghez átlépve érte el a tiszti rendfokozatot. A szabadságharc végén a déli harctéren küzdött és Bemmel együtt 1849. augusztus 22-én Törökországba ment és Kossuth kíséretéhez csatlakozott. 1850-től 1852-ig Kossuth titkára volt, Amerikába is elkísérte. 1853-ban felvette az amerikai állampolgárságot. Az USA-ban és Mexikóban, mint mérnök dolgozott. 1867-ben visszaköltözött Magyarországra, Dunapatajra telepedett le, majd 1871-ben szülővárosába költözött. Később, mint a Jobbparti Tiszaszabályozó Társulat mérnöke a társulat székhelyén, Újkécsken élt. – <http://tereless.hu/keletkultinfo/laszlo.html>. Letöltés ideje: 2013. január 8.

²³⁵ LÁSZLÓ Károly, 2001. 28.

²³⁶ SZÉKELYÉ Kőrösi Ilona, 2004. 28.

²³⁷ BENCZE Mihály, 1880. 12.

adódó kimerültségre panaszkodott: „Céltalan, fárasztó menetelések a tiszamenti helységek között. A legénység teljesen elrongyolódott, enni napokig nem kapott, mi tisztek is hetekig csak szalonnán és kenyeren éltünk. És hozzá fertelmes időjárás, feneketlen sár és latyak, gyakran egész zászlóaljok rőzsét hordoztak az útra, hogy a haladást lehetővé tegyék. Ily körülmények között a sereget meg kellett óvni a teljes széttörléstől.”²³⁸

Görgey Artúr visszaemlékezéseiben egész fejezetet szentelt az egerfarmosi ágyúcsatának, amely betetőzése volt a Dembiński leváltásához vezető folyamatnak. Az eseményekre így emlékezett vissza: „Március 1-jének reggele még a mezőkövesdi táborban ért bennünket, józan megadással várva Dembiński még mindig ismeretlen elhatározására. Déltájban végre megtudhattuk ezt is. A csapatoknak – körülbelül így szólt a bevezetés az aznapi rendelkezéshez – táborokba kell vonulniuk, hogy a pihenéshez szükséges időt számukra biztosíthassuk. A szállások a következők voltak: az egész I. hadtest, valamint a II. hadtestnek egyetlen hadosztálya számára Egerfarmos, az Aulich-hadosztály számára Lövvő, a Kmety- és a Poeltenberg-hadosztály számára Szentistván, a Guyon-hadosztály számára Négyes. Minthogy ezek a helységek mindössze két-három órányira voltak az ellenség mezőkövesdi állásától, a távolabbiak is legfeljebb négyre, Egerfarmos pedig éppenséggel alig félóránnyira, méghozzá olyan nyílt lapályon, melyen az ellenség ugyanolyan könnyen jár, mint mi, elszállásolásunk tehát csak annyi idővel késleltethette az ellenség újabb támadását, amennyi egyik vagy másik táborunk helyének kipuhatolásához és eléréséhez kell, és mert azt mégsem tételezhettük fel Dembińskiről, hogy a csapatoknak az új elhelyezésben megígért nyugalmat és pihenést csupán néhány órányira szánta, nem értettük, hogy felelhet meg ez az intézkedés annak a célnak, amelynek kedvéért Dembiński kieszelte. Azt az aggályt, hogy helyzetünk ezekben a táborokban sokkal veszélyesebb, mint Mezőkövesden, a két elhelyezés felületes összehasonlítása is felébresztette.

Bár a mezőkövesdi táborhely a védelemnek nem nagyon kedvezett, de ott legalább együtt volt a hadsereg, és nem szétdarabolva, ráadásul a Kmety-hadosztállyal megerősödve a második kápolnai csatához képest.

Az ellenség támadása, még ha minden erejét összeszedi is, kevesebb valószínűséggel számíthatott sikerre, mint Kápolnánál. De tegyük fel, hogy a győzelem megint csak az ellenség részére hajlik, a fővezérnek még mindig lehetősége volt rá, hogy kellő időben kiadott rendelkezésekkel a nagyobb szerencsétlenségnek elejét vehesse. A ránk parancsolt szállások ellenben szétdarabolták a hadsereget. Ha mármost az ellenségnek szándékában állt bennünket Mezőkövesden megtámadni, amint Dembiński kiadott intézkedésének bevezetése hallgatólag föltételezte, akkor Szentistván, Lövvő és Egerfarmos nem volt elég messze Mezőkövesdtől, hogy az ellenséget elrettentsé bármelyik helység megtámadásától. Akármelyiket támadja meg, könnyen biztosíthatja a győzelmet, a mi fővezérünknek pedig, egyes hadosztályainak egymástól, valamint az ő poroszlói főhadiszállásától való távolságát figyelembe véve, nem is volt rá lehetősége, hogy a támadás kezdete után, még idejekorán intézkedni tudjon a komolyabb bajok elhárítására. Arról pedig, hogy Dembiński jó előre gondoskodott volna teendőinkről megtámadtatás esetére, kiadott utasításaiban egy árva szó sem utalt. Még csak gyülekezési vagy visszavonulási hely sem

²³⁸ HERMANN Róbert, 2000. 36.

volt bennük kijelölve. Az utasítások hiányos volta már csak azért is szembeszökő volt, mert az egész I. hadtestnek és a II. hadtest egyetlen hadosztályának Egerfarmosra helyezése nem következhetett abból a rögeszméből, hogy az ellenség nem fogja megtámadni táborainkat. Az ugyanis, hogy éppen Egerfarmos, az ellenséghez legközelebb fekvő tábor volt a többiekhez képest erősen megrakva, arra mutatott, hogy a rendelkezések kiadásakor erős utóvédről kívántak gondoskodni. Ezt pedig csakis az ellenség támadásának valószínű volta szülhette, az a gondatlanság azonban, amellyel a Mezőkövesdről a táborhelyekre való excentrikus visszavonulás megkezdése déltájjig húzódott-halasztódott, és végül az, hogy az egész hadmozdulat, amelyet könnyűszerrel lehetett volna az éjszaka vagy a ködös reggel fátyla alatt észrevétlenül végrehajtani, a szíhalmi ellenséges előőrsök szeme láttára fényes nappal ment végbe, cáfolni látszott ezt a feltételezést.

Ezekre a rejtélyes ellenmondásokra nem találtunk magyarázatot, és mivel Dembiński iránti bizalmunk már megrendült, nem tudtunk az ígért nyugalomnak és pihenésnek örülni, mikor március 1-én déltájban útnak indultunk mezőkövesdi táborunkból a kitűzött állomáshelyek felé.

Az én főhadiszállásom a Szentistvánra utasított Poeltenberg- és Kmety-hadosztályhoz csatlakozott. Vagy két órával alkony előtt Egerfarmos felől hallatszó folytonos kemény ágyúzás zavarta meg ígért pihenésünket és nyugalmunkat.

Klapka ezredest, akinek, mint említettem, az egész I. hadtesttel és a II. hadtest egyetlen hadosztályával ide kellett mennie megtámadták, és az ellenség egész hadseregének közelségét figyelembe véve, nem volt okunk föltételezni, hogy ezt a támadást nem túlerővel hajtották végre. Attól kellett tehát tartani, hogy Klapka ezredest megverik, Poroszló felé szorítják, és veszélybe kerül az Aulich-hadosztály Lövőn. A helyzet kötelességemmé tette, hogy a szerencsétlenség elhárítására a Poeltenberg- és Kmety-hadosztályt haladéktalanul útnak indítsam Egerfarmos felé. Ezt már csak azért is megtehettem, mert Szentistvánnak számunkra végképp semmi hadászati jelentősége sem volt. Szentistvánról Egerfarmosra a legrövidebb és a lakosság szerint a legjobb út Lövőn keresztül vezet, ez a legjobb út pedig most feneketlen volt.

Alig jutottunk el fele útra, az egerfarmosi ágyúzás egyszerre csak elnémult. Ennek az éjszaka beállta is, de Klapka veresége is oka lehetett: menetünket tehát siettetni kellett. De minden erőfeszítésünk hiábavalónak bizonyult az ebben az évszakban csaknem járhatatlan út nehézségei miatt. Lövő alatt a kiáradt Kánya vizén kellett átkelnünk. Az éj sötétje és a víz mélysége tömérdek időt rabló óvintézkedést tett szükségessé. Csak éjjel után sikerült végre átkelni, és ezzel az Aulich-, a Poeltenberg- és a Kmety-hadosztályt megint egyesíteni.

Az Egerfarmosnál állt magyar csapatok közül néhány már több órája Lövőre érkezett, tőlük hallottuk, hogy az ellenség Klapka menetét Mezőkövesdről Egerfarmosra a Szíhalomról Szemerére vivő úton folyvást zavarta, Klapka ezredest, mihelyt Egerfarmoshoz közeledett, a leghevesebb ágyútűzzel megtámadta. Klapka pedig kemény ellenállás után Poroszlóra vonult vissza, és közben itt talált csapatai véletlenül elszakadtak az ő hadzömétől, és Lövőre kényszerültek húzódni.

Ezek a hírek arra indítottak, hogy a Lövő melletti táborból rövid pihenő után felkerekedjem az Aulich-, a Poeltenberg- és a Kmety-hadosztállyal Ivánkán keresztül

Poroszló felé, a Guyon-hadosztálynak pedig Négyesre azt az utasítást küldjem, hogy ugyanezt tegye. Bármilyen fáradtak voltak is csapataink, mikor őket Dembiński 1849. március 1-én a mezőkövesdi táborból a négyesi, szentistváni, lövői és egerfarmosi táborokba szétszította pihenésre, a nyugalom üdítő hatása oly gyorsan érvényesült, hogy már 1849. március 2-án kora reggel – várakozáson felül kipihenten – Poroszlónál újra egyesültek. Rövid tizennyolc óra elegendő volt rá, hogy a legtündöklőbb világításban lássuk annak az elméletnek lángeszű megvalósítását, melynek értelmében Dembiński 1849. március 1. emlékeztető reggelén kiadta pihentetési intézkedéseit – mellesleg szólva inkább éhes, mint fáradt – hadserege számára. Elmélete így szólt: „Az ellenség hadműveleti területének közvetlen közelében szétszórva fekvő falvakban való elszállásolás olyan síkságon, melynek szakadozott volta a győztes ellenséget az előrenyomulásban nem akadályozza, de a hadsereg szétszórtan táborozó részeit az egyesülésben igen – biztosítja a megvert hadsereg kipihenéséhez szükséges nyugalmat.” (...) Windisch-Grätz tábornagy Dembińskinek elegendő okot adott, hiszen kímélt minket, a kápolnai csata után csak másnap, és akkor is annyira elégtelen erővel üldözött, hogy támadását nem volt nehéz – amint láttuk, három ágyú elfoglalásával – Mezőkövesdnél tisztességesen visszaverni. A herceg a hízelgő föltevésre még ezután is érdemesnek mutatkozott, mert az ő szeme láttára Egerfarmosra irányított három hadosztályunkat megint nem támadta meg túlerővel, így aztán a támadás eredménye Klapkának egy kissé kényelmetlen, de különben jóformán veszteség nélküli éjszakai visszavonulása volt csupán.

Bármilyen volt is a válasz mindezekre a kérdésekre: a Windisch-Grätz–Dembiński-féle rövid hadjárat mindenestre a kápolnai második csatanap óta mindkét részről az ostáblán szokásos úgynevezett „visszás játszma” jellegét viselte. Ebben a játszmában, mint tudjuk, az a fél győz, akinek hamarabb sikerül a maga fagarasaitól megszabadulni. Ezért mindegyik fél iparkodik a saját fagarasait fedezetlenül odaállítani az ellenfél elé, hogy az kénytelen legyen leütni őket. Mindkét fővezér igen ügyesnek bizonyult ebben a különös játékban; herceg Windisch-Grätz tábornagy február 28-án Mezőkövesdnél, Dembiński másnap, március 1-én Egerfarmosnál. De kétségkívül az utóbbi volt közülök az igazi mester, biztosan nyert volna a játszmában, azaz minden fagarasát elvesztette volna, ha a fagarasok egyszerre csak kedvet nem kapnak, hogy önálló húzásaikkal elrontsák a sokszor emlegetett táborozások pillanatában Dembińskire nézve oly igen kedvezően álló visszás játszmát, majd, mi több, csakhamar mesterüknek is kiadták az útját; mindezt csakis azért, mert ők bizony fejükbe vették, hogy velük mindig csak rendes, győzelemre menő játszmát szabad játszani.”²³⁹

Görgey emlékirataiban később kitért arra, hogy Dembiński a leváltását követően Egerfarmos, Lövő, Szentistván és Négyes feladásáért egyértelműen őt tette felelőssé.²⁴⁰

A nevezetes éjszakán tehát elrendelték a visszavonulást a Tisza felé. Március 2-án az egész hadsereg megérkezett Poroszlóra, s megkezdte az átkelést a Tisza bal partjára.²⁴¹ Március 3-án Poroszló szemmel tartására Schulzig altábornagy parancsnoksága alatt csak

²³⁹ GÖRGEY Arthur, 1988. I. 396-402.

²⁴⁰ GÖRGEY Artúr, 1988. I. 419.

²⁴¹ HERMANN Róbert, 2002. 47.

a Montenuovo lovas- és a Fiedler és Krieger gyalog dandárok tartózkodtak Egerfarmos és Füzesabony között Mezőtárkánynál. Összesen 9 zászlóalj, 6 lovas század és 24 löveg.

Görgey az egerfarmosi ágyúcsata másnapján Poroszlón már szembesült azzal, hogy a csapatok Dembiński további parancsait csak akkor hajlandók elfogadni, ha azokat ő vagy Klapka ellenjegyzik. Tiszafüreden aztán már nyíltan kimondták, hogy Dembiński képzettségében és jó szándékában nem bíznak. Szemere Bertalan a kormány által ráruházott hatalomnál fogva Dembińskit március 3-án késő éjjel megfosztotta állásától és a főparancsnoki teendőket ideiglenes vezetésével Görgey Artúrt bízta meg.

Az Országos Rendőri Hivatal ügynöke március 4-én azt jelentette főnökének, Madarász Lászlónak, hogy *„a katonaság szelleme Görgeyhez húz, a vezérek közt egyenlenség uralkodik, Dembiński ellen nagy az ingerültség, arról is beszélnek már a tisztek, jelesen Gáspár ezredes és Csermelyi őrnagy, hogy ha Görgey leköszön, mindnyájan leköszönnek, mintegy katonai összeesküvés van Görgey mellett, kit fővezérnek, s Kossuthot diktátornak kívánnak.*” Mindehhez járult a hadseregnél mutatkozó élelmiszerhiány. Dembiński titkolózó magatartása miatt a VII. hadtest intendántúrája sem mindig tudta, hova kell küldenie a csapatok számára az élelmiszert.²⁴²

Az Egerfarmos térségében történtek hadtörténeti megítélése meglehetősen egyöntetű: Dembiński tanújelét adta hadvezéri alkalmatlanságának. Különösen az I. hadtestnél volt egyre élénkebb a morgolódás. Dembiński ugyanis a Mezőkövesdnél még együtt lévő hadsereget feldarabolta, s az I. hadtestet, valamint a II. hadtest ehhez csatlakozó hadosztályát egy olyan útvonalon indította a Tisza felé, amelyen ellenséges támadás esetén nem tudta kibontakoztatni erejét. Így a közel 14.000 főre rúgó csapatokat március 1-én Egerfarmoson a létszámban kisebb ellenség beérte és vereséget mért rájuk.

A március 1-i hadi eseményeknek tartós és kedvezőtlen hatása volt a forradalom és szabadságharc további menetére. Mivel Windisch-Grätz a történeteket túlbecsülte, ezért azokat, mint az ország leveretését jelentette Bécsbe, ahol március 4-én kiadták a pátenst, mely szerint Magyarországot, mint meghódított tartományt a birodalomba kebelezik.

Az egerfarmosi ágyúcsatában a településen *„négy névtelen hős honvéd”* esett el, akiknek az utókor az emléket még 1906-ban is kegyelettel őrizte. A mezőtárkányi halotti anyakönyvbe *Turcsányi István* káptalan 1849. március 8-án viszont azt a bejegyzést tette: *„öt honvéd, kik az egerfarmosi csatában ágyú által elesetek. Ezen kívül öt farmosi lakos a magyaroknak ellenségre irányított ágyúja által megsebesítetett, kik közül három meg is halt, két katolikus, és egy zsidó, ez Mezőkövesden, amazok Egerben.*”²⁴³

A 2000-ben napvilágra került, az utókornak szóló írás másolatát egyébként visszahelyezték az emlékmű alá. Ám az eredetit, az 1906-ban írottat ma a polgármesteri hivatalban őrzik.

²⁴² HERMANN Róbert, 2000. 37.

²⁴³ HML XV-31/a/197.

AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE EGERFARMOSON

A templom újkori fejlődése

A török hódoltság időszakát átvészelte Egerfarmos Árpád-kori kápolnája, habár az azt övező és védelmi célokat is szolgáló temető fala elpusztult. A templom folyamatos működésének legbiztosabb adata, hogy 1674-ben ebben a templomban, vagy a körülötte lévő temetőben temették el *Csepellényi György* pálos vértanút.

A hódoltság után a vitézkedésben nemességet szerzett új kisnemesi réteg — amely leggyakrabban a vidéki parasztság szintén él — anyagi lehetőségei nem engedték, hogy az elmúlt századok alatt megrongálódott templomon nagyobb felújításokat vagy átépítést végeztessenek. Kivételt jelentett ez alól, hogy a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején a templomhajó észak-nyugati sarkán álló egykori gótikus támpillért kijavították.

A templom védőszentje a XVIII. század elején már *Szent Adalbert* volt. A kelet-csehországi szent tisztelete Magyarországon viszonylag ritka és életútja is kevésbé ismert. Adalbert (956-997) cseh főúri család sarja, a csehek, a lengyelek, poroszok és a magyarok közt végzett missziós munkát. Amikor Magyarországra jött (992-994) megkeresztelte Géza fejedelem fiát, Vajkot.²⁴⁴ A poroszok közt szenvedett vártanú-halált 997. április 23-án. Azonnal szentként kezdték el tisztelni, ereklyéit Prágában, Esztergomban és a római S. Bartolomeo templomban őrzik. A magyarok csak ritkán választották templomaik védőszentjének, az országban összesen tizenhat Szent Adalbertnek szentelt templomról tudunk.²⁴⁵

A templom védőszentje az 1720 és 1732-es összeírás szerint már Szent Adalbert volt. A XVIII. század első harmadában az épületet belül jó állapotúnak írták le, külsején pedig javításokat készültek végezni. Feltételezhető, hogy ekkor került sor a templom déli oldalán lévő régi bejárat elfalazására és az új bejáratnak a nyugati falban történő megnyitására. A templom előtt ekkor már harangtorony állt.

Az 1746-os canonica visitatio szerint az Eger vize akadályozta a mezőtárkányi plébánost az átjárásban, ezért felmerült annak a lehetősége, hogy a Szihalomhoz tartozó Mezőszemerét önálló plébániává alakítják, és Egerfarmost leányegyházként hozzásatolják.

Az 1767-es egyházlátogatás során a templom tetejét és tornyát sérültnek írták le. Utóbbit villámcsapás tette tönkre.²⁴⁶ Ez a villámcsapás minden bizonnyal 1766. május 30-án történt, amikor 10 embert sújtott agyon Egerfarmoson az elektromos kisülés.²⁴⁷ Mivel a templom kicsi és a hívek többsége nem fér be, ezért elrendelték, hogy mise csak ritkán legyen itt. A farmosi közbirtokosok a mezőtárkányi plébánián tartandó káplán részére 60 forint fizetésére kötelezték magukat: „*Plebanus úr is ugyanezen fejében*

²⁴⁴ GYÖRFFY György, 1983. 79-80.

²⁴⁵ BÁLINT Sándor, 1977. 290-292.

²⁴⁶ SOÓS Imre, 1985. 245.

²⁴⁷ Dr. Csiffáry Gergely cédulagyűjteményéből.

kötelezni fog akár maga, akár káplánja minden ünnepi napon, mivelő (hétköz-) napon pedig amidőn ki telhetik, hozzánk Farmosra által jönni és a Szent Misét, úgy egyéb Isteni Szolgáltatokat is annak rende szerint végbe vinni."²⁴⁸

A templom felújítási és bővítési munkái az erőfeszítések ellenére az 1782. évig nem készülhettek el, mivel Szalay József özvegye, Nagy Borbála május 23-án, Egerben kelt végrendeletében 100 rhénes forintot hagyott a „*templomnak szükséges reparatiojára.*”²⁴⁹

1787-ben Egerfarmost azon települések közé sorolták lélekszáma alapján, ahol helyi káplán működése szükségessé vált. A település lélekszáma ugyanis elérte a 805 főt.²⁵⁰ Subich Tamás hajlandó lett volna az egyik házat két év időtartamra, amíg a káplánlakás elkészül, az egyház rendelkezésére bocsátani, de a többi közbirtokos nem akarta, vagy nem tudta a terheket vállalni, ezért úgy nyilatkoztak, megelégszenek, ha a káplán Mezőtárkányból átjár. 1804-ben már maguk kérték a helyi káplánt, ám ekkor paphiány miatt utasították el a farmosiak kérését.

1813-ban a község északi részén jelölték ki a temetőt, 1819-ben a templom köré már csak a földesúr temetkezett. Időközben az épület alaposan elhasználódott: tornya ledőlt, a harangláb két haranggal összeomló félben volt, falai repedezettek, a hajó deszkapadozata kikopott, de a kőkockák szilárdnak mutatkoztak. A fából készült karzat ugyancsak közel állt az összeomláshoz és az ötváltós orgona sem működött. De a sekrestye, melyet minden bizonnyal a XV-XVI. században szilárd anyagból építettek, száraz és boltozott volt. A szószerék festetlen fából készült, a keresztelőkút rézből. Két oltára volt ekkor, a nagyobb *Szent Adalbert* püspök, a kisebbik *Szent Anna* tiszteletét hirdette. A főoltár lépcsője kőből, a mellékoltáré fából készült. A falakon *Mária*, *Szent Anna* és *Szent József* képei függtek, a mellékoltáron pedig a betegek ápolása közben pestisben elhunyt *Gonzaga Szent Alajos* (Castiglione, 1568. március 9. – Róma, 1591. június 21.) ereklyéit tartalmazó ereklyetartó állt, amelyet 1747-ben *Calinola püspök* ajándékozott a falunak.

A templom rossz állapota miatt „*Az Eger Farmosi Templom ujtására, nagyobítására tett ajánlások a Ttes Nemes Nztes közbirtokos Uraknak és másoknak.*” A névsor első helyén Tekintetes Nemes és Nemzetes Szarvkői Gosztonyi Borbála Asszony, Nagy Koloni Subich Imre Kapitány úr özvegye 200 forintot, Brezovay József notárius úr, Nemzetes Bártza Károly ispán úr és Jankó András mezőtárkányi plébános 100 forintot, Tekintetes Fáy Antal Borsod Vármegyei Szolgabíró úr 12 forint 30 krajcárt adományozott. Nemzetes Mlinko Márton úr 250 forintos és Böjti Lajos úr szintén 250 forintos kötelezőlevelet ajánlott fel 1819. február 13-án a templom építésére.²⁵¹

A templom teljes mértékű átépítését 1832-ben vették tervbe. *Iffj. Zwenger József* vázlatot is készített a nagyobbításról és átépítésről, a következő évben pedig a helyi közbirtokosok is döntöttek a templom jelentős mértékű felújításáról. A szinte paraszti sorban élő birtokos nemesség anyagi lehetőségeit meghaladó építkezés azonban nem kezdődött el. A XIX. század első felének egyházlátogatási jegyzőkönyveiben szinte

²⁴⁸ SOÓS Imre, 1985. 245.

²⁴⁹ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 656.

²⁵⁰ SOÓS Imre, 1975. 173.

²⁵¹ EÉL 166/1832. 01.06.

kivétel nélkül azt jegyezték fel, hogy bár az épület szűkös, az alapanyag jó, de az állapota elhanyagolt és az összedőléshez közeli.²⁵²

1833-ban az egerfarmosi közbirtokosok ismét határoztak a templom felújításáról. A többségében egytelkes nemesek anyagi lehetőségeit továbbra is meghaladta az építkezés költsége, ezért az építkezés újra halasztódott.

1838. április 5-én *Brezovay József* egerfarmosi közbirtokos levelet írt az egri érseknek, miszerint a farmosi közbirtokosság szívéen viseli a templom épületének nagyobbítását, bővítését. Már több éve eltervezték, adakoztak is reá, de ez idáig nem kezdődött el az építkezés. A templom szűk, a hívek nem férnek el, ezért sokan távol maradnak a misétől, mivel a mise a plébános megérkezési idejétől függ és a távolabb lakók nem hallják „*az apró harangok szava sem hallatszik*” és a tolongást ki sem kerülhetik.

Ebben a helyzetben, míg a templom bővítése el nem készül, *Brezovay József* a következő felajánlást tette: az egerfarmosi templom jobb oldalához kívülről a saját költségén egy szilárd anyagból épült oratóriumot kíván építtetni. „*Egy kis épületet vagy oratóriumot oly módon ragasztani, hogy abból egy ablak, a Templom sancriumában szolgállyon á be menetel pedig az úttján nyillyn.*”²⁵³ Az oratórium fenntartását magára és utódaira nézve is vállalta.

1841-ben felmerült, hogy célszerűbb lenne a helyi egyházközösséget a könnyebben megközelíthető Szemeréhez csatolni, de a terv ismét megghiúsult, mivel Szemerén sem tudtak a káplánnak lakást biztosítani.

1862-ben a község lakossága az önálló plébánia létrehozását kérte. A lélekszám ekkor meghaladta a 900-at. A kérés nem teljesült, de ez időben Szemerén, a farmosi hívek kézi- és írás napszámával sikerült a paplak helyrehozatala. Viszont 1862. május 18-án Egerfarmos leányegyházként átkerült Borsodszemere egyházához.²⁵⁴ A szétválasztásáról és a szemerei egyházhoz történő csatolásról szóló jegyzőkönyvet *Aszalay László* érseki megbízott, *Szeghő József*, *Remenyik József*, *Brezovay László*, *Subich Lőrinc*, *Subich László*, *Bajzáth Mihály*, Farmos község bírása és *Nagy János* törvényes bíró látta el kézjével és viaszpecsétjével.²⁵⁵

1864-ben *Rómer Flóris* még eredeti állapotban figyelhette meg a XIII. századi építésű templomot, amelynek ottjártakor az ajtaja új volt és temetőjét már csak a *Subich család* használta.

1872-ben *Foltin János* jelentése szerint a „*kisszerű román kori templom állapota igen rongált, kijavítását és megtoldását éppen tervezik.*” A munkálatok végül 1874-ben kezdődtek meg. A templom tervrajzát *Koczka Nándor* építész készítette. A templom fő kivitelezője, építője is *Koczka Nándor* budai építész volt, aki a szerződését 1872. szeptember 22-én írta alá. Az építész vállalta „*az Egerfarmosi Rk. templom kitoldása és kijavításának átalányos munkálatát a mellékelt terv és költségvetés szerint.*” Az építkezés végül 6788 forint 77 krajcárba került.

²⁵² DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 657.

²⁵³ EÉL 639/1838. 04. 05.

²⁵⁴ SOÓS Imre, 1985. 246.

²⁵⁵ EÉL 3299/1899.



*A község temploma egy XX. sz. elején készült képeslapon
Dr. Csiffáry Gergely gyűjteményéből*

A munkálatok során lebontották a templom nyugati falát, amelynek anyagát beépítették a hajó nyugati falának meghosszabbításába. A templom régi kapuzata a nyugati főhomlokzatba került, amelyet toronnyal láttak el. A homlokzaton elhelyezett felirat szerint az átépítéssel még az 1874. évben végeztek. A bejárat fölött elhelyezett Szalay címer eredetileg a régi templom főbejárata fölött volt, a nyugati fal áthelyezésekor a patrónus család címerét is áthelyezték.

1874. október 10-én a plébános azt jelezte Samassa érseknek, hogy az építési vállalkozó öt hónapja nem volt az építkezésen, ezért a saját pénzből befejezte az építkezést. Kelemen János plébános levélben értesítette Samassa József egri érseket, hogy a templom „*építés felülvizsgálata eszközölvén van.*” A templomépítés 580 forint 34 krajcárral többbe került, mert az épület egy öllel meg lett hosszabbítva. Kérte, fogadják el a módosítást, mivel ez a hosszabbítás „*a jövőre nézve a célnak igen meg van felelve.*”

A templom építésére a következő összegeket vették igénybe: az egerfarmosi templom pénzalapjából 4000 forintot, az ájtatos alapítványi pénztárból 1240 forintot, a Rajner alapítvány maradványaiból 500 forintot utalványoztak ki.

A szerződés szerint az építkezéssel 1873. szeptember 1-re kellett volna készen lenni, de csak 1874 novemberében sikerült teljes egészében befejezni.

1874. december 15-én megtartották az újjáépített templom felülvizsgálatát. A felülvizsgáló bizottságban Koczka Nándor építész, Kelemen János plébános, mint érsekileg megbízott felügyelő és Schicr Ferencz kir. mérnök, mint az egri érsek által kiküldött műbíró vett részt. A felülvizsgálat megállapította: az építkezés egy évvel tovább tartott az elvállaltnál, a tető vaslemezborítás helyett zsindellyel fedett, a tervezett csigalépcső elmaradt, a tervben előírt több apró munka elmaradt, de helyette más szükségesebb munka elvégeztetett. „*Az eme végszámadásban elősorolt összes munkálatok igen helyesen és szilárdul elkészítve találtak.*”²⁵⁶

Kelemen János szemerei plébános 1875. május 20-án kérelemmel fordult az érseki hivatalhoz a farmosi templom ünnepélyes felszentelése ügyében. Kérte a hivatalt, hogy Pászthy kanonok úrra bizzák a megtisztelő feladatot. Május 22-én az érseki hivatal

²⁵⁶ EÉL 45/1875.

Pászthy kanonokot felhatalmazta, hogy a teljesen felépített egerfarmosi templomot és a templom részére beszerzett új egyházi készleteket az anyaszentegyház szertartása szerint felszentelje.²⁵⁷

A templom ezzel az átépítéssel elvesztette az évszázadokon át őrzött románkori jellegét és neogótikus elemekkel vegyített későbarokk stílusúvá alakult. A templombelső kiképzésekor a hajó fölött poroszsüveg, a torony alatt a korban elterjedt csehsüveg boltozatot alkalmazták. Az egyenes záródású szentély fölé dongaboltozat került.

A templom főoltárán két későbarokk, festett, szépen faragott angyal, balról a hajó falában a Subich család vörösmárvány sírköve áll. A festmény talán *Kovács Mihály* klasszicizáló alkotása. A sekrestyeszekrény háromfiókos, XVI. Lajos korabeli. Az ereklyetartót fehér fémből 1760 körül Bécsben készítették, az aranyozott ezüsből készült kehely viszont XVII. századvégi magyar mester munkája.²⁵⁸

1897-ben kisebb felújítást végeztek a templomon. Az építési szerződést április 8-án kötötték meg *Turcsányi András* egri vállalkozóval. Kijavították a torony fedőlemezét is.

1908-ban ismét felújítás történt, amit *Nagy Péter* egri kőművesmester, építési vállalkozó végzett el.

1921. szeptember 25-én az iskolaszék elhatározta a templom tetőzetének és falának kijavítását. 1922-ben ismét felújítási munkálatokat végeztek a templomon. 1923. június 18-án *Pogonyi Bernát* plébános az oltárkö megújítását kérte a hatóságától.

Az 1931. évi leltár a templomról a következőt tartalmazza: „*A templom mai alakját 1874-ben nyerte az átépítést követően. A templom előtt kereszt helyén álló haranglábból a harangokat az elkészült új 15 m magas toronyba helyezték. A templom hossza 20 méter; magassága 5,5 m. Fekvése kelet-nyugati, nyugati bejárattal. Udvarát akácfák veszik körül, kerítve van. Külsőjét 1931-ben újravakolták.*” A leltárjegyzékében egy hordozható fából készült Mária szobor, egy gipsz Szent Antal szobor és egy Jézus Szent Szíve szobor található. Az orgona 1908-ban épült. A toronyban 3 harang és egy rossz kereplő van.

Az egerfarmosi egyház 1935-ben, majd félévezred után, ismét önálló lett. A falu lélekszáma ebben az évtizedben érte el csúcát, több mint 1100-an éltek a faluban, valamennyien katolikusok. Ám ahhoz, hogy a plébános hivatala helyben tudjon működni, több éves egyeztetés kellett. Végül egy telekcserével, melyet a Brezovay család ajánlott fel, 1941-ben oldódott meg a paplak kérdése.

1936. februárjában új csillár beszerzésére kértek engedély, a csillárt a hívek adományából fizették ki. A hívek áprilisra 197 pengő 98 fillért adtak össze. Novemberben 125 cm magas Szent Teréz szobrot vásároltak, a szükséges 117 pengőt szintén gyűjtésből fedezték. November 10-én felhatalmazták Lengyel István lelkész-helyettest, ha a szobor megérkezik, és a jó ízlés követelményeinek megfelel, megáldhatja.

1937. május 19-én *vitész Kánya Nándor* építőmester elvállalta a templom felújítását. A szerződésben szerepelt az épület külső vakolatának leverése, beleértve a torony falait is, a felesleges hátsó falazat lebontása, a templom teljes külső homlokzatának újravakolása portlandcement habarccsal, dolomit hernyószerű bedörzsöléssel, párkányok finom fröcskölése, a szentélylépcső teljes felújítása műkövel, a szentély régi cementlap burkolat

²⁵⁷ EÉL 1115/1875.

²⁵⁸ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 658.

kicserélése fehérmárvány mozaiklappal, a szentélyt elválasztó áldoztatórács készítése 80 cm magasan, 80 cm széles kétfelé nyíló kétszárnyú ajtóval feketére festve, a sekrestye téglapadozatának kicserélése simított betonburkolattal. A felújítás teljes összege: 1.200.000 pengő volt.

A templomon jelentősebb átépítést utoljára 1960-ban végeztek. Ekkor került elő a szentély keleti falának románkori ablaka, a kváderfal és az elfalazott déli kapu.

1992-ben külső és belső felújítási munkálatok zajlottak az épületen, s ekkor építették ki a belső fűtési rendszert is.

A harangok és az orgona története²⁵⁹

1746-ban a hevesi esperesség egyházlátogatási jegyzőkönyvének a 246. oldalán, a 11. pontban Farnos harangjairól a következőket írják: „*A templom előtti fatoronyban két harang van.*”

1767. június 1-én Eszterházy Károly püspök egyházlátogatási jegyzőkönyvében Mezőtárkány parochia filiájaként szerepel a farmosi templom: „*In filiai Farnos a matre una hora distante comperimus ecclesiam ex lapide, quo ann? Et per quem? Nescitur, in honorem Sancti Adalberti episcopi et martyris, cujus festo die patrocinium cum indulgentiis plenariis per ordinarium recignotis celebratur, erectam, turris ecclesiae est exigua, lignea et per iteratos ictus fulminis ruinata, in ea habentur campanulae duae, altera circiter 50, altera 30 librarum, num? Et in cujus honorem benedictae non constat, benedictam, pro populo insufficientem, in tecto et turri jamviciatam. Habet aras duas, majorem Sanctissimae Trinitats, minorem Immaculata Conceptionis Beatae Mariae Virginis portatilibus provisas.*” Farnos leányegyház egy óra távolságra van az anyaegyháztól, két harangja van, egy 50 font és egy 30 font súlyú, de nem tudni, kinek a tiszteletére és áldva vannak-e.

1844. április 12-én Róthy Károly adminisztrátor átadja a plébániát az új parochusnak, Grell Gergelynek. A leltárban ekkor három harangot említenek.

A harangláb 1848-ban felújításra szorult. Grell plébános 1848. április 16-án kérelmet intézett az egyházi hivatalhoz, melyben leírta a harangláb állapotát: A harangláb oszlopai elkorhadtak a földben, azokat már a múlt évben, 1847-ben kurtábbra vették. A harangláb olyan állapotban, hogy „*minden órán félni lehet, nehogy a harangok lehullván megsérüljenek.*” A farmosi közbirtokosok egy része ígéretet tett arra nézve, ha alkalmas fa vásároltatik, annak hazaszállítását elvégzik. A plébános megegyezett a mezőtárkányi molnárral, hogy két hét alatt 100 forintért elkészíti az új haranglábát. A felhatalmazás, miszerint rendelje meg a munkát és a templom pénztárából vegye ki a szükséges 230 forintot, 1848. április 17-én érkezett meg.²⁶⁰ Az 1862. május 18-án készült leltárban három harangot jegyeztek fel.

1875. január 17-én Kelemen János plébános értesítette az érseket, hogy a templom nagyharangja az építkezés ideje alatt megrepedt, használhatatlanná vált. A repedt harang újraöntését Budapesten Walser Ferencz harangöntőnél rendelték meg.²⁶¹ 1875. január 23-

²⁵⁹ Kerékgyártó József egri harangkutató gyűjtése alapján.

²⁶⁰ EÉL 1023/1848.

²⁶¹ EÉL 179/1875.

án Kelemen plébános azt jelentette az egyházi hivatalnak, hogy az egerfarmosi templom számára újraöntendő harang hamarosan elkészül, súlya $\approx 1,5$ mázsa. Az érsekség a plébánost utasította, hogy önmaga szentelje fel azt.²⁶²

1894. szeptember 6-án Szabó Antal vette át a plébániát, ekkor a toronyban 3 harang volt.

1915. március 14-én két csengőt és három harangot írtak össze. Az 1915. augusztus 30-án készült kimutatás szerint: „*A lakosság száma 1140 fő, a hitközség lélekszáma 1139 fő. Az egyházközségben 1 templom van, benne három harang. 1. 100 kg súlyú 1875-ben készült, 2. 50 kg súlyú 1861-ben készült, 3. 15 kg súlyú 1815-ben készült. A harangok össztömege: 165 kg. A harangok anyaga: „bronz vagy réz.” Az 1. szám alatti harang megtartandó. Más felajánlható fémtárgy nincs.*”

1917. január 11-én katonák jelentek meg a faluban és leszerelték a harangokat. 1917. február 10-én Pogonyi István plébános a harangokért kapott összeget az Egri Egyházmegyei Hivatal Ájtatos Alapítványába küldte. Ez az összeg képezte volna a háború után az új harang öntésének alapját.²⁶³

1919-ben egy harang volt a templomban, a többi 1917-ben rekvirálás áldozata lett.

1925-ben Czirbusz Béla egerfarmosi községi jegyző, a római katolikus iskolaszék gondnoka, a helyi és az Amerikában élő egerfarmosi hívők adományából a budapesti Walser cégnél két harangot öntetett. 1925. június 16-án engedélyezték Pogonyi Bernát borsodszemerei plébánosnak a harangok megáldását, de szentelt olajok használata nélkül.²⁶⁴

Az 1931. decemberében készült leltár szerint „*az orgona 1908-ban épült. A toronyban 3 harang és egy rossz kereplő van.*”

1938-ban az egerfarmosi egyházközség hívei a XXXIX. Nemzetközi Eucharisztikus kongresszus és Szent István király halálának 900 éves évfordulója alkalmából, az Oltáriszentség tiszteletére és Isten dicsőségére maradandó emléket akartak állíttatni. A hívek férfi tagjai egy nagyharang elkészítését javasolták, mely évszázadokon át hirdeti az egerfarmosi nép tiszteletét és hódolatát az Oltáriszentség előtt. Szlezák László harangöntő a helyszíni szemle során javasolta a korhadt harangláb vasállványra történő cseréjét és egy 210 kg-os harangot ajánlott. A harang tervezett ára 1155 pengő volt.

Lengyel István egerfarmosi lelkész-helyettes 1938. február 23-án előterjesztette az új harang beszerzésének lehetőségét. Az egyházi hatóság felhatalmazta Frindt Jenő kanonokot, ha a harang elkészül, azt szentelt olajok használata nélkül, a rituáléban előírt módon áldja meg. A harang öntés utáni tömege 219,3 kg lett. Közel háromszázan adakoztak az új harangra, a közadakozók névsora az érseki levéltárban fennmaradt. A számla szerint a harang 87 pengő 20 fillérbe, az új vaskorona 109 pengő 65 fillérbe, a fekvő vasállvány három harangra 180 pengőbe, a felszerelés 30 pengőbe került. A teljes összeg 1196 pengő 85 fillér volt.²⁶⁵ A harangot 1938. április 23-án, a búcsú napján, télies hideg időben húzták fel a toronyba.

²⁶² EÉL 226/1875.

²⁶³ EÉL 777/1917.

²⁶⁴ EÉL 2482/1925.

²⁶⁵ EÉL 5062.1939.

A templom jelenlegi harangjai:

1875. D: 54 cm, Walser Ferenc, Budapest.

1925. D: 56,3 cm, Walser Ferenc, Budapest, Szent György harang.

1938. D: 75 cm, Szlezák László, Budapest, Szent István – Oltárszentség harang.

A Szent György harang: A templom középső harangja. Domborműve: Szent György lovon ülve két kezével megfogott lándzsáját a földön levő sárkány szájába dőfi. Felirat a dombormű alatt három sorban:

SZENT GYÖRGY TISZTELETÉRE
AZ AMERIKÁBAN ÉS ITTHON LÉVŐ HÍVEK
ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL KÉSZÜLT 1925. ÉVBEN.

Felirat a domborművel átellenben a palást túlsó oldalán hét sorban:

HA HANGOMAT HALLJÁTOK,
EMELJÉTEK FEL SZIVETEKET
S LELKETEK A JÓSÁGOS ATYÁHOZ
AKI VELETEK VAN
S A BENNE BÍZÓKAT
ÁLDÁSAINAK KEGYELMÉBEN RÉSZESÍTI
ÖNTÖTTE WALSER FERENCZ BUDAPEST.

A Szent István/Oltárszentség harang: Készült Szlezák László budapesti harangöntőnél.

A palást domborművei: OLTÁRSZENTSÉG dombormű.

A felirat első két sora a dombormű mellett kétoldalt, a többi négy sor a dombormű alatt:

EZ A HARANG AZ ELSŐ MAGYAR KIRÁLY,
SZENT ISTVÁN HALÁLÁNAK 900. ÉVES ÉVFORDULÓJA ALKALMÁBÓL.
ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉS A BUDAPESTI XXXIV.
EUCCHARISZTIKUS VILÁGKONGRESSZUS SZENT ÉVÉBEN.
A LEGMÉLTÓSÁGOSABB OLTÁRSZENTSÉG TISZTELETÉRE.
AZ EGERFARMOSI HÍVEK ÁLDOZATKÉSZSÉGÉBŐL KÉSZÜLT 1938.

A palást túlsó oldalán Szent István domborműve: Szent István király felajánlja koronáját Szűz Máriának.

Felirat a dombormű alatt három sorban:

„AZ ÉLŐKET HÍVOM,
A HOLTAKAT ELSIRATOM,
A VIHAROKAT SZÉTZÚZOM.”

A harang alsó peremének körirata az Oltárszentség felőli oldalon:

ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYARORSZÁG ARANYKOSZORÚS
HARANGÖNTŐMESTERE BUDAPESTEN.

Az egerfarmosi temető harangja

Az amerikai és az itthoni hívek adakozásából készült. 1925-ben öntötte Walser Ferencz Budapesten. A harang felirata:

„Jézus Mária és Szent József
A Ti védelmek mellett Hagyja el lelkünk Az ő porhüvelyét.”
Öntötte: Walser Ferencz Budapest

A Szent család tiszteletére
Az Amerikában és itthon lévő hívek
Áldozatkészségéből készült 1925. évben.

A harang a ravatalozó előtetőjének kis tornyában található, működtetése elektromosan történik. Ez a kis harang 2009 októberéig a temetődomb keresztyénél lévő harangállványon volt. A ravatalozót a Kandó Kálmán Alapítvány kezdeményezésére a képviselő-testülettel közösen a közadakozásból építették.

Az egerfarmosi templom orgonája

Az 1767-es egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint: „*Datur in choro ex lignieis materialibus erecto organum 4 mutationum,*” vagyis a fából készült kóruson szilárdan áll a 4 változatú orgona.

1841. augusztus 17-én az elromlott az orgona felújítását tervezték. A felújításra 1844-ben 100 forint állt rendelkezésre. Az orgona javítására 1844. október 7-én munkadíj és fuvardíj címén 41 forint 30 krajcárt fizettek ki.²⁶⁶

Az 1850-es évek második felében *Mayer Ferenc* új orgonát készített a templomba.²⁶⁷ Az 1862. májusi leltár 4 változatú új orgonát említ.

1906. október 24-én az orgona „4 változatú ócskaság.”²⁶⁸ 1907 júliusában Balássy János lelkész azt jelentette az egyházi hatóságának, hogy az orgona fűvószerkezete teljesen elromlott, új orgona megépítésére volna szükség.²⁶⁹ 1907-ben Cseh István egri orgonakészítő mester új orgonát épített, 1170 koronáért.

Az orgona 1915. májusában javításra, hangolásra szorult. Május 14-én az egyházi hivatal engedélyezte, hogy Cseh István egri orgonakészítővel az orgonát kijavíttassa.²⁷⁰ 1938. márciusában ismét javításokat végeztek az orgonán, melynek során pótolták a világháborúban rekvirált sípokat, és újra hangolták azt. *Rieger Ottó* orgonagyáros 236 pengőt, *Szombati János* asztalos pedig az orgona ládájának javításáért 7 pengő 50 fillért kapott.²⁷¹

²⁶⁶ EÉL 1389/1844.

²⁶⁷ EÉL 1376/1859.

²⁶⁸ EÉL 5324/1906.

²⁶⁹ EÉL 4406/1907.

²⁷⁰ EÉL 1872/1915.

²⁷¹ EÉL 5035/1939.

Szakraális emlékek a falu területén

Fakereszték a Megváltóval

A kereszt első említése az 1767-es püspöki egyházlátogatási jegyzőkönyvben történik. A templom kapuja előtt álló, jó állapotú keresztben a Megváltó alakja látható. A keresztet az egyházközség tartja fenn.²⁷² Fából készülhetett, mert később is fakeresztet állítottak helyette. Az 1767-ben jó állapotúnak említett keresztet harminc év múlva kicserélték egy újra.

1798-ban a templom előtt egy fakeresztet állítottak, rajta lemezből készített Megváltó. 1819 nyarán az újabb érseki egyházlátogatási jegyzőkönyvben már „romos” állapotúnak írják le és megemlítik, hogy fenntartási alap nélküli.²⁷³

Kőkereszt a Megváltóval

Az idők viszontagságai következtében már elkorhadt, kidőléssel fenyegető fakereszt kicserélésére 1821. augusztus 29-én Subich Imre özvegye *Gosztonyi Borbála* új kőkereszt állítására tett ígéretet és a fenntartására alapítványt. Alapító levele az Egri Egyházmegyei Levéltárban megmaradt: „*Alább irtt kötelezem magamat, és successorimat azon kő keresztnek, melyet az Eger Farnosi Templom előtt dűlő félben lévő fa kereszt helyett állítók Örökös fen tartására. Sig. Eger Farnos die 29-a Augustoi 1821. Gosztonyi Borbála Özvegy Subich Imréné.*” 1821. augusztus 30-án, a kőfeszület alapításának másnapján *Jankó András* plébános jelentette Egerben a keresztalapítást, és engedélyt kért a megáldására.²⁷⁴

1899. augusztus 3-án egy magát megnevezni nem akaró lakos 15 forintos alapítványt tett a templom előtt álló kőkereszt fenntartására. Ugyanilyen alapítványt tett a temetőben álló kőkereszt javára is. Az alapítványt augusztus 28-án hagyták jóvá.²⁷⁵

Sas János kőkeresztje

„*Alólirott kinyilatkoztatom, hogy a farmosi határban a gyalog tag csináltútra fekvő szélén általam Isten dicsőségére s szerencsétlen halállal kimúlt kedves gyermekem emlékére állított kőkereszt örökös fenntartási alapja gyanánt 20 (húsz) koronát fizettem le a szemerei plébániai hivatalnak. Kelt, Szemerén, 1900. évi október hó 16-án. Sas János. Előttünk: Brezovay Antal, Abkarovits Jenő.*”

1900. október 16-án Sas János egerfarmosi földműves 20 korona értékű keresztfenntartási alapítványt tett. A kőkereszt az egerfarmosi határban, a gyalogtagnak

²⁷² EÉL Canonica visitacio 1767. Mező Tárkány - Eger Farnos.

²⁷³ EÉL 143/1820. 06. 13-14. Visonica visitacio

²⁷⁴ EÉL 1423/1821. 08. 29.

²⁷⁵ EÉL 4274/1899.

csinált út felőli mezsgyéjén lett felállítva. Az alapítvány október 21-én lett egyházzhatóságilag jóváhagyva. A 20 korona összege november 7-én került befizetésre az alapítványi hivatalba.²⁷⁶

A helyiek ma úgy emlékeznek, hogy Sas János fia e helyütt gyilkosság áldozata lett.

A Szűz Mária szobor

Barkóczy Ferenc püspök 1746-ban kelt egyházlátogatási jegyzőkönyve említi, hogy egy kőből készült Szűz Mária szobor áll a falu és Szemere között. A szobrot az egri serfőzők állíttatták *Keller József* egri kanonok segítségével. A szoborállítás 1744 és 1746 között történhetett. *Keller József* 1744-ben lett Barkóczy püspök kanonokja, az 1746-os egyházlátogatáskor viszont már állt a szobor, így a két időpont között kellett, hogy emeljék. Miért az egri serfőzők költségén és *Keller József* kanonok gondoskodásával állították fel? Magyarázat lehet, hogy Mezőtárkány 1353-tól kezdve a XX. századig az egri káptalan egyik gabonatermelő birtoka volt. Az árpa és a búza volt a serfőzés alapanyaga, amelyet az egri serfőzők nagyobb mennyiségben esetleg innen szerezhettek be, és így kerülhettek kapcsolatba *Keller* kanonokkal is, akinek javadalma talán éppen a káptalan tárkányi jövedelmeiből származott. Tárkány és Farmos templomainak az egri káptalan volt a kegyura, ezért gondoskodnia kellett a templomok fenntartásáról.

Az egyházi jegyzőkönyv szerint „*a hívek már nem viselik kellő módon a gondját, mert az alapzathoz rögzítő ólom meglazult, ezért a gyerekek mindenféle vasdarabokkal próbálták azt kiszedni.*” Ez a megjegyzés arra enged következtetni, hogy a jegyzőkönyvben szereplő statua, vagyis szobor, emlékkép nem is szobrot, hanem egy olyan kőből készült domborművet jelent, amelyet egy kőből vagy téglából emelt építmény falára (a kor szokása szerint) ólom- vagy inkább bronzkampókkal erősítettek fel. Így válik érthetővé, hogy a gyermekek ezekhez könnyen hozzáférhettek, mert ha ez szobor lett volna, akkor az aljába erősített ólomcsapot és a talpazat mélyedésébe beöntött ólmot nem tudták volna kikaparni.

Lehetséges, hogy a kilazult tartókapcsok miatt a dombormű ledőlt, vagy veszélyessége miatt eltávolították. „*Ez azonban nem lehet más, mint a régi, a Vasút utcai iskola falába mélyesztett fülkében lévő alkotás,*”²⁷⁷ amelyet az iskola összeomlásakor *Pók János* kőművesmester közreműködésével áthelyeztek a templomdomb keleti oldalára.

A Szentháromság szobor

Egerfarmos legrégebbi szakrális emlékének közvetlen környéke egykor a keresztleetlen csecsemők temetési helyeként szolgált.

A szoborra a figyelem a muzeológusi szakma részéről először 1969-ben irányult, amikor *Kovács Béla*, akkor régész-muzeológus keresztleetlen csecsemők maradványait tárta fel az emlékmű közvetlen közelében. A XVIII. századi egyházlátogatási jegyzőkönyvek sok esetben tartalmazznak arra nézve adatot, hogy a keresztleetlenül

²⁷⁶ EÉL 4844/1900.

²⁷⁷ KOVÁCS Béla, 2005. 7.

meghalt csecsemőket nem a temetőben, hanem azokon kívül, részben romos kápolnában, vagy út menti keresztek környékén temették el. A temetést a babaasszonyok végezték, minden ünnepélyes szertartás nélkül. Az 1767. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvben olvasható, hogy a faluban működött bába, aki a szertartást végezhetette.

A XVIII. századi gyermektemetés szokása csak a katolikus egyházi hagyomány alapján érthető meg. A kereszteleetlen gyermekek lelkei haláluk után nem a mennyországba jutnak, hanem a pokol tornácára kerülnek azért, mert tudatosan személyi büntetést öket még nem követtek el, de Ádámnak és Évának eredendő bűne őket is terheli, ezért büntetlenül ugyan, de itt kell megvárniuk az Utolsó Ítéletet.

Az országban elsőként 1969. szeptember 15. és 19. között végzett ez irányú kutatást Kovács Béla a szobor környékén. Az ásatás során 5 csecsemő sírját sikerült dokumentálnia, három sírban kezdetleges, doboz alakú fakoporsó nyomaival, két esetben koporsó nyomai nélkül. Korhatározó melléklet egyik sírban sem volt, elporladt pályák nyomai sem kerültek elő.²⁷⁸ A dokumentálás után a csontmaradványokat visszatemették.

A Szentháromság szobor történetének feldolgozása egy szomorú esemény kapcsán történt: 2004 őszén a barokk szobor ledőlt. Korát és eredetét Kovács Béla ekkor publikálta.²⁷⁹ Az Atyaisten ábrázolása az egerfarmosi kőoszlopon késő középkori hagyományokat tükröz. A katolikus egyházban a Szentháromság, tehát az Atya, a Fiú és a Szentlélek hármassága az egyik legmélyebb hittitok. Az Atyaistent régen csak jelképesen ábrázolták tűzoszlop, vagy egy sugárzó háromszög közepében, nyitott szem formájában. Az ószövetségi Dániel próféta látomása nyomán a középkorban kezdték az Atyaistent püspöki vagy pápai öltözetet viselő, szakállas öregember képében ábrázolni. A homokkőből kifaragott, felhők között trónoló, palástba burkolózó, fején pápai hármasság koronát viselő, térdei között a keresztre feszített Krisztust tartó Atyaisten egerfarmosi szobra is ilyen példák alapján készült.

Eszterházy Károly püspök az 1767. évi egyházlátogatási jegyzőkönyvében már említi ezt a szobrot, amely ezen időpontnál korábban, de mindenképpen 1746 előtt készült, mert Barkóczy Ferenc püspök egyházlátogatási jegyzőkönyve szerint ekkor még Szűz Mária szobra állt.

1767-ben megemlítik, hogy Szemerével szemben egy kőszobrot állítottak a Szentháromság tiszteletére. A státua jó állapotban van, és az egyházközség tartja fenn.

1819-ben ezt írták: a Szentháromság szobor a falu és Szemere között van, a kőszobor faragott, kerek kőoszlopra állított. Nincs hagyománya, mikor és kinek készült.

Az egykor a falu határában álló szobor körül fekvő területet a legújabb időkig a szobor nevével „*Szentháromsággal*” jelölték. Itt tartottak tavasszal a búzaszentelő ünnepet a templomtól a szoborig vonuló körmenettel.

A Szentháromság szobrot ma a polgármesteri hivatal raktárában őrzik, mivel összetört.

²⁷⁸ KOVÁCS Béla, 2006. 362.

²⁷⁹ KOVÁCS Béla, 2005. 6.

A Nepomuki Szent János szobor

A Brezovay György által adományozott szobor: Az első Nepomuki Szent János szobrot az 1746-os egyházlátogatási jegyzőkönyv említi: fából készült, a Mezőtárkányi úton, a híd mellett állt. A szobor kurátora Brezovay György.

A Gosztonyi Borbála által adományozott szobor: A templom előtti kökereszt 1821-ben történt állítása után, Gosztonyi Borbála, Subich Imre özvegye 1822-ben újabb felajánlást tett szeretett egyházának. Nepomuki Szent Jánosnak, az utazók és úton lévők védőszentjének egy kőszobrot állíttatott és örökös fenntartására alapítványt tett.

1822. április 29-én *Jankó András* plébános írásban értesítette a püspöki hivatalt, hogy Gosztony Borbála kőstációt állított Nepomuki Szent János tiszteletére. Egy hónappal később, június 1-én az özvegy írásban kötelezte magát és utódait az Eger patak mellett felállított szobor örökös fenntartására: „*Alább itt kötelezem magamot successorimat azon Köbül Készült Nep. S. János Képimen: melyet Egyházi engedelem mellet, az Eger vizéhez Farnos helységehez Közel állított: Örökös fentartására. Költ Eger Farnoson Pünkösöd havának első napján. 1822. Köves Szarvi Gosztony Borbala Nagy Koloni Subich Imrének Özvegye.*”²⁸⁰

Nepomuki Szent János szobra: jelenleg a Dózsa György út 1. szám alatt, a volt iskola – ma Idősek Napközije – sarkán álló támpillér fülkéjében áll. Népies jellegű faragott, festett alkotás. Nepomuki Szent János (1340-1350? - 1393) keresztény vértanú, Csehország védőszentje. Miután pappá szentelték, nemsokára prágai kanonok és érseki helyettes lett. IV. Vencel cseh király őt választotta gyóntatójául. Vencel gyanakodott a nejeére és azt követelte, árulja el neki, mit gyónt a királyné. János a gyónási titok szentségére hivatkozva megtagadta ezt, ezért a király megkínóztatta és a Moldva folyóba dobatta. 1729-ben XIII. Benedek pápa avatta szentté, emléknapját május 16-án tartják. Hallgatásáért a pusztai ember rendkívüli módon tisztelte. A vándorok, úton járó emberek védőszentje, utak, hidak, útkeresztezések védelmét is várták tőle.



Nepomuki Szent János szobra az Idősek napközijének sarkán

²⁸⁰ EÉL 671/1822.

A Pieta szobor

1921-ben új szoborral gazdagodott Egerfarmos községe. Őzv. Veres Kálmánné szül. Stefán Erzsébet saját birtokán egy kőből faragott Pieta-szobrot²⁸¹ állíttatott fel.

Alapítványt a szobor fenntartására tenni nem tudott, az egyház nevére történő átruházást családja nem akarta, de a fenntartásra kötelezte magát. Őzv. Veres Kálmánné ilyen körülmények közt kérte a szobor megáldását. Pogonyi Bernát plébános szeptember 19-én továbbította kérését a hivatal felé. Október 1-én felhatalmazták a plébánost a Pieta megáldására, és egyben tudatták vele, hogy az egyház a szobor fenntartására felelősséget nem vállal.²⁸²

A község temetője

A temető a középkorban a falu közepén álló templom körül volt. 1767-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyvben azt írták, „*In filiai perinde est ecclesiae adjacens, benedictum fossato circumdatum, sed angustum*”, vagyis „a filiában a templom mellett egy árokkal körülvett, szentelt, de szűk (hely)”.²⁸³

1813-ban a falu északi részén jelölték ki az új temetőt. Az 1819-es egyházlátogatási jegyzőkönyvben feljegyezték, hogy a szentelt temető a falu északi részén árokkal van körülvéve. Kripta nincsen. A templom körüli temetőbe már csak a földesúr temetkezett. 1936-ban a temető új kerítést kapott az ott kitermelt fák eladásából.²⁸⁴

Hősök temetője

A Hősök temetőjét a temetőhöz tartozó, legelőnek használt 120 négyszögöl területen 1935-ben alakították ki.

A Hősök temetője a községi temető mellett nyugatra fekszik, a használatban lévő temetőtől árok választotta el. A temetőt a község körülkerítette, négy sor fát ültetett és az idegen helyen nyugvó hősi halottaknak jellegzetes sírokat készített, azokat fejfával látta el. Annyi sírt készítettek, ahány hősi halottja volt a falunak. A temető közepén egy kötömbbe erősített díszes vaskeresztet állítottak. A temetőt és az abban felállított keresztet „*Hősök vasárnapján május 26-án tervezték felszentelni. A hősök hozzátartozói is lehetőséget kaptak a későbbi idetemetkezésre.*”²⁸⁵

Az új temető keresztjei

A fakereszt: Az 1813-ban nyitott új temetőben először fából készült keresztet állítottak. A kereszt nem lehetett tartósra építve, mert három év múlva a már romos volt, ki akart

²⁸¹ Pieta: Krisztust ölében tartó és fiát sirató Mária kompozíció.

²⁸² EÉL 4543/1921.

²⁸³ EÉL Canonica visitacio 1767. 283./29. p.

²⁸⁴ EÉL 1094/1936.

²⁸⁵ EÉL 2720/1935.

dőlni. 1816 augusztusában a fából készült kereszt helyére tartósabb, kőből készült kereszt került.

A kőfeszület: 1816. augusztus 22-én nemes Menyhárt Mihály az egerfarmosi lakosok vezetője, a helyi temetőben a romos, kidőlőben lévő fakereszt helyén a Megváltót „szobrát” ábrázoló új kőkereszt állítására és örökös fenntartására 20 rhénus forint alapítványt tett. *„Alább itt adom tudtára mindenknek a kiknek illik vagy Jövendőben illethetne, hogy én Istennek dűtsősségét akarván nevelni, a Felsőbségnek engedelme miatt kívántam itt Helybéli fel Szentelt Temetőben egy új kőfeszületi Statua Emeltetni, a melynek itt Őrökös fen tartására Fundantióul 20 az az húsz Rftokat resignálok. Melllyet is magam Subseritiójával meg erősítetvén. Szig. Farnos die 22 Aug 816. Ményhart Mihaly.”*

Augusztus 29-én Jankó András mezőtárkányi plébános jelentette püspökének, hogy a Megváltó kőkeresztjét főtisztelendő Pálffy József esperes, hevesi plébános az egyházi rítus előírásainak betartásával benediktálta (megáldotta).²⁸⁶

A temetőben 1816-ban emelt szentelt kőkeresztben a Megváltó kőportréja volt.

²⁸⁶ EÉL Mezőtárkány Rsz: 1350. 1490/1816.

AZ OKTATÁS FEJLŐDÉSE

Farmosnak 1332 már önálló plébániája volt, így valószínűleg *kántor* is élt a faluban, aki olvasni tudott.

Egerfarmoson a szervezett oktatásra vonatkozó első adat 1767-ből való, amikor az egyházlátogatási jegyzőkönyvben azt jegyezték fel, hogy a 660 lélekszámú falu iskolamestere *Hagymási Lőrinc*, a tanító fizetése pedig „*ha valaki két gyermekét járatta iskolába, akkor mind a kettő után csak 1 forintot kellett fizetnie épp úgy, mintha csak egy gyereket járatna.*”²⁸⁷ Vagyis a gyermekek után fizetett „*tandíj*” 1 forint volt.

1770-ben 26 tanuló tanított *Hangácsi József*. Hangácsi tanítványainak száma 1772-re 18-ra csökkent. Ekkor megjegyezték, hogy „*a tanító számtant is tudna tanítani, de a szülők inkább munkára fogják gyermekeiket.*” 1774-ben *Bondor János* 30 diákot oktatott. 1775-ben újra Hangácsi József tanított, mégpedig 25 gyereket. A tananyag 1770 és 1775 között írás, olvasás, névragozás, hittan (szombatonként) volt. A tanító jövedelmét 1770 és 1774 közt úgy határozták meg, hogy minden olvasni tanuló diák után évente 30 krajcárt, minden írni tanuló után pedig 1 rajnai forintot kellett fizetni. 1775-re egységesítették a tanítói javadalmazását, ekkortól nem tettek különbséget írás és olvasás közt, hanem tanulóként évente 10 krajcárt fizettek.²⁸⁸

A régi kántorlak és az iskola ebben az időben még egy épületben volt. 1780/82 körül új iskolát építettek. A kor szokásainak megfelelően ez alacsony, kis ablakokkal ellátott nád- és gyékényfedeles épület lehetett, belül gerendás, földes talajú. A berendezés hosszú lócákból és egy nagy asztalból állt. A mestergerenda táblául szolgált, erre írta fel a kántor az ABC betűit és a számjegyeket. Taneszközt nem ismertek. Az olvasás megtanulásához a gyerekek az anyjuk imakönyvét használták. Írni csak az tanult, akinek kedve volt hozzá. A tananyagban vallástan is szerepelt. A 6-12 éves fiúk és leányok oktatása vegyesen történt.

A XIX. század elejének oktatásáról nem rendelkezünk forrással.

Az 1850-es években *Grell Gergely* plébános a saját költségén az iskolaszobát egy öllel meghosszabbíttatta és ellátta néhány rendes paddal, állványon álló vonalazott fekete táblával, így már 50 gyermeket lehetett elhelyezni az iskolában. 1859-ben a kántortanítói hivatalt a jegyzőtől szétválasztották és mostantól képzett kántortanító folytatta az oktatást.

1864-ben bevezették a vasárnaponkénti ismétlő oktatást.

Az 1868. évi törvény iskolaszékek felállítását rendelte el. A törvény értelmében Szemerén és Farmoson külön iskolaszékek alakultak.

1876-ra az iskola és a kántorlak épülete hasznavehetetlenné vált és összeomlással fenyegetett. A plébános február 6-án levélben tett erről jelzést az érseknek. 1876. február 13-án utasították a plébánost, hogy vizsgálja felül az iskola és a kántortanítói ház állapotát. A plébános március 5-én 1200 forint segélyért folyamodott az érsekhez. A segélykérelmet elutasították, de azt megengedték, hogy az iskola részére ideiglenesen házat béreljenek.²⁸⁹

²⁸⁷ SZÁNTÓ Imre, 1957. 158.

²⁸⁸ SUGÁR István, 1973. 62.

²⁸⁹ EÉL 621/1876.

1877-ben a hitközség a saját költségén új iskola és kántortanítói lak építésébe kezdett, ezért 1877. július 1-től 1878. szeptember 30-ig házat béreltek a tanítás biztosítása érdekében. Az iskolai tanítás céljára kibérelt helyiség bérleti díja 40 forint volt.²⁹⁰ 1877. július 29-én Kelemen plébános levélben kért az érsektől segítséget az építkezés asztalos- és lakatosmunkáinak finanszírozásához. Egy hónap múlva, augusztus 31-én Szele Gábor prépost kanonok alapítványi gondnok 400 forint segélyt utalványozott ki a munkákra.²⁹¹ 1877. december 30-án kötöttek szerződést *Galdon Mátyás* egri asztalossal a lakatos- és asztalosmunkákra. A szerződést *Galdon asztalos mester* és *Kelemen János* plébános kötötték meg, tanúként *Belányi Lajos* községi jegyző, valamint *Csáki Antal* iskola- és a templomgondnok, mint tanúk hitelesítették a dokumentumot. 1878. október 20-án Kelemen János szemerei plébános azt jelentette érsekének, hogy az iskola és kántortanítói lakás teljesen elkészült. Az asztalos- és lakatosmunkákat *Galdon Mátyás* egri asztalosmester, az üvegezést *Pavolka Ignác* házaló üveges, az iskolai székeket *Hajda Pál* készítette. A munkálatokhoz az egri érsek által utalványozott 400 forinton túl Kelemen János szemerei plébános 155 forintot adott a saját pénzéből. 1878. október 15-én Egerfarms vezetői levélben köszönték meg a *Samassa József* érsek által kiutalt 400 forint segélyt.²⁹² A kántorlak és az iskola ismét egy fedél alá került.

A kántorlakás mellett egy 50 négyzetméteres tanterem épült meg, amelynek a teteje gerendás, alja padozatos és „*célszerűen be van bútorozva.*” A hitközség és az iskolaszék tagjai taneszközök beszerzésére adományokat tettek. A hitközség 10, *Brezovay László* földbirtokos 40, *Kelemen János* plébános 50 forintot adott. Az adományból a következő felszereléseket vásárolták: fali olvasótáblákat, két számológépet, egy Magyarország- és egy Európa térképet, földgömböt, természettani és természetrajzi ábrákat. A régi taneszközöket és bútorokat pedig kijavították, felújították. Az iskolához tartozott faiskola és iskolakert is.

1895. március 16-án az egerfarmosi kántortanítói állomáson a következő tárgyakat vették leltárba. „*A kántortanítói lakással egy fedél alatt egy tanterem. Az iskola udvarán egy vödör nélküli gémeskút. Az udvar deszkával van körülkerítve, a kert vert fala dűlőfélben. Az iskola mellett fekszik a 200 négyszögöles faiskola kert. Az iskola 336 négyszögöl területen található. Tartozékai: 1 db. Kraskovszki-féle karénekes kézikönyv, 1 db. Tárkányi-féle énektár, 1 db íróasztal, 1 db karos ülőszék, 1 db iskolai falitábla, 24 db. Bárány-féle fali olvasótábla/rossz karban, 2 db Európa falitérkép, 1 db Magyarország térkép, 16 db természetrajzi falitábla, 1 db földgömb iránytűvel, 1 db orosz számológép, 1 könyves szekrény, 1 db vaskályha, 12 db iskolai pad, 1 db ivókupa, kettő bádóg ivóeszközzel.*”²⁹³

A XX. század elejére sürgetővé vált a megnövekedett gyermeklétszám miatt egy új tanteremnek és egy tanítói lakásnak a szükséges melléképületekkel való megépítése, valamint egy új tanítói állás szervezése. Erre a Magyar Királyi és Közoktatásügyi Minisztérium utasította a község vezetését 1901-ben. A község előljárói az új tanítóinak 100 korona éves jövedelmet szavaztak meg azzal a kitételrel, hogy a további anyagi ellátás

²⁹⁰ EÉL 1636/1877.

²⁹¹ EÉL 2031/1877.

²⁹² EÉL 2526/1878.

²⁹³ EÉL 2168/1895.

biztosításához állami segítséget kérnek. Plusz támogatás helyett azonban 1902. áprilisában a közoktatási minisztérium kevesellte a megajánlott 100 koronát és annak megduplázására kötelezte a községet. Ebben az esztendőben döntés született arról is, hogy a szegény, de jól tanuló gyermekek jutalmazására 15 koronát különítenek el a községi költségvetés terhére.

Az új iskola építésének tervrajzát a községi vezetés 1901. júliusában elfogadta, de a munkálatok mégsem kezdődhettek meg, mivel — derült ki 1902. áprilisában — az Borsod vármegye közigazgatásában elkallódott. Ezért utasították *Medveczky Kálmán* jegyzőt a megismételt beadásra. 1902. június 15-én a községi képviselő-testület megrendelte a szükséges vályogtéglát mennyiséget, hogy a száradáshoz elegendő idő álljon a rendelkezésre. Közben a régi iskola és tanítói lakás állapota is egyre kritikusabbá vált, a nyáron azt jelentették a testületnek, hogy az ablakok mindkét épületben használhatatlanok. Ezen sürgető körülményekre is tekintettel augusztus 31-én a községi képviselők megbízást adtak *Bozsik Ferenc* és *Bozsik Lajos* tiszafüredi vállalkozóknak, hogy kezdjék meg az építkezést, melyre 5976 korona állt a rendelkezésükre. Kikötötték viszont, hogy *a tartósság érdekében a falazatnak malterből és „verestéglából” kell készülnie*, s még ennek az évnek az őszén tető alá kell helyezni az épületet. Az 1300 korona értékű asztalosmunka elvégzésére pedig *Szép Lajos* mezőkövesdi vállalkozó kapott megbízást.

Az iskola 1903 nyarára elkészült, júniusban a falu vezetői a pótlások előírása mellett átvették az épületet, júliusban pedig *Szép Lajos* is elkészült az asztalosmunkákkal. Az iskola tanítói helyét a hitközség szerezte meg a község anyagi támogatásával.

Az öröm azonban nem tartott sokáig. Ez év augusztusára összeomlás előtti állapotba került a hitfelekezeti iskola istállója, melyet a község önerőből nem tudott pótolni, ezért a községi előljárók e célra vályogtéglát szavaztak meg ajándékképpen.²⁹⁴

1906-ban a falu vezetése úgy döntött, az iskolát versenyiskolává kell fejleszteni, amely nagyobb eséllyel neveli a munkástömegek gyermekeit, de erre az egyház nem volt hajlandó.

1906-ban új, második iskola építése vált szükségessé. 1906. április 22-én a községi előljárók, arra hivatkozva, hogy *„az egyházi oktatás esélytelen a széles néptömegek nevelésére”* úgy döntöttek, hogy a második iskolát átadják az államnak és megszüntetik a tanító javadalmazásához biztosított 200 korona segélyt, valamint a 90 korona fenntartási támogatást. A második iskola működtetését — amelynek tanítói álláshelyét az egyház kapta — a hitközség egymaga nem tudta vállalni, ezért októberben tárgyalásokat kezdeményeztek. Az átadás valódi okaként most már a község nehéz anyagi helyzete is kisejlik a sorok közül: már az első iskola fenntartása is komoly terheket jelent a községnek, és a második iskolát fenntartani nem tudják, de erre az egyház sem képes segítség nélkül. 1906. szeptember 3-án a vármegye jóváhagyta az építési terveket.

Az elhúzódo tárgyalások után 1908. júniusában a község megvonta a második iskola működéséhez nyújtott, ekkor már 490 korona támogatást.

1911 tavaszára a községi iskola állapota kritikussá vált: a felszivárgó talajvíz miatt az épület sürgős renoválásra szorult. Három évvel később, 1914 nyarán pedig az iskola padozata ment tönkre, mert az épületet a nyáron a kántortanító magáncélokra használta,

²⁹⁴ HML V-223/1.

ezért a község vezetése megtiltott minden olyan tevékenységet, mely nem az oktatáshoz kapcsolódott.²⁹⁵

1916-ban a hadifogságban lévő *Dravnyik Jenő* tanító helyét egy női tanítóval akarta a római katolikus iskolaszék betölteni. A politikai község óriási felháborodással fogadta az elképzelést. A női tanítót — személytől függetlenül — alkalmatlannak tartották a nevelésre, a fegyelem betartására, ráadásul a harmadik álláshely fizetése is vállalhatatlan terhet rótt volna a falura. A nemleges döntés okai közt szerepelt az is, hogy a gyermekek csak szórványosan jártak iskolába, s ezen a magatartáson egy női tanerő nem segít. A tanítási fegyelem olyan mértékben lazult, hogy 1918 végére a községnek azért kellett vizsgálatot indítani, hogy kiderítse, vajon ki és miért használta fel az iskola padjait tyúkölnak?

1919-ben a községi iskola egy fedél alatt volt a kántortanítói lakással. Az épületben 2 szoba, 1 konyha, 2 kamra és 1 tanterem volt. Az épület vályogból épült, faszindelyes tetővel.

A háború évei alatt az oktatási intézményt olyan mértékben elhanyagolták, hogy az öregiskola életveszélyes állapotba került a tanítói lakással együtt. A tanfelügyelő 1923 januárjában megtiltotta az oktatást az életveszélyes épületben és utasította a községet mind az iskola, mind pedig a tanítói lakás teljes újjáépítésére. A rohamosan növekvő inflációt jól érzékeltetik az építkezés számadatai: segélyként 255.000 koronát kapott a település, a temetői fák eladásból 240.300 koronát remélt, a régi épület elbontásából és a még használható anyagnak eladásából nagyjából 1 millió koronára számított.

1923. június 24-én Egerfarnos község jegyzője levelet írt a helyi katolikus lelkészi hivatalnak a községben építendő új iskola és tanítói lakás ügyében. A képviselő-testület határozata alapján az építési tervet és a költségvetését a jegyző átszámoltatta és javasolta a terv módosítását. A terv egy példányát Borsod Vármegye Kerületi Tanfelügyelőségéhez és az állami építési hivatalhoz terjesztették be. Július 4-én *Rapcsák József* helyettes városi műszaki építész jóváhagyta az építési tervet, amit „*kivitelre alkalmas*”-nak talált, de két módosítást eszközölt: a tanítói lakáshoz külön bejáratot és egy előszoba, vagy folyosó megépítését javasolta. A költségvetést megállapítását, az előirányzott 260-270 mázsa búzaérték megállapítását is rendben találta.

Az új, kéttantermes iskola és szolgálati lakás 1924 nyarán készült el.

A község ekkor már három tanári álláshelyet tartott fent: *Bereményi Gyula* és *Dravnyik Jenő* mellett a falu jegyzőjének, *Cirbusz Bélának* a felesége, *Péter Ilona* is tanított. Őt, nyugdíjba vonulása után, *Schichmann Aranka* váltotta.²⁹⁶

1927-ben már gazdasági továbbképző iskola létrehozását sürgette a vármegye. A község vezetése úgy foglalt állást, hogy „*tekintettel arra a körülményre, hogy az ismétlő iskolai tankötelesek 80 százaléka summásmunkás, akik távol vidéken dolgoznak, elhalasztják az iskola megszervezését.*” A tanulók munkába kényszerülése ellenére viszont ajánlatosnak tartották volna, hogy a római katolikus iskola gondoskodjon a téli hónapokban egy ismétlő iskola fenntartásáról, ahol elméleti gazdasági oktatás zajlik. A

²⁹⁵ HML V-223/2.

²⁹⁶ BAZML. VI-502/62.

községi döntés ellenére a járási főszolgabíró még ebben az évben utasítást adott a gazdasági továbbképző iskola megszervezésére.²⁹⁷

1935-ben a római katolikus iskola fenntartásának költségeit az amúgy is nehéz helyzetben lévő községre testálták. Ráadásul szükségessé vált az 1924-ben épített iskola bővítése, mivel az akkori 45-50 fős osztálylétszámokhoz képest most 70 gyermek ült egy-egy teremben, ami mind egészségügyileg, mind az oktatás szempontjából káros volt. Az épület nagybővítése azonban csak államsegéllyel és közmunkával lett volna megvalósítható. A község vezetése 1936-ban felajánlott közmunkát, sódert és maltert, valamint ingyen fuvar, ám államsegély nem érkezett az építkezéshez, így ennek megvalósítása lekerült napirendről.

Azt, hogy a továbbtanulás igénye mennyire nem volt jellemző a második világháború előtt, jól mutatja, hogy az 1934/35-ös és az 1935/36-os tanévben is csak egy-egy egerfarmosi tanulója volt a mezőkövesdi gimnáziumnak.²⁹⁸

A tanfelügyelő jelentése szerint 1938-ban a tantermek bútorzata és felszereltsége hiányos volt, de a 157 tankötelezett korú gyermek ruházata és táplálkozása kielégítő. A tanító könyvtárában 10, az ifjúsági könyvtárban 50 kötet található.²⁹⁹

1940 nyarán sikerült megszervezni a nyári napközi otthont a szülők tehermentesítésére.

1941/42-ben két épületben, három teremben, három tanítói állás és gazdasági továbbképző működött.

A második világháborút követően 1946-ban súlyos gondként nehezedett a községi vezetőkre, hogy Dráwnyik Jenő pedagógus a nyugdíjazás helyett a táppénzt választotta, így állása betöltetlen, ráadásul Schichmann Aranka is kórházba került. A 150 iskoláskorú gyermek oktatása megoldhatatlan teherként nehezedett *Berényi Gyulára*. Mivel a tanfelügyelőség tanár- és forráshiány miatt helyettesítőt nem tudott küldeni, ezért a probléma megoldását a községre hárították. Egy újabb tanári álláshely bérét viszont a község sem tudta előteremteni, ezért úgy döntöttek: a helyzet kulcsa Dráwnyik Jenő, akit mihamarább nyugdíjaztatni kell, hogy álláshelyét betölthessék.³⁰⁰

1948-ban a község államosításakor két iskola működött Egerfarmoson, a régi egytantermes és az 1924-ben épült kéttantermes, s összesen három tanári álláshelyet tartottak nyilván.

²⁹⁷ HML V-223/2.

²⁹⁸ MOLNÁR Mária, 1989. 63.

²⁹⁹ BAZML. VI-502/61.

³⁰⁰ HML XXII-323/1.

NÉPÉLET, HAGYOMÁNY, SZOKÁSREND

A családi élet eseményei

Egerfarmos lakossága nem élt zárt közösségként. Habár a kuriális, kismemesi falvak többségében megfigyelhető a hagyományokon alapuló évszázados „*mozdulatlanság*”, ez esetben a külső hatások, kapcsolatok mégis egyfajta nyitottságot eredményeztek. A korai szokásrend fellazulásának egyik oka a mezőkövesdi járási székhely közelsége volt. Az egerfarmosiak külkapcsolatai majd kétszáz éven keresztül az élénk piaccal, a térségre meghatározó közigazgatással bíró településhez kötődtek. Mezőkövesd városiasodása lassú hatást fejtett ki a tradicionális falusi életvitelre. Legtovább, a XX. század derekáig a családon belüli szokásrend mutatott bizonyos állandóságot.

Az emberi élet legnagyobb eseménye a lakodalom volt. Lakodalmat november 25. után nem volt szokás tartani, mivel a falu íratlan szokásrendje tiltotta a Katalin nap utáni mulatságot. A párválasztás után — amelyet döntően a család vagyoni helyzete határozott meg, ezért a szülők döntésén múlt — a lakodalmat a szüret utáni és a Katalin napot megelőző időszakban tartották. Az időpontválasztást többszörösen a praktikum határozta meg: a summások hazatértek a nyári munkából, a családok végeztek a betakarításokkal és a lakodalmi étek tárolása is egyszerűbb volt ebben az időszakban. A kézfogót követően — amely a legegyszerűbb rendben zajlott: a fiú szülei a lányos háznál megkérték a leány szüleitől a kiválasztott kezét — az esküvői mulatságot már legalább egyhetes előkészület előzte meg.

Az esküvőt megelőző héten vesszőkosárban hordták a lakodalmas házhoz a vendégfogadáshoz szükséges edényeket. Mivel a családok nem rendelkeztek nagyobb számú vendégsereg fogadásához szükséges mennyiségű konyhai eszközzel, ezért az alkalomra történő kölcsönkérés természetes volt. A saját étkezésletét, fazekát minden család megjelölte, így kölcsönkéréskor semminek nem vesztetett nyoma. Ezt a mozzanatot őrizte meg az egyszerű hívogató rigmus:

„Azt üzente Pap Gyula,
Jöjjenek a lagziba.
Kanát, villát hozzanak,
Éhen ne maradjanak.”

Ha a vőfély végezte a hívogatást, a következőt mondta:

„Alázatossággal lépünk e hajlékba,
Ég áldása szálljon a bentlakókra.
A házigazdától bocsánatot kérünk,
Hogy tisztes házba belépni merészelünk.
Jövetelünk okát elmondom én bőven,

Egy ünnepély van készülöben.
Melyre a szép családot általunk hívatja
A vőlegény és az ő tisztességes atyja.
Kimondja jövő szombaton
A kedves fiának az ő szerelmes
Jegybéli párjának a község házánál
Tartja esküvőjét,
Saját házánál meg a menyegzőjét.
Ennek a szép napnak megüljük a torát,
Készített a gazda bőséggel vacsorát.
Szíveskedjen majd nála megjelenni,
Vacsora után a táncban is részt venni.
Jelenjenek meg majd szombaton reggel
S mi szívesen látjuk a többi sereggel.
E szóm és mondásom van kegyelmetekhez.”³⁰¹

A hívogatás a lakodalom előtt három héttel már elkezdődött, ám ez is a legegyszerűbb körülmények közt történt.

A lakodalmi előkészület első mozzanata a csigacsinálás volt. Ilyenkor az asszonyok egy-egy házból összegyűltek és az általuk vitt tojásból, lisztből közösen meggyúrták a levesbe való csigatésztát. Csütörtökre már elkészítették az udvaron álló nyitott szabadtéri tűzhelyeket, amelyeken „*vászonfazékban*”, vagyis hatalmas cserépedényekben főzték meg az ünnepi étket. A meghívott vendégek a lakodalmas házhoz tyúkot, aprójószágot vittek, és kivarrott vászonkendőben szállították a süteményt és a bort. Az étkek és italok begyűjtése, tárolása a padláson történt, mivel a magas talajvíz miatt a házakhoz pincét nem építettek. A meghívottakon a lakodalom napján túl gondoskodni kellett a „*pacalosok*”³⁰² kínálásáról is. A zenészek fogadása Egerlővöről történt.

Az örömszülők vőfélyt³⁰³ fogadtak. Még a legszegényebb családok is igyekeztek ennek a szokásnak eleget tenni, mivel a vőfély feladata volt a lakodalom teljes szertartásrendjének levezénylése, a zenészek és a szakácsok irányítása. A lakodalmi menet a vőlegényes háztól indult, ahol a vőfély versikéje megadta a jelet a ceremónia kezdetére és egyben elbúcsúztatta a fiút szüleitől:

„Nagyon tisztos, becses menyegzői vendég,
Mindnyájatoktól kis csendet kérnék,
Meg elmondanám búcsúzó versemet,
De hogy és miképp kezdjem beszédemet.
Mint gerlice madár, kinek párja nincsen

³⁰¹ A felsorolt versek Veres Ernő vőfély gyűjtéséből valók. Közreadta: Veres Ernőné.

³⁰² Pacalosok: más területen leskelők. Azok, akiket nem hívtak meg a lakodalomba, csupán nézelődőként követték az eseményeket. Kínálásuk az ünneplő család részéről szinte kötelező volt.

³⁰³ A településen Veres Ernőre, Pók Jánosra, Veres Illésre, Dobó Gézára és Dobó Tiborra emlékeztek, mint nagyvőfélyekre. – Veres Ernőné gyűjtése.

Olyan már énnékem a legény életem.
De mindég egyedül magam nem élhetek,
Házasságra buzdít engem a jó Isten.
Utamra indulnék, ha nyernék jó véget,
Ha nyernék az Úrtól egy jó feleséget.
De nem tudom, kire vetem ki szememet,
Kitől vagy miképp kezdjem beszédemet.”

Ezután a vőlegényt elbúcsúztatták édesapjától:

„Kedves édesapám legelső szavamat
Tehozzád intézem elbúcsúzásomat.
Kedves édesapám halld meg beszédemet,
Kitől Isten után vettem életemet.
Kedves édesapám már tehozzád térek,
Mikor elindulnék reád áldást kérek.
A jó Isten legyen mindig a vezéred,
Az ő szent áldása koronázzon téged.
Míg itt a földön élsz, élhess békességben,
Isten, s ember előtt kedves egészségben.
Ha pedig majd eljön élted végórája,
Lehess a mennyország igaz, jó polgára.
Már most jó apádnak add oda kezedet
Köszönd meg eddigi felnevelésedet.
Kedves édesapám a te hűségedet
Isten fizesse meg! Csókold meg most őtet.”

Az édesanyától így búcsúzott:

„Kedves édesanyám hozzád fordulok már,
Most látom, hogy szívem tőled búcsúzást vár.
Énnékem tetőled el kell válnom immár,
Reám egy jövődő új élet titka vár.
Köszönöm jó anyám te sok hűségedet,
Köszönöm eddigi felnevelésemet.
Áldjon meg az isten mindezekért téged
Sok bő áldásban részesítse lelked.
De mielőtt mostan házadból kilépek,
Tőled alázattal bocsánatot kérek.
Engedj meg most nékem, szerető jó anyám,
Ha megbántottalak életed folyamán.
Isten fizessen meg sok fáradságodért,
Hozzám megmutatott igaz jószágodért.

Vigyen fel ezekért téged a menybe,
Vigadjál szüntelen örök dicsőségben.
Most pedig add ide jó anyám kezedet,
Köszönöm eddigi felnevelésemet.
Kedves édesanyám a te hűségedet
Isten fizesse meg! Csókold meg most őtet.”

A vőfély ezt követően elbúcsúztatta a vőlegényt a testvéreitől, a keresztszüleitől, a nagyszüleitől, a rokonoktól és a legényektől. Külön verset mondtak, ha a vőlegény félárva, vagy árva volt.

Miután a menet a menyasszonyos házhoz ért, a vőfély bebocsátást kért:

„Örülök, hogy látok friss jó egészséget,
E királyi házba lelki békességet.
Kívánok mindenben állandó szépséget.
Most átlépem e háznak a küszöbét.
Ma hajnalban alig, hogy virradt a reggel,
Összegyülekeztünk számos szép sereggel.
Jöttünk tisztas hajlékunkból,
Kedves menyasszonyunk tiszteletére.
A násznagy urakhoz van egy kis kérdésem,
Ott kint várakozik egy szép sereg vendégünk.
Legyenek szívesek őket befogadni,
Hiszen mi sem fogunk érte estére adósak maradni.”

Az elhangzó: „*Mi sem fogunk este adósak maradni*” sor már arra utal arra, hogy a násznép este a vőlegényes háznál közösen folytatja a mulatságot. Miután a vendégeket bebocsátották, a vőfély kikérte a menyasszonyt:

„Kedvességeim, én csak azt csodálom,
Hogy kiért jöttünk, én sehol sem látom.
Odakint maradt? Én majd ki is hozom,
Hogy kárba ne vesszen én sok fáradságom.
Szép menyasszony, jöjjön ki — kéretem,
A mi seregünk nagy fáradságáért.
Előbb elkísérjük az Isten házába,
És ott összekötjük a hitnek láncával,
Hogy vidám örömben, tartós boldogságban
Éljen mindhalálig szerelmes párjával.”

A menyasszony bemutatása után az ara szüleitől való elbúcsúztatása — vélt vagy valós gondolatainak tolmácsolásával — és a házasságnak megáldásáért való könyörgés is a vőfély tolmácsolásában hangzott el.

„Örömmel virradt fel ránk a mai reggel,
Kedvvel örvendeztem ártatlan szívemben.
De most a keblemet szorongás fogja el,
Mert a házasság útjára lépek.
Hosszú az én utam, melyre most indulok,
Azért jó Istenem tehozzád fordulok.
Tőled buzgó szívvel kegyelmet esdeklek,
Mert áldást és békét csak Tőled nyerhetek.
Kérlek, hogy el ne hagyj e nehéz soromban,
Szent Fiaddal együtt állj mellettem sorban.
Mert ma változik meg életemnek útja,
Vagy holtig öröme, vagy holtig borúra,
Azért én Istenem, ne hagyj el, légy velem,
Bocsásd meg bűnömet, gyarló sok vétkeimet.
Add, hogy boldog legyen az én páros életem,
Minden ösvényén csak Te légy a vezérem.
Szívből szeretett édes jó szüleim,
Akik jelen vagytok rokonim, testvérim,
Kísérjétek ti is az Isten házába,
A Mindenhatónak egy szent templomába.
Kérjétek az Istent értem imádkozva.”

A menyasszonyos háztól a násznép együtt vonult a templomba, de a menet rendje meghatározott volt: elől a menyasszony, mögötte a kísérete, majd a vőlegény következett kíséretével. A menetet időnként tréfás jelenetekkel igyekeztek emlékeztetessé tenni. Előfordult, hogy szalmakötéllel zárták el az utcát, vagy a kaput bekötötték, s a fiatalok nászmenetüket csak a feladatok „megoldása” után tudták folytatni.

Az esküvői szertartást követően a templom előtt táncra perdültek, ez volt a „*paptánca*” és süteményeket is szórtak a gyerekeknek.

Hazatérve a násznép előbb az ifjú asszony családjánál ült asztalhoz. Az étkek kínálásakor a vőfély minden fogás előtt meghatározott rigmust mondott, és ilyenkor már nem volt tiltva a csipkelődés, élcelődés sem: „*papot, kántort kell kínálni, a többieknek van eszük.*” A fiatalasszony szüleinél zajló mulatságnak a vőfély vetett véget, aki kikérte az ifjú feleséget és egyben meghívta a vendégsereget az ifjú férj házához.

„Tisztelt násznagy uram, megbocsát most nekünk,
Hogy mi mostan ilyen szabadsággal élünk.
A mi célunk nem más, mint hogy ideadják
A szép menyasszonyt a házukba fogadják.
Magunkkal visszük őt a vőlegényhez,
Aki hozzá tetszett az ő hű szívéhez.
Legyenek örökkön örökké egymásé,
Nem zavarja őket, ami az áldásé.
Kérem, násznagy uram, adja ki őt nekünk!

Násznagy uram szintén tartsanak most vélünk!
Mert a lakodalom anélkül nem lehet,
Hogy a násznagy urak oda ne jöjjenek.”

A lakodalmi vacsora minden egyes fogásához külön versikét mondott a vőfély. Meghatározott rigmus járt a leveshez, a paprikáshoz, a kásához, a káposztához, tortához, a süteményhez és a borhoz.

Este a násznép az ifjú férj családjánál folytatta a mulatságot. Érkezéskor a beköszöntés szintén a vőfély feladata volt, ahogy a menyecsketáncot is ő nyitotta meg. Éjfélkor megérkeztek a fiatalasszony szülői házának vendégei is, akik addigra már végeztek a vacsorával, így a megmaradt ételt és italt magukkal hozták lányuk új családjához. A hérésszeseket a vőfély így fogadta:

„Szerencsés jó estét e ház gazdájának,
Végére jutottunk, ím hosszú utunknak.
Alázattal kérem a belül valókat,
Hogyha meghallgatnák jelen szavamat.
A mi kis seregünk még idekint vagyon,
A hosszú út alatt elfáradt nagyon.
Fogadják szívesen vidám hajlékukba,
Részeltessék őket szép multságukba.”

A hérésszesek megérkezése után a két család együtt folytatta a rendszerint reggelig tartó lakodalmi mulatságot. A vőfélynak dolga a vendégsereg távozásáig volt, valamennyi étel és ital felszolgálásakor verset mondott.

Az ifjú pár közös életének kezdését az határozta meg, hogy melyik családnál volt hely számukra. Az sem volt ritka, hogy az egyszobás lakások miatt az ólba (istállóba) költözött a házaspár. A lakodalmat követően a fiatalok gyorsan beilleszkedtek az új családba, ahol gyakran 2-3 generáció is élt egy fedél alatt. A rendet mindig a legidősebb asszony és férfi (öreggazda) szabta meg, úgy mondták: „*cselédnek meg ment a fiatalasszony a házhoz.*”

Gyermekáldáskor a vajúdnál és az újszülött világra hozatalakor a bába és a család idősebb nőtagjai segédkeztek. Az utolsó bába Bendzsura Mártonné, a helyi cipész felesége volt. Az újszülöttet lepedőbe, vagy a férj fehér ingébe csavarták. A bába 8 napig járt fürdetni a gyermeket.

A keresztelőt egy hét múlva tartották, a fiatalasszonyt pedig két hét múlva a templomban beavatták, vagyis a pap beszentelte. A gyermekágyas asszony táplálásáról, vagyis a komatál hordásáról rokonok gondoskodtak. A gyermeket látogatók rendszerint egy tojást is vittek magukkal. Ez védte meg az újszülöttet és ettől remélték az egészség, termékenység biztosítását.

A keresztelés rendje a XX. századra már felbomlott. Bárkít választhattak keresztszülőnek, és a család nőtagjainak nevét sem kellett kötelezően adni az újszülöttnak, a szülők gyakran katolikus szentek neveit választották. A gyermeket a templomba a keresztszülő vitte. A pici babát párnára fektették, annak két oldalát felfogták és az erre az

alkalomra készített singolt terítővel takarták be. Keresztelőhöz készített singolt terítővel sem rendelkezett minden család, ezért nem volt szégyen az alkalomra kölcsönkérni azt. Hazatérve a keresztanya a következő szöveg kíséretében adta át a gyermeket édesanyjának: „*elvittük kis pogányként és hazahoztuk katolikus keresztényként.*”

Az emberi élet utolsó állomása a temetés. Az elhunytat a tisztaszobában ravatalozták fel, ám a halál beállta után a földre fektették, s mindaddig ott is tartották, amíg a koporsó meg nem érkezett. Majd a koporsóba fektetve egy asztalra helyezték, melyet a rokonok és az imádkozó asszonyok körbeültek és legalább egy éjszakát virrasztottak az elhunyt mellett. A kimerült családtagok addig az istállóban vagy a padláson pihentek. Koporsót Mezőkövesdről vagy Szihalomból hoztak, halottaskocsi Füzesabonyban volt, ám ez utóbbi nem jutott mindenkinek. A rokonok által kiásott sírhoz 2 rúdon vitték ki a koporsót, miután a pap az udvaron beszentelte és elbúcsúztatta a halottat. A sír körül a rokonok nem álltak szigorúan meghatározott sorrendben, bár szokás volt, hogy a legközelebbi hozzátartozók állnak legközelebb a sírhoz. Temetés után egy évig illet gyászt viselni.

A temetés után 6 héten belül a legtöbb család felkereste a „*Mondóasszonyt*,”³⁰⁴ aki által a halottól reméltek üzenetet kapni. A legközelebbi *Mondóasszony* Mezőtárkányban élt, de sokan keresték fel a putnoki vagy a dormándi halottlátót is. Az egyház ezt nem tiltotta, bár a szokásról tudott, hallgatólagosan elfogadta azt.³⁰⁵

Hétköznapiak és ünnepek a településen

Az egerfarmosi asszonyokat a szókimondás jellemezte, amely sokszor túlment a csipkelődés, élcelődés mai értelemben vett határán. Nemcsak a szomszéd település lakosait, hanem önmagukat is nyelvükre vették. Magukról például azt tartották és tartják mai napig is, hogy nevüket a török időkben kapták, mégpedig azért, mert a törökök már visszavonulóban voltak, de egyikük még a farát mosta az Eger vizében, s a többieknek így kiabált: „*Far mosom.*”

Ismert volt a falucsúfolás is: „*Szemere, Szihalom, szíjat szarik egy asszony, eredj oda, kapd nyakon. Farmos, a te apád taknyos, Tárkány, a te apád ártánd.*” A mezőtárkányiakat „*kompérok*”-nak³⁰⁶ hívták, a mezőszemereieket „*tahók*”-nak, a farmosiakat „*kanyók*”-nak. Utóbbi eredetére mai adatközlőink már nem emlékeztek. A községek közti rivalizálás megmutatkozott a hétköznapiakban is: ha a gesztenyefasor alatt szihalmi lányok ültek és a farmosiak közeledtek, megdobálták azokat. A szomszéd falvak legényeit sem látták szívesen Egerfarmoson, ahogy a szomszédos települések lakosai is kinézték a farmosi legényeket. Nem egy esetben a „*bandák*” közt komoly verekedések keletkeztek. Ha egy leány a másik faluban ment férjhez, azt mondták rá: „*odahaza nem kellett.*” A mezőtárkányiakkal való rivalizálás oka egyértelműen abban keresendő, hogy az egykori káptalani birtok gazdagabbnak számított, mint Egerfarmos.

³⁰⁴ Mondóasszony: halottlátó.

³⁰⁵ Adatközlők: Burgermeister Jánosné (76 éves), özv. Ferencz Józsefné (83 éves) és Veres Ernőné (73 éves) egerfarmosi lakosok. Sgy.

³⁰⁶ Kompér: a burgonya népies megnevezése.

A településen az azonos nevű családok nagy száma miatt ragadványnevek alapján különböztették meg az egyes familiákat. Ezek testi, lelki tulajdonságokat, esetleg hiányosságokat, foglalkozást öriztek meg, a legtöbb szó jelentése mára feledésbe merült. Napjainkban a következő családok gúnyneveit lehetett még összeírni:

Családnév:	Gúnynév: ³⁰⁷
Adorján	Bugyi
Tóth	Bukros, Gazsi, Kozi, Csillag, Kucu, Mucu, Hanzi, Bendzsza, Tuci
Veres	Sityu, Tanka, Bakongyi, Kacsá, Sergyár, Göndör, Girind, Ficánk, Cikher, Ponuzs
Polgár	Puki, Cine, Karmel, Géczi, Tupik
Dudás	Manna, Briger, Csutak, Okos
Kolozsvári	Kanyó

Nem szerepel az összeírásban az 1906-ban még fellelhető Kunos, Szászi, Öreg, Gyura, Fejős, Kis, Hidvégi és Erne ragadványnév.

A hétköznapiak legnagyobb ünnepei a gazdálkodás két eseményéhez, az aratáshoz és a disznóöléshez kapcsolódtak. Az aratás június végén, július elején kezdődött, azt tartották, hogy június 24-én „szakad meg a búza töve, akkor érik éjjel-nappal.” A munka virradattól sötétedésig folyt. Az érseki uradalomban ezt a munkarendet előírták, a családi gazdálkodásban inkább jól felfogott érdek volt a napfelkelte előtti aratáskezdés, mert a harmatos hajnalon a búzaszemek még nem peregtek. Aratókoszorút csak az Oláh Gyula földjein dolgozók fontak. Ennek alakja kerek volt, nemzetiszín szalaggal átkötve és lányok



Aratás 1973-ban

Első sor: Kovács László, Horváth László, ? György, Simon János, Kovács József, Poczik Miklós.
Második sor: Esztáry István, Ferencz Gábor, Simon József. Vezető: id. Poczik Sándor

³⁰⁷ A ragadványnevek gyűjtését Veres Ernőné (73 éves) egerfarmosi lakos végezte.

adták át a gazdának. A búzakeresztet 16 kévéből rakták össze, a 17. volt a papkéve. A cséplést minden család a saját udvarában végezte. Cséplőgéppel rendelkezett *Oláh Gyula, Sass Miklós, Poczok Joachim és Szombati János*. A bezsákolt búzát azonnal lemérték, annak súlya után kellett ugyanis fizetni a cséplőgépet. A gabonát a száraz padláson tárolták. A cséplésből visszamaradt töreket két rúdra erősített vásznon szintén a padlásra hordták. Ebből lett a lónak eleség, de vályogveréskor is hasznosították. A tároláshoz szükséges zsákokat télen szőtték meg, minden család monogramot írt rá, akinek nem volt festéke, az a zöld dió levét használta. A munka végeztével aratóbált csak Oláh Gyula rendezett a Krupp nevű falurészen, ahol munkásai ételéről, italáról ő gondoskodott.



Az őszi betakarítás — kukoricafosztás, cukorrépa- és napraforgószedés — családi esemény volt, a nagycsaládok egymást segítve, együttesen végezték el a munkát.

Egerfarmosi népviselet a Baross nyomda korabeli képeslapján

Dr. Csiffáry Gergely gyűjteményéből

Egy ideig a kukorica szárát, a górért is a padláson tárolták, utóbb már górékat építettek az udvaron.

Az esztendő másik jeles eseménye a disznóölés volt. A hizóvágások *András napkor* (november 30.) elkezdődtek és egészen karácsonyig tartottak. A húst sózással és akácfa füstöléssel tartósították. A munka végeztével este érkeztek a kántálók, akik tepsit vertek, maskarába öltöztek és a következő mondókaival köszöntek be: „*Azt hallottam disznót öltek, három szál hurkát töltöttek. Én is fogtam fülit, farkát, adjanak hát egy kis hurkát.*” A család ilyenkor frissensültekkel kínálta a kántálókat.

A húsvét és a májusfaállítás az országos ünnepkörnek megfelelően zajlott. Utóbbi esetében nem volt ismert a mindenki májusfája, arra viszont akadt példa, hogy a rátarti lányt ilyenkor azzal hozták kellemetlen helyzetbe, hogy a májusfára csirketollakat kötöttek.

A hétköznapi táplálkozás alapja a burgonya, a kukoricakása, a bab és a káposzta volt. Hizót évente — aki tehette — többet is vágott, mivel a nehéz, nyári munkák idejére a húsnak, szalonának ki kellett tartani.

Olajütő a községben nem volt, Mezőszemére jártak préseltetni.

A nők hagyományos viselete a sokszoknyás viselet volt: alul piros „*pipi*”-vel, az 5-6 szoknyát felül singolt szoknya zárta. Felsőrészként réklit hordtak. A főkötő³⁰⁸ csipkés volt, a haját két oldalra fonással rögzítették. A férfiak viselete a bricseszadrág és a lajbi volt.

³⁰⁸ Főkötő: főkötő.

A menyecskék már kendővel kötötték be a fejüket. Húsz éves korig engedélyezett volt a cifra viselet, 20-40 éves kor közt sötét színűt, afölött feketét hordtak az asszonyok. A lányok férjhez menetelük idejére rendszerint már rendelkeztek egész életükre szóló ruházattal. Úgy mondták, „*kívül ragyog, belül korog,*” vagyis a legnagyobb szegénységben élők is igyekeztek az elvárásoknak megfelelő ruhát viselni.³⁰⁹ A község a kora újkorra *keresztutas falu* lett. A középbirtokosok



Dózsa Gy. u. 53. sz. alatti lakóház 1962-ben.

Fotó: Bakó Ferenc

kúriái a falu északi, illetve észak-nyugati részén helyezkedtek el a hozzájuk tartozó nagyobb kerttel, gazdasági udvarral. Utóbbiak fokozatosan az egyre erősödő paraszti réteg kezébe kerültek. A hagyományos utcaszerkezetet jelentős módon befolyásolták a földosztások: 1920 után a község déli irányban (Nagy telep) és dél-kelet felé (Kis telep), 1945 után pedig északi és észak-nyugati irányba terjeszkedett.³¹⁰

A telkek nagyobb része *szalagtelek*, de alföldi jellegű táblás elrendezéssel. Volt példa a két lakóházas telkekre is, de ezeken kettős végű házak állnak.

A paraszti telkeket ritkán kerítették, ha mégis, akkor ezt vert garáddal,³¹¹ liciumgaráddal,³¹² vagy napraforgó kóréval tették. A nyeregtetős, ágasfás-szelemengerendás háztípust már a XIX. században felváltotta a szarufás kontytetű. Mesterengerendás házat az első világháború óta nem építenek. A házak falazata a patics³¹³ volt, amely viszonylag korán megszűnt, helyét a vályog, majd a vályog és téglal kombináció váltotta fel. A tetőfedés anyaga a nád volt, amelyet 1890 körül a zsindegy, 1920 után a cserép váltott fel.

Az utcafrontra nyíló szoba mögé épült konyhában előbb nyitott, később zárt kéményű, szalmafütésű búbos kemencék épültek. A lakóépületet a kamra zárta, amely idővel második szobává alakult. A lakóépülettel egy tető alá került az istálló, a malacol, amelynek teteje a tyúkólként szolgált.

A termények tárolása a padláson és a kamrában történt. A magas talajvíz miatt pincét csak elvétve építettek.

³⁰⁹ Adatközlők: Burgermeister Jánosné (76 éves), özv. Ferencz Józsefné (83 éves), Veres Ernőné (73 éves) és Burgermeister János egerfarmosi lakosok. Sgy.

³¹⁰ DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál, 1972. 659.

³¹¹ Vert garád: gallyak közt sárral tapasztott kerítés.

³¹² Liciumgarád: sövénynek ültetett, sűrű, bokros cserje, amely kerítésként szolgált.

³¹³ Patics: gallyakból, esetleg faanyagból készült, sárral kitapasztott falszerkezet.

A POLGÁROSODÁS ÉVSZÁZADA

Fornostól Egerfarmosig

Az Eger patak partján elhelyezkedő Egerfarmos közigazgatási hovatartozása az évszázadok során többször változott, hiszen a megyerendszer kialakulását követően az Eger vizét Heves és Borsod megye természetes határvonalának tekintették.

Az államalapítás időszakában István király önálló Heves vármegyét nem szervezett, hanem csak egy nagy, összefüggő Újvár megyét alakított ki a későbbi abaúji és hevesi területeken.³¹⁴ Önálló Heves vármegyéről csak 1323 óta beszélhetünk, ám a névhasználat csak a XV. század végén vált gyakorlattá.

Klasszikus megyehatárokról a magyar feudális korban nem beszélhetünk, általánosan elfogadott volt, hogy Heves és Borsod megye határvonalának az Eger-folyót/patakot tekintették. Annak jobb parti települései Heves, bal partijai Borsod vármegye részét képezték. Mivel jelenlegi ismereteink alapján tényekkel nem igazolható, hogy az ősfalu a Rima mentén feküdt, így Farnos vármegyei hovatartozása a középkorban vitatott, egyes források a XV-XVI. században Borsod megyei településnek mondják.

Heves és Külső-Szolnok vármegye egyesítését a hódoltság korai szakaszában, 1569-ben mondták ki, de törvényileg csak 1765-ben emelkedett jogerőre. Egerfarmos ekkor Heves vármegye részét képezte, hiszen az 1730-1735 között készült Heves vármegye leírásában a Tarnai járás Eger patak menti községeként szerepel a falu.³¹⁵ 1807-ben országjárás kezdődött, melyen felmérték a települések hovatartozását. Ezen bizottsági jelentések alapján született meg az 1812. évi V. törvénycikk, amely kimondta: „a Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesített vármegyék és Borsod vármegye között Eger város folyón túli részét illetőleg, valamint Szöllőske, Czegléd, Tihamér és Al-Magyar pusztákat, nemkülönben Bekölcze és Fel-Német községek egy részét, és az egész Ivánka és Eger-Farnos községeket, úgyszintén az egész Szőke, más néven Sziv-Halom pusztát, és a Kis-Tállya község alsó részén fekvő Zugó nevű káptalani vitás malmot illetőleg kötött csere becikkelyeztetik. Őfelsége kegyes jóváhagyásával határozták a karok és rendek, hogy miután az 1807. évi XXIX. törvénycikk végrehajtásáról az ugyancsak 1807. évi XXVIII. törvénycikk alapján kiküldött országos bizottság gondoskodott: a föntebb idézett 1807. évi XXIX. törvénycikk folytán a nevezett Heves és a vele törvényesen egyesült Külső-Szolnok vármegye és Borsod vármegye közt a kiküldött országos bizottság előtt kötött csere, melynek erejénél fogva Borsod vármegye Heves vármegyének az Eger folyón túli részét Szöllőske, Czegléd, Tihamér és Al-Magyar pusztákkal, valamint Bekölcze és Fel-Német községek egy részét; viszont Heves vármegye Borsod vármegyének Ivánka és Eger-Farnos községeket egészen, úgyszintén az egész Szőke, más néven Sziv-Halom pusztát, és a Kis-Tállya község alsó részén fekvő eddigelé vitás káptalani Zúgó malmot átengedte, megerősítetik és ezennel becikkelyeztetik.” Ennek a törvénynek a jogerőre emelkedését

³¹⁴ SZANISZLÓ Ferenc, 2002. 11.

³¹⁵ BÉL Mátyás, 2001. 189.

követően Egerfarmos 1950-ig Borsod vármegye része lett. A település 1883-1909 közt Borsod vármegye egri, 1909-1950 közt Borsod vármegye mezőkövesdi járásának része volt.

1896-ban a Laskó-patak szabályozása miatt kisebb területátsatolások történtek Heves és Borsod megye közt. A vízfolyás bal partjára eső részt Besenyő, illetve Tepély-pusztta területéből Borsod megye Egerfarmos községhez, a jobb partjára eső részt pedig Egerfarmos területéből a Heves megyei Bessenyő községhez csatolták a Belügyminisztérium az évi 1877. számú körrendelete alapján.³¹⁶

1897-ben mint kisközséget a borsodszemerei körjegyzőséghez csatolták, 1898 és 1950 közt a település nagyközségi ranggal bírt.



*Egerfarmosi utcarészlet a Baross nyomda képeslapján
Dr. Csiffáry Gergely gyűjteményéből*

Az 1898-ban létrehozott *Országos Községi Törzskönyvbizottság* feladata volt a helységnév-azonosságok megszüntetése. A XIX. század derekán három olyan település létezett a történelmi Magyarország területén, mely a Farnos nevet használta, ámbar teljes mértékű egyezségről mégsem volt szó. Farnos néven volt ismert a Pest megyei Nagykáta és Szele közt egy falu, melynek birtokosai ez időben Péchy Imre utódai, a Prónayak voltak, az Eger patak partján elhelyezkedő Farnos megkülönböztetésként már Eger-Farnos névalakban használta helységnevét, illetve az eredeti, ősi írásmód maradt meg a Bihar megyei Szalárd mellett elhelyezkedő Farnos község esetében.³¹⁷ Utóbbi ma is ezt használja. Látható, hogy a XIX. században Egerfarmos esetében még egyaránt előfordult az ősi és újkori írásmód, a település nevét pedig a Pest megyei Farnos községtől az Eger vize közelsége okán kötőjeles írásmóddal különböztették meg.

³¹⁶ SZANISZLÓ Ferenc, 2002. 19.

³¹⁷ FÉNYES Elek, 1851. 7.

A helység nevének írásmódját szabályok hiányában a hagyomány határozta meg. Kandó Kálmán nagyapja, Kandó József Bibliájának hátlapjára a következőt írta: „*én születtem 1797-ik év december 26-án Egerfarmoson, megkereszteltem Egerlövőn.*” A temető legrégibb sírkövén 1827-ben a falu nevét Egerfarmosként vésték be.³¹⁸ A község XVIII. századi pecsétjének feliratában „*Egerfarnos 1786*” olvasható. Az Országos Községi Törzskönyvbizottság működésének eredményeként 1901-ben alakult ki települések hivatalos névhasználata, a Statisztikai helységnévtárban 1902-ben már az Egerfarmos alakot használták, habár csak 1905. április 11-én jelentik meg a községi képviselő-testületi ülésen, hogy az Országos Községi Törzskönyvbizottság hivatalos állásfoglalása szerint a község neve ezentúl a *kötőjel mellőzésével* írandó.³¹⁹ A helynevek írásmódjának rendezése csak Szőke pusztát érintette, melynek hivatalos neve ezután *Szőke tanya* lett, a Fekete tanya és a Grónay tanya elnevezését változatlanul hagyták.

1950. február 1-től, a közigazgatás átszervezése okán, Borsod megyétől Heves megyéhez került Borsodszemere Mezőszemere néven, Egerfarmos és Szihalom. Mindhárom település az újonnan kialakult füzesabonyi járás része lett. 1959-ben egy újabb területrendezés következtében Szihalom község határából 341 kh. 17 négyszögöl területet, valamint Egerfarmos község határából 859 kh. 875 négyszögöl területet Mezőszemere községhez csatoltak.³²⁰

1950. február 1-től 1983-ig önálló tanácsú községként a falu a Heves megyei füzesabonyi járás rész, 1982-től 1990-ig Mezőszemere közös községi tanács társközsége. 1984-től pedig Füzesabony városi jogú község igazgatása alá került. Az ipari jogkör gyakorlását 1974. január 1-gyel kapta meg a település, az építésügyit 1980-ban, de azt 1981. január 1-től Füzesabony gyakorolta.

1990-től önálló önkormányzat alakult. 2005-től Mezőszemerével, 2011-től Mezőtárkánnyal és Dormánddal alkottak körjegyzőséget. 2013. március 1-től Mezőtárkány székhelyű közös hivatal kirendeltségeként működik az egerfarmosi polgármesteri hivatal.

Anyakönyvezése 1895 és 1897 közt a borsodszemerei, 1982 és 1990 közt a mezőszemerei anyakönyvi kerülethez tartozott, 1898 és 1981 közt, valamint 1991-től napjainkig önálló anyakönyvi kerület.

A Brezovay-Oláh család

A Brezovay család nemeslevelét 1700. május 14-én kapta. A adományozott *Brezovay Mihály, neje Maróthy Katalin, gyermekeik Ferenc, György, József, Mihály, Erzsébet*, továbbá rokonuk *Gólyás György*, ennek neje *Lukácsi Katalin*, valamint gyermekeik *András és Anna*.³²¹

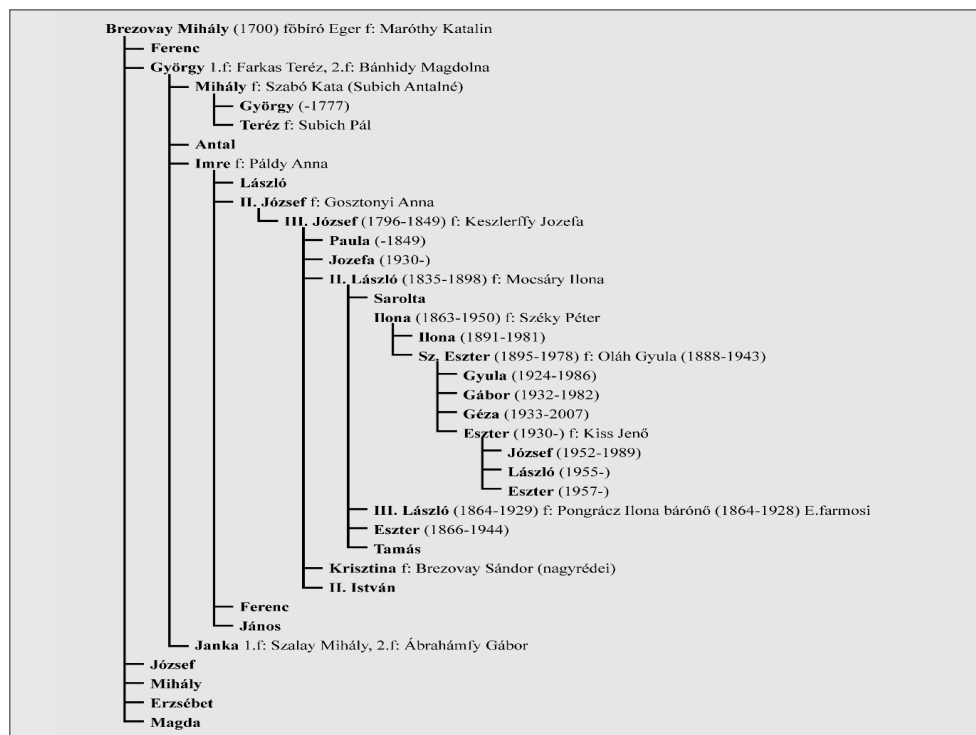
Mihály 1711-ben Eger város bírása volt és itt élt. Fia, *György* 1727. évben bizonyáglevelet kapott, majd 1730-ban Egerfarmoson megszerezték a Bosnyák-féle birtokrészt, így a család egerfarmosi birtokossá vált.

³¹⁸ Bíró Károly Egerfarmoson élő kutató gyűjtése alapján.

³¹⁹ HML V-223/1.

³²⁰ SZANISZLÓ Ferenc, 2002. 32.

³²¹ OROSZ Ernő, 1906. 38.



A Brezovay család családfája

Györgynek első házasságából Farkas Teréztől négy gyermeke született: *Mihálynak* Szabó Katával (később Subich Antalné) kötött házasságából látott napvilágot az 1777-ben elhunyt György és Teréz, utóbbinak férje Subich Pál lett. *Janka* nevű lányának első férje Szalay Mihály, második férje Ábrahámffy Gábor. *Antal* sorsa ismeretlen. *Imre* nevű fia pedig — aki Páldy Annával kötött házasságából származott — a vármegye főszolgabírája lett.

Brezovay Imre hivatali pályáját 1750. december 14-én kezdte, ekkor a Mátrai járás esküdtjének választotta meg a közgyűlés. A következő tisztújításkor, 1756. április 26-án a Tarnai járásban szerezte meg ugyanezt a tisztséget. 1761. augusztus 25-én Barkóczy Ferenc püspök-főispán alszolgabírónak nevezte ki a Mátrai járásba, de csak egy választási időszakot töltött itt. A következő tisztújításkor, 1766. december 9-én a Tarnai járás főszolgabírója lett. Ezt a tisztséget is egy ciklusban viselte, és ebben az időszakban személyesen közreműködött a Mária Terézia-féle úrbérrendezésnek a Tarnai járás falvait érintő munkálataiban. Az 1773. április 19-én tartott tisztújító közgyűlésen már nem jelölték vármegyei hivatalra. Táblabírónak nevezte ki a főispán, mely megítéssel jelleget funkcióban 1778. április 28-án megerősítette. Birtokai Egerfarmoson és Atkaron feküdtek. Páldy Annával kötött házasságából négy fia született, közülük János szintén szolgabíró lett.³²²

³²² BÁN Péter, 2011. 355.

Brezovay János jogi tanulmányokat folytatott az egri jogakadémián 1782-1784-ben, vagyis ennek alapján 1760 körül született. Hivatali pályafutását 1790. április 12-én kezdte, ekkor írnoknak alkalmazták. Egy év múlva, 1791. május 11-én tiszteletbeli jegyzőnek nevezte ki Eszterházy Károly püspök-főispán. 1797. január 28-án megkapta a megüresedett másodaljegyzői hivatalt. A következő tisztújító közgyűlés 1803. március 7-én a Tarnai járás főszolgabírájának választotta. Rövid ideig viselte ezt a tisztséget, s bár ugyanerre jelölték, az 1805. szeptember 23-án tartott választáskor nem választották újra. De néhány év múlva ismét főszolgabíró lett, mivel Fuchs Ferenc érsek-főispán őt nevezte ki a Gyöngyösi járás élén megüresedett tisztségre 1808. augusztus 3-án. A ciklus végéig maradt hivatalban, az 1811. április 30-án tartott tisztújításon lemondott a jelöltségről.³²³ 1827-ben Egerfarmoson hunyt el, sírfeliratán a következő szöveg áll:

TEKINTETES NEMES
NEMZETES ÉS VITÉZLETT
BREZOVAI BREZOVAY JÁNOS ÚR
TÖBB TEKÉNTETES NEMES
VÁRMEGYÉNEK FŐTÁBLABÍRÁJA
MEGHOLT ÉLETÉNEK 62. ESZTENDEJÉBEN
EGERFARMOSON MARTIUS 1827 ESZTENDŐBEN

Ennek a Jánosnak testvére *Brezovay II. József*, akiről nem rendelkezünk közéleti pályafutásra vonatkozó adattal. Feltehetően gazdálkodott és kétszer házasodott. Házasársai Gosztonyi Anna és Rottenstein Krisztina voltak. *Brezovay Imrének* ettől a Józseftől született utódai lesznek Egerfarmos birtokosai a XIX. században és a XX. század elején. *Brezovay II. József* fia, *Brezovay III. József* 1797. március 31-én született Egerben. Felmenőihez hasonlóan ő is az Egri Érseki Jogakadémia hallgatója volt 1813-1815 között. Első hivatali helye 1824-től 1828-ig a vármegye árvaválasztmánya volt, mint előadó működött itt. 1828. április 15-én első aljegyzőnek választották, a tisztséget egy évtizedig viselte. Közben 1832. november 14-től 1832. május 2-ig a vármegye országgyűlési követe is volt. 1837-től 1841-ig második jegyzőként tevékenykedett, majd 1841. december 16-án a vármegye alispánjává választották. 1842-ben Békés vármegye táblabírájává nevezték ki, de alispáni tisztjét Heves vármegyében 1844-ig megtartotta. 1845. augusztus 15-től az akkor már Királyi Tábla bírájaként tevékenykedő *Brezovay III. József* Heves és Külső-Szolnok vármegye főispáni helytartója lett. A vármegyei tisztikar ellenzéki emberei minden eszközzel igyekeztek munkálkodását megnehezíteni, de 1848-ig kitartott hivatalában, amikor a forradalom hírére április 28-án végül lemondott tisztségéről, s a következő évben elhunyt.³²⁴

*Brezovay III. József*nek Keszlerffy Jozefával kötött házasságából született László nevű fia, akit *Brezovay II. László* (1835 – 1898) néven ismer a családtörténet. Az ő születése után, tehát 1835-öt követően építtette apja a ma ismert klasszicista stílusú kúriát, mert — ahogy a családi emlékezet megőrizte — Paulina és Josefa után fiú érkezett és a boldog

³²³ BÁN Péter, 2011. 356.

³²⁴ BÁN Péter, 2011. 357.

apa így kiáltott: „*most már van fiam, házat építék.*” Korábban a család az Eger patak melletti házban élt, amit a klasszicista stílusú kúria megépülése után gazdasági épületnek használtak. Brezovay II. László 14 éves volt 1849-ben, amikor a kolerajárvány miatt az apját, anyját és nővérét, Paulinát is elvesztette. A család történetében e gyászos időszak egy romantikus találkozás kapcsán egybefonódott a szabadságharc eseményeivel, így megőrződése is ennek köszönhető. 1849. március 1-én, az egerfarmosi ágyúcsata idején találkozott Brezovay Paulina és Máriássy János. „*Ezen ágyúharc alatt elmenvén egy, a község végén álló urasági lak mellett, itt a ház előtt egy szép, fiatal úrinőt pillantottam meg, aki itt állva keservesen sírt és nézte az ágyúharcot. Hozzámenvén felszólítottam, hogy távozzák és menjen be a házba, mert baj érheti, de a lelkes magyar nő nem hajlott a tanácsomra, azt felelvén nekem: „Bánom is, ha meglőnek is, ha magok itt hagynak bennünket.” Szégyennel borított arccal leszálltam lovamról, hol elbúcsúzván tőle ott hagytam, nem sejtve, hogy pár hét múlva halva látandom. Mint később megtudtam, e szép leányka egy Brezovay kisasszony volt.*”³²⁵ A hazafias érzelmű Brezovay Paulina másfél hónappal később, 1849. április 20-án hunyt el Egerben. A család tehát ekkor már életvitelszerűen élhetett Egerfarmoson, és az eddig meghatározó nemesi családoknál bekövetkezett birtokaprózódások következtében, Kandó Ferenc Borsod vármegye szolgabírájává választásának időszakában — tehát a XIX. század közepén — a község legnagyobb birtokosaként voltak jelen.

A 14 évesen árván maradt *Brezovay II. László* gyámja bizonyára nagybátyja lehetett, akitől a gazdálkodást tanulhatta. Felnöve nem csupán a híres egerfarmosi tehenészet alapjait fektette le, hanem a római katolikus templom 1874. évben történt átépítésének költségeit is jelentős mértékben viselte, nem mellesleg pedig 1869 és 1875 közt Deák-párti országgyűlési képviselő is volt. A Parlamentben következetesen képviselte a programjában meghirdetett agrárérdekek védelmét, a vasútfejlesztéseket és szorgalmazta a vidéki hitelintézetek kiépítését is. Haláláról az Országos Hírlap is beszámolt röviden: „*Brezovay László, egerfarmosi nagybirtokos 23-ikán meghalt. Az elhunyt tevékeny tagja volt a megyei bizottságnak és két cikluson át képviselte Deák-párti programmal a mezőkövesdi választókerületet.*”³²⁶

Brezovay II. Lászlónak Mocsáry Ilonával kötött házasságából született *Sarolta, Ilona, Eszter, László és Tamás. Brezovay III. László (1864 — 1928)* apja nyomdokaiba lépve már szintén az országos törvényhozásban dolgozott. Ő a gimnáziumot a budapesti piaristáknál végezte, jogi tanulmányokat pedig Bécsben és Budapesten folytatott. 1886-tól a Honvédelmi Minisztériumnál szolgált, 1901-ben azonban a mezőkövesdi választókerületben a szabadelvű párt színeiben országgyűlési képviselővé választották, így nem véletlen, hogy egerfarmosiként és politikusként is szívügyének tekintette az 1906-ban elkészült 1848/49-es emlékoszlopot, melyet adományával támogatott. Egyik legemlékezetesebb munkája a magyar tiszti nevelésről szóló törvényjavaslat megalkotásához kötődik és tagja volt a véderő bizottságnak is.³²⁷ Felesége báró Pongrácz Katalin, akitől gyermeke nem született. Halála politikustársait is megrázta. „*Brezovay*

³²⁵ MÁRIÁSSY János, 1999. 110.

³²⁶ Országos Hírlap, 1898. december 27. 5. oldal.

³²⁷ Országgyűlési almanach. Az 1927-1932. évi országgyűlésről. 417.

László tagtársunk váratlan elvesztésével szép összhangban leélt élet szakadt meg. Felsőházunkban Borsod vármegye képviselőjében foglalt helyet, mint vármegyéje közéletének egyik legtekintélyesebb tagja. A törvényhozói munkakör nem volt idegen előtte, mert honvédelmi minisztériumi szolgálata után az országgyűlés Képviselőházában is egy ideig helyet foglalt. Nemes emlékének mai ülésünk jegyzőkönyvében való megörökítését tisztelettel indítványozom s egyúttal jelentem, hogy ravatalára koszorút helyeztettem, részvétünket pedig özvegyéhez intézett táviratban kifejeztem. Temetésén Felsőházunk képviselőjében Isaák Gyula vett részt.”³²⁸

László gyermektelen halála után az egerfarmosi birtokot testvérének, Brezovay Ilonának (1863 – 1950) és férjének, tisztaigari dr. Széky Péternek a veje, vitéz Oláh Gyula vette át. Az Igaron gazdálkodó Széky Péterről megőrizte a családi emlékezet, hogy olyan nagy bajusza volt, hogy a metélt tészta mindig fennakadt rajta, ezért a családnak nem volt szabad metéltet készíteni. „Nagyapám és nagyanyám Tiszaigaron laktak és gazdálkodtak. Ahogy közeledett a front, édesanyám elhozatta őket. Együtt élte át a család az oroszok bejövetelét Egerben, utána nagyszüleim már velünk maradtak Egerfarmoson. Nagyapám egy nagyon mértékletes, kedves öregúr volt, nagyon szerette és tisztelte az egész család. Nem sokáig volt már velünk Farmoson, mert 1946-ban meghalt, itt is temették el. Nagymamám egy energikus asszony volt, aki házasságkötése után férjével Tiszaigaron telepedett le.”³²⁹

A házaspárnak két lánya született, Ilona (1891 – 1981) és Eszter (1895 – 1978). Eszter vitéz Oláh Gyula (1888 – 1943) felesége lett. A kolozsvári születésű vitéz Oláh Gyula nyugalmazott vezérkari százados, mint dandárvezérkari főnök az első világháború négy évét mindvégig a fronton töltötte. Az összeomláskor olasz fogságba esett, ahonnan csak 1919-ben tért haza. Továbbszolgálóként 1919 után a nemzeti hadseregben tevékenykedett, majd 1924-ben nyugdíjba vonult. Ekkortól már csak az egerfarmosi gazdasággal foglalkozott, s nem melleleg aktívan részt vett a község ügyeiben is, mint a testület tagja és az egyházközség világi elnöke. Tehenészete a két világháború közt országos híré volt, így több gazdasági egyesület és érdekképviselői szervezet elnökségében is vállalt szerepet.³³⁰ „A szüleim a házasságkötésük után Igaron éltek. Apám katonaember volt, végigharcolta a háborút. Amikor László bátyám (értsd: Brezovay László országgyűlési képviselő) már nagyon beteg volt, akkor apám átjárt hozzá a farmosi gazdaságba, hogy segítsen neki. Így lett ő itteni gazdálkodó és vette át a birtokot 1929 után, amikor Brezovay László meghalt. László felesége, Pongrácz Ilona ugyanis Pestre költözött, tehát valakinek a farmosi gazdaságban kellett maradni. Apámnak egyébként nem volt ismeretlen a föld, mert már Igaron, Széky nagyapám mellett is tanulta a gazdálkodást. 1929-ben át is költöztek Egerfarmosra, én már itt születtem 1930-ban. Apám egy szigorú, de nagyon is jóságos és igazságos ember volt. Ott segített, ahol tudott. Abban az időben még szinte minden családnak volt egy tehene, mégis előfordult, hogy éppen akkor állt a tehén szárazon, amikor a gyermeknek tej kellett. Szüleim mindig szó nélkül adtak és ezt a

³²⁸ Felsőházi napló, 1927. IV. kötet • 1928. december 20. - 1929. június 28. - Ülésnapok - 1927-55

³²⁹ Kis Jenőné Oláh Eszter (83 éves) egerfarmosi lakos visszaemlékezése. (Lejegyezve: 2013. február 1.)

³³⁰ CSIKVÁRI Antal, 1939. 334.

farmosiak tudták is, hogy ide lehet jönni segítségért. Apám 1943-ban meghalt, a gazdaságot — amely fénykorában 907 kat. hold volt — anyám vitte tovább. A föld a négy gyerek nevére került, s anyám vasakarattal próbálta nő létére érvényesíteni a gyermekek jogait. 1944-ben azonban jött a front. Úgy döntött édesanyám, hogy az akkor még Tiszaigaron élő nagyapámék jöjjenek el hozzánk. Egerfarmosról először Egerszólátra mentünk, ahol éltek Brezovay rokonok. Ám akkor már ők is idősek voltak és a gyerekek szorgalmazták, hogy ne maradjanak otthon. Körülbelül egy hónapig lehettünk náluk, amikor a család Egerbe ment ismerősökhöz. A Tárkányi Béla utcában volt egy nagy pince. Ott éltük át az orosz bejövetelet. Nagyon sokan voltunk, éjszakánként élivel feküdtünk. 1944 karácsonyára már itthon voltunk. A farmosiak küldtek értünk lovat és kocsit. A nagy ház szörnyű állapotban volt. A zongorát szétverték, a könyveket ledobálták a sárba, azon járkáltak ki és be. Három szobát azonban gyorsan rendbe hoztak, hogy vissza tudjunk költözni. Ám nem maradhattunk sokáig, hamarosan kiraktak innen minket és így kerültünk a patakparti nádfedeleles öregházba, ami egykor szintén Brezovay ház volt. De ott sem maradhattunk sokáig. Közben a földet is elvették. Először úgy volt, hogy 100 holdat meghagynak. Aztán csak fogyott, fogyott, végül 9 hold maradt. 1951 nyarán a testvéreimmel éppen arattunk, amikor egyikük megvágta magát kaszával. Bement, hogy bekötöztesse. Amikor hazajött, azt mondta, pakolnunk kell, három napunk van arra, hogy kiköltözzünk. Nem jött jókor, mert épp az aratásban voltunk, de nem volt mit tenni. A farmosiak megint jöttek és segítettek pakolni. Akkor már hallottuk, hogy a kulákoknak menniük kell a saját házaikból. Ezek már nem voltak olyan békés idők. Azokat a helybelieket, akik eljártak a gyárba dolgozni, ellenünk hangolták. Ők voltak a hangadók a télesztéskor, a kulákok üldözésekor. Anyámat a beszolgáltatások teljesítésének elmaradása miatt még börtönbe is zárták. Az ő gondolkodásukat a rendszer akkorra már nagyon átalakította. Akik pedig itthon maradtak és gazdálkodtak, azok féltek és már nem mertek segíteni nekünk.”³³¹

Vitéz Oláh Gyula és Székely Eszter lányának az életét kettétörte a háború. A ma 83 éves Eszter néni 1944-ben Kiskunfélegyházára egy gazdasági iskolába készült, ám a család anyagilag már nem engedhette meg, hogy valamennyi gyermek tanuljon, ezért Eszter néni beleegyezésével úgy döntöttek, tanuljanak a fiúk, ők úgy is nagyobb hasznát veszik. „Otthon maradtam az édesanyámmal és beletanultam a háztartásba. Kertészkedni már addig is szerettem, utána pedig műveltem a földet, a kertet, már amennyi megmaradt. 1951-ben férjhez mentem, jöttek sorban a gyerekek. A férjem, Cziráky Kiss Jenő a kelenföldi Villamos Erőműbe járt el dolgozni szerelőként. Szombaton este jött és vasárnap ment vissza. Nem akarta, hogy a gyerekek mellett dolgozzak, azt mondta, bírja ő a munkát, maradjak otthon és neveljem őket. Mindig sajnálta azokat a piciket, akiket a szüleik hajnalonként vittek magukkal. Így maradtam én itthon. Nem volt az élet egyszerű, amíg édesanyám élt, az apám után kapott századosi nyugdíjat beosztottuk, abból éltünk. Később, amint az öccseim kerestek, ők is besegítettek, már amennyire tudtak. Végül mi egy nagyon öreg házba költöztünk, amit béreltünk. A végén, amikor már lehetőség volt

³³¹ Kis Jenőné Oláh Eszter (83 éves) visszaemlékezése. (Lejegyezve: 2013. február 1.)

rá, megvettük. Úgy mondtuk, kétszer fizettük ki, egyszer mint bérleményt, a végén pedig az egyik tulajdonost kellett kitisztázni.”³³²

Kiss Jenőné Oláh Eszter néni könyvünk írásakor a település megbecsült, köztisztviselőben álló lakosa. 2009-ben „*Egerfarmosért*” kitüntetésben részesült.

Oláh Eszter testvérei apjuk nyomdokain indultak: *Gyula* (1924 – 1986) a mosonmagyaróvári egyetemen kezdett gazdálkodást tanulni, de a második háború megakadályozta iskolái befejezésében, később lányával együtt Debrecenben védte meg diplomáját. Ő és családja Szabolcs-Szatmár megyébe kerültek. *Gábor* (1932 – 1982) a kőszegi hadapródiskola tanulója lett, majd a háború után Egerben folytatta a középiskoláit, amíg a család anyagi helyzete engedte. *Géza* (1933 – 2007) a háború után bányász lett Sajószentpéteren, majd a zaklatások elől a komlói bányába menekült. Gáborral együtt mindketten a bányáiparban maradtak.

Oláh Eszter és Cziráky Kiss Jenő házasságából három gyermek született: *József* (1952 – 1983), *László* (1955 –) és *Eszter* (1957 –). Ők, illetve utódaik azok, akik ma vérszerinti leszármazottai az 1898-ban elhunyt Brezovay II. László országgyűlési képviselőnek.

A vasúti közlekedés kiépülése

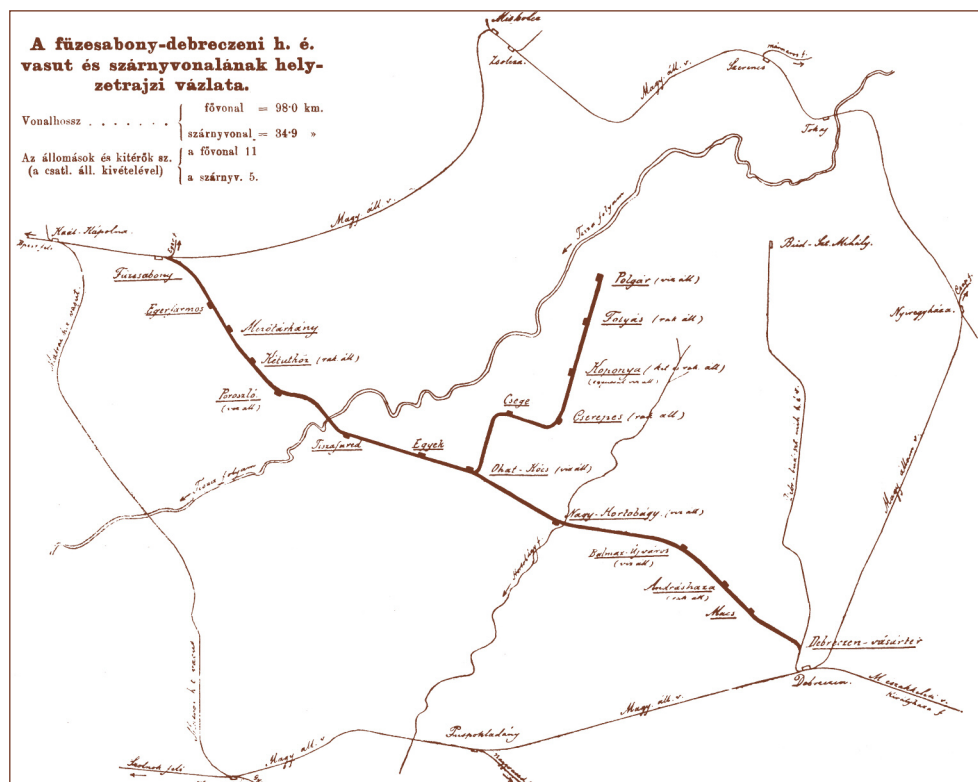
Az Egerfarmost az Osztrák-Magyar Monarchia nagyvárosaival összekötő vasútvonalat 1891. augusztus 5-én nyitották meg a forgalom előtt.

A Debrecentől Füzesabonyig vezető helyi érdekelttségű gőzmozdonyú vasútnak és annak a Óháttól Polgárig terjedő szárnyvonalának megépítésére vonatkozó engedélyt a magyar királyi minisztérium az 1888-ban határozta el és az engedélyt Ferenc József 1889. évi október 9-én írta alá Eisenerzben. A helyi érdekelttségű vasútra *Csávozszy Lajos* országgyűlési képviselő kapott engedélyt és kötelezettséget, mégpedig azzal a feltétellel, hogy a pálya építését az engedélyokmány keltétől számított két év alatt köteles befejezni és a pályát a közforgalomnak átadni.

Az engedélyezett vasút megépítéséhez szükséges tőkét 4.500.000 forintban állapították meg, mely tőkéből forgalmi eszközök beszerzésére 265.000 forintot kellett fordítani és 60.000 forintot tartalékként kellett elkülöníteni. Az engedélyes köteles volt a forgalmi eszközöket, síneket és egyéb, az építésnél és a működtetésnél használandó anyagokat belföldön beszerezni, ettől csak a kereskedelemügyi minisztertől engedélye alapján térhet el.

A létesítendő vasútpályán a vonatok sebességét maximum óránkénti 30 kilométerben korlátozhatták. A vasúti pálya egy vágányos volt, a síneket acélból kellett legyártani. „*Az engedélyes köteles a kiépítendő pályán Óháton és Tiszafüreden egy-egy 400 méter hosszú, Balmazújvároson, Poroszlón és Polgáron egy-egy 350 méter hosszú, Macson, Egyeken, Egerfarmason, Mezőtárcán és Csegén egy-egy 330 méter hosszú állomást, továbbá Hortobágyon és Koponyán egy-egy 350 méter hosszú kitérőt, mint vízállomást, végül Andrásbányán, Kétiútközön, Cserepesen és Folyáson egy-egy 200 méter hosszú rakodó állomást létesíteni.*”

³³² Kis Jenőné Oláh Eszter (83 éves) egerfarmosi lakos visszaemlékezése. (Lejegyezve: 2013. február 1.)



A füzesabony-debreczeni helyi érdekeltségű vasút és szárnyvonalának terve.

Vízfolyások, patakok, és hidak előtt vagy után kikötötték, hogy szükséges elvégezni a megfelelő szabályozásokat és a védművek kiépítését. Az útszabályozások, úthelyezések és útátjárók csak kőalpból és kavicsból, vagy tisztán kavicsból voltak felépíthetők.

A létesítendő állomásokon kert számára kisajátítást írtak elő. Az állomási tereket 10 centiméter vastag kavicsréteg borítással kellett elkészíteni. Az állomásokon felépítendő váltóóri lakásokon kívül a nyílt pályán 28 őrház építésére kötelezték az engedélyeseket. Egy váróhelyiséget minden állomáson előírtak, emellett „a felvételi épületek, lak- és őrházak, mozdonyszínek és rakodók kőből vagy téglából, áruraktárak, szabadon álló árnyékszékek, vízállomási épületek, szén-, kézi- és pályafenntartási raktárak kőalapon fa- vagy favázás falakkal, gabonaszínek egészen fából építendőek.”

Rendelkeztek az útátjárók elzárására szükséges sorompókról is, de csak azokon a helyeken, ahol a vonat közlekedése az útátjárótól legalább 100 méter távolságra nem látható.

A menet- és szállítási díjakat a következőképp állapították meg: „A személyforgalomban legmagasabb árszábsíni tételként személy- és kilométerenként a magasabb osztályban 5 krajcár, az alsóbb osztályban pedig 3 krajcár szedhető be. A magasabb osztályt használt utasok legalább is az elsőrangú vasutakon használatban levő

II. osztályú, illetőleg ezeknek megfelelő berendezésű kocsikban szállítandók. A mennyiben engedélyes három kocsiosztályt rendezne be, a közbeeső osztályért személyes kilométerenként 4 krajcár díjtétel szedhető be.” A díjszabásoknak egyrészt a hazai ipar és termelés általános érdekeivel, másrészt a királyi államvasutak külön érdekeivel is összhangban kellett lenniük. Ezért „a külföldi cikk behozatalára vagy átvitelére soha alacsonyabb díjtételt vagy díjrésztet nem lehet engedélyezni, mint amilyent ugyanazon rendeltetési helyre szállított hasonló cikk után, valamely közelebb fekvő állomásról szed és az adriai kikötők felé irányuló forgalomban az engedélyes vonalain mérsékléseket csupán a hazai kikötő javára fog engedélyezni.”

A személy- és áruszállítás feltételei mellett külön rögzítették a katonai célú vasúti forgalomra vonatkozó szabályokat: „A katonaság és katonai javak leszállított díjtételekkel szállítandók. Ez alkalmazandó a pénzügyi, valamint a közbiztonsági közegek és végül a fegyverek szállítása tekintetében is. Háború és mozgósítás esetén köteles az engedélyes a szabadságosokat és tartalékosokat a szabályszerű igazolvány alapján a lakhelyükhöz legközelebb eső állomástól a rendeltetési helyig legközelebb eső állomásig a katonai leszállított díjszabás alkalmazásával szállítani.”

Az engedélyes a vasútvonalon köteles volt postát szállítani. A vaspályavonal mentén, vagy az egyes állomásokban szükséges üzleti távírdák, távbeszélők vagy villamos jelzők kiépítésének kötelezettsége is az engedélyest terhelte. Ezeknek a vasút forgalomba helyezésekor már működőképes állapotban kellett lenniük. „A vaspályavonal mentén szükséges üzleti távírda-, vagy távbeszélő-vezetékeknek a pálya indóházain, esetleg

Kimutatása

azon épületeknek, melyeket az engedélyes e helyi érdekű vasúton előállítani köteles:

Állomás neve	Fejlesztési épületek		Ártárak	Nyit. rakodók	Ágys. rakodók	Géhauszinek	Sénrakár	Fűtőállomás rakár	Gazdasági udvar	Márha-rakodók	Szemétdör	Szabadon álló anyagételek	Állomás utak	Hidmérlegek	Vízalomsók	Szabadon álló tisztító gépök	Fordító korongok 4-6 dbm.	Állomás utasak	Mozdonyoszek	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozdonyok és kocsik	Mozd
--------------	----------------------	--	---------	---------------	---------------	-------------	----------	-------------------	-----------------	---------------	-----------	---------------------------	--------------	-------------	------------	------------------------------	---------------------------	----------------	--------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	---------------------	------

Az épülő vasútvonal mentén építendő épületek kimutatása

őrházain alkalmazandó utolsó elszigetelőig, valamint a forgatható védjelző készülékekig való kiépítését, a részletekre nézve az illető posta és távirda-igazgatóság és az engedélyes közt, a kereskedelemügyi miniszter jóváhagyásának fenntartása mellett jegyzőkönyvileg megállapított feltételeknek megfelelően saját közegei által foganatosíthassa.” Rögzítették azt is, hogy mihelyt a forgalom a vonalon annyira növekedik, hogy az éjjeli szolgálat berendezése kívánatosnak vagy szükségesnek mutatkozik, az engedélyes köteles lesz saját költségén a berendezéseket beszerezni és az ehhez szükséges feltételeket megteremteni.

Az engedélyesnek jogot adtak részvénytársaság alapítására is, de „ha az engedélytartam alatt jövedelem hiánya miatt az összes részvények törleszthetők nem lennének, a törlesztetlenül maradt részvények tulajdonosai részvényeiknek beváltását, vagy e címen bárminemű kárpótlást az államtól nem igényelhetnek.”³³³

A Budapesten Baross Gábor kereskedelemügyi miniszter által 1889. évi október hó 18-án aláírt engedély értelmében kilencven év elteltével a vasút és annak összes tartozéka ingyen és tehermentesen a magyar állam tulajdonába kerül.

A vasútépítés ténye az egerfarmosi földtulajdonosokat megosztotta. Nem mindenki fogadta osztatlan örömmel a vaspálya kiépülését a határban. A termőföldek csökkenése és a földnek a sínek okozta töredezettsége miatt *Remenyik Imréné Balczó Borbála* kevesellte a kisajátítás során neki fizetett összeget, ezért értékvesztés címén 1890-ben indított pert a miskolci királyi törvényszéken Csávolszky Lajos ellen. Mint az a 3307/1891. számú ügyiratból kiderül, az asszony földek átalakítása miatt keletkezett többletköltség megítélését kérte a bíróságtól. Az eset rámutat arra, hogy a törpebirtokosoknak mennyire nem volt érdeke a termények piacra jutását segítő vasút kiépülése, sokkal inkább a termőföld védelmét tartották szem előtt.

Az engedélyben foglaltaknak megfelelően a vasútvonalat két év múlva átadták a forgalomnak. A hivatalos bejárás 1891. augusztus 3-án és 4-án, a forgalom előtti nyitás augusztus 5-én történt meg. Az *Eger* című lap augusztus 11-én címlapon számolt be az eseményről, amelynek nagyságát mi sem érzékelteti jobban, mint az, hogy a vendégek már augusztus 2-án elfoglalták szállásaikat a debreceni Arany Bika szállóban, s a politikusok, vármegyei előjárók mellett még a Pesti Hírlap kiküldött munkatársai is megjelentek a bejárason, amely Debrecenből indult Füzesabony felé. Ebédre a vendégeknek a híres hortobágyi csárdában terítettek. A megállóhelyeknél történt ünnepségeket a zsunaliszták nem részletezték, ám arra kitértek, hogy Debrecenből eddig naponta háromszor lehetett indulni Budapestre, ez a szám most megduplázódott.³³⁴

Ami viszont az egerfarmosiaknak ettől is fontosabb lehetett: a vizek közé zárt község lakói ekkortól vaspályán juthattak el Budapestre, Debrecenbe vagy Egerbe, vagyis a világ kinyílt és felgyorsult számukra is. És nem mellékesen ezekben az években kezdődik el egerfarmosi Kandó Kálmán pályafutása, aki a vasútvillamosítás úttörőjeként írta be nevét a magyar technikátörténetbe.

³³³ Főrendházi irományok, 1887. VII. kötet. CCCLXXVII. szám. 5-20.

³³⁴ Eger c. lap 1891. augusztus 11. 1-2.

A legnagyobb Kandó: Kálmán, a feltaláló³³⁵

Aligha van a technika történetének még egy olyan alkotása, amelyik az emberi kultúra minden területére olyan mélyreható változást hozott volna, mint a XIX. század utolsó negyedében rohamosan fejlődésnek indult erősáramú elektrotechnika.

Nekünk, magyaroknak különösen felemelő annak a tudata, hogy az elektrotechnika hőskorának egyik legjelentősebb fejezetét, a váltakozó áramú energiaátvitelt a Ganz és Társa Rt. Elektrotechnikai Osztályának három mérnöke, *Zipernowsky Károly*, *Bláthy Ottó* és *Déry Miksa* dolgozta ki és szabadalmaztatta 1885-ben. Budapesten ebben az évben az Első Országos Kiállítás iparszarnokában mutatták be a transzformátort-rendszert. Nem tudjuk, csak feltételezzük, hogy bizonyára megtekintette ezt a kiállítást a technika iránt már akkor is különös érdeklődést tanúsító VI. osztályos gimnazista diák, *Kandó Kálmán*. Ő maga sem gondolta még ekkor, hogy egy évtized múlva ugyanebben a gyárban majd pályakezdő munkássága fogja a magyarországi elektrotechnika új fejezetét megnyitni.



*Az érettségiző diák 1888-ban
Fojtán István gyűjteményéből*

Egerfarmosi Kandó Kálmán 1869. július 8-án született Pesten. Középiskolai tanulmányait előbb a Pesti Evangélikus Gimnáziumban, majd a Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában végezte. 1888 szeptemberében beiratkozott a *Királyi József Műegyetem Gépészmérnöki Szakosztályára*, ahol 1892. szeptember 27-én szerezte meg kitűnő minősítésű gépészmérnöki oklevelét.

Polában, a Monarchia Haditengerészeti Flottájánál töltött katonaeve után 1893 őszén a Párizsban lévő *Compagnie de Fives Lille* cég Villamossági Gyárába ment tanulmányútra. Itt ismerkedett meg az akkor mindössze 6 éves múltra visszatekintő két- illetve háromfázisú indukciós motorokkal, amelyek méretezésére — kivételes képességeinek első megnyilvánulásaként — új számítási módszert dolgozott ki. Munkásságának híre hamarosan eljutott *Mechwart András*hoz a Ganz és Társa Vasöntő és Gépgyár Rt. akkori vezérigazgatójához, a gyár Elektrotechnikai Osztályának megalapítójához, aki 1894 őszén meghívta ennek a nagyhírű gyárnak a szolgálatába.

Kandó örömmel tett eleget Mechwart meghívásának és odaadó lelkesedéssel kezdett hozzá az első Magyarországon gyártott *aszinkron-motorok* számításának és szerkesztésének. Az egyszerű szerkezetű, üzembiztos, kedvező tulajdonságokkal rendelkező aszinkron-motorok gyártásának bevezetésével nem csak a Ganz Gyár és egyben a magyarországi elektrotechnika történetében nyílt új fejezet, de meghatározó

³³⁵ A fejezetet Fojtán István: *Kandó-mozdonyok* c. könyve alapján, a szerző közreműködésével készült.

jelentőségű volt Kandó egész további pályafutására is. Munkájának eredményeként 1895 májusában elkészült az *első hazai gyártmányú „F” típusjelű háromfázisú motorsorozat első példánya*. Az „F” típusú motorok rohamos ütemű elterjedésére jellemző, hogy már 1896-ban, tehát egy évvel megjelenésük után a Monarchia területén levő olyan nagy gyárak szerelték fel ilyen motorokkal gépeiket, mint az Óbudai Hajógyár, a Korompai Vasgyár és az Osztrák Államvasutak Florisdorf-i Mozdonygyára.

A két- illetve háromfázisú aszinkron-motorok iránt megnyilvánuló egyre nagyobb igényekhez generátorokra és transzformátorokra is szükség volt. Ezek Magyarországon gyártott első példányai ugyancsak Kandó számításai alapján készültek.

Az „F” motorokat 1895-99 között gyártották. 1899-ben Kandó és gépserkesztő munkatársai — mindenekelőtt *Dunay Bertalan* közreműködésével — „FF” típusjelű új háromfázisú motorsorozatot fejlesztettek ki. Az új motorsorozatot az időközben megnövekedett és előrelátható igényeknek megfelelően a korábbinál nagyobb teljesítmény és fordulatszám választékban gyártották.

Kandónak, aki az 1890-es években kifejtett munkásságát túlnyomó részt a *váltakozó áramú gépek, elsősorban az aszinkron-motorok konstruálásának szentelte*, jutott ideje arra is, hogy a századforduló utolsó évében megalkossa az *egyenáramú dinamógépek* új sorozatát. Ezen „E” típusjelű dinamókon túlmenően ugyancsak tevékenyen részt vett jó néhány városi és helyi érdekű egyenáramú vasúti vontatómotor fejlesztésében is.



*500 V-os kétfázisú probakocsi 1896-ban
Fojtán István gyűjteményéből*

Az 1896-os esztendő meghatározó fordulatot jelentett egész további életpályáján. Ebben az évben kezdte meg kísérleteit Pesten a Ganz-Waggongyár melletti telken létesített 800 méter hosszú 1 méter nyomtávolságú önmagában záródó 65%-os emelkedőt is tartalmazó próbapályán egy 500 V, 8,8 kW-os kétfázisú 15 Hz-es villamos próbakocsival. E kísérletek első gyakorlati alkalmazására a Genfi-tó partján levő *Évians-Les-Bains* gyógyfürdőhely vasútjának, majd három bányavasút háromfázissal történő villamosításánál került sor.

Munkásságának elismeréseként 1895-ben a Szerkesztési Osztály vezetőjévé, 1897-ben pedig a Ganz- és Társa Elektrotechnikai Osztály igazgató-helyettesévé nevezték ki. Ugyanazon év júliusában Amerikába utazott, hogy ott a General Electric cég által Baltimore-ban létesített 600 V-os egyenáramú vontatást tanulmányozza. Azzal a határozott véleménnyel tért haza, hogy az amerikaiak rendszere a több száz kilométert áthidaló

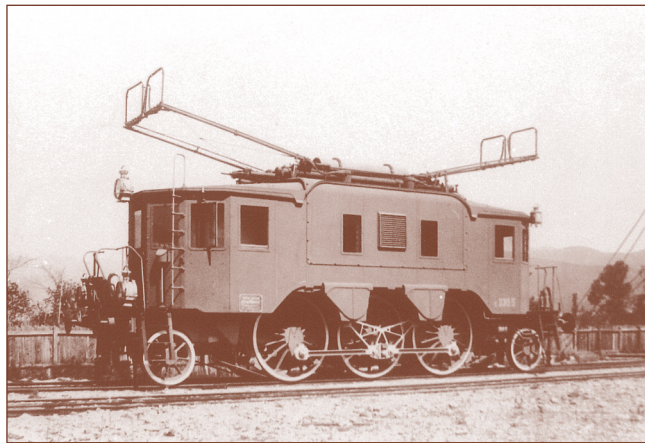
nagyvasutak villamosítására alkalmatlan. Az amerikai tanulmányút fordította figyelmét véglegesen a nagyvasúti villamos vontatás akkor még megoldatlan feladata felé.

A vasúthálózat nagyfeszültségű villamosítására vonatkozó alapelvét 1897 őszén dolgozta ki. Így már felkészülten fogadhatta 1898 januárjában az olaszországi Societa per le Strade Ferrate Meridionale vasúttársaság küldöttségét, akik azzal a kéréssel érkeztek a Ganz gyárba, hogy tekintettel az Észak-Olaszországban lévő nagymennyiségű vízenergia hasznosításra, ajánlatot kérjenek a 106 km hosszú, nagyrészt hegyi terepen futó *Valtellina vonal* villamosítására. Már az első megbeszélésen az ismertetett feladatot Kandó teljesíthetőnek ítélte, oly annyira, hogy alig négy hónap elteltével, 1898 áprilisában az olaszok a Ganznak a főméreteket tartalmazó előzetes terveit, a Valtellina villamosítás két meghatározó jellemzőjét: a 3000 V, háromfázisú vonalfeszültséget, valamint a 15 Hz frekvenciát már elfogadták. A részletes számítások és szerkesztési munkálatok 1898 nyarán kezdődtek.

Életének jelentős eseménye volt, amikor 1899. február 2-án feleségül vette *Pósch Ilonát* (1880-1913), Pósch Gyula és Horváth Ilona leányát. Házasságukból 1899 végén megszületett *Kálmán*, 1901-ben *Ilona* nevű gyermekük. Feleségének anyai nagybátyja volt Horváth Mihály, római katolikus püspök, a XIX. század jeles történettudósa.

Négy év kemény munka után 1902. szeptember 4-én adták át a Valtellina vasúton a villamos vontatást, tíz motorkocsival és két mozdonnyal. A Sondrióban rendezett ünnepi ebédén már megfogalmazódott a vonalvillamosítás további szándéka, a Strade Ferrate Meridionale pedig a következő év elején három, majd az 1905. év elején négy új villamosmozdonyt rendelt meg a Ganz és Társa Elektrotechnikai Osztályától, valamint a Magyar Királyi Állami Vasgyáraktól.

A Valtellinán szerzett négy éves kedvező tapasztalatok alapján az olasz kormány úgy határozott, hogy az időközben államosított vasúthálózat észak-olaszországi részének néhány jelentős fővonalát Kandó háromfázisú rendszerével fogják villamosítani. Az ahhoz szükséges nagyszámú villamosmozdony gyártására vonatkozóan azonban kikötötték, hogy azoknak Olaszországban kell készülniük. E célra építette fel az amerikai feltaláló és gyáripáros *George Westinghouse* a Genovai öböl partvidékén Savonától délre Vado-Liguréban a *Societa Italiana Westinghouse* gyárat, melynek vezetésére Kandó Kálmánt hívta meg. Kandó 1906. május 30-án megvált a Ganz Gyártól és a Westinghouse Társaság szolgálatába lépett. Minthogy azonban a vadoi gyár ekkor még



Az E330 háromfázisú gyorsvonati mozdony.

Fojtán István gyűjteményéből

épülőben volt, Budán a Vérmező úton bérelt lakásban, a Ganz Villamossági Rt.-től távozott munkatársaival megkezdte az egyik legnagyobb forgalmat teljesítő és legnehezebb hegyi pályára, a Giovi-vonalra megrendelt háromfázisú tehervonati mozdonyoknak a szerkesztését. Ezek az E550-es mozdonyok olyan kedvelt típusai lettek az Olasz Államvasutaknak, hogy az évek során a vado-i gyártól azokból 186 darabot rendeltek.

Az építkezések előrehaladtával 1907 nyár elején családjával leköltözött a Vado-Ligure közelében levő Zinolába, ahol egy márkitól bérelt házban rendezték be otthonukat.

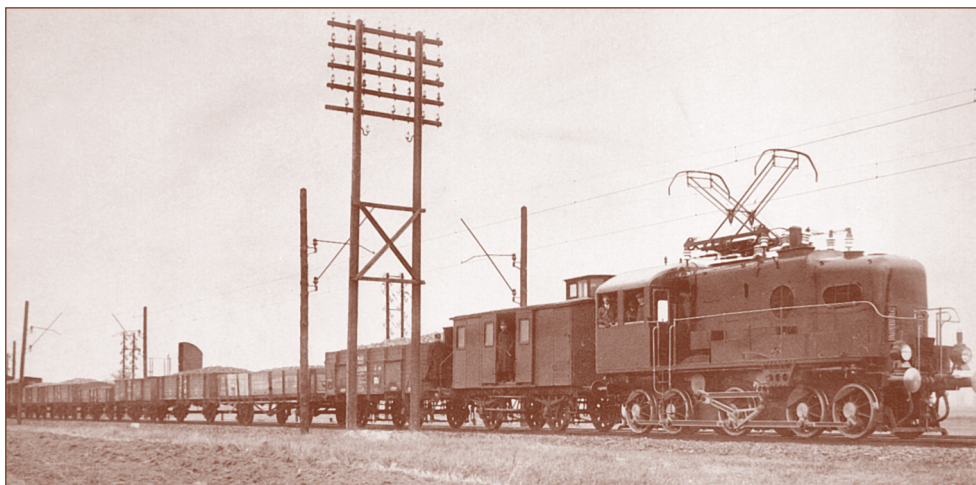
Az egyre gyarapodó villamosított vonalhálózat gyorsvonati szolgáltatára 1912-ben munkatársaival új mozdonytípus tervezését kezdte meg. Ez lett az Olasz Államvasutak (FS) E330 sorozatú 100 km/óra legnagyobb sebességű háromfázisú villamosmozdonya, amelyekből 1914-ben 16 példányt gyártottak Vado-Ligureben.



Családi körben Olaszországban, Zinolában Gyula öccsével közösen bérelt házuk kertjében 1910 körül. Fojtán István gyűjteményéből

Olaszországi tartózkodása 1915 márciusában ért véget, amikor a már várható olasz hadüzenet előtt hazatért. 1916-ban újra sorozták és előbb a Várépítési Parancsnoksághoz, majd Bécsbe a Vezérkar Vasúti Osztályába vezényelték, ahol a vasutak szénellátásának referense lett. Az e téren előre látható súlyos helyzet egyik megoldásaként felhívta a hadügyminiszter figyelmét többek között a vasutak villamosításának jelentőségére. Ezen továbblépve, eljutott arra a végkövetkeztetésre, hogy „*csak a normál periódusszámnak (50 Hz) közvetlen alkalmazása biztosítja a vasutak villamosításának igazán gazdaságos megoldását.*” Ennek megvalósítására dolgozta ki és szabadalmaztatta 1916-ban és az azt követő években a szinkron-fázisváltót, életének fő művét. A Kandó-féle szinkron-fázisváltó az egyfázisú 50 Hz, 16 kV-os felsővezetékről levett feszültséget a hajtómotorok részére többfázisú, a terhelés függvényében változó közepes feszültségűre alakítja át.

Kandót 1917. október 1-jén kinevezték a Ganz és Társa-Danubius gép-waggon és hajógyár rt. műszaki igazgatójává, szorgalmazva egyidejűleg a katonai szolgálat alóli felmentését. Minthogy pedig e cég és a Ganz Villamossági Rt. elvállalta egy kísérleti fázisváltós mozdony legyártását, annak megtervezésére 1918-ban a Kőbányai úton levő



*Az első fázisváltós próbamozdony egyik útján, Dunakeszi-Alag és Rákosrendező között.
Fojtán István gyűjteményéből*

igazgatósági épületben megalapította a Villamosmozdony Szerkesztési Osztályt. Ebben a tervezőirodában történt még emellett 1919-1921 között az olasz Nicola-Romeo mozdonygyár részére egy teher- és egy személyvonati háromfázisú mozdonytípus megszerkesztése is.

1921-ben saját kérésére felmentették vezérigazgatói megbízatása alól, amelyet 1918 őszétől töltött be. 1922. júliusában szerkesztési irodájával átköltözött fiatalkori munkahelyére, a Ganz Villamossági Rt. Budán lévő gyártelepére. 1922. május 21-én a Magyar Királyi József Műegyetem egyetemi rangra emelése 50. évfordulóján munkásságának elismerésül „a gépészmérnöki és elektrotechnikai gyakorlat és tudomány terén szerzett kiváló érdemeinek elismerésül a műszaki tudományok tiszteletbeli doktorának választotta meg.”

Az első fázisváltós próbamozdonyt 1923. október 31-én helyezték üzembe az e célra villamosított 15,2 km hosszú Budapest Nyugati pályaudvar – Dunakeszi-Alag vonalszakaszon. E mozdony 1926 decemberéig volt üzemben, amely idő alatt minden tekintetben igazolta Kandó elvi elgondolásainak helyességét. Szerkezeti részleteit tekintve azonban – mindenekelőtt a fázisváltó forgórészének hűtésében – még módosításra szorult.

Az igényeknek megfelelően átszerkesztett fázisváltós próbamozdonyt 1928. augusztus 3-án helyezték feszültség alá. Ennek négyhónapos üzemi eredményei egyértelműen bizonyították a fázisváltós mozdony minden igényt kielégítő üzembiztonságát. Ezek alapján 1928. november 30-án a Kereskedelemügyi Minisztériumban tartott értekezleten a MÁV illetékes vezetőivel egyetértve Herrmann Miksa miniszter úgy határozott, hogy a Budapest-Hegyeshalom közötti nemzetközi vasútvonalat Kandó Kálmán 50 Hz egyfázisú 16 kV-os fázisváltós rendszerével fogják villamosítani. E célra szerkesztette meg Kandó Kálmán élete befejező műveként – amelyekbe tudásának és tapasztalatainak minden kincsét belevitte – az azonos villamos berendezéssel felszerelt V40 és V60 sorozatú 1840 kW teljesítményű fázisváltós mozdonyokat. Ezeknek, a magyar köznyelv



*A V40 001 pályaszámú Kandó mozdony gyorsvonattal indulás előtt a Keleti Pályaudvaron..
Fojtán István gyűjteményéből*

által csak „Kandó-mozdonyok”-nak nevezett gépeknek a számítási és főmérteket tartalmazó szerkesztési munkái már 1928 őszén elkezdődtek és 1930. elejére e mozdonyok teljes rajzkollekciója gyártásra készen volt. A gyártás megkezdéséhez szükséges angol kölcsöntőkével kapcsolatos időközben keletkezett nehézségek tisztázására 1931. január 11-én magyar küldöttség utazott Londonba. Kérkezésük

napján, január 13-án este 8 órakor Kandó Kálmán családja körében szívbénulás következtében elhunyt.

1932. szeptember 12-én a Kandó Kálmán emléktáblájával feldíszített V40-001 pályaszámú mozdonnyal megindult az első személyvonat a világ első 50 Hz, egyfázisú rendszerével villamosított vasútvonalán Budapest és Komárom között.

Emberi és konstruktóri egyéniségét két munkatársa, az olasz Lello Pontecorvo és a magyar báró Manndorff Béla gépészmérnökök így jellemezték.

„A megoldandó problémával szemben addig nem volt nyugalma, amíg a tökéletes megoldás agyában alakot nem öltött. Némelykor kínos, napokig tartó vajúdások voltak ezek – ha a feladat különösen súlyos volt – de nagyon ritkán kellett visszahátrálni, hogy más kiindulópontot válasszon. Mihelyt egyszer végig elemezte a feladatot, lerakta a megoldás vezérelveit, amelyeket azután szigorú és szoros logikával követett, de nem volt megelégedve mindaddig, amíg minden egyes részletszerkezet tökéletesen át nem volt gondolva. Ez a törekvése a tökéletességre némelykor már csaknem a túlzásig ment, mert ő oly gyakorlati nehézségeket is előre látott, amelyek szerkezeteinek használata közben felmerülhetnének, amelyekről a tapasztalat később igazolta ugyan, hogy fenn állanak, de azt is, hogy túlzottan voltak értékelve. A kötelességérzet és konstruktóri lelkiismeretesség ily formán nála a legnagyobb magasságra hágott, de természetesen hallatlan lelki és szellemi kínok árán.” /Pontecorvo/

„Sokat követelő, de végtelenül igazságos, megértő és nagyon jó ember volt! Megkövetelte a jó munkát, de elnéző tudott lenni az igyekezetben elkövetett kis hibákkal szemben. Nagyon tudta értékelni munkatársai fáradságát, amelyet bizony sokszor az elviselhetőség határáig kellett erőltetnünk. Ezt azonban mindig, mindnyájan szívesen vállaltuk, mert ő is mindenkor kivette részét a munkából. A munkaidő már régen elmúlt, amikor hazaindult, és ő kivétel nélkül vitt még haza tennivalót. Nem egyszer említette nekünk, hogy a munkát önmagáért szeressük! Aki örömmel dolgozik beleadva minden tudását, tapasztalatát, minden igyekezetével törekedve, hogy a lehető legjobbat adja, az csak jól fog dolgozni, és a munka soha sem lesz robot számára. Csodálatos volt műszaki

zseniként és emberként is! Tudása és alkotóereje egyenlő mértékben nyilvánult meg a gépészet és az elektrotechnika terén. Ő volt eddig az egyetlen mérnök, aki az általa tervezett villamos mozdonyoknak úgy a villamos, mint a járműszerkezeti részét maga számította ki és szerkesztette meg.” /Manndorff Béla/

Hatalmas életművéhez tartozó számításait kiváló matematikai felkészültséggel, csak az alapskálákat tartalmazó 25 cm-es francia gyártmányú logarlécén végezte. Élete végére összegyűjtött számítási füzetek már megtöltöttek egy redőnyös irattároló szekrényt, amelynek jelentős része Budapest ostromakor megsemmisült. A logarléc mellett a másik életművétől elválaszthatatlan eszköze a rajztábla volt. Többnyire eredeti utakon járó konstrukciói ezeken alakultak ki. Ebben igen nagy segítségére voltak munkatársai, különösen főkonstruktöre, Pavlovszky Gyula, aki – a háború okozta megszakítástól eltekintve – az 1890-es évek végétől elkísérte élete végéig.

Külföldön végzett munkásságát, tanácsadói tevékenységét német, francia, olasz és angol nyelvtudása tette lehetővé. Nyelvtudása olyan elmélyült volt, hogy gyakran előfordult, hogy tapasztalt fordítóknak ő mondta meg azt a pontos kifejezést, ami az adott esetben közölni szánt gondolatot a leghitelesebben leírta. „*A vele való beszélgetés mindig szerfelett kellemes és változatos volt. Mindig volt valami új mondanivalója, holott olvasásra nem sok ideje volt. Hölgyekkel szemben pedig jóllehet két vagy három környezetéhez tartozó családon kívül nem igen látogatott senkit, igazi úriembernek mutatkozott, egészséges humorral fűszerezett csevegésével, amelybe sohasem vegyültek át nem érzett bókók, vagy üres udvariasság, amelyetől egész lénye idegenkedett.*” /Pontecorvo/

Példás volt családi élete is, ezért még megindítóbb, hogy ezen a téren kellett hordania élete két legnagyobb keresztjét: több mint 14 évi boldog házasság után 33 éves korában gyógyíthatatlan betegség következtében veszítette el feleségét. „*Ő volt az a ritka asszony, aki diszkrét hallgatásával és kedvességével meg tudta adni ennek a mindig új műszaki alkotások felkutatására törekvő, állandó feszültségben élő embernek a pihenést és a nyugalmat, amelyre szüksége volt.*” /Pontecorvo/ Előre tudva elkerülhetetlen sorsát, kérésére meghalni hazahozták Rozsnyóra, ahol 1913. július 9-én hajnalban hunyt el.

1922. október 18-án pedig tragikus körülmények között kellett megválnia 23 éves fiától.

Megpróbáltatásait mély istenhitével és lankadatlan munkaszeretetével tudta elviselni. Nagy vigasztalására volt az is, amikor 1924. június 5-én leányának házasságából megszületett unokája *Dobrovits György*.

Olaszországból 1915 tavaszán történt hazatérésétől haláláig a VI. kerület Rózsa utca 46. számú bérház 2. emeletén levő nagy saroklakás volt az otthona, ahol unokája megszületése után már négy nemzedék élt együtt.

Alkotó munkája mellett elvállalt minden közéleti tevékenységet, amivel a megmaradás és felemelkedés ügyét szolgálhatta Trianon után. A haza, az egyház és a mérnöktársadalom érdekében kifejtett önzetlen munkálkodását „*a jó gondolat, a jó szó és a jó tett hármas szelleme irányította.*” /Zelovich Kornél/ 1924-ben a magyar királyi kereskedelmi miniszter őt nevezte ki az *Országos Mérnöki Tanács* első elnökévé. 1927-ben pedig a *Mérnöki Kamara* a legtöbb szavazattal választotta küldöttének az országgyűlés felsőházába, ahol a közgazdasági és közlekedésügyi, valamint a pénzügyi bizottságban a

villamosenergia fejlesztéséről, vezetéséről és szolgáltatásáról szóló törvénytervezet előadója volt.

Presbiter volt a *Pesti Református Egyháznak*, amely tisztségében jelentős része volt abba, hogy az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején Angyalföldön a Frangepán utcában felépülhetett a templom, parókia és a tanoncotthon. Az Angyalföldi egyházközséget adományaival rendszeresen támogatta, és elnöke volt a templomépítő bizottságnak is, de a templom felépítését már nem élhette meg.

A munkásságáért kapott elismerések közül kettőt említek: 1912-ben az olasz királytól megkapta az Olasz Koronarend „*Commendatore*” keresztjét. 1930. október 21-én pedig Horthy Miklós kormányzó az általa akkor alapított Corvin-koszorúval tüntette ki. Ennek 1931 tavaszán történt ünnepélyes átadását azonban már nem élhette meg.

Arról sajnos semmi dokumentum nem maradt, hogy járt-e életében Egerfarmoson. Tény, hogy családjának megnevezésekor használta az egerfarmosi és sztreгови előneveket, de az „*Egerfarmossy*” írásmód nem tőle, hanem valószínű egy túlbuzgó tisztelőjétől ered, melynek terjedését a korabeli sajtó segítette. Egyéniségét ismerve reális feltételezés az, ha másért nem, hát ősei sírjának felkereséséért többször is megfordulhatott a faluban.

Egerfarmosi szobrát – amely *Bukta Imre* mezőszemerei szobrászművész alkotása – 2000. július 9-én avatták fel a falunapon.

Falufejlődés a dualizmus idején

Egerfarmos dualizmus kori első leírása *Pesty Frigyes* országos helynévgyűjtésében maradt fent. Ezt a munkát, mely a történelmi Magyarország helyneveinek vizsgálatára irányult, a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Pesty Frigyes, a Temesvárott született történész jól ráértett arra, hogy a dualizmus korának gazdasági szerkezetátalakítása komoly változásokat eredményez majd az ország természetföldrajzi viszonyaiban. Az átalakuló gazdasági környezet történelmi helyneveket, fogalmakat ítél majd feledésre. Az országos gyűjtés szervezettsége és feldolgozása lendületet kapott azáltal, hogy a Magyar Tudományos Akadémia alelnöke, báró Eötvös József 1863. július 20-án kézjegyével látta el a helynévgyűjtésről szóló kérelmet.

A Helytartótanács a vármegyékhez, a vármegyék pedig a járási szolgabírák közreműködésével juttatták el a Pesthy-féle kérdőívet a településekre, egyben részletes útmutatást is adva a gyűjtéshez. Az első hat kérdés a település jelenlegi és korábban használt névalakjára, illetve múltjára vonatkozott. Erről a farmosiak azt vallották: „*Ezen község, mint négyszáz évvel ezelőtt pusztaság minőségbe, néhány házzal, és igen kevés lakossal díszeskedett 200 hold területen a határ belsejében. Népesedésére nézve pedig, részint a bent lakosok szaporítása, részint pedig több magyar ajkú szomszéd községekből beköltözött cselédség száma által népesítetett ez ideig 860 lélekszámra.*”³³⁶

A hetedik kérdés a község határában előforduló topográfiai nevek felsorolására vonatkozott. Az országos kérdőív válaszai alapján *Bresztyenszky János* községi jegyző

³³⁶ PESTY Frigyes, 1988. 102.

és Veres Pál bíró 1864. május 20-án a következő leírást adták a Borsod megye Egri járásában fekvő község földrajzi állapotairól.

„E község határa kisebb nagyobb görbületekbe majd négyszöget formál 5200-1200. négyszögöles holdakban. Fekvése leginkább lapályos feketeföld, vannak azonban emelkedettebb részei is a határnak, melyek között homokos és székkal kevert földrétegből álló halmok mutatkoznak: nevezetesen a Sivhalom mely úgynevezett Laskó-dűlőben délnek fekszik és az egerfarmosi határt a poroszlai határtól elválasztja. Délkeletnek a Lencsés-háti-dűlőben áll a Feketehalom, mely az Eger Farmosi határ keleti részét az Eger Lövei határtól választja el. Ezen halmon túl, mintegy 200 ölnyi távolságra északnak hosszan elnyúlva fekszik a Kettőshalom, valamint a határ belsejébe az úgynevezett Csörsz-árok, ami háromszáz öl hosszúságban nyúlik délnek, mely árok a régi öregek regéje szerint a Csörsz király által kiadott parancs folytán Isten tudja mikor ásatott. Ezen község határában több nevezetes tavak voltak: ezek közé tartozott a Kenderszögi-dűlőben hosszan elnyúló Kenderszögi tó, és az Úrréti-dűlőben négyszáz hold területen megfeneklett posvány. A közlegelői dűlőben több kisebb-nagyobb tavak, valamint a Laskó-dűlőben a Laskó-folyó mellett igen hosszan nyúló posványos tér. Ezek egész 1850. évig használhatatlanok voltak, de midőn még 1846. évben megkezdett tagosítás folytán a határon keresztül folyó vizek medrei újból kiásván és nagy áldozat mellett a Közbirtokosság által szabályoztattak, valamint az 1852. évben befejezett tagosítás alkalmával a volt tavak is használható állapotba tétettek, így ezen tavak(nak) egyedül régi emléke van fennmaradva.

Folyóvizei vannak ezen községnek az úgynevezett Laskó-folyó, mely Mező Tárkány községtől folyik a farmosi határon mindenütt egyenes vonalba lefelé a poroszlai határba. Ezen folyó választja el a farmosi határ déli részét a tarkányi és a besenyei község határban levő úgynevezett Tepélyi pusztá határtól. A másik folyó az Eger patakja, mely Eger felől Mező Tárkány mellett folyja keresztül Farnos községnek déli oldalát, és mely vizén a Közbirtokosság által közösen épített alól csapó kétkövű malom vagyon. Van még egy igen nevezetes folyó, mit Rima folyónak nevez a község. Ezen folyó nagyobb esőzésekre az Eger patakjából Tállya községnél szakad ki, mely öles magasságú víz nagy sebességgel rohan a határon keresztül 10 öles szélességbe. Ezen víz sokszor előnti a határt, sőt még búzakereszteket is hord el és így igen kártékony hatású.

Ostoros folyót sem lehet említés nélkül hagyni, mivel ez igen egyszerre szokott megáradni és egyik folyó a másikával majdnem szemközt van, de utoljára is egy öszve szorított három öles kanálisba kelltek folyniok ezen roppant erejű két folyónak az Eger Lövei határba, sőt még egy harmadik folyó, az Eger patakja is a három öles csatornára van szorítva, melyek esős években kicsi medrükben nem férhetvén nagy rohammal csatornájukból folynak ki és temérdek károkat okoznak.

Eger Farnos község határához 1850. évben, midőn a katasztrális munkálatok megkezdődtek, csatoltattak az úgynevezett Szőke vagy Sivhalmi pusztá, mintegy 1300 hold kiterjedésben. Ezen pusztának vannak egy kevés emelkedettebb részei is, de nagyobb részben lapályos posvány. Van az Egri Fő Káptalan birtokában lévő részében mintegy 100 hold területen fekvő Barátfertő tó, nevét leginkább onnét nyerte, amidőn még régi időbe egy Szent Ferencz rendű barát Farnos községbe már akkor felállva létező régi

Imaházba sietett az Isteni szolgálat meg tartására, útközben épen ezen nevezetes tó szélén a megtámadók által öletett meg Csepellényi György szerzetes, és így régi emlék mellett e tó Barátfertő név alatt ismeretes.

*Vannak még ezen pusztának több tavai is: a Gulyahorgas hosszan, fél kört formáló kiterjedésbe nyúlik a Kenderszögi tó derekának, és a Gunyhóhorgas, ami majdnem egész kört formálva a poroszlai határ mentének része. Ezen két hosszan nyúló tó között van több mint 200 hold területen fekvő Kákás tó, melyben sok vadmadarak szoktak tartózkodni, különben kedvezőbb esős időkben hallal is bővelkedik.*³³⁷

Néhány hónappal később hatalmas tűz pusztított Szőke pusztán. 1864. szeptember 22-én és 23-án „tömerdek dohányt, s takarmányt és több házat hamvasztott el.”³³⁸ Az elpusztult javak a Hungária biztosítónál voltak bebiztosítva. A következő tűzvész már a falut érte 1867-ben.

A községi közigazgatás megszervezéséről 1872 óta vannak adatok: ekkor a képviselő-testület 20 rendes tagból állt, akikhez 1887-ben hat póttag csatlakozott. Évente két rendes ülésre kötelezték őket, a tavaszin az előző évi költségvetést kellett megtárgyalni, az őszin a következő évit. 1872-ben a község elöljárósága a bíróból, a törvénybíróból, a jegyzőből, négy tanácsbeliből és egy pénztárnokból állt. 1887-től az elöljáróság tagja lett a körorvos is. Segédszemélyzetként tartották nyilván a szülésznőt, a halottkémet, a községi kézbesítőt és a vágóbiztost. Szolgaszemélyzet volt a kisbíró, a 2 éjjeliőr és a községi fuvaros. 1907-től a törvénybíró egyúttal útbíró is volt.

A dualizmus korának két meghatározó egerfarmosi eseménye a XIX. század utolsó harmadában a római katolikus templom átépítése és a vasúti közlekedés megindulása volt. A templom 1874-ben történt átépítése következtében az épület végleg elvesztette románkori kápolna-jellegét és átalakult a XIX. századi modern községi templomok formájára. 1891. augusztus 5-én pedig átadták a Debrecent Füzesabonnyal összekötő vasutat a forgalomnak. A Füzesabonyból induló helyi érdekelségű vasút első állomása Egerfarmos volt. A Rima és az Eger vize által határolt község lakói ezentúl vaspályán tudták elérni Budapestet, Egert és Debrecent. Mindkét eseményre jelentőségük okán önálló fejezetben térünk ki.

Az évszázad vége több szerencsétlenséget is hozott: 1886 őszén szemcsés kötőhártyagyulladás betegítette meg a falu lakóit, 1888. márciusában egy hirtelen jött hóolvadás okozott árvizet a községben, 1900. októberében pedig sertésorbánc járvány tört ki.³³⁹

1892-ben a Laskó szabályozása amiatt területcsere történt Heves és Borsod vármegye közt: „*Heves és Borsod vármegyék közönségeinek egyetértő megállapodásai alapján a magyar királyi belügyminiszter megengedte, hogy a Laska folyó szabályozása által Heves vármegyebeli Bessenyő község, illetve Tepély pusztája területéből ezen folyó balpartjára jutott területrészek Borsod vármegyébe; az Eger-Farmos község területéből pedig a folyó jobbpartjára esett területrészek Heves vármegyébe átkebeleztesse a Bessenyő, illetőleg Eger-Farmos nagyközségekhez tartozzanak közigazgatásilag.*”³⁴⁰

³³⁷ PESTY Frigyes, 1988. 103-104.

³³⁸ Eger c. lap, 1864. szeptember 29.

³³⁹ Dr. Csiffáry Gergely cédulagyűjteményéből.

³⁴⁰ Főrendiházi irományok, 1892. XXIII. kötet • 988-1022. sz. Irományszámok - 1892-1010.

1896. november 30. szintén feketebetűs nap volt a község krónikájában: este 6, 7 és éjjel 11 órakor is *földrengés* rázta meg Egerfarmost és Mezőkövesdet.³⁴¹

A falu közigazgatási, infrastrukturális fejlődése csak 1899-től ismerhető részletesen, mivel korábbi községi iratok nem maradtak fent. Ekkor Egerfarmoson már működött egy egytantermes iskola, községházának a Subich-féle házat használták és az 1874. évi építkezés eredményeként a római katolikus templom is már a mai formájában állt.

A község első képviselő-testületi jegyzőkönyve az 1899-es esztendőből maradt fent, *Subich Gyula* községi bíró és *Medveczky Kálmán* községi jegyző idejéből. Az esztendő csupán egyetlen izgalmasnak mondható kérdést hozott: ki fizesse a községi jegyzőt megillető 2 hold 400 négyszögöl földterület után az állami adót? Borsod vármegye alispánjának utasítása szerint ez a község kötelessége, ám a képviselők mégis úgy foglaltak állást, eddig is a jegyző fizetett, mint haszonélvező, fizessen a jövőben is ő. A jegyző csupán költözködéséhez kapott 40 korona segítséget a falutól. (Összehasonlításképp: a következő esztendőben Subich Gyula mindössze 15 koronáért vette haszonbérbe a község határában a vadászati jogot, arra hivatkozva, hogy a határ túlzottan „*szakadozott*.”) Az esztendő végén az előjárók mégis úgy határoztak, hogy 1900. január 1-től átvállalják a jegyzőtől a jegyzői illetmény részét képező föld utáni állami adó megfizetését, hiszen annak tulajdonosa mégis csak maga a politikai község.³⁴²

Szabályrendelet módosítás után az 1900-as esztendőtől *a törvénybíró egyúttal közgyám és útbiztos is lett*, munkáját 30 koronával honorálták. A község közpénztári költségvetése ebben az esztendőben 6821 korona 64 fillér volt, melyből 2791 korona 76 fillér a bevétel 4029 korona 88 fillér fedezettel. A gazdasági pénztárban 880 korona, a szegényalap pénztárban 415 korona volt. A községi fogatok előállítására *Sass Pál* kapott megbízást.

A falufejlődés egyik érdekes momentum a kötelező kéményseprés megjelenése. A szolgáltatás negyedéves díja 66 korona 40 fillér, melyhez a lakosoknak is hozzá kellett járulni, s kötelezték a fa(!)- és paticskéménnyel rendelkező házak tulajdonosait is a kémény rendszeres kitakarítására.

Az új század első esztendei már az egyre növekvő gondokkal szembesítették Egerfarmos vezetőit. A telekkönyvek pontatlanok voltak, 30-40 évvel ezelőtti állapotokat tükröztek, a Mezőkövesdre vezető Rima-patak hídjá rossz állapotú és közveszélyes, a községet ellepi a kártékony „*liczium*” nevű növény, melynek irtásáról folyamatosan gondoskodni kell. Az Egerfarmost Szőke pusztával összekötő utat pedig nem vették fel a vicinális utak³⁴³ közé, hanem csupán dűlőútnak minősítették. Mivel a középkori falu helye ekkorra már csak lakott külterület, ezért az ide vezető út is elvesztette egykori funkcióját, tehát visszaminősült egyszerű mezőgazdasági úttá.

Az intézmények a század elejére szinte a használhatatlanságig lepusztultak. Az iskolát bővíteni kellett (lásd: az oktatás fejlődését bemutató fejezetben), a „*község hivatalos helyisége*” egyetlen sötét és szűk szobából állt, ráadásul az ügyintézés közben állandóan „*háborgatták*” a jegyzőt.

³⁴¹ Dr. Csiffáry Gergely cédulagyűjteményéből.

³⁴² HML V-223/1.

³⁴³ Vicinális út: községi közlekedési utak, amelyek a településeket kötötték össze egymással.

A község hivatalos helységének bővítéséről 1900. április 1-i ülésükön határoztak a képviselők, mégpedig úgy, hogy a munkálatok elvégzése érdekében váltsanak be 550 forint értékű, a község tulajdonát képező regálékötvényt, mivel a lakosok újabb közterhekkkel tovább nem terhelhetők. Az elképzelésben csupán egy toldaléképülettel történő bővítés szerepelt. Júliusban mégis az a döntés született, hogy az épület célszerűbb újraépíteni, mint tatarozni. A község hivatalos helységeként ebben az időben a Subich-féle ház szolgált, amely „40 évvel ezelőtt sárból épült ezért toldozása-foldozása drágább lenne, mint egy új megépítése.” 1900. októberében a község 4400 forintért megvásárolta az épület tulajdonjogát, mégpedig úgy, hogy azt tíz év alatt egyenlő részletekben 6 százalékos kamattal fizetik ki. A bontását mégsem kezdték el. 1902 tavaszán még mindig a régi épületben intézték a közügyeket, melynek 16 négyzetméteres egyetlen helyiségének tetőszerkezete beomlással fenyegetett, mennyezetét alátámasztással erősítették meg, fala kidőlt, ajtaja, ablaka pedig nem működött. Ilyen életveszélyes körülmények között tartózkodott a kisbíró, az éjjeli őr, időnként a községi csendőr és a tűzoltófecske kivételével itt tárolták a község minden más felszerelését is. Egy olcsó tervrajz beszerzéséről csak 1902 végén született döntés.

1903-ban megrendelték a községháza és a jegyzői lak vályogtégláit. A régi épület lebontásáról és az új felépítéséről 1903. június 11-én határozott a testület: *Nagy Rezső* miskolci vállalkozó tervrajzát csak annyiban módosították, hogy a 3-3 ablak helyett csak 2-2-re adtak engedélyt, mondván, a sok ablak meggyengíti az épület szerkezetét. A munkálatokra a község *13 ezer korona kölcsönt* vett fel, melyet 50 év alatt, egyenlő részletekben kellett törleszteni. A munkaszerződés megkötéséről 1903. szeptember 26-án döntött a testület. A megbízást az egri *Rabb József* vállalkozó kapta azzal a kikötéssel, hogy az épület falzatának „verestéglából és terméskőből kell készülni, a falazatot pedig kettős vaskötéssel kell erőssé tenni.” Kikötötték azt is, hogy legalább 2 méter belmagasságú pincére, szilárd lábazatra és alapozásra van szükség, továbbá ezen összettel már tető alatt kell állnia az épületnek. A munkát 1904. májusára be kell fejezni. A községháza építésének felügyeletével *Veres Gusztávot* és *Fleischmann Bélát*, mint községi képviselőket bízták meg. Novemberben azonban még a régi épület bontásához sem kezdtek hozzá. A munka késlekedésének okaira sajnos a hiányosan vezetett jegyzőkönyvekből nem derül fény, az viszont tény, hogy némi csúszással, de 1904. augusztusában átadták az új községházát. A gondok azonban csak ideig-óráig szűntek meg. 1905. márciusában már a községházához tartozó kocsiszin és istálló fenyegetett összeomlással.³⁴⁴

A közegészségügy helyzete is többször került a testület tagjai elé. 1900-ban elutasították a vármegye mentőosztag megszervezésére irányuló kérését, amit azzal indokoltak, hogy a község lakossága túl kevés, és anyagilag sem tudnák támogatni ennek a fenntartását. Még ebben az évben szabályrendeletbe rögzítették, hogy a községi szülésznői állását csak okleveles bába töltheti be, akinek a fizetése negyedévente utólagos elszámolással 100 korona, minden első szülésnél 3, a többinél 1 korona 60 fillér. A szülésznő kötelessége, hogy a gyermek megszületésétől kezdve 8 napon át naponta kétszer

³⁴⁴ HML V-223/1.

látogassa a gyermekágyas anyát. A vagyontalan lakosokat pedig külön díjazás nélkül volt köteles ellátni.

1905-ben szabályozták a körorvos munkaidőn kívüli fuvarozási díjazását is: Egerfarmoson 5, a Prónay tanyán 4, a Pupu és a Szőke tanyán 6-6 koronát kellett fizetni, ha beteglátogatási napon kívül hívták házhoz az orvost. A körorvos járandóságának igazságosabb elosztása érdekében egyébként még ebben az évben csökkentették az Egerfarmosra jutó terheket, 131 koronáról 98 koronára. A legnagyobb gondot mégsem az orvosi ellátás, hanem az ivóvíz minősége jelentette.

Az állandósuló *hasi hagymáz*³⁴⁵ okaként a talajvíz iszaposságát és a kutak kiszáradását nevezték meg, ezért a vízhiány miatt és az egészséges ivóvízhez jutás érdekében fűrt kút készítését határozták el az 1905. január 11-i testületi ülésen. Az artézi kút fűrására az 1906. évi költségvetés terhére különítettek el 1300 koronát.

A község belső szervezeti működését jellemzi, hogy 1905-től már az őszi és tavaszi időszakban segédjegyzőt kellett foglalkoztatni. Mivel az ügyszám állandóan nőtt, a külterületi birtokosok száma 400, a belterületieké 700 volt, ráadásul 3 tanya is tartozott a községhez — a Szőke tanyán tízen, a Fekete tanyán tizenöt, a Prónay tanyán huszonketten éltek —, ezért az állást egyelőre a mezőgazdasági munkák idejére töltötték be. Ebben az évben mondott le a község az önálló községi faiskola fenntartásáról, melyhez a korábbi években még ragaszkodott.

A község kulturális, szellemi életéről meglehetősen kevés adatot őriztek meg a községi jegyzőkönyvek: 1900-ban Borsod vármegye népművelő előadások tartására kötelezte a településeket. Egerfarmos vezetői a szarvasmarha- és lótenyésztés, az állati betegségek, valamint a növénytermesztés témakörét választotta. 1903-ban pedig felvetődött az 1848/49-es szabadságharc és forradalom megünneplése, ezért javasolták, hogy a község, mint erkölcsi testület, gondoskodjon egy emlékmű létrehozásáról. A képviselők általános lelkesedés mellett egy szobor felállításáról döntöttek, mégpedig azzal a megkötéssel, hogy az 1902. év fogyasztási adójának pénzmaradványa mellé a segélypénztárból utalnak ki 200 koronát e célra. A szervezés feladataival *Véres Gusztáv*-ot bízták meg.³⁴⁶ A szobor ötlete nem valósult meg, helyette emlékoszlopot avattak 1906. márciusában.

Az 1849. március 1-én elesett honvédek emlékoszlopának ügye három éven át húzódott. A nehézségeket a szoborbizottság részletesen megírta és elhelyezte azt az alapkőben, amelynek 2000 nyarán történt helyrehozatalakor napvilágra került az utókornak szánt üzenet. (Lásd: „*Az egerfarmosi ágyúcsata*” című fejezetben.) Mivel a három éven át tartó gyűjtés nem hozta meg a várt eredményt, ezért az emlékmű felállítását csak *dr. Brezovay László* 210 koronás adománya tette lehetővé. Az ünnepélyes felszentelés az országos politikai helyzet miatt a legnagyobb csendben történt. Ám a szoborbizottsági tagok gondoskodtak arról, hogy az utókor ne csak az emlékmű állításának pontos körülményeit tudja meg, hanem valamennyi adományozó nevét és adományának összegét is: Brezovay László 210 koronája mellé a község 100 koronát adott. A község lakosai anyagi lehetőségeikhez mérten 12 fillértől 12 koronáig adakoztak, de az adományozók közt egy egri, egy tokaji és egy mezőkövesdi lakos neve is szerepel. A fuvarozást *Szóó*

³⁴⁵ Hasi hagymáz: a hastífusz régies elnevezése.

³⁴⁶ HML V-223/1.



*Az emlékoszlop egy korabeli képeslapon
Dr. Csiffáry Gergely gyűjteményéből*

József és Veres Gusztáv ingyen vállalták. A község vezetése négy évvel később, 1910. március 15-én dönt arról, hogy minden évben koszorúzással kell megemlékezni a szabadságharc honvéd katonáiról a temetőben.

Az 1906-os esztendő munkás-megmozdulásai és az egyre jobban érezhető infláció nemcsak az emlékmű állításakor, hanem a községi alkalmazottak fizetésekor is nehézséget okoztak. 1906. január 1-én egyszerre mondott fel az éjjeli őr és a kisbíró, mivel az addigi javadalmazásukért a munkát már nem tudták vállalni, így a községi vezetők a szabályrendelet módosítása után díjukat 20 százalékkal kényszerültek emelni. Ugyancsak emelték a bába fizetését is.

Ez az esztendő a történelmi adósságok törlesztéséről szólt: a község Borsod vármegye felhívására 10 koronával járult hozzá Deák Ferenc szobrának elkészítéséhez, illetve küldöttséget menesztett a II. Rákóczi Ferenc hamvait szállító vonathoz,

és határozatba rögzítette, hogy a vonat érkezésekor konduljanak meg az egerfarmosi harangok, továbbá a tanítók részletesebben tanítsák a fejedelem életét és tetteit az iskolában.

Közben bemutatták az Eger patakra tervezett hidat is, amelyet viszont az előljárók gyengének találtak, így kérték, hogy az oldalfalat és a hídkart egy-egy méterrel növeljék meg.

1906. november 20-án nem várt botrányba torkolt a községi bábaválasztás. Az álláshirdetésre két pályázat érkezett, Kovács Máriáé és Puskás Máriáé. Puskás Mária oklevelét azonban nem tudta bemutatni. A testületi jegyzőkönyv nem részletezi, hogy mi okból, de Cséka Tihamér kivételével egyetlen képviselő sem szavazott, így Cséka egyetlen szavazatával Kovács Mária mezőkövesdi okleveles szülésznő nyerte el az állást. A döntés után Veres Gusztáv képviselő hangot adott nemtetszésének, „Gyerünk innen!” kiabálással zavarta meg az ülést, a többszöri figyelmeztetés dacára még az ajtóban is kiabált, ezért 10 korona büntetéssel sújtották. Az ellenállásnak — melynek okai sajnos részletek hiányában nem ismerhetők — mégis lett eredménye. A vármegye a következő év elején megsemmisítette a döntést és új pályázat kiírására kötelezte a község vezetését.³⁴⁷

1907-ben megalakult az *Egerfarmosi Hangya Szövetkezet*. Elnöke 1939-ben Czirbucz Béla, ügyvezetője Berényi Gyula, pénztárosa Veres László, boltkezelője Bukta Imre volt.

³⁴⁷ HML V-223/2.

A raktárkészlete — amely fűszer-, vas-, vegyes- és textiláru — a háború előtt körülbelül 10 ezer pengőt tett ki, évi forgalma 35 ezer pengő volt.³⁴⁸

1907. januárjában különválasztották a temetőt római katolikus részre és köztemetőre, utóbbi a zsidó vallásúak temetkezési helye lett. Márciusban megkezdődött az Eger patak hídjának építése, melyre ismét *Bozsik Ferenc* tiszafüredi vállalkozó kapott megbízást. A 6 méter széles híd ellenőrzési munkálataival *Subich Gyulát* és *Tóth Imrét* bízta meg. Áprilisban a község csendőri álláshelyet kapott azzal a kikötéssel, hogy a rendfenntartóknak kötelesek laktanyát építeni. Mivel erre alkalmas épület nem volt, ezért az előjárók 12 ezer koronát szavaztak meg a munkálatokra. Ám a legkedvezőbb árat ajánló *Bozsik Ferenc* vállalkozó is 18 ezer koronáért tudta volna a munkát elvégezni, ezért a falu vezetői úgy döntöttek: vásárolják meg *Schwartz Sámuel* házát és ezt alakítsák át csendőrlaktanyává. Utóbb ez a megoldás bizonyult rosszabbnak, hiszen a vételre 13 ezer koronát fizettek ki és az átalakítás ugyanennyibe kerül, így a község 25 ezer korona hosszúlejáratú hitel felvételére kényszerült. Annak érdekében, hogy az építkezést még augusztusban el tudják kezdeni, áthidaló megoldásként a Hevesmegyei Takarékpénztártól 2 hónapra 13 ezer korona váltókölcsonnt vettek fel.

A csendőrlaktanya elkészülése után 1908-ban a régi korcsma okozott gondot. A jegyző a lebontást javasolta, ám a képviselők az épület megtartása mellett érveltek, így ezt nevezték ki járványkórháznak, novembertől pedig a bába szolgálati helyeként működött.

Az 1908-as esztendőben a községet közbiztonsági hidat létrehozására kötelezték, ám annak nem tettek eleget, mert, se hentes, se mészáros nem volt a faluban, és a lakosság sem vette volna annak hasznát. Viszont eldöntötték, hogy a községi közigazgatásban szükség lenne egy másológépre, így határoztak ennek beszerzéséről.

A közigazgatás egyre szaporodó terhei és feladatai okán 1909-ben egy állandó építési bizottságot alakítottak, amelynek tagjai — *Subich Gyula*, *Bajzáth József* és *Polgár Lajos* képviselők — az utak, hidak, középületek állapotát felügyelték.

1909. február 9. tovább gyarapította a falu fekete krónikáját: *porig égett Veres József napszámos egerfarmosi háza*, vele együtt a tűz martaléka lett az összes bútora és élelme. A község vezetése 140 korona segélyt szavazott meg számára, valamint több képviselő is ingyen fuvarral járult hozzá a ház újbóli felépítéséhez.

Az időközben elhasználódott *Rima-patak hídj*a is átépítésre szorult. A képviselők döntése értelmében a forgalmas fahíd szerkezetét ezúttal vasgerendás szerkezettel kell átépíteni. A munkálatokra 2000 koronát különítenek el a pótköltségvetésből és 1000 koronát a közmunka terhére. Ebben az esztendőben alkották meg a község tűzrendészeti szabályzatát és a bába működési szabályzatát is. Ugyancsak az 1909-es esztendőben *Subich Gyula* elvesztette a vadászati jogát azáltal, hogy a vármegye már nem elégedett meg a szóbeli egyezséggel, hanem ragaszkodott a pályázatához, így azt az 1919-es esztendőig 150 koronáért dr. *Brezovay László* kapta meg.

1910. május 18-án elhunyt *Medveczky Kálmán* jegyző, aki 10 évig szolgálta a községet. Az előjárók együttesen vettek részt a temetésén és közös koszorút vittek.

1910-től postamester működött a faluban. Távbeszélő a postán, a lakosok által is igénybe vehető távírószolgálat a postán és a vasútállomáson is volt. A postaépületnek —

³⁴⁸ CSIKVÁRI Antal, 1939. 99.

jobb híján — a szülész nő által használt bábalkást ajánlották fel. Az 1911-es esztendőben pedig az épületet egy toldalékkal bővítették, ez szolgált postalakásként.

Az 1910-es népszámlálás adatai szerint a község lakossága 1130 fő volt, a külterületnek számító Laskói részen népessége 37, a Prónay tanyáé 31, Szőketanyáé 17 fő.³⁴⁹

Az 1911-es esztendőben községi mérleget vásároltak, hogy a termelők áruinak piacra jutását ezzel is segítsék. Ebben az évben alakították ki a dögtemetőt is. Az első elképzelések szerint ez egyszerű dögtér lett volna, ám hely hiányában a „*hullaégető kemence*” mellett határoztak, amelyet a községi gödörben helyeztek el. A felmerülő költségek miatt 1912-ben úgy döntöttek, hogy a „*hullaégető kemence*” házilag építendő fel 500 koronából.

Az 1912. év községi jegyzőkönyveiből értesülhetünk arról is, hogy az elmúlt két esztendőben nagyobb földosztás volt a *Rapaich-, Borovichi- és Remenyik-földek* terhére, így a lakosok fizetőképessége némileg javult.

Az első világháború kitörésének évében áttekintették az „*önvédelmi eszközök*” állapotát és elhatározták, hogy kijavítják a tűzoltószertárt és beszereznek egy házifecskendőhöz tartozó lajtót. A háború kitörését követően az eljárók dr. Brezovay László javaslatára 4200 korona hadikölcsönt jegyeztek — a második hadikölcsön jegyzési felhíváskor derült ki, hogy az összes készpénzüket hadikölcsönbe fektették —, továbbá hazafiasságból 40 korona értékű jótékonyági bélyeget is vásároltak.

Az első világháborúban 178 helyi lakos vett részt, 36-an haltak hősi halált, 17-en hadirokkantként, 4-en vitézi érdemmel tértek haza.³⁵⁰ A községben 1933-ban házilag készített és átadott emlékműre a következő nevek kerültek: *Bágyi Lajos, Bajnok István, Dobó Pál, Farkas Kálmán, Jákob Imre, Kaló Sándor, Kovács Gergely, Kovács János, Misz János, Nyeste Albert, Polgár Gábor, Polgár Gábor S. Polgár Sándor, Sas Gusztáv, Sas Lajos, Sas Sándor, Szombati Péter, Tanka József, Tanka Lajos, Tóth Gábor, Tóth Ignác, Tuza János, Tuza József, Veres Albert, Veres Béla, Veres Gábor, Veres Gábor, I. Veres Lajos, Veres Miklós, Zsámba Albert, Zsámba József*. A bevonuló katonák közül csak *Zsigoy Sándor* műkertész életútja őrződött meg részletesen, aki 1893-ban Egerfarmoson született, és 1913-ban kezdte meg tényleges katonai szolgálatát a 60-as királyi gyalogezrednél Egerben. Itt érte a háború kitörése. 1914. augusztus 1-től az összeomlásig harcolt az orosz, a szerb, albán és montenegrói fronton, ahol súlyosan megsebesült.³⁵¹ Ugyancsak ismert *Nyeste Sándor* volt hadifogoly neve, aki Oroszországban élt és levelezett az Egerfarmoson élő *Nyeste Albert* nevű apjával.³⁵²

Az 1915-ös esztendő tavasza hatalmas esőzéseket hozott. A többnyire gyenge minőségű anyagból, vályogból készült épületek állapotát megviselte a folyamatos eső és a szélvihar. Március 15-én a testület tagjait arról tájékoztatták, hogy *a csapadékos időjárás miatt beszakadt a csendőrlaktanya udvarán lévő kút, a tűzoltófészer egyik fala kidőlt, a községháza árnyékszéke beomlott, a csendőrlaktanya kapuját és kerítését a szél*

³⁴⁹ A Magyar Szent Korona Országainak Helynévtára, 1913. 114.

³⁵⁰ CSIKVÁRI Antal, 1939. 49.

³⁵¹ DOROMBY József vitéz – REÉ László, én. 99.

³⁵² BERÁNNÉ Nemes Éva – ROMÁN János, 1978. 420.

*megszaggatta és községháza lécei is kilazultak. A csapadékos időjárás májusra nem sokat javult, ekkor már a csendőrlaktanya és a községháza is beázott, az iskola eresze javításra szorult és a községi jégvermet is újra kellett építeni.*³⁵³

1916-ban a községi vezetők elkészítették az *utcaszabályzati és építészeti rendeletet*. Az egységes falukép érdekében az utcák szélességét egységesen 12 méterben határozták meg, a telektulajdonosok által fizetett közterület-megváltásból befolyt összeget a szabályrendelet szerint pedig csak az utcák és terek fásítására, valamint árkok ásására és alagcsövek lefektetésére lehetett fordítani. Eldöntötték azt is, hogy a kerítés csak deszkából vagy fonott drótból lehet és a közmunka terhére árokásásokat vettek tervbe.

A háború harmadik évében az általános szegénységet már Egerfarmos lakosai is érezték. Ezért 20 ezer korona kölcsönből 4 vagon búzát rendeltek a községi szegényeknek, melyet a Brezovay-féle magtárban helyeztek el azzal a megkötéssel, hogy onnan negyedévente osztanak az arra rászorulóknak.

A háború még tartott, amikor 1918. február 23-án a vármegye javaslatára felvetődött a *Hősök ligetének* létrehozása. A községi vezetők a templom előtti teret látták erre legalkalmasabbnak, ahová fásítás után elhelyezhető lenne a hősök névsora egy emléktáblán — de csakis a háború befejezése után! Ebben az évben az egerfarmosiak elutasították az anya- és csecsemővédelmi fiók létrehozására tett vármegyei javaslatot arra hivatkozva, hogy a gyermekágyas anyák, csecsemők ellátása évszázados gyakorlat alapján jól működik, ezért erre itt semmi szükség nincs.

Az általános katonai összeomlás után november 10-én ötven taggal megalakult a *nemzetőrség*, decemberben pedig a földosztási előmunkálatokra egy bizottság jött létre, melynek tagjai lettek: *Ferencz Kálmán, Szombati József, Polgár Miklós, Veres János H. Zsámba István és Tóth Pál*. A lassacskán a megszokott kerékvágásba visszatérő élet jellegzetes, kedves esete, hogy decemberben a *római katolikus olvasóköri* tagjai bejelentették igényüket a jegyzői javadalomhoz tartozó nyári konyhára, melyet azzal a feltétellel kaptak meg, hogy amikor arra szükség lesz, azonnal visszaadják a községnek.

Az 1919-es esztendő elején a vonatkozlekedés szünetelt, és ez komoly nehézségeket okozott az Egerfarmoson élőknek. A postát csak Szihalmón tudták átvenni, ezért küldöncről kellett gondoskodni.

Az első munkás hatalomátvétel komoly változásokat hozott a faluban. *1919. április 9-én forradalmi munkástanácsot választottak*. A község 1121 lakosa 11 vezetőt választhatott a 16 jelöltből. A legtöbb szavazatot *Veres Gáspár* kapta, majd *Bajzáth Sándor, Barna Sándor, Tóth István, Veres Gergely, Pók Antal, Kovács János, Veres Pál, Ferencz Kálmán, Nyeste Gyula és Bóta Albert*. Az induló jelöltek közt volt még *Veres Albert, Zakár János, Kovács Gábor, Polgár Miklós és Keserű István*. Április 22-én a munkástanács már dolgozott: első rendelkezései közé tartozott, hogy Szőke pusztából 1360 négyszögöl legelőterületet és a Brezovay-féle birtokból 46 kat. holdat közlegelő céljára kihasítottak. A kihasítás indoka, hogy „*Egerfarmos gazdaközösségének 400 legelőjószág állománya mellett csupán 55 magyar hold gazdasági legelőterület áll rendelkezésére, mivel szemben a Szőke pusztai legelőterületen 1200 darab birka és 15 darab szarvasmarha van 486 magyar holdnyi rét- és legelőterületen. A volt Brezovay, ez*

³⁵³ HML V-223/2.

idő szerint még állami birtokon 443 magyar hold rét és legelő mellett csupán 127 darab legelőjóság állomány van. A kihasított legelőterület a poroszlai országút jobb oldalán terül el, Egerfarmos községhez közeli fekvésű, fekvésénél fogva pedig minden mezei munkára elkerülendő. A kihasított legelőterület azonnal használatba vehető.”³⁵⁴

Május 9-én kulturbizottságot, júliusban pedig terményfelesleget(!) átvevő bizottságot választottak, de július 20-án már nemet mondtak a közös szérűskert kialakításának a tervére, azzal érvelve, hogy a régi cséplési rendszer bevált és hatékony.

„A román hadsereg Farnosra augusztus 6-án jött be, a cseszári (Csörsz-árka) úton. A vasút közelében lakó idős puki Polgár Miklós elmondása szerint trombitájával a falut riasztotta, ezért román módra megbotozták.”³⁵⁵ Augusztus 6-án a régi, felesküdt községi vezetők Poczk Miklós bíróval az élen visszavették a település irányítását, így az első munkáskormány hatalomátvételének rövid időszaka Egerfarmoson is véget ért. S ezzel együtt lezárult a magyar történelem egy korszaka, a dualizmus is, amely a polgári közigazgatás és modern kori községirányítás kialakulását hozta meg Egerfarmos számára.

A családi gazdaságok kialakulása

A falu határa a XX. század első harmadára érte el legnagyobb kiterjedését, 5073 kat. holdat, amely a területcserék mellett a felszíni vízrendezésének is köszönhető volt.

A község lakossága 1930-ban 1276 fő volt, akik közül 1149-en östermelőnek vallották magukat.³⁵⁶ Az iparosok száma alacsony volt, de a községi szükségletek ellátására elegendő: 2 asztalos, 2 kovács, 2 hentes, 4 cipész, 1 kerékgyártó és 1 malomszerelő élt a község területén, valamint működött egy, az Eger vizére épült darálómalom. A kereskedelmet a Hangya Szövetkezet mellett 2 vegyeskereskedő és 3 italmérő biztosította, a falu állandó piaca Mezőkövesd volt.³⁵⁷ A XX. század derekán a községben élő iparosok is alapvetően helyi szükségletre termeltek. Az iparosok, akiket megőrzött az emlékezet: Bendzsura Márton cipész, Bányai András úri női cipész, Bóta Albert csizmadia, Dudics Lajos, Demeter István, Szentpéteri Sándor kovácsok, Orosz Kálmán, Ferenczi ? kerékgyártók, Kolozsvári Sándor, Szombati János, Polgár József asztalosok, Veres Gyuláné, Nagy Anna, Simon Józsefné, Veres Lajosné, Tiboldi Sándorné varróasszonyok és Veres Imréné varrónő.³⁵⁸ Vagyis a vasút megjelenése nem okozott döntő változást a gazdasági struktúrában. A település tősgyökeres családjainak fenntartóit nem vonzotta az államvasutak által biztosított állami fizetés, biztosítás és nyugdíj lehetősége, de a közlekedés felgyorsulása és a távolságok időbeli csökkenése sem hatott jelentős mértékben a tradicionális agrárgazdálkodás átalakulására.

Egerfarmos határának többsége szántó (3965 kat. hold) volt, nagyjából azonos nagyságot tett ki a rét és a legelő (362 ill. 438 kat. hold), lényegesen kisebb mértéket képviselt a kert (89 kat. hold) és szinte elenyésző volt a szőlő (2 kat. hold), valamint az

³⁵⁴ HML V-223/2.

³⁵⁵ Bíró Károly egerfarmosi helyi falukutató gyűjtése alapján.

³⁵⁶ CSIKVÁRI Antal, 1939. 6.

³⁵⁷ CSIKVÁRI Antal, 1939. 49.

³⁵⁸ Veres Ernőné gyűjtése.

erdősülttség aránya (4 kat. hold).³⁵⁹ A mezőgazdasági termelés elsősorban a megélhetést alig biztosító törpebirtokra, lényegesen kisebb számban a kisbirtokon történő családi gazdaságokra támaszkodott. Utóbbiak ugyan elégséges megélhetést jelentettek az átlagosan 20-50 hold közti területen termelő családoknak, de gépesítettség hiányában az előállított termények piacra jutási esélye a vasút ellenére is minimális volt.

Az évszázados birtokaprózódás nyomán létrejött egészségtelen birtokszerkezetet jól példázza, hogy 1939-re 50-100 hold közti középbirtok mindössze egy volt, 20-50 hold közti kisbirtok 7 (összesen 250 hold területtel), és ezzel szemben 247, átlagosan 3 hold kiterjedésű törpebirtok!³⁶⁰ Erdőtulajdonos is csak egy volt, és a községi gazdák közös erdőbirtokkal nem rendelkeztek. Nem elhanyagolható tény továbbá az sem, hogy az egri főkáptalan 1925-ben 607 kat. holdat, 1929 évben pedig még mindig 439 kat. hold birtokolt a falu határából.³⁶¹

A kisbirtokon zajló családi gazdálkodás korlátait jól példázza Borsod vármegye adattára 1939-ből: ahhoz, hogy egy család megélhetése biztosított legyen, nem egy esetben a saját tulajdonú föld mellé béreltre is szükséges volt. Ám csupán hárman tudtak 20 holdon felüli területet bérelni! *Dudás Gábor* 30 év alatt, felesége kitaró szorgalmával tudott 35 saját hold földet magáénak mondani. *Poczok Joachim* szintén 30 évnyi munka után mondhatott sajátjának 10 holdat, amely mellé még 60-at bérelt. *Poczok József* 82 holdja bérelt volt, emellett szakmát gyakorolt, hentes volt. *Poczok Miklósnak* is csak 15 hold volt sajátja, 20-at bérelt. *Tóth Lajos* 45 hold bérlemény mellett 25 hold földet birtokolt, *Veres Albert* 12 saját hold mellett 34-et bérelt, *Veres István* 44 holdjából 34 volt az övé, *Zsámba Ignác* pedig 34 holdas gazdaságból kitaró munkával és felesége szorgalmával 27 holdat mondhatott saját tulajdonának. Az 1939-es esztendőben a 60 holdat birtokló és 50 holdat bérlő *Sass Miklós* is csak a középbirtokosok legalsó kategóriájába tartozott alig több mint 100 hold földjével. Ezeknek a családi gazdaságoknak sem a kiterjedése, sem a közepes jövedelmezősége — átlagosan 15 aranykorona³⁶² — nem tette lehetővé a modernizálást, amely nagyobb termelési hatékonyságot és eredményesebb piaci megjelenést eredményezhetett volna. A törpebirtokon pedig erről szó sem lehetett.

Egerfarmos határának művelésági megoszlása kh-ban³⁶³

Év	Szántó	Kert Gyü- mölcsös	Szőlő	Rét	Legelő	Mg. terület	Erdő	Nádas	Műv. alól kivett terület	Összesen
1895	2811	47	-	101	931	4890	5	5	93	4993
1913	3852	56	1	497	479	4882	5	1	185	5073
1935	3954	95	-	397	442	4888	4	-	124	5016
1962	2913	103	-	256	476	3748	86	-	300	4134
1966	2798	110	-	330	445	3683	136	11	305	4135

³⁵⁹ CSIKVÁRI Antal, 1939. 22.

³⁶⁰ CSIKVÁRI Antal, 1939. 48.

³⁶¹ PINTÉR János, 1970. 309.

³⁶² CSIKVÁRI Antal, 1939. 22.

³⁶³ HML XV-61/6. Mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtemény 1870–1970. KSH Budapest:

Az állattartás viszont a század első harmadára prioritást élvezett. Az 1934-1938 közti időszakban a szarvasmarha állomány gyenge csökkenése (579 darab ill. 512 darab) mellett a juhállomány szinte megduplázódott (656 darab ill. 1100 darab.) A ló (141 darab ill. 171 darab) és sertés (431 darab ill. 408 darab) állomány nagysága gyakorlatilag állandóságot mutat.³⁶⁴

A falu legnagyobb gazdasága ez idő szerint *vitész Oláh Gyuláé* volt, aki a Brezovay II. László által létesített tehenészetet fejlesztette tovább. Földterületének nagysága (885 kat. hold), illetve a gazdálkodó szaktudása az ország egyik legelismertebb tehenészetévé tette a farmosít. Az egykori vezérkari százados nyugalomba vonulását követően, 1924 után kezdte fejleszteni a szimmentháli tehenészetét. A farmosi gazdaság elismertségét jellemezte, hogy „*bikaanyaga a legkeresettebb, úgy, hogy az évente a budapesti Országos Mezőgazdasági Kiállítás és Tenyészállatvásárra kerülő 10-15 darab tenyészbika csupán közóhajra, bemutatás céljából, a magyar tenyésztésű szimmentháli szarvasmarha emelése érdekében szállítatik fel Budapestre mindannak ellenére, hogy annak túlnyomó része már a tenyészgazdaságban előre eladatott.*”³⁶⁵

A tehenészet a második világháború kitörése előtt 21 tejelőelit és 37 fajtaelitet számolt. Az állatok tartását egyébként a legszigorúbb értelemben véve a ridegtartás jellemezte annak érdekében, hogy a körülmények romlásához, a gyengébb minőségű legelőkhöz is alkalmazkodni tudjon. A tehenészet eredményességét mi sem bizonyítja jobban, mint „*a Tiszajobbparti Szarvasmarhatenyésztő Szövetség 1934/35. évi megállapítása, miszerint a tehenészet tehenenként évente átlagosan 6175 kilogramm tejhozamot mutatott fel, s az utolsó 10 évi átlag 4721 kilogramm tej volt, 160,2 literenként zsírtartalommal.*”³⁶⁶ A tehenészet egyedszáma egyébként közepes volt, 62 tehenet, 2 törzsbikát, 40 vegyeskorú üszőt, 26 vegyeskorú bikát és 26 him- és nőivarú szopósborjút számlált.

Oláh Gyula tehenészetében tehát már nem csupán az elegendő gazdasági háttér, hanem a szaktudás is megmutatkozott, hiszen a takarmány betakarítása öntözött kaszálókról történt. A falu legnagyobb munkaadója volt a második világháború előtt. A település lakóinak szociális érzékenységét is megőrizték: „*Minden családnak, ahol gyermek született, egy évig ingyen adott tejet. Sőt nem egy esetben az iskolások is ingyen ihattak abból a tejből, amit Oláh Gyula küldött.*”³⁶⁷

Két háború árnyékában

A forradalmi munkástanács első hatalom-átvételi kísérlete után a régi-új községi vezetők szembesültek a háború négy évének gazdasági korlátai miatt kialakult helyzettel: a Rima-híd karfáját ellopták, a községházán nem volt tüzelő, a szülésznő és a kisbíró pedig lemondott, miután a kapott fizetésből nem lehetett megélni.³⁶⁸

³⁶⁴ CSIKVÁRI Antal, 1939. 35.

³⁶⁵ CSIKVÁRI Antal, 1939. 29.

³⁶⁶ CSIKVÁRI Antal, 1939. 29.

³⁶⁷ Ferencz Józsefné (83 éves) egerfarmosi lakos visszaemlékezése. Sgy.

³⁶⁸ HML V-223/2.

Az 1920. évi népszámlálás adatai szerint a faluban lakosai döntően továbbra is a mezőgazdaságból éltek. Keresőképes lakos 503 volt, akik 608 főt tartottak el. Őstermelőnek 449-en vallották magukat, 548 eltartottal. Az iparban csak tizenhárman, a kereskedelemben hárman, a közlekedésben hatan, a közszolgáltatásban hatan, a véderőnél nyolcan, házi-cselédként tízen dolgoztak. A legtöbb munkaerő a mezőgazdaságban helyezkedett el: 316 férfi és 133 nő tevékenykedett az agráriumban, akik közül önálló birtokos és bérlő 103 személy volt, 221 eltartottal. Cselédként 58-an keresték kenyerüket, mezőgazdasági munkásként 182-en. Ezzel szemben a községben mindössze 11 önálló iparos volt.³⁶⁹ Vagyis a XX. század első két évtizede döntő szerkezetátalakulást nem eredményezett a gazdaságban.

1921-ben a Brezovay-birtokból hat házhelyet jelöltek ki, melyet „*Brezovay hajlandónak mutatkozott kiadni.*” A község ismét szembesült a legelőterület hiányával, amelyet a tanácsköztársaság időszakában Szőke puszta és a Brezovay-földek terhére oly gyorsan akartak megoldani: „*nincs elegendő marhalegelő, mert a lakosok tulajdonában van 319 darab szarvasmarha, 133 darab ló és csikó, valamint 445 darab sertés. A rendelkezésre álló legelő pedig kevés és gyenge minőségű.*”

1921-ben újabb közigazgatási változások történtek: létrehozták a segédjegyzői állást és különválasztották a törvénybíró hatáskörétől az útbíróét (utóbbi *Polgár József* volt törvénybíró lett 500 koronaért). Elrendelték a középületek (községkháza, iskola és tanítói lak) sürgős rendbehozatalát, valamint megkezdték a körorvosi rendelő építését Szihalmon – az ellátás ekkor még Mezőkövesd központtal működött –, ám az egerfarmosiak anyagilag nem járultak hozzá az új rendelő megépítéséhez arra hivatkozva, hogy annak idején ők is egyedül állták a csendőrlaktanya építésének terheit. Ráadásul a község a borsodszemerei központ kialakításának tervét támogatta, hiszen az, az ellátandó területeknek épp a közepén helyezkedett el.

Borsod vármegye 1922-ben a csendőrlaktanya működtetését felmondta, ezért a községi képviselők úgy döntöttek, a jövőben parókiaként hasznosítják az épületet.

1923-ban ismételt gyűjtést szerveztek a Hősök emlékművének létrehozására. Még ebben az évben életveszélyessé nyilvánította a tankerületi felügyelő az iskolát, ezért 1924-ben a községnek egy új, kéttantermes iskola és tanítói lakás megépítéséről kellett intézkedni, miközben a lakosság megélhetését az általánosan rossz termés nehezítette. Az új iskola két tanteremmel és tanítói lakással a nyáron készült el. Ennek az esztendőnek a végén, december 10-én jegyezték be Borsod vármegyében az *Egerfarmosi Levente Egyesületet*.³⁷⁰

1925-ben 5.000.000 koronaért a községnek kellett kijavíttatni a templom tornyát, mivel az egyházközség egyetlen fillérrel sem tudott a munkálatokhoz hozzájárulni, habár a falu szinte teljes lakossága katolikus volt.

Az 1926-os esztendőben a *legelők hasznosítására társulat* szervezését kezdték meg. Július 12-én pedig bejegyezték az *Egerfarmosi Önkéntes Tűzoltó Egyesületet*.³⁷¹ Az év legnagyobb gondját a Rima-patak hídjának életveszélyessé válása okozta. A korábban

³⁶⁹ Magyar Statisztikai Közlemények, 1925. 106-107.

³⁷⁰ SZEGŐFI Anna – G. JAKÓ Mariann, 2007. 91.

³⁷¹ SZEGŐFI Anna – G. JAKÓ Mariann, 2007. 92.

tervezett megerősítés — mint a jegyzőkönyvekből kiderül — nem készült el, mivel a falut az új iskola építésének költségei terhelték le. A híd még mindig faszerkezetű volt, vagyis az 1909-ben elhatározott vasszerkezetű átépítés másfél évtized alatt sem valósult meg. A mostani elképzelések szerint a forgalom okozta terhelhetőség miatt kölábakon álló vasgerendás szerkezetű, tölgypadlókkal borított szerkezet mellett döntöttek. Ugyanakkor sürgetővé vált a vasútállomásra felé vezető út helyrehozatala is, amelynek 20 millió koronás várható költsége miatt a község a Földművelésügyi Minisztériumhoz fordult, annak segítségét kérve. A községben jelentkező, az utakra és hidakra egyre nagyobb terhet jelentő gépjárműforgalmat jól érzékelteti, hogy az 1927-es esztendőben a *Királyi Automobil Club* kérésére elhelyezték az első kül- és belterületi forgalomszabályozó táblákat is.

A község egészségügyi helyzete lassan változott. Az egerfarmosi képviselők támogatták a mezőkövesdi járási kórház megépítését, hiszen földrajzilag ez lényegesen közelebb volt hozzájuk, mint az egri, és szabályrendeletet alkottak a községi alkalmazottaknak — úgymint a kisbírónak, az éjjeli őrnek és a szülésznőnek — a baleseti- és betegségbiztosításáról, de az Országos Gyermekegő Ligához való csatlakozást elutasították. Ugyancsak passzív ellenállás fogadta a zöldkeresztes nővérek mozgalmát. A zöldkeresztes nővérek feladatai közé tartozott, hogy megnyerjék a lakosság támogatását az egészségvédelmi munka célkitűzéseikhez. „*A munkát kis szűli értékezzel vezettem be, melyen röviden vázoltam munkánk programját, célját és szükséges voltát. Többnyire sikerült is erről meggyőzni a jelenlévőket. Egerfarmos kivételével, ahol hallgatóság nélkül zajlott le az értekezlet.*”³⁷²

Az 1927-es év újabb falufejlesztési feladatokkal szembesítette az előjárókat: a vármegye felhívást küldött, hogy csatlakozzanak a villanyvilágítás kiépítését segítő szövetkezethez. A falu vezetői igennel szavaztak, habár addig, amíg a községi utcákon felgyulladtak az első lámpák, még megoldásra várt a belvív-elvezetés. Ebben az időben az egerfarmosiak már rendszeresen szenvedtek a pocsolyák okozta rossz, posványos levegőtől, amelyet az esőzések után felgyülemlett és megálló víz okozott.

1928-ban a belvív-elvezetés mellett a belterületi hidak állapota is komoly aggodalomra adott okot. A jelentősebb falufejlesztések évek óta források hiányában maradtak el. A lakosság terhelhetősége adók és pótagók formájában is meglehetősen korlátozott volt. Igaz, 1929-ben kisebb földosztás történt a faluban, ám mindössze 6 család kapott átlagosan 700-900 négyszögölnyi telket. Ennek és a korábbi földosztások lett a következménye, hogy 1930-ban a megváltozott viszonyok miatt újra kellett számotatni a község házait.

1929. április 13-án megalakult az *Egerfarmosi Egerpatoki birtokosság legeltetési társulata* 127 taggal.³⁷³ Ugyancsak áprilisban a Hadtörténeti Múzeum fordult felhívással a község vezetéséhez, amelyben azt kérték: *állíttassanak az 1849. március 1. egerfarmosi csata emlékére egy márványtáblát.* A képviselők elviekben támogatták a nemes kezdeményezést, ám a márványtábla áráról tették függővé annak megvalósítását.

³⁷² KERÉKES László, 1987. 243.

³⁷³ PETERCSÁK Tivadar, 2000. 245.

1930-ban újabb jogos, de anyagilag nehezen támogatható kérdéssel kellett szembenéznük az előjáróknak. A templom már szűkösen bizonyult a hívek számára. Az egyház saját erőiből azt képtelen volt megnagyobbítani, így a község vezetőihez fordultak. A jegyző a kérelmet úgy vezette be: „*kezeljék méltányosan a kérést.*” Március 25-én megalakult meg az *Egerfarmosi Polgári Lövész Egyesület*, amely 1940. február 14-ig működött.³⁷⁴

Az 1931-es esztendő első hónapja különös kettősséget hozott Egerfarmos életében: együtt volt jelen a hazafias érzelem és a tradicionális angol társadalom iránt érzett tisztelet. Január 22-én képviselő-testületi ülésen indítványozta *Sass Miklós* képviselő, hogy *vitéz Gömbös Gyula* magyar királyi honvédelmi minisztert az „*önzetlen, csupán hazafias felindulásból eredő lankadatlan munkájának elismeréseképp*” fogadják a település díszpolgárává. A testület az indítványt egyhangúan és lelkesedéssel fogadta el, s erről értesítést is küldött az érintettnek.³⁷⁵ Január 29-én viszont vadászatra érkezett Borsod és Heves vármegye vezető politikusainak kíséretében *Albert királyi herceg*. 1931. január 29-e különösen nagy nap volt a község életében. Az angol uralkodóház tagjának látogatása országos érdeklődésre tartott számot. „*Ma a közeli Egerfarmos községben egész napos vadászaton vett részt Albert királyi herceg, Mocsáry Károly földbirtokos vadászterületén. A vadászatra hivatalos volt Heves és Borsod vármegye számos előkelősége. A vadászat után vitéz Oláh Gyula egerfarmosi földbirtokos adott vadászebédet a királyi herceg tiszteletére.*”³⁷⁶ Az angolok különös szimpátiával viseltethettek e vidék iránt, hiszen hat évvel később, 1937-ben az angol VIII. Edward és felesége látogatott nászútján a szomszédos Borsodivánkára a Prónay-kastélyba, ahol népviseletbe öltöztetett helybeliek fogadták őket,³⁷⁷ de arról nincs adat, hogy a különös vidékies pompában részt vettek-e az egerfarmosiak.

1933. márciusában kegyetlen gyilkosság híre rázta meg a falu lakóit. A történetekről hírt adott az MTI „*Kettős gyilkosság és öngyilkosság*” címmel: „*Kun Ferenc 31 éves, özvegy, egerfarmosi földműves az egerfarmosi vasúti megállótól a község felé vezető úton rálesett a Füzesabonyból vonattal hazatérő Csörgő Józsefné, született Tóth Máriára és annak apjára, Tóth Gáspár egerfarmosi földművesre. Kun Ferenc Tóth Gáspárt Frommer pisztolyával szíven lőtte, az asszonyt pedig 15 centiméter hosszú késével tízszer hátba szúrta. Mindketten azonnal meghaltak. Kun ezután hazament és háza udvarán föbe lőtte magát. Kun szerelmi bánatában és anyagi tönkrement sorsára felelti elkeseredésében követte el tettét.*”³⁷⁸

1933. június 11-én végre felavatták a *Hősök emléktábláját és a revíziós országzászlót*. Az ünnepségen a birtokos nemesség mellett nagy számban jelent meg a község földműves lakossága is.

A település lélekszáma ebben az évtizedben érte el csúcspontját: az 1930-as népszámlálás adatai szerint 288 házban 1276-an laktak a falut. Ez az 1869. évhez képest

³⁷⁴ SZEGŐFI Anna – G. JAKÓ Mariann, 2007. 92.

³⁷⁵ HML V-223/2.

³⁷⁶ MTI Napi hírek/Napi tudósítások (1920-1944). 1931. január 29. csütörtök /11. oldal

³⁷⁷ PINTÉR István, 1969. 281.

³⁷⁸ Magyar Országos Tudósító (1929-1948). 1933. március 20. hétfő /14. oldal

egyenletes gyarapodást jelent, hiszen az akkori 963 fő a századvég enyhe visszaeséséhez képest – 1880-ban 799 fő, 1890-ban 877 fő – a századfordulóra elérte a 985 főt, s innentől fokozatos növekedésbe kezdett: 1910-ben 1130, 1920-ban 1111 lakosa volt Egerfarmosnak, 1930-ban 1276 főt, 1941-ben 1191 főt írtak össze. A Szőke- és a Grónay-tanya még mindig külterületi lakott hely volt.³⁷⁹

A falu külterületeinek elnevezésében ekkor még az évszázados névadási gyakorlat érvényesül, vagyis elsősorban a természeti környezet jellemzői és a tulajdonosok neve alapján tájékozódnak. A sík vidékből kiemelkedő magaslatokat *Halomnak*, vagy *Pupunak* nevezték, a termőtalaj minősége után használták már ekkor a *Szőke* (szikes) és a *Sej* (homokos, szikes) elnevezéseket. A község határa a Bükkből lefolyó vizek, patakok miatt szabdalt. Az árkok, patakmedrek által tagolt határrészeket „*fióknak*” hívták, melyből négyet különböztettek meg. A határnevek döntő többségében a vízrajzi viszonyok köszöntek vissza: Ostorosi-árok, Rima, Laskó vagy Laska, Vízközi-dűlő, Hideri (Eger patak régi medre), illetve a belvíz-elvezetéskor épült ki a mesterséges árokrendszer a Pisilő- és a Csete-árok. Ugyancsak az emberi beavatkozás következtében jött létre a *Zsilip* (helyi neve: Sifony) és a *Zúgó*. Ezen természetes vagy mesterséges, régi vagy újkori földmunkálatok eredményekor kialakult vízelvezetési rendszer tette szabdalttá a határt és egyben jelentett tájékozási pontokat is. A mélyen fekvő, vízzel telt időszakos, vagy állandó tavak tulajdonságaik alapján kapták nevüket (Rucás, Kákás), de a Barátfertő megőrizte Csepellényi György pálos szerzetes gyilkosságának emlékét. Valószínű, a legrégebbi határnevek közé tartozik a Kis- Nagy- és Felső-Nyilas, amelyek a még osztatlan közös földek évről évre történt kisorsolásának emlékei. Az újabb kori elnevezések a használat jogának eredetére utalnak (jegyzőföld, jegyzőlaposa, proletárföld, zsellérföld, szegények mezsgyéje), illetve utalhatnak a tulajdonosára is (Remenyik-tábla, Mocsáry-tanya, Brezovay-föld, Borovicsi-föld, vagy Veres János, Dudás Dezső, Nagy Károly gyümölcsőse.) Tájékozási pontként szolgáltak szakrális emlékek (Sass-kereszt és Szobori, vagyis a Szentháromság szobor), illetve dűlőutak, utóbbiak nevét mindig a közeli lakott település határozta meg.³⁸⁰ E nevek többsége a téjeszesítéskor bevezetett számsoros táblásítási rendszer hatására feledésbe merült.

Az 1934-es év ismét csapadékos volt: a sok eső miatt az Alvég annyira megtelt vízzel, hogy a házakat összeomlás fenyegette. A belvíz-elvezetés munkálatait a szándék ellenére a korábbi években anyagi források és támogatások hiányában ugyanis nem tudták elvégezni.

Érdemes egy pillantást vetni a község életét ez időben meghatározó személyiségekre is. A két világháború közt a községi elöljárók a falu tősgyökeres családjainak tagjai. A bírói tisztséget nem egy esetben több generáción át is egy-egy család tölti be. Általában 20-50 hold közti családi birtokon, saját, illetve bérelt földterületen gazdálkodnak ezek a vezető famíliák, s közben a község politikai, egyházi és civil életének irányításában is részt vesznek. Ilyen volt többek közt a *Veres család*, amely „*ősi nemesi családnak*” vallotta magát. Ők a községi közéletben való részvételüket Veres Mihályig vezették vissza, aki a nemesek hadnagyának tisztjét is betöltötte. *István*, aki 1877-ben született,

³⁷⁹ KOVÁCS Béla, 1991. 65.

³⁸⁰ PELLE Béláné, 1975. 81-84.

ennek a Veres Mihálynak a dédunokája volt. Ő 34 holdas földjét szorgalmával és felesége kitartó munkájával szerezte, s mellé még 10 holdat bérelt. Részt vett az első világháborúban, ahol a keleti hadszíntéren fogságba esett, s így csak 1918-ban tért haza. Megalakulása után a legeltetés társulat elnöke, képviselő-testületi tag, községi esküdt volt. *Veres Albert*, akinek apja 18 évig tevékenykedett, mint községi bíró és pénztárnok, szintén gazdálkodott. A közéleti tapasztalatot épp úgy apjától szerezte, mint a gazdálkodását. Saját földje azonban csak 12 hold volt, 34-et bérelt. Az 1892-es születésű *Albert* is megjárta a frontot, illetve a hadifogságot. Hazatérve folytatta szülei életét, községi pénztáros, képviselőtestületi tag, egyháztanácsos, a Hangya igazgatója és pénztárosa lett, részt vett a legeltetési társulat és az önkéntes tűzoltóegylet alapításában.³⁸¹

Hasonló közéleti aktivitás jellemezte az 1863-as születésű *Dudás Gábor* gazdálkodót, akinek az apja még uradalmi ispán volt. A 35 holdas gazda községi pénztáros, a Hangya és a legeltetési társulat elnöke és iskolaszéki tag volt. Neje, *Tóth Teréz*, szintén egy tősgyökeres farmosi familia leszármazottja. Szintén megjárta az orosz fogságot és csak 1918-ban tért haza az 1884-es születésű *Tóth Lajos* gazdálkodó, aki a község irányításának majd minden szintjén részt vett. Volt községi esküdt, képviselő-testületi tag, a legeltetési társulat elnöke és a Hangya igazgatója.³⁸² Az 1871-es születésű *Tóth Pálnak* már az apja is községi bíró és templombíró volt. Ő maga testületi tag, iskolaszéki tag és a Hangya ellenőre volt, mindemellett 27 holdon gazdálkodott.³⁸³ Mindkét Tóth a Veres családból házasodott. A kisbirtokosok többgenerációs közéleti szerepvállalását a közösség irányításában jól példázza a *Poczkok* család. *Miklós*, az 1865-ös születésű 20 holdas gazda községi bíró, esküdt, a Hangya igazgatója és iskolaszéki tag, az 1896-os születésű *József*, aki hentes szakmát tanult Mezőkövesden és végigharcolta az első világháborút községi képviselő, egyháztanácsi tag, az 1897-es születésű *Joachim*, aki szintén megjárta a frontot és betegesen tért haza, községi esküdt, egyháztanácsos és a Hangya igazgatója volt.³⁸⁴

A *Zsámba* családra is jellemző volt a többgenerációs községi szerepvállalás, *Ignác* apja törvénybíró és esküdt, ő maga pedig, miután a hadifogságból hazatért, községi képviselő, leventeoktató, a Hangya pénztárosa, ügyvezetője, és egyháztanácsos volt.³⁸⁵ Hasonló életutat járt be az 1888-as születésű *Sass Miklós*, akinek mind az apja, mind pedig ő maga is betöltötte a községi bírói tisztelet, részt vett a Hangya munkájában, az egyháztanácsban, a legeltetési társulatban és a levente egyesület irányításában. Felesége *Polgár Rozália*, apósa pedig *Polgár Lajos*, aki községi bíró volt.³⁸⁶ A Sass család kapcsolatrendszere jól mutatja, hogy a középparaszti családok évszázadokon át milyen meghatározott és kötött rendben házasodtak a szintén középparaszti családok tagjai közül. Kétszáz év alatt csupán két mezőtárányi külső kapcsolatot igazoltak családfájukon és házasságaikkal szinte a falu valamennyi, hasonló anyagi és társadalmi helyzetű familiájával kapcsolatba kerültek.

³⁸¹ CSIKVÁRI Antal, 1939. 489.

³⁸² CSIKVÁRI Antal, 1939. 464.

³⁸³ CSIKVÁRI Antal, 1939. 465.

³⁸⁴ CSIKVÁRI Antal, 1939. 354.

³⁸⁵ CSIKVÁRI Antal, 1939. 507.

³⁸⁶ CSIKVÁRI Antal, 1939. 387.

Habár nem gazdálkodott, mégis a falu életének meghatározója volt *Berényi Gyula* kántortanító, aki 1924-ben Mezőtárkányról került Farnosra, s az énekkar karnagyaként, a Leventeegylet főoktatójaként, a lövészegylet alelnökeként, műkedvelő előadások szervezőjeként irányította a két világháború közti kulturális életet, s nem mellesleg egy időben még a Hangya ügyvezető elnöke is volt.³⁸⁷ Látható, hogy a két világháború közti időszak községi életét még mindig egy viszonylag szűk, nagyjából azonos vagyoni helyzettel rendelkező, egymás közt házasodó, tősgyökeres farmosi réteg határozta meg, akik nem csak a gazdálkodás tudományát adták át generációkon keresztül, hanem a közelet gyakorlásának kötelezettségét is apáról fiúra hagyományozták.

1935-ben különválasztották a borsodszemerei plébániától az egerfarmosi római katolikus közösséget. Az egerfarmosi római katolikus egyházközség első lelkésze *Lengyel István* plébános lett. A tiszaszlári születésű, teológiát végzett egyházfűt 1927-ben szentelték pappá. Egerfarmosi működése előtt borsodszemerei lelkész volt. Egerfarmosi éveit jelentős aktivitás jellemezte a világi életben is, tagja volt a községi képviselő-testületnek, elnöksége alatt működött a Leventeegylet és a katolikus dalára.³⁸⁸ Az egyházi énekkar tagjainak száma ekkor 30 volt, s igen szép eredményekkel büszkélkedhettek, többek közt az ózdi dalosversenyen első, a szombathelyin harmadik helyen végeztek. Az egyház szervezésében a két világháború közt műkedvelő előadásokat is tartottak.³⁸⁹ Ennek az egyházzervezeti változásnak is volt köszönhető, hogy június 2-án Egerfarmoson *Kriston Endre* püspök vezette a bérmálást. A község előljárói egészen a falu határáig elébe mentek és gondoskodtak arról is, hogy az egyházi főméltóság diadalkapun vonuljon be a községbe. Az egerfarmosi egyház önállóvá válásának első örömteli pillanata után a képviselőknek évekig elhúzódó bajokkal is szembe kellett nézni. Az új lelkésznek parókiára volt szüksége. Az egyház korábban kisebb ráfordítással lakhatóvá tette a volt csendőrlaktanya épületét azzal a szándékkal, hogy ez később egyházi célokat szolgál. Az egyháznak a tulajdonjog átvételére tett ajánlatát azonban a község elutasította, mert ez egyrészt vagyonszerzést jelentett volna a községnek, másrészt a csendőrlaktanyában berendezett csendőrpihenőnek és orvosi rendelőnek máshol nem tudtak helyet biztosítani. A Brezovay család felajánlott ugyan egy üres telket, ám sem az egyháznak, sem a községnek nem volt arra anyagi forrása, hogy építkezésbe kezdjen. Az ügy csak 1941-re oldódott meg egy földcserével: a község elfogadta a Brezovayak által felajánlott telket, az egyháztól kapott összeg felhasználásáról pedig úgy döntött, hogy azt mindaddig kamatozás végett le kell kötni, amíg a népház megépítésére elegendő pénz nem gyűlik össze. Egy újabb háború azonban e tervek megvalósítását már nem tette lehetővé.

Az egyházi kérdések mellett 1935-ben ismét előtérbe kerültek az egészségügyi kérdések is. *Vitéz Oláh Gyula*, aki ez idő szerint a testület egyik legaktívabb tagja volt, azt javasolta: a körorvos szíhalmi elhelyezése a falu számára hátrányos, ezért *Borsodszemerével közös körorvosi állomást kell létrehozni*, s mivel a költségek $\frac{3}{4}$ részét úgyszintén Farnos fizeti, ezért célszerű azt a nagyobb részt vállaló településen elhelyezni. Az

³⁸⁷ CSIKVÁRI Antal, 1939. 35.

³⁸⁸ CSIKVÁRI Antal, 1939. 267.

³⁸⁹ CSIKVÁRI Antal, 1939. 99.

ötletből nem lett semmi, 1941-ben a körorvos még mindig Szihalmón (8 kilométer) állomásozott. Jellemző a község közegészségügyi helyzetére, hogy ivóvizük egészségtelen, meszes, ezért a lakosok a patak vizét használják ivásra és főzésre.³⁹⁰

A közelgő háborús készülődést és az egyre erőteljesebb revizionista hangulatot tükrözte az 1936-os év: megalakították a testnevelési bizottságot és létrehozták a leventeotthont, valamint nyári gyermekmenhely céljára bérbe vették *Bajzáth Jánosné* házát évi 60 pengőért.

Júniusban az évszázados utcanévadási gyakorlatnak is véget vetettek. Korábban a község belterületét *Alvégre* és *Felvégre* osztották, majd a falu fejlődésével megjelent a *Templom sor*, a vasút kiépülése után a *Vasút sor*. A helybeliek tájékozódása történhetett egy-egy jelesebb épület alapján (*Malom köz*, *Kandó kert*, *Kőfal*, utóbbiak a Kandó család lakóházára és a földbirtokosok kúriáit elválasztó kőfalra utalnak), vagy utcák és közök szerint. Ez esetben azonban csak a szélső háznak adtak nevet az ott lakó családról. Ilyen volt a Márton Erzszi háza, a Kovács Gáborék háza, az Oroszék háza, vagy a Puki Polgár Miklós háza megnevezés. A köz elnevezése esetében vagy annak minősége (Kis köz), vagy az ott lakó azonos nevű családok nagy száma érvényesült (Bóta köz).³⁹¹ 1936-ban a község vezetői úgy döntöttek, valamennyi utcának új nevet kell adni, és azoknak a trianoni békediktátum által elszakított országrészekre kell emlékeztetni.

A községben a következő új utcanévek lettek:

Régi utcanév:

Borsodszemere felé vezető út

Zsámba köz

Kőfal menti út

Tó felé vezető út

Tó mellett vezető út

Veres Mihály melletti út

Polgár köz

Tóth Pál köz

Iskola előtti tér

Alvég utca

Dudás Gábor és Veres Imréné mellett

Szombati Antal köz

Bóta köz

Bajzáth köz

Vasút felé vezető út

Malom köz

Új kis telep

Nagytelep fő útja

Dobó László melletti kis út

Nagy Béla melletti út

Új utcanév:

Pozsonyi utca

Nagyszombati utca

Brezovay László utca

Eperjesi utca

Kassai utca

Bártfai utca

Brassói utca

Nagyváradai utca

Hősök tere

Kolozsvári utca

Levente utca

Igló utca

Nagyszebeni utca

Temesvári utca

Aradi utca

Komáromi utca

Ungvári utca

Munkácsi utca

Szepesi utca

Erdély utca

³⁹⁰ CSIKVÁRI Antal, 1939. 48.

³⁹¹ PELLE Béláné 1975. 79.

A kezdeményezést egyhangú lelkesedés fogadták a képviselők, egyedül vitéz Oláh Gyula jegyezte meg, hogy az új utcánév-táblák kihelyezése előtt jó lenne a járdákat is rendbe hozni.

A községi előljáróknak a világ ügyeiben való tájékozottságát mutatja, hogy még ebben az évben jegyzőkönyvben rögzítették azt aényt, hogy a Berlinben megrendezett olimpián a magyarok 10 aranyérmet nyertek és ezzel az induló 53 nemzet közt az előkelő 3. helyen végeztek. Ezért a teljesítményért feltétlen köszönet és elismerés jár azoknak a sportolóknak, akik a megcsonkított magyar nemzet büszkeségét visszaadták. A mozgalmas 1936-os évben szervezték meg a faluban a díjnoki állást és végre elkészültek a Rima-híd felújítási munkálatai is, igaz, ennek az volt az ára, hogy a belterületi utak kijavítására már nem maradt egyetlen fillér sem. Nem véletlen, hogy az 1937-es esztendőben úgy fogalmaztak a képviselők, hogy „*a kassza üres, az utak pedig az esőzések következtében teljesen tönkrementek és járhatatlanok.*”

Az 1937-ben készült községi lajstrom szerint a faluban 103 egyszobás, 89 kétszobás és 18 többszobás lakás állt, de mindössze *egy készült kőből és téglából*. A lakosság 218 darab igásállattal rendelkezett és 5 géperejű járművet is összeírtak.

Az 1938-as év már egyértelműen a háborús készülődést jelzi: tisztelgő táviratot küldtek Olaszországba a ducénak (melyet az olasz követség a következő évben megköszönt) és vitéz Oláh Gyula egy önkéntes tűzoltóegylet megszervezését szorgalmazta, ám ezt a képviselők leszavazták, mondván, a községnek van rendes tűzoltósága, az önkéntesek felszereléséhez pedig egyenruha kellene, de erre most nem telik. Szintén ő indítványozza, hogy a falu keleti végében mutatkozó állandó belvíz miatt keressék meg a kultúrmérnöki hivatalt, s ugyancsak Oláh Gyula terjesztette azt is az előljárók elé, hogy a faluból költöztessék vissza Borsodszemerére Kolompár Orbánt és családját. Ebben az évben készült el a község légoltalmi terve. A falut D4 kategóriába sorolták és a következő 4 évre 4232 pengőt irányoztak elő e célra. Az ügyet vitéz Oláh Gyula úgy kommentálta: felesleges és pazarló kiadás.³⁹²

1938-ban még egy brutális gyermekgyilkosság is borzolta a kedélyeket. „*Egerfarmos községben az elterjedt sugdolózások alapján a csendőrség őrizetbe vette özv. Somogyi Józsefné született Szloboda Zsófiát, akit azzal gyanúsítottak, hogy újszülött gyermekét megölte. A nyomozás során a csendőrség a határban egy kukoricatáblában elásva találta meg a gyermek holttestét és az orvos megállapította, hogy a gyermek élve született és valószínűleg élve temették el. A gyermek holttestén külsérelmi nyomok nincsenek. Somogyiné azzal védekezik, hogy gyermeke halva született. A királyi ügyészség bizottságának kiszállását várják és a nyomozást tovább folytatják.*”³⁹³

1939. március 12-én jelentették be az *Egerfarmosi Katolikus Agrárifjúsági Legényegylet* létrejöttét.³⁹⁴ Két hónappal később, 1939. május 26-án nagy nap volt a falu életében: látogatást tett Egerfarmoson *Lukács Endre*, Borsod megye alispánja és *Szent-Iványi Ferenc* járási főszolgabíró. Látogatásuk alkalmára díszközgyűlést rendeztek. A képviselők hosszasan sorolták azokat a problémákat, amelyek megoldásra vártak a községben. Szóba került a talajvíz-elvezetés megoldatlansága, amelynek következtében

³⁹² HML V-223/2.

³⁹³ Magyar Országos Tudósító (1929-1948). 1938. augusztus 29. hétfő /2. oldal

³⁹⁴ SZEGŐFI Anna – G. JAKÓ Mariann, 2007. 92.

a vályoggödör megtelt vízzel, egy ház már össze is omlott mellett. A falu mélyfekvéséből adódóan a kutak állandóan talajvízzel teltek meg, így évről évre hastífusz- és vérhasjárvány tört ki. Az utakat pocsolya lepte, nincs kultúrház, kellene egy orvosi rendelő és napközi otthon is. A vármegyei küldöttség azonban hideg vizet zúdított a helyi előljárók nyakába: nem elég kérni és fentről várni, tenni is kell a megvalósulás érdekében. Azzal a javaslattal távoztak a vármegyei vezetők, hogy mielőbb hozzanak határozatot községi szinten a tervekről, s majd meglátják, mit tehetnek...

Júniusban szinte valamennyi ügyben tárgyaltak a képviselők: a kultúrház építéséhez telket és közmunkát ajánlottak fel, bár azt is hozzátették, hogy amíg a parókia kérdése nem rendeződik, addig ezzel érdemben nem foglalkoznak. A belvíz-elvezetés pedig még azelőtt kiadást jelentett számukra, hogy akár csak egyetlen kapavágás is történt volna. A kultúrmérnöki hivatal ugyanis levélben közölte: a tervek elkészítése érdekében küldjenek 100 pengőt. Nem járt sikerrel az artézi kút fúrása érdekében tett kísérlet sem: a közegészségügyi minisztérium a kérések nagy száma miatt későbbi időpontra halasztotta az esetleges támogatást. Így a nagy vágyak helyett maradt az önerőből elvégezhető községi épületek melléképületeinek javítása, melynek érdekében hiába keresték meg a mezőkövesdi vállalkozókat, a falu fizetésektelen állapotát ismerve, egyetlen ajánlat sem érkezett tőlük.³⁹⁵

Kisebb útjavítást végeztetett viszont a vármegye a Szihalom-Borsodszemere-Egerfarmos közti út 2,6 kilométere szakaszán és az egerfarmosi Eger patak-hídon. Utóbbira a vármegye 8000 pengős fordított.

Az ivóvíz hiánya ekkorra már akut problémává vált. Az 1930-as években az egerfarmosiak az egészségtelen, meszes, rossz minőségű víz helyett főzésre és ivásra inkább a patak vizét használták.³⁹⁶

1940. március 27-én, szerdán kritikus napokat éltek át a község lakói. A tavaszi hóolvadás felduzzasztotta a Rima patak vizét. A jeges árral a községi előljáróság sem bírt: *„Egerfarmos községet árvízveszély fenyegeti, az előljáróság az elmúlt éjszaka távbeszélőn kért segítséget a Rima patak vizének feltartóztatására.”*³⁹⁷

Az esztendő végén a magyar államvasutak felajánlotta a vasúti sínek alól kiszedett kőveket a községnek, amit gyorsan elfogadtak, mivel ezzel helyrehozhatják a Mezőtárkányba vezető utat.

Vízből 1941-ben is akadt bőven. Februárjában *„az országos eső és a hőmérséklet emelkedése következtében beállt gyors olvadás Borsod megyében is emelte a folyók, patakok vízszintjét, és megkezdte kártevését az árvíz, Tibolddaróc és Kács községeket elöntötte a víz. Mezőnyáradon négy házból kellett kilakoltatni az embereket, Két ház összeomlóban van. Keresztespüspököt körülvette a víz. Szentistván községet is elzárta az áradás, bár magában a községben nincs árvíz. Mezőkeresztesen három házból lakoltatták ki az embereket, Mezőkövesd és Bogács között 300 méteres távban az állami úton 35 centiméteres víz áll. A községet is veszélyezteti a csatornák vize. (...) Egerlővön nyúlógátat építenek a felülről jövő vizek ellen. Egerfarmos és Andornak táján a földek víz alatt*

³⁹⁵ HML V-223/2.

³⁹⁶ CSIKVÁRI Antal, 1939. 48.

³⁹⁷ MTI Napi hírek/Napi tudósítások (1920-1944). 1940. március 27. szerda /12. oldal

állnak. Gelej községben először 15 házat elöntött a víz, később már 60 házat fenyegetett. Több házból kilakoltatták az embereket. Gelej községben elrendelték az állandó, éjszaka is tartó távbeszélőforgalmat.”³⁹⁸

A kritikus árvizes napok ellenére a testület tagjai nem mondtak le a falufejlesztési tervekről: elrendelték a házak újbóli számozását és majd’ öt évig tartó vita után ezekben a hónapokban született döntés a földcseréről, így legalább a parókia ügye a háború kitörésének idejére megnyugtatóan megoldódott.

Ebben az időben szinte már nem akadt olyan család, amelynek ne kellett volna félténie valamely fronton harcoló rokonát, barátját. Az egerfarmosiak szereteteiket féltették, a katonák az itthon maradottakért és persze a családfő nélkül maradt gazdaságért aggódtak. Jól kifejezi ezt Polgár Illés levele, melyet 1942. december 23-án írt családjának: „*Szeretett kedves feleségem és drága kisfiam és kedves szüleim. Jó egészséget kívánok, olyat, mint nekem van. Hála istennek nincs semmi bajom. Most már kedves feleségem, tudatom veled, hogy a 12. leveled megkaptam, mind a kettőt és megértettem, hogy eladod a kisebbik borjút, nagyon jól tetted, legalább nem kínlódtok vele. De csak arra kérek, hogy vegyél majd egy előhasú üszőt majd tavasz fele. Tudatom veled, hogy szeretném már megcsókolni drága kis fiamat, de bízunk, a jó Isten majd csak megsegít, csak magatokra vigyázzatok, meg ne fázzatok. Most már írnál meg mindent, hogy van-e takarmány és hogy van-e már hízónak való, vagy nem is vesztek és csak tehenet vesztek, de csak arra kérek, hogy előhasút vegyél, de fájinat, még ha májusban veszel, akkor is jó lesz. De ha takarmány van, akkor vegyél hamarabb, még nem olyan drága márciusban. Mindnyájatoknak jó egészséget kívánok.*”³⁹⁹ Polgár Illés soha sem tért haza, neve a hősök emléktábláján szerepel.

Az egerfarmosi lakosok a világháború borzalmaival 1944. november 8-án, a kétútközi harcok alatt szembesültek először. Másnap, november 9-én az orosz csapatok átvonultak a falun és estére már csak a megszálló katonák maradtak.⁴⁰⁰ László Ferenc volt ütegparancsnok így emlékezett erre a napra vissza. „*Szörnyű nap volt. Ebbe a napba volt belesűrítve számomra a háború minden borzalma!*” Ekkor történt, hogy „*az egyik tüzér löveg 8 székely magyar katonája bejelentette, hogy haza mennek. Az Egerlövő és az Egerfarmos-Poroszló út találkozásánál lévő Pupu tanyánál félrehúzódtak, de az oroszok sokan voltak. A lövegparancsnok a lován elmenekült, a 7 tüzér pedig ott maradt és az oroszok szétlőtték őket ágyústól, lovastól. Foglyot nem ejtettek. A hét tüzér holttestét 1945. március 15-én hozták be Sass Lajos és Barna József elmondása szerint lovas szekérrel nagy tavaszi sárban. Lengyel István plébános temették el őket a temető előtt lévő 1914/18-as hősök kertjében. Nevük nem őrződött meg, mert senkinek nem volt bátorsága az erősen oszladozó halottaktól a személyazonosító dőgcédulát elvenni. Ma jelöletlen sírban nyugszanak. A harcokban további öt magyar katona esett el, egy a Szentháromságnál, egy a Verestetőn, egy ismeretlen katona a szemerei úton, egy Mezőtárkány felé és egyet Veres Gábor udvarán lőttek le, mert állítólag lelőtt egy orosz katonát, majd felmenekült a padlásra, de valaki beárulta, így megtalálták. Ezt az öt katonát az 1849-es emlékkőhöz*

³⁹⁸ MTI Napi hírek /Napi tudósítások (1920-1944). 1941. február 15. szombat / 7. oldal

³⁹⁹ Tóth Ferencné Veress Mária tulajdonában, Egerfarmoson.

⁴⁰⁰ NAGY József, 1970. 14.

temették el. Erről Lengyel István plébános vett fel jegyzőkönyvet 1945. március 8-án. Egy szlovák nemzetiségű magyar katona, Pavalics Jan sirja a temetőben található, kereszttel jelölve.⁴⁰¹

A második világháború hadszínterein 29 farmosi katona esett el, de csupán hétnek ismert a temetés helye. A községi emlékműre a következő hősi halottak neve került fel: *Bajnók János, Barna Sándor, Bukta József, Dobó Géza, Dudás István, Dudás József, Farkas Gábor, Kovács János, Kovács Ferenc, Kovács Pál, Kovács János, Kolozsvári Aladár, Kolozsvári Sándor, Misz János, Nagy Albert, Nagy József, Nagyvidai Imre, Nahóczki Pál, Polgár Albert, Polgár Albert, Polgár Illés, Sass Miklós, Simon József, Subich János, Tóth Donát, Veres Albert, Veres Gábor, Veres Imre, Veres Kálmán*. Az emléküket megőrző táblát 1990-ben helyezték el az első világháborús emlékmű másik oldalára, özvegy Kovács Pálné kezdeményezésére. A Szovjetunióban hadifogolyként hunyt el *Polgár Illés* (sz.: 1908) egerfarmosi honvéd,⁴⁰² *Hajdú Béla* (sz.: 1909 – mh.: 1945. november 20.) egerfarmosi honvéd⁴⁰³ és *Veres Albert* (sz.: 1906 – mh.: 1947. január 2.) egerfarmosi honvéd.⁴⁰⁴

A faluban és annak határában elesett összesen 13 magyar honvéd – neveket nem tartalmazó – emléktáblája 2004 novemberében készült el.

Ugyancsak a háború áldozata lett 1944-ben az a négy zsidó állampolgár, akiket származásuk miatt hurcoltak el. A Hadtörténeti Múzeum Hadisírgondozó Irodájának közlése szerint négy egerfarmosi születésű zsidó vallású lakos lett a holocaust áldozata: *Stern Hermanné* (Egerfarmos, 1877. 03. 25. – Auschwitz, 1944.) és *Viesner Adolfné* (Egerfarmos, 1901. 04. 17. – Auschwitz, ?), *Groszmann Miksa* (Egerfarmos, 1889. 09. 13. – Buchenwald, 1945) *Schiller Miksáné* (Egerfarmos, 1880- Budapest, 1944. 12. 03.).⁴⁰⁵

Kandók a XX. században

A XIX. század végén, XX. század elején a magyar művészeti, politikai, tudományos élet számos területén találkozhatunk a Kandó család tagjaival.

A híressé lett Kandók közt említést érdemel a XIX. század derekán élt *Kandó Kálmán* (Miglész, 1811. március 16. – Budapest, 1888. május 7.), Kandó Zsigmond és Matolcsy Erzsébet ükunokája, aki 1848-ban országgyűlési képviselő, miniszteri tanácsos, Deák Ferenc bizalmasa és a Szent István Rend vitéze volt. *Mikszáth Kálmán: Az én kortársaim* című kétkötetes munkájának első kötetében, a Deák Ferencről írt fejezet 80. oldalán emlékezik meg erről a Kandó Kálmánról.

Az Egerfarmoson 1797-ben született Kandó József és felesége baracscai Szűcs Klára (1798-1885) lánya *Kandó Zsófia* (Baracska, 1829. november 6. – Budapest, 1895. október 4.) Tóth Lőrinc főrendházi tag, kúriai tanácsos, költő hitvese lett. Tóth Lőrinc a

⁴⁰¹ Bíró Károly egerfarmosi helytörténeti gyűjtő feljegyzései.

⁴⁰² Új Magyarország, 1992. május 27.

⁴⁰³ Új Magyarország, 1992. június 13.

⁴⁰⁴ Új Magyarország, 1993. január 23.

⁴⁰⁵ HM HIM Központi Irattár közlése.

szabadságharc idején országgyűlési képviselő és igazságügy minisztérium osztálytanácsosa, az állami ügyészi osztály vezetője volt. A kormányt Szegedre és Aradra is elkíserte. Világos után egy ideig bujkált, majd Pesten elfogták, haditörvényszék elé állították és halálra ítélték, de kegyelmet kapott, s Pestre internálták. Ezután jogtudományi és újságírói munkásságot folytatott. Tóth Lőrinc dr. Kandó Kálmán mérnök-feltaláló keresztapja volt.

Ugyancsak az 1797-ben Egerfarmoson született Kandó Józsefnek, Fejér vármegye alispánjának ágán találkozhatunk a XX. század első felének jeles magyar festőjével, *Kandó Gyulával* (Savona, 1908. január 17 – Szentendre, 1968. augusztus 17.), akinek apja, a mérnök végzettségű Gyula, Kandó Kálmán feltalálónak a testvére volt.

A festőművész Kandó Gyula az olaszországi Savonában született 1908-ban, mivel ez időben édesapa itt dolgozott, bátyjával, Kandó Kálmánnal közösen a „*kandómozdony*” kifejlesztésén. Az első világháború kitörése után azonban mindketten hazatérhettek.

Művészeti tanulmányait 1928-tól 1931-ig későbbi feleségével, Görög Etelkával (Ata Kandóval) együtt végezte a Bortnyik Sándor által 1928-ban alapított grafikai iskolában, a *Műhelyben*. Az alkalmazott grafikai tevékenység Kandó Gyula életpályáján szinte mindvégig feltűnik: készített színpadterveket, illusztrációkat, plakátot, lemezborító terveket. Első párizsi tartózkodása után, 1936-ban elvégezte a Budapesti Kereskedelmi Akadémia reklámügyi és kirakatrendezői szaktanfolyamát.

Feleségével 1932-ben Párizsba indult. A francia fővárosban azonban nem sikerült gyökeret ereszteniük, így hazatértek. Ata fotóművészeti vizsgát tett és iparendélyt is szerzett. 1938 tavaszán állami önállósítási kölcsönért folyamodtak, de azt feltehetően nem kapták meg, így ismét a francia fővárosban próbáltak szerencsét. Két évet töltöttek itt.

Hazatérve, a háború utolsó évében a házaspár a zsidóüldözések elől menekülőket mentette, akár saját papírjaik átadásával is.

1947-ben a Vallás és Köznevelési Minisztérium Külföldi Kulturális Kapcsolatok ügyosztályának ajánlásával családjával együtt ismét Párizsba utazott. 1948 végén családját hátrahagyva, tájékozódás céljából hazatért, ám „*se munkát se lakóhelyet nem sikerült találnia és a Rákosi kormány többé már nem engedte ki, így a történelem kényszerített minket arra, hogy elváljunk. S én később férjhez mentem egy holland fotóshoz, ő pedig talált egy barátnőt Szentendrén, akit feleségül is akart venni, de hirtelen halála megakadályozta ebben.*”⁴⁰⁶ Hazatérése után Kandó Gyula roppant nyomorúságos körülmények között élt. Valószínű, plakátok tervezéséből, illusztrációkból próbálta fenntartani magát.

A Rákosi-korszakban csak gyenge kísérleteket tett szocreál stílus elsajátítására. A művész utolsó, de az életmű szempontjából legfigyelemreméltóbb periódusa az 1950-es évek második felében indult. 1959-ben meglátogatta Törökországban élő nővérét *Erzsébetet*, aki egy török diplomata felesége volt és kiállítás is rendezett. 1960-ban újra itthon volt és szerepelt a Szentendrén élő képzőművészek kiállításán. 1960 végén vagy 1961 elején ismét Párizsba ment. Mivel végső letelepedéshez nem sikerült megteremtienie az anyagi hátteret, így visszatért Szentendrére. 1967-ben még felkereste az Amerikában élő fiát, de hazatérve 1968. augusztus 17-én hirtelen elhunyt.

⁴⁰⁶ A ma Párizsban élő Ata Kando visszaemlékezése. S. gy.

Kandó Gyula egész életpályáját, művészi felfogásának hullámveréseit az otthontalanság érzése kísérte. Az okok között nemcsak személyiségének karakterjegyei játszottak szerepet, hanem a század ellentmondásokkal kísért magyar történelme is.⁴⁰⁷

Kandó Gyula felesége, Görög Etelka *Ata Kando* néven vált világhírű fotóművésszé. A második világháború után egy ideig Párizsban laborált a Magnumnál, ahová *Robert Capa* ajánlotta be. Válása után második férjével egy ideig Hollandiában élt. 1956. novemberben ő és Violette Cornelius együtt fényképeztek az osztrák-magyar határon, majd kiadtak karácsonyra egy könyvet a magyar menekültekről. A bevételt a menekültek megsegítésére fordították. „*Jeruzsálemben Gyulával együtt kaptam meg a Világ Igaza díjat az ellenállásban végzett munkánkért, melyben ő számos esetben az életét kockáztatta.*”⁴⁰⁸ 1991-ben pedig Ata Kandonak a Magyar Köztársaság aranykoszorúval díszített csillagrendje kitüntetést adományozták.⁴⁰⁹

Kandó László festőművész ((Budapest, 1886. június 14. – Budapest, 1950. október 22.) szintén az 1797-ben Egerfarmoson született Józsefnek a leszármazottja, mégpedig Sándor fia ágán dédunokája. Kandó László előbb Párizsban a Julian Akadémián, 1906-tól 1909-ig Nagybányán tanult. 1912-ben a kecskeméti művésztelep tagja lett. Figurális kompozíciókat és tájképeket készített. 1933-tól a Képzőművészeti Főiskola tanára, 1943-ban rektora volt. Az év nagyobb részét balatonlellei villájában töltötte, ahol számos művét ihlette a környezet, a tóparti táj. Rendszeresen otthont adott a kor neves képzőművészeinek és választmányi tagja volt a Balatonlellei Fürdőegyesületnek.

Egerfarmosi Kandó Ferenc (1809-1885) Béla fia ágán háromgenerációs lelkészdinasztiát is adott az országnak. Béla unokájának, *Kandó Klárának* (1913-1993) házastársa *dr. Szalay Pál* (1894-1976) református lelkész lett, akit fia és unokája is követett az egyházi pályán. Id. dr. Szalay Pál 1894-ben született Tyukodon. „*Tanulmányait a debreceni főgimnáziumban és a teológián folytatta. 1922-ben érkezett Szatmárcsekére lelkési szolgálatra. Mély együttérzéssel szemlélte az emberek mindennapi nyomorúságos életét, szomorúan látta, hogy a templomnak tornya sincs, hanem kis deszka tákolmány pótolta azt. A temető fejfái fából voltak faragva, sehol az országban ilyen csónakos fejfák nem találhatók. Petőfi Sándor itt, Szatmárcsekén tartózkodott 1846. október 1. és 7. között, Szalay Pál felesége dédapjának, Ács András lekipásztornak volt a vendége. (...) Szalay Pál látva Kölcsey szerény síremlékét, gondnokával gyűjtési akciót kezdeményezett, melynek nyomán 1938. augusztus 24-re elkészült a ma már híres, Kölcsey Ferenchez méltó oszlopos emlékmű. Majd 1973. augusztus 26-án a költő volt lakásának helyén életnagyságú szobrát avatták fel. Szalay Pál lélekben azonosult az ott lakók életének minden problémájával, és mivel az alapvető nehézség a Túr folyó okozta évenként visszatérő hatalmas ár volt, a környék legnagyobb birtokosát Kende Zsigmondot megnyerte elképzelésének és elvégezték a mintegy 50 község életét érintő folyó szabályozását. Elődje a híres Ács Lajos volt, Móricz Zsigmond. kereszta. Míg szemét egy kórházban operálták, Szalay Pál felépítette a csekei templom tornyát. Amikor Ács Lajos hazatért a kórházból és meglátta a tornyot, azt mondta: látom már, ki lesz az*

⁴⁰⁷ MAZÁNYI Judit, 2003. 4-8.

⁴⁰⁸ A ma Párizsban élő Ata Kando visszaemlékezése. S.gy.

⁴⁰⁹ <http://kkfotomuzeuma.blogspot.hu/2009/10/ata-kando.html>. Letöltés ideje: 2013. január 14.



Kándó Ferenc szatmárcsekei jegyző, felesége Ács Vilma, ölében Kándó Klára Judit, középen Kándó Béla, térdére könyököl Dr. Kándó Ferenc járásbíró, valamint szülei Kándó Bertalanné Hofer Margit és férje Kándó Béla Bertalan rendőrkapitány. Kándó Judit gyűjteményéből

*utódom, kire bízhatom ezt a gyülekezetet. (...) 1930-ban két tantermes református iskola, 1962-ben 5 tantermes emeletes általános iskola épült. 1973-ban több évi előkészület után elkészült az új parókia.*⁴¹⁰

Id. dr. Szalay Pálnak — akinek nem mellesleg az irodalmi munkássága is jelentős volt — 1931-ben született meg a fia, Szalay Pál. „A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen szerzett református teológus-lelkipásztor képesítést. Bár nem ez volt az egyetlen érvényesülési lehetőség számára, hiszen az orvosira is felvették, érdekelte a jog, lapok versengtek írásaiért, sakban mesteri rangot vívott ki, több idegen nyelven beszélt, a nehéz évek ellenére sem lett pályaelhagyó. Hűségesen ragaszkodott hivatásához érezve és legbelül tudva, hogy a rendszerváltás előtti évtizedekben talán a leginkább Isten gyámolító és vigasztaló igéjére van szüksége a magyarságnak. Édesapám tanította meg arra, hogy a politika nem csupán a parlamenterek kiváltsága, hanem mindannyiunk ügye. Helyzetfelismerő képessége és bátorsága már korán kitűnt, hiszen '56-ban, amikor az országban a közlekedés leállt és csak a tankok özönlöttek, a vasutasokhoz intézett beszédet Debrecenben. Kérte, induljanak el, és akkor a forradalom híre futótűzként terjed majd tova. (...) Édesapám a kisebbségek (cigányság) helyzetéről, problémáiról már a '80-as évek elején felvilágosító előadásokat tartott. (...) A '90-es években többen is felkeresték, hogy vegyen részt az aktív politikai életben. Így került közel a Keresztény Demokrata Párthoz, valamint egy képviselői mandátumhoz. Mégsem a bársonyszéket választotta, hanem inkább tanulmányi ösztöndíjat Münsterben. Viszont megadatott neki, hogy Vitéz Nagybányai Horthy Miklós kormányzó hamvai hazahozatalának tárgyalásaiban, valamint

⁴¹⁰ Reformátusok lapja, 2005. szeptember 25.

a temetés előkészületében és lebonyolításában oroszlanrészt vállalhatott. (...) Nem volt otthonülő típus, majdnem egész Európát bejárta autóval, amikor még sem ilyen széles autópályák, sem ilyen megbízható járművek nem álltak rendelkezésre. Tudását nem görcsös akarattal, elefántcsonttoronyba bújva, elszigetelten szerezte, hanem érdeklődő és szemlélődő módon. (...) Az egyetemi évek óta hűséges társa az egyháztörténelem. Már akkor kitűnt dolgozatával, amit a pietizmusról írt, professzorai el sem akarták hinni, hogy ez az ő munkája. Később a témát tovább kutatva, mélyítve az élete folyamán ez állt doktori értekezésének is a fókuszában. A baseli és münsteri tanulmányi ösztöndíjak után a kolozsvári teológiai fakultás adott otthont a doktori értekezés és vizsgák irányításának, ellenőrzésének és bemutatásának. Több mint száz tanulmánya, recenziója, elmélkedése jelent meg a legkülönbözőbb lapokban idehaza és külföldön. A református egyház tudományos plénumának, a Doktorok Kollégiumának a kezdetektől tagja, és előadásaival is felel annak színvonaláért. (...) Józan életével, beosztásával, becsületességével, a családjáért magas hőfokon izzó felelősségtudatával példaként áll előttem édesapám. Nemcsak a szószékről hirdette a család szentségét, de aszerint is próbálja élni a mindennapjait. Számára a család az első, a boldogulásunk, a tartalmas élet kialakítása, az értelmes célokért történő küzdelemben való helytállás. Megtanította, hogy elsősorban egymásra számíthatunk, és a rokonság, vérség, testvériség az a szövetség, ami mélyebben van kódolva a génekben az életre szóló barátságoknál is. Szerényen él, sosem akar többet mutatni annál, ami van. Viszont érzékeny arra, hogy a környezetében lévők, főleg családtagok jól sáfárkodjanak a tehetségükkel, képességeikkel.”⁴¹¹ Dr. Szalay Pál 2008. március 11-én hunyt el, Szatmárcsekén a családi sírhelyen, édesapja és édesanyja mellé temették.

Dr. Szalay Pálnak Czövek Erzsébet banktisztviselővel kötött házasságából született 1976-ban Fehérgyarmaton a lelkészgeneráció harmadik tagja, adatközlőnk, *Szalay László Pál*. Ő már a Sárospataki Református Teológiai Akadémián szerzett teológus-lelképásztor diplomát. 2004-től feleségével együtt Telkibányán szolgál, mint református lelkész. 2005-től dr. Ötvös László meghívására részt vesz a Magyar Református Egyház Doktorok Kollégiuma, Irodalmi és nyelvi szekciójának munkájában. Szakmai kapcsolatot ápol a százhalombattai Hamvas Béla Szabadegyetemmel, a Népi Írók Baráti Körével, a Kráter Műhely Egyesülettel és a Nap Alapítvánnyal. Írói munkásságáért és példaadó tevékenységéért Fehér Mária-díjban részesült. 2011-ben az elsők között kapcsolódott a Magyar Református Egyházban elindított kísérleti ökogyülekezeti programhoz. Dr. Bölcskei Gusztáv püspök felkérésére tagja az Ökogyülekezeti Tanácsnak. 2012 őszén a Telkibányai Református Gyülekezet az országban elsőként nyerte el az Ökogyülekezeti címet és díjat. Felesége, *Molnár Ibolya* református lelkész, lányuk *Emma Zádorka* 2010-ben született.

Az utolsó Egerfarmoson élő Kandónak, Ferencnek a leszármazottjai átérték a XX. század legméltatlanabb és legembertelenebb politikai üldöztetését, a Dombrádra történt kitelepítést. Kandó Ferenc ükunokáját, az akkor 10 éves *Kandó Juditot* édesanyjával és annak családjával internálták a szabolcsi településre. Judit, aki később villamosmérnök

⁴¹¹ Kenderes város krónikája, 2005 november – Részlet Szalay László Pál: „Édesapám a lelképásztor” című írásából.



*Özv. Kandóné Hofer Margit fiaival
Ferenccel és Bertalannal
Kandó Judit gyűjteményéből*

lett, így a Kandó családban Kálmán hagyatékának „szakmabeli” képviselője, így emlékszik vissza egerfarmosi Kandó Ferenc unokájának, Béla Bertalannak és leszármazottjainak sorsára:

„Apai nagyapám Kandó Béla Bertalan (Nyíri, 1885. február 11. — Budapest, 1928. március 1.), földbirtokos, rendőrkapitány, a túrkevei rendőrség vezetője volt. Felesége passauai Hofer Margit (Mezőhegyes, 1885. augusztus 23. — Szentmártonkáta, 1963. január 15.), aki dédunokája volt vattai Battha Sámuelnek és egerfarnosi Kandó Karolinának. Battha Sámuel 1848-ban Kossuth kormánybiztosa és Pest megye főszolgabírája volt.

Apám, egerfarnosi Dr. Kandó Ferenc (Fogaras, 1912. június 22. — Kassa, 1944. március 21.) doktori diplomáját a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudomány Egyetem Jog- és Államtudományi karán kitüntetéssel szerezte 1935-ben. 1940-ben az igazságügy-miniszter kinevezte járásbíróvá a kassai királyi járásbíróshoz. Miután 1941. január 23-án megnősült, Kassára költözött.

Anyai nagyapám, krasznikvajdai Szent-Imrey István (Buzita, 1885. november 21. — Budapest, 1965. október 14.) huszár alezredes volt a nyíregyházi huszároknál. Bécsújhelyen a Théréziumban végezte az akadémiát. Felesége Hübsch Angéla Ilona (Lőcse, 1895. augusztus 12. — Budapest, 1987. január 5.), akinek nagyapja merényi Scholtz Gusztáv Károly mérnök-műszaki tanácsos, vasérc bányatulajdonos Merényben, nemességét Ferenc Józseftől kapta merényi előnévvel. Lányuk, vagyis az én anyám krasznikvajdai Szent-Imrey Éva (Gyöngyös, 1919. november 21. — Budapest, 1990. április 23.) volt.

Én 1941. október 31-én születtem Kassán, és ott éltünk apám haláláig, aki 1944-ben a bíróságon megfertőződött tifusszal és 32 évesen meghalt. Már elkezdődött a bombázás, mikor Kassáról elmenekültünk Budapestre. Nem volt más megoldás, mint anyai nagyszüleimhez költözni. Nagyapám krasznikvajdai Szent-Imrey István huszár alezredes volt, akkor már 66 éves, vagyis nyugdíjas.

1951-ben tehát már Budapesten laktunk és én éltem a 10 éves gyerekek mindennapjait. Az V. kerületi Deák téri iskolába jártam. Vártam a nyarat, mert Kandó nagymamámhoz készültem vidékre. Nagyapám korai halála után, igaz, hogy csak rövid ideig, de Kálmán bácsi látta el tanácsal nagymamámat fiai tanulása ügyében. Volt egy emlékezetes mondata, mikor gépészmérnöknek tanuló kisebbik fiának problémái voltak, akkor ő azt mondta: Ne sírj Margit, én is megbuktam görögéből.”

Júniusban furcsa dolgok történtek otthon. Arra lettem figyelmes, hogy anyám és nagyszüleim izgatottak. Jöttek-mentek a rokonok, ismerősök és sugdolóztak. Június 28-án megtörtént a tragédia. Érkezett egy kitiltó határozat, miszerint Szent-Imrey István, neje, leányai dr. Kondor Ferencné és Fogarassy Györgyné azonnali hatállyal kitiltatik Budapest területéről és lakhelyüel a Szabolcs-Szatmár megyei Dombrád községet jelöli ki. A kijelölt lakhely nem elhagyható.

Jellemző volt az akkori hivatal kapkodására, téves adminisztrációjára, a frissen kinevezett káderek pontatlanságára, hogy szarvashibákat követtek el. Stencilezett, sorszámozott papírokat töltöttek ki. Így nemcsak névelírások voltak, hanem családokat szétválasztó intézkedések is a téves adatok miatt. Anyám húgát és férjét is különválasztották. Sőt a későbbi férjem családjában, a Francois családban is lemaradt a családfő a listáról. A kitelepítési papíron csak a feleség, a gyermek, valamint a szülei szerepeltek. Francois József pezsgőgyáros börtönbüntetését töltötte megjegyzéssel kapták meg a kitelepítési végzést. Ez teljességgel valótlan volt, mert két testvére volt fogságban fegyverrejtegetés büntette miatt. Külön végzést kapott idős édesanyjuk, Francois Cézárné pezsgőgyáros özvegye egyik leányával. Ők is Budafokon, de nem egy háztartásban éltek.

Nem emlékszem, hogy az irat átvételekor otthon voltam-e. De láttam a kétségbe esett csomagolást: mit vihetünk magunkkal? Mire lehet szükségünk? És egyáltalán hova visznek? Dombrád közel van a szovjet határhoz. Talán Oroszországba megyünk? És miért? Mi a bűnünk? Nagypapa már idős és beteg. Az első világháborúból tüdőtágulást hozott haza. Ő volt egyedüli férfi négy nő között.

Mindenki segített. Vittek magukkal szőnyeget, festményt, könyveket, damasztot, porcelánt, üvegedényeket. Vajon mi lesz a sorsa mindennek? Nekünk csak a legszükségesebbet volt szabad magunkkal vinni, annyit, ami egy autóra ráfért. Edény, ágynemű, és személyes ruhafélék. Asztal, szék, ágy, mosófazék, teknő, lavór, szerszamos szekrény. A csomagleltár 25 tételből állt.

Hajnalban megérkezett a teherautó. Anyám neve tévesen a listán Kondornak volt írva. Nem egyezett, így kettőnket nem vittek el azonnal. Fájdalmas volt a búcsúzás. Vajon látjuk-e még egymást? A lakást lezárták, de nem sokkal később a tanács lakás-gazdálkodási osztálya kiutalta. Vajon közrejátszott a kitelepítésünkben a lakás-igénylés?

Sajnos nem feledkeztek el rólunk. Szeptember 30-án megkaptuk Dr. Kandó Ferencné és kiskorú gyermeke részére a végzést, miszerint 48 órán belül Dombrádon szüleinél foglaljuk el kijelölt lakhelyét.

Belsőminisztérium.

Szám: 02145/1-1951.

Dr. K a n d ó F e r e n c n é

B u d a p e s t .

Utasítom, hogy kijelölt lakhelyét szüleinél Szabolcs-Szatmár megye Dombrád községben 48. órán belül foglalja el. Megérkezése után az illetékes járási rendőrkapitányságon jelentkezni köteles.

Engedélyezem, hogy kiskorú gyermekét magával vigye.

Amennyiben rendeletemnek nem tesz a megjelölt határidőn belül eleget, úgy közigazgatásilag fogom felelősségre vonni.

Budapest, 1951. szeptember 30.

 *Candó Ferencné*
aláírás.

A Belügyminisztérium utasítása
Kandó Judit gyűjteményéből

Anyám megpróbált a Kandó családra hivatkozva fellebbezést benyújtani. Elmenekültünk Budapestről Szentmártonkátára, Kandó nagymamámhoz. Nagyapám Kandó Béla Bertalan rendőrkapitány, a türkevei rendőrség vezetője 1928-ban tragikusan elhunyt. Ő volt az egerfarmosi Kandó Ferenc unokája. Nagymamám passauai Hofer Margit, miután 1944-ben meghalt első szülött fia, vagyis az apám, Bertalan nevű fia pedig az orosz fronton hadifogságba esett, hazaköltözött a szülői házba Szentmártonkátára. Nagymamám szintén rajta volt a kitelepítési listán, mint rendőrkapitány özvegye, de őt szerencsére már nem találták meg Budapesten.

Hiába menekültünk és fellebbeztünk, külön rendőri felügyelettel előállítottak minket. Nem voltak tekintettel a Kandó névre és rokoni kapcsolatra. A diktatúra gépezete beindult és mindent elsöpört. Dr. Kandó Ferencné és leányát, saját költségen Dombrádra kísérték. Megalázó és embertelen volt az utazásunk a fegyveres kísérettel. Csak kézicsomagot, a legszükségesebb ruhaneműt vihettük magunkkal. Nagymamám egy babát dugott a ruhám alá, hogy ne legyek egyedül. Sajnos később egy éjjeli razzián a rendőrök elkobozták tőlem.

Sose fogom elfelejteni nagyszüleim arcát, mikor nyílt a kamra ajtaja és megláttak minket. A fájdalom és öröm egyaránt látható volt. Öröm, hogy együtt vagyunk és fájdalom, hogy odakerültünk. Egy kis kamrában laktak fűtés nélkül. (Addigra már másik lányuk a kitelepített férje után Jászdózsára költözött és ott birkákat legeltetett.)

Dombrádra körülbelül 400 főt telepítettek ki Budapestről. Többségben idős arisztokratákat, katonatiszteket, rendőr-csendőr özvegyeket, földbirtokosokat, gyárosokat, magas rangú állami tisztviselőket, orvosokat, értelmiségieket.

Nem voltam részese a közös utazásnak Budapestről Dombrádra. Nagyszüleim is csak később meséltek a megpróbáltatásokról. A teherautó, amire hajnalban felpakolták őket, lefüggönyözve ment az állomásra. Nem tudták, hogy melyik pályaudvarra. A csomagokat elvették és tehervagonba dobálták, nekik személyvonatba kellett ülniük. Felállni, kinézni nem lehetett. Az ablakok kívülről voltak bemeszelve. Rendőrök figyeltek. Egész nap döcögtek. Hajnalban Nyíregyházán átrakodták őket. Sokára Dombrádra értek. Sorszámot kaptak, Szent-Imrey István 34, Szent-Imrey Istvánné 35, Fogarassy Györgyné 36. Dombrádon kipakolták a vagonokat és sorba kellett állni a vasúti sín mellett. Neveket kiabáltak, mindenkinek jelentkezni kellett. Parasztszekerek vártak az állomáson, a kulákok, akik hajnal óta álltak ott a dologidőben. Várták a népnyzó burzsujokat. A vagonban eltöltött idő, a reménytelenség és aggodalom, hogy mi lesz azután, sokak idegeit felőrölték.

Mi özv. vitéz Harsányi Péterné házába voltunk betelepítve a Kossuth Lajos út 82-be. Kuláknak minősítették őket és velünk büntették a családot. Több családnak is kiutalták a házat. Mivel nem értünk volna be a kamrába, szobát cseréltünk egy idős házaspárral. A szobában még mások is laktak, így lepedővel kerítettük el fekhelyünket. Éjjelente razziáztak a rendőrök, bevilágítottak zseblámpával az ágyba. Hetente beidéztek a férfiakat a rendőrségre. Különösen ünnepekkor és karácsonykor, hogy megszámolhassák őket. Vajon ki és hova tudott volna előlük elmenekülni? Minden módon megalázták a „depiket.” A boltban nem szolgáltak ki. Kenyeret nem kaptunk. Csak a rokonok és a lakosság segítségével vészeltük át a nehéz időket.

Megpróbáltunk élni, túlélni. Az idő múltával a lakosság szimpátiája is felénk fordult. Látták és tapasztalták, hogy nem vagyunk ördögök. Hiába volt a propaganda, az

együttélés mást mutatott. A jövevények többet tudtak. Nyelveket beszéltek, zenét tanultak, könyveket ismertek és mindezt próbálták átadni a gyerekeknek. Másképpen öltöztek, másképpen viselkedtek. Elvállaltak minden munkát, a WC pucolástól, a kubikus munkáig. Nyári időben napszámba jártunk.

Nagyapámat, aki nyíregyházi huszár volt, felismerték régi katonái. Vékony törékeny kis ember volt. De szíve és becsülete mindig a helyén. Az első világháborúban huszárszázadát veszteség nélkül hazamenekítette az orosz frontról. Mindenki szerette, becsülte. Hívták napszámba, cséplőgéphez, mezei munkára, dohányföldre, dohányfűzésre, morzsolásra. Egy kosár krumpli, vagy gyümölcs, pár levél dohány volt a bére.

Nagymamám, Hübsch Angéla a nyelvismerete révén jutott élelemhez. Anyanyelve német volt, de írt és beszélt angolul és franciául. Leveleket fordított és piskótákat süített megbízásból a falubelieknek.

Anyámnak nehezen sikerült munkát találni, malteros lányként dolgozott a berkeszi kastély építkezésén. Rendőri engedéllyel egy építőcsapat verbuválódott a kitelepítettekből. Közöttük volt Francois József pezsgőgyáros is. Hétfőn mentek és szombaton jöttek haza. Így tudtak Kisvárdán kenyeret szerezni, amit egy hétig beosztva ettünk. A vége már penészes volt, de legalább volt.

Mi, gyerekek is besegítettünk. Napszámba jártunk, kapálni, kalászt gyűjteni, gyümölcsöt szedni, dohányt törni. A szilvalekvár készítésében nagy szerepünk volt. Egész nap álltunk az üst mellett és kevertünk. Tartottunk otthon kacsákat. Nekem kellett tömni. Nem volt leányálom... Mellette tanítottam az utcabelieket, mesékre, versekre. Rajzoltam képeslapokat és csináltam mese-mozit. Szerveztem felvonulást és falusi esküvőt az utca gyerekei részére.

Minden alkalmat kihasználtunk az élet fenntartásához. Gyógynövényeket gyűjtöttünk, ruháskosárral jártuk a legelőt, gombát szedtünk. Főfűztük és télire szárítottuk. A tanulásban a budapesti iskolai eredményeim kiemeltek, így a dombrádi iskolában is kitűnőre végeztem. Lejártunk a Tiszára fürödni és az árterületre játszani. Összebarátkoztunk, sőt összekovácsolódtunk. Sokan napjainkig tartják a kapcsolatot a dombrádi barátokkal.

1954. szeptember 4-én kaptunk amnesztiát, a kényszerlakhelyhez való kötöttséget megszüntették. De most hová? Budapestre nem mehettünk, nem is lehetett volna, mert a lakásban ÁVH-sok laktak már. Csak barátok és rokonok segíthetnek. Sokan maradtak továbbra is Dombrádon, mert nem volt hová menniük.



*Kandó Judit Dombrádon
Saját gyűjteményéből*

Számomra Dombrád egy életre szóló boldogságot adott. Ott ismerkedtünk össze a Francois családdal és ez házassághoz vezetett. Férjem Francois József fia, aki szintén gyerekként került oda. Így a rossz emlékeim megszépültek, a sors kárpótolt az elvesztett évekért.

A Kandó név a későbbi években azonban segítségemre volt. 1955-ben a Kandó Technikumnak névadó ünnepségére a családból nagymamám hivatalos volt. Rákérdeztek, hogy van-e pályaválasztás előtti unoka? „Csak egy lány” – válaszolta. „Hát, próbáljon meg felvételizni” – felelték.

Ekkor én már megint Szentmártonkátán laktam, mert az amnesztia után nem mehettünk vissza Budapestre. Ottani tanáraim külön órákkal készítettek elő a felvételire. Miután X-es voltam, más lehetőség nem adódott volna tovább tanulásra. 1956-ban a Kandó Kálmán Híradás- és Műszeripari Technikumban kezdtem tanulmányaimat. Így lett egy Kandóból Kandós és lettem villamosmérnök.”⁴¹²

A Kandó család hagyatékának gondozója és a családfelelőssége – aki segítette a könyv szerzőjének az évszázadokon átívelő családtörténetet, valamint a Kandók egerfarmosi kapcsolatait megérteni – Francois Cézárné Kandó Judit. Adatközlőnk villamosmérnökként végzett a budapesti Kandó Kálmán Híradásipari és Műszeripari Technikumban. „Nem volt könnyű gyermekkorom. Korán árvaságra jutottam, apám halálakor két és fél éves voltam. Azután jött a háború, a menekülés, a hontalanság. Pár évre rá pedig a kitelepítés, a meghurcolás, a megsemmisítés, a szegénység. De volt egy nagymamám, özv. Kandó Bertalanné, akinek még szomorúbb életet adott a sors, de sohasem veszítette el a hitét. Mindig azt mondta, hogy a jó Isten tudja, mit miért tesz, megvan az oka rá, és akkor kárpótol mindenért, mikor az ember nem várja. És sose felejtsem el, honnan jöttem, mire neveltek. A család és a név arra kötelez, hogy mindig a legjobb tudásom szerint éljek és cselekedjek. Meglátom, minden jóra fordul.”

Kandó Judit a Kandó Kálmán Híradásipari és Műszeripari Technikumban végezte el a műszeripari szakot. Ez az iskola volt az első, amelynek bizonyítványát külföldön is elfogadták. Jelmondatuk az volt, úgy tanulj, hogy a Kandós a jég hátán is megél. „Diákotthonban laktam a Hősök terénél, az 1956-os események közel zajlottak hozzánk. Én a várbeli egyetemistákkal együtt az első között vonultam a Parlamenthez. Az egyik oroszláncszobor tövében éltem át az eseményeket. Csak hajnalban sikerült visszakerülnöm a kollégiumba. Sokáig zaklatták a nyomozók a bentlakó lányokat, de semmit nem tudtak ránk bizonyítani.”

Kandó Judit érettségi után szerkesztőként helyezkedett el az Erősáramú Gyártmány Fejlesztési Intézetben. Miután megélhetéséről magának kellett gondoskodnia, így csak estin tudott továbbtanulni. Budán bérelt alberletet, szabadidejében öregdiákoknak készített műszaki rajzokat pár fillérért. A Bláthy Ottó, később Kandó Kálmán Erősáramú Főiskolán szerzett diplomát. Villamos üzemmérnök lett a villamoskészülék szakon.

„1965-től a Magyar Elektrotechnikai Ellenőrző Intézetben hasznát vettem optikai szakmai tudásomnak. A Fénytechnikai osztályon voltam alkalmazott, fényforrások és UV sugárzók minőségét vizsgáltuk. Ebben az évben mentem férjhez és 1966-ban fiam született. 1971-ben volt utolsó állásváltóztatásom. A Villamosipari Kutató Intézet keresett

⁴¹² Francois Cézárné, Kandó Judit visszaemlékezése.

erősáramú laboratóriumába csoportvezetőt. Félvezetőket gyártott az osztályunk és ezeket az elemeket kellett nagyfeszültségű laborban ellenőrizni, vizsgálni. A félvezetők villámvédelmi célokra, és túlfeszültség levezetésére szolgáltak. 10-20 kilóamperes áramhullámokat kondenzátorok segítségével kellett előállítani közel száz kilovolt feszültséggel és kisütni a próbadarabokra. Olyan volt, mintha villám csapna be. A berendezést lökésgerjesztőnek hívják. Ilyen berendezés ekkor csak nálunk üzemelt. Első időben még a GANZ gyár is gyártott SIC félvezetőket és azokat is én vizsgáltam rendszeresen. Ezeket többször átépítettem és terveztem hozzá irányító berendezést. Nem kimondott női munka volt, de érdekes és műszaki ember számára nagy kihívás. A későbbiekben a gyártást is irányítottam. Megrendelőink ipari létesítmények, vasút, és nagyfeszültséget alkalmazó gyárak voltak. 1990-ben, mikor a Kutató Intézet megszűnt, Tranziens Túlfeszültség-védelmi Kft.-vé alakultunk. Akkor már műszaki igazgató-helyettes beosztásom volt. Gyártottunk különféle készülékeket és berendezéseket. 1995-ben mentem nyugdíjba. Számos szakmai cikket írtam, voltak újításaim és számtalanszor választottak kiváló dolgozónak. Jártunk külföldi konferenciákon és tagja voltam az Elektrotechnikai Egyesületnek. Az iparban ismertek, mint Kandó leszármazottat. A MÁV megrendeléseire révén közöm volt a vasúti hálózathoz és a villany-mozdonyhoz. Nem mellesleg pedig meghívásokat kaptam a Kandó Kálmánnal kapcsolatos ünnepekre. Ilyen volt 1988-ban Szolnokon a Kandó Kálmán tér és emléktábla avató ünnepség, 1997-ben Miskolcon a Kandó Kálmán szobor avatása, 1998-ban a Kandó Főiskola fennállásának 100. évfordulója, 2001-ben a Magyar Örökség díja Kandó Kálmán villany-mozdonyának, és 2011-ben a Kandó konferencia, ahol előadást tartottam.⁴¹³

Francois Cézárné Kandó Judit egyébként több alkalommal is járt Egerfarmoson a Kandó Kálmán tiszteletére rendezett ünnepeken, így a Kandó család farmosi kapcsolata ma is élőnek mondható.



Kandó Judit és Fojtán István Kandó Kálmán sírjánál

⁴¹³ Francois Cézárné Kandó Judit életrajzi közlései.

A TANÁCSRENDSZER KIÉPÜLÉSE

A világháború és annak következményei

A második világháború végét jelentő szovjet katonai megszállást követően elsőként — a remélt bevételi lehetőségek miatt — a községi szeszfőzés állt helyre. Az 1945. június 27-i ülésen a községi vezetők *Rajna Józsefnek* adtak szeszfőzési engedélyt, de mivel a község határában sem szőlő, sem gyümölcsös nem volt, ezért az engedély kereskedelmi mennyiségre nem, csupán a lakossági szükségletre vonatkozott.⁴¹⁴ A szesz „népgazdasági szerepe” országos figyelmet kapott, 1947-ben például arról kellett jelentést tenni a községi vezetőknek, hogy maradt-e gabona az orosz hadsereg által használt egerfarmosi gabonaraktárában, és ha igen, akkor arról a „szeszegyedárusági igazgatóság” jelentést kér, mert a maradék gabonából szeszt akar főzetni.

Egerfarmoson a Földigénylő Bizottság 1945-ben Farkas Sándor, majd Vörös József vezetésével 249 lakosnak 1122 k. hold földet osztott ki, 49 családnak pedig új házhelyet juttatott. Utóbbiból alakult ki az Új telep (Táncsics és Dobó utcák). A földhöz jutottak — többségében 3-6 kat. hold közti újgazdák — közül 1947-ben 23 család kapott az *Egerfarmosi Hitelszövetkezettől* beruházási hitelt.⁴¹⁵

1945 kora nyaratól a képviselő-testület munkarendszerűen folytatta üléseit, igaz, hogy nagyobb horderejű döntésekre nem került sor. Az országos infláció miatt a hivatali alkalmazottak természetben kapták járandóságukat, 1946. januárjában *Dudás Albert* éjjeli őrnek egész évre 8 mázsa búzát és 4 mázsa árpat állapítottak meg. Munkaideje télen este 8-tól reggel 5-ig, tavasszal és nyáron sötétedéstől világosodásig tartott.

A közigazgatás helyreállítását és az egyre szaporodó falufejlesztési elvárásokat jelzi, hogy 1946 februárjában már előtérbe kerül egy *községi kultúrház* építésének lehetősége. Építőanyagként mód nyílt megigényelni a Szőke pusztai volt káptalani uradalom hodályának és a Prónay tanya fészerének építőanyagát a *Földbirtokrendező Tanácstól*. Előbbi meglehetősen nagy vitát váltott ki, mivel többen a hodály építőanyagát korhadtnak és használhatatlannak minősítették, végül mégiscsak az igénylés mellett döntöttek. A községnek volt a tulajdonában beépítetlen telek, ám az a falu központjától távol esett. A kultúrháznak, amely egyben orvosi rendelőnek, rendőrpihenőnek és nyári napközinek is helyet biztosított volna, viszont központi fekvésű telek szükségeltetett. Ezért — immár 1948 márciusában — úgy döntöttek, próbálják egyezség útján, békés eszközökkel *Várallyay Gyuláné Polgár Eszter* 300 négyszögöles telkét megszerezni, de ha ez nem megy, akkor folyamodjanak a kisajátításhoz, elvégre most az is megengedett.

1947. márciusában tervbe vették az Egerfarmost Mezőkövesddel összekötő út kiépítését, ami a lakosság „elemi érdeke.” A Borsod vármegyéhez tartozás másfél évszázada ezer szállal kötötte a farmosiakat a mezőkövesdi járási székhelyhez, ám ekkor még nem tudhatták, hogy az állami segítség nem érkezik meg és három év múlva a közigazgatás változásával ismét Heves megye részei lesznek.

⁴¹⁴ HML XXII-323/1.

⁴¹⁵ HML IX. 308.

Az 1947-es esztendő jól mutatta az ország politikai vezetésének társadalmi átrétegződést is. Az 1947-1949 közti országgyűlés tagja volt a kommunista pártból a Parlamentbe jutott *Orosz Sándor*, aki 1912-ben egy egerfarmosi napszámos fiaként született. Házasságkötésekor 1937-ben még egerfarmosi földművesként jegyezték be az anyakönyvbe.⁴¹⁶ Vagyis alig negyed évszázad alatt a község két országgyűlési képviselőt is küldött a Parlamentbe, mégpedig az egymástól két legtávolabb álló társadalmi rétegből.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc századik évfordulójának emlékére 1948. március 14-én ismét megváltoztatták a községi utcaneveket. Érdekességképp megjegyezzük, ekkor a faluban már nem használták a Trianon emlékére 1936-ban bevezetett elnevezéseket, hanem visszatértek a tradicionális névadás gyakorlatához, tehát az utcát vagy közt egy-egy jellegzetes épületéről, vagy lakójáról ismerték meg. A névválasztáskor természetesen a szabadságharc jeles személyiségeit részesítették előnyben, de néhány virágnév és az ország átalakuló politikai térképének néhány preferált neve is felkerült a listára.

Régi utcanév:

Mezőszemerétől Veres János házáig
Ebből az utcából jobb kéz felé a Zsamba köz
Harangozó köz:
Bal kéz felől Polgár István háza mögött
Ennek folytatása
A tó parton Veres Sándor házáig
Tóth Pál házatól Bukta Sándorné házáig
A mezőkövesdi úttal szemben
Ebből nyíló utca
Táncsics Mihály utcával párhuzamosan
Kistelepre vezető út
Iskola köz
Bóta köz
Szombati köz
A község közepétől az állomás felé
A malom felé vezető út
Kőfal mellett
Község közepén
Innen a kocsmához vezető út
Harangozó ház mögött
Aczél Ferencné háza mögött

Új utcanév:

Kossuth Lajos utca
Szegfű utca
Liliom utca
Jókai utca
Vörösmarty utca
Irinyi utca
Hősök útja
Táncsics utca
Klapka út
Ady út
Rózsa út
Rozmaring út
Damjanich út
Mákszem út
Petőfi út
Bajcsi Zsilinszky út
Vasvári Pál
Szabadság tér
Rákóczi út
Rezeda
Nyárfa út

A földreform során keletkezett új utcák elnevezése a következőképp alakultak:

A temetőtől vezető út	Arany János út
A volt uradalmi részen	Széchenyi út
Az ebből nyíló utca	Zrínyi út
Az ebből nyíló és Vasvári utcába torkolló út	Bem út

⁴¹⁶ Egerfarmos önkormányzatának adatközlése.

Ekkorra azonban az egerfarmosiak már ismerték az „önkéntes munkaversenyek” fogalmát is: „A községek közti versenyben Keresztespüspöki, Mezőnagymihály, Felsőábrány, Egerfarmos, Egerlövő és Borsodszemere, Sajópetri, Ónod és Sajólád áll versenyben. Egerfarmos április 18-án állattenyésztési bemutatót tart, ahol a verseny eddigi eredményeit mutatják be. Egerfarmoson Veres János úgazda, Polgár Áron és Kresz Károly versenyez, Papp János két és félholdas úgazda Dudás Dezső 37 holdas régi gazdával méri össze erejét. Egerfarmos és Sajópetri az ózdi és diósgyőri munkások tojásellátására is versenyt indított.”⁴¹⁷

A település gazdasági szerkezete és foglalkoztatottsága minimális változáson ment keresztül a század első felében: 1949-ben a lakosok 81 százalékának megélhetése még mindig a mezőgazdasághoz kötődött.⁴¹⁸ A törpebirtokosok nagy száma indokolta, hogy korán, már 1949. szeptember 27-én megalakult az első termelőszövetkezeti csoport a faluban.

A település villamosításának terve 1948-ban készült el, 1949. évi ütemezéssel, 100.000 forint községre eső teherrel, amelyet a községre eső fuvarozással kellett kiegészíteni. A község villamosítása 1950-ben épült ki, de csak az Eger patakig. A munkálatok elvégzéséhez egyébként adakozást is szerveztek, a legtöbbet, 2000 forintot a MÁV-állomás kezelője, Veres Lászlóné adott, mások 50-150 forinttal járultak a községfejlesztéshez.

1949. szeptemberében megrendelték a községháza melléképületének tervét. Az istálló és a kocsiszín mellett a vállalkozó egy nagy tanácsterem megépítésére is megbízást kapott a munkálat részeként. Utóbbit eddig nélkülözni volt kénytelen a faluvezetés.

Képek a tanácskorszakból

A tanácsrendszer új igazgatása 1950. novemberében kezdte meg munkáját, Csörgő Albert tanácselnökkel és Koós Pál VB-titkárral. A következő három évtizedben a következő vezetők álltak a falu élén:⁴¹⁹

Elnökök:

Csörgő Albert	1950.10.22 — 1953.05.21
Seres János	1953.07.10 — 1954.12.01.
Somogyi Zoltán	1954.12.06. — 1958.05.15.
Tóth Illés	1959.12.01. — 1980.06.16.
Adorján Gábor	1980.06.16. — 1981.12.31.

Titkárok:

Koós Pál	1950.10.22 — 1951.06.15.
Augusztin Irén	1951.06.15 — 1951.12.31.
Juhász Lajos	1952.01.01. — 1953.07.31.

⁴¹⁷ Magyar Országos Tudósító (1929-1948). 1948. április 9. péntek / 16. oldal

⁴¹⁸ GUSZMANNÉ Nagy Ágnes, 1997. 512.

⁴¹⁹ BERTHA József – SZANISZLÓ Ferenc, 1991. 63.

Kiss Miklós	1954.12.06. — 1958.04.30.
Somodi Zoltán	1958.05.15. — 1959.09.30.
Máté István	1960.05.01. — 1960.06.15.
Nagy István	1961.08.01. — 1966.07.31.
Antal Imre	1966.08.01. — 1969.07.15.
Veres Gáborné	1969.08.01. — 1974.03.31.
Kovács Lajos	1975.06.01. — 1980.06.30.
Pál Péter	1980.09.01. — 1981.12.31.

Egerfarmoson az első termelőszövetkezet 1950-ben alakult *Új Barázda Mgtsz* néven, melynek előzménye egy 1949. szeptember 27-én létrejött III. típusú termelőszövetkezeti csoport (tszcs) volt. Tagjainak száma mindössze 18 fő volt, akik 155 kh.-on (74 kh. szántó, 4 kh. rét, 72 kh. legelő) gazdálkodtak. Az intéző bizottság elnöke *Veres János*. 1956-ra a tagok száma elérte a kilencvennyolcat, az általuk használt földterület nagysága pedig a 860 kh-at. Ez a szövetkezési forma a forradalom határa felbomlott és csak 1957. február 4-én alakult újjá 15 család 15 tagjának részvételével, akik 144 kh. területet használtak. Az 1961. október 20-án tartott közgyűlésen elhatározták, hogy egyesülnek az egerfarmosi Kossuth és Rákóczi termelőszövetkezetekkel. Ekkor már 156 tag gazdálkodott 956 kh. területen, az elnök *Joó Miklós* volt. Az egyesült szövetkezet 1962. január 1-én kezdte meg munkáját *Egerfarmosi Aranykalász Mgtsz* néven.

Az 1959. évben két mezőgazdasági termelőszövetkezet is alakult: az *Egerfarmosi Kossuth* és az *Egerfarmosi Rákóczi Mgtsz-ek*. Az *Egerfarmosi Kossuth Mgtsz* előzménye egy 1952. szeptember 20-án létrejött I. típusú téeszcsé, mely 19 taggal 140 kh. szántón gazdálkodott. Az intézőbizottság elnöke *Veres Károly* volt. 1959. február 28-án az I. típusú téeszcsé mezőgazdasági termelőszövetkezetté alakult. Ekkor 11 család 11 taggal gazdálkodott 110 kh. szántón. Elnökük továbbra is *Veres Károly* maradt. A helyi Rákóczi és Új Barázda termelőszövetkezettel történő egyesülésről 1961. december 30-án határoztak, ekkor 78 tag 520 kh. földet használt, az elnök személye változatlan maradt. Ez a gazdálkodási szövetkezet 1962. január 1-én az *Egerfarmosi Aranykalász Mgtsz* nevet vette fel.

Úgyisintén 1959-ben alakult meg az *Egerfarmosi Rákóczi Mgtsz*, amelynek előzménye egy 1956. december 23-án 13 taggal alapított I. típusú tszcs volt. A tagok *Tóth Sándor* vezetésével 80 kh.-on gazdálkodtak. A mezőgazdasági termelőszövetkezté váló alakulást 1959. február 20-án határozták el, ekkor 20 család 20 taggal 124 kh.-on dolgozott, *Veres János* elnök irányításával. 1961. december 30-án a közgyűlés döntött az Egerfarmosi Kossuth és az Új Barázda téeszekkel történő egyesülésről. Ekkor már 140 tag 567 kh. földet művelt, elnöknek *Kovács Barnabást* választották. Az egyesülés után a termelőszövetkezet *Egerfarmosi Aranykalász Mgtsz* néven 1962. január 1-én kezdte meg működését.

Ez az Aranykalász Mgtsz volt az utolsó, csakis egerfarmosi gazdálkodókat tömörítő termelőszövetkezet. A korábbi Kossuth, Rákóczi és Új Barázda téeszeket tömörítő szervezetek tagjainak száma 306 volt, amelyet 291 család szövetkezése biztosított. A Kovács Barnabás irányítása alatt működő termelőszövetkezet 2395 kh. földet művelt. A tagság nagymértékű csökkenésének — az 1974. évi beszámoló szerint a 160 tagból már

24 nyugdíjas és járulékos volt — hatására döntöttek 1974. augusztus 21-én a Mezőszemerei Dózsa- és a Szihalmi Rimamente Mgtsz-ekkel való egyesülésről. A három települést egyesítő Mezőszemerei Rimamente Mgtsz 1975. január 1-től kezdte meg működését.⁴²⁰

A könyvtárat 1950-ben alapították. 1957-ben a Községi Könyvtár köteteinek száma összesen 392 darab, és 210 beiratkozott olvasót regisztráltak. A forgalom jónak volt mondható, mert összesen 612 darab könyvet kikölcsönöztek. Ebben az évben összesen 960 forintot fordítottak a könyvtárra, amelyből könyvvásárlásra 320 forintjuk volt. Egy társadalmi munkás könyvtáros dolgozott. A bibliotéka letéti könyvtár volt, mert egy ugyanazon évi listán a füzesabonyi járásban 1 járási könyvtár mellett 17 letéti könyvtárat szerepeltetnek. 1961-ben a könyvtár a József Attila út. 2. szám alatt volt megtalálható, a könyvtárosa: *Tóth Albertné*. A falu lakosainak száma ekkor 1183 fő, a könyvek száma 769 darab, a beiratkozott olvasók száma 124 fő, akik az év során összesen 2596 darab könyvet kölcsönöztek. Állománygyarapításra 6197 forintot, tiszteletdíjra 1440 forintot fizettek ki. 1971-ben a könyvtár már a Dózsa György u. 2. szám alatt volt található, a könyvtáros még mindig *Tóth Albertné*. A könyvtárhelyiség alapterülete 17 négyzetméter, heti 2 napon heti 6 órát tartottak nyitva. Az állomány 2637 darab könyv, az éves könyvbeszerzés értéke 2867 forint volt. A beiratkozottak száma 300 fő, a látogatók száma 1289 fő volt, akik az év során 6015 darab könyvet kölcsönöztek.⁴²¹

1956. október 26-án a forradalom kitörésének hatására „a járás több községéből, így Egerfarmosról is érkeztek hírek, hogy a munkások, akik Diósgyőrből jöttek haza és jelen voltak a miskolci eseményeknél, kifogásolták, hogy a vörös csillag még mindig fent van a tanácsházán, az intézményeken.”⁴²² Egerfarmos község forradalmi tanácsa 1956. október 28-án alakult 12 taggal. Elnöke Veres József földműves lett, ma ismert tagjai: Kovács Gábor, Pók János, Tóth Illés, Veres Gábor és Veres Illés.⁴²³ „A nemzetőröket elvitték a Hősök sírjához koszorúzni. Elégették a zászlót és a templomból bevitték a fészületet a községházára. Amikor a forradalmat leverték, a zászlót meg kellett venni, a fészületet pedig ki kellett hozni a hivatalból. Az ötvenes években rengeteg túlkapás volt a faluban, ami abból fakadt, hogy a helyi vezetők nem álltak ki a farmosi lakosokért. Különösen a kulákokat üldözték, nekik még az ágyneműiket is összeszedték és elzárták azokat a községi börtönben.”⁴²⁴

1959-ben Egerfarmos község határából 859 kh. 875 négyszögöl területet Mezőszemere községhez csatoltak. A területelcsatolás elsősorban a szántóföldeket érintette érzékenyen.

A községi iskola és pedagógus lakás 1965-ben bekövetkezett hirtelen összeomlása még három évvel később a Parlamentben is téma volt. Barta András képviselő felszólalása szerint „ebben az esztendőben Egerfarmos községben egy iskola, szerencsére nem a gyerekek bentlétekor, hanem este összedőlt, és az a pedagógus házaspár⁴²⁵ pedig, aki benne lakott abban az iskolaépületben, éppen párnapon volt. Azt hiszem, máskor is el

⁴²⁰ SZABÓNÉ Úri Éva, 2001. 86-88.

⁴²¹ Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár adatközlése.

⁴²² CSEH Zita, 2006. 102.

⁴²³ CSEH Zita, 2006. 431.

⁴²⁴ Ferencz Józsefné (83 éves) és Burgermeister Jánosné (76 éves) egerfarmosi lakosok közlése. Sgy.

⁴²⁵ A Boda házaspárról van szó.

fog menni pártnapra. (...) A községi tanácsoknál községfejlesztésből épített és csak községfejlesztésből és állami támogatás nélkül épített óvodáknál, ahol ezt szorgalmazták és csinálták, sok kellemetlenséggel és utánjárással lehetett az üzemeltetéshez szükséges feltételeket biztosítani. Felül kellene vizsgálni, hogy feltétlenül fontos-e nekünk csak az állami költségekből épült óvodákhoz biztosítani a feltételeket, vagy ahol arra vállalkoznak, annak az elősegítését szorgalmazhatnánk, vagy a bővítéséhez legalább a kedvezményt megkapnánk, hogy üzemeltesse az adott község.”⁴²⁶ Az épület pótlása csak három évvel később, 1968-ban történt meg, amikor állami segítséggel felépült az új kéttantermes iskola.⁴²⁷

Az 1973. esztendő második félévében megtörtént az óvoda felújítása és átépítése.⁴²⁸

A település kultúrháza 1974-ben kezdte meg működését, igaz, valójában csak klubkönyvtárként, mert a művelődési ház megnevezés téves besoroláson alapult. *Sajtos Dezső* akkori igazgató szerint az ifjúsági élet megszervezése a fiatalok érdektelensége miatt fulladt kudarcba.⁴²⁹

Ugyanezen év márciusában brucellosis fertőzés⁴³⁰ tört ki a termelőszövetkezetben, hat téveszttag kórházba került.

Az 1970-es népszámlálás idejére a község lélekszáma ezer alá csökkent (972 fő), vagyis az elmúlt évtizedben felgyorsult elvándorlás már éreztette hatását. Tíz év alatt a település lélekszáma majd száz fővel lett kevesebb (852 fő).⁴³¹ A község újkori történetében tehát megindult az elvándorlás és a természetes fogyással együtt ez a folyamat elvezetett az ezredfordulón mért 688-as lélekszámhoz! Ezzel együtt a községi lakások száma is csökkenő tendenciát mutat. A lakóházak komfortját 1990-ig csupán a villanyvilágítás szolgálta, 1980-tól megjelent a házi vízvezeték- és a házi csatornarendszer is.

Egerfarmos település adatai⁴³²

	1950	1960	1965	1970	1980	1985	1990	1995	2000
Lakónépesség (év végén, a népszámlálás végleges adataiból továbbszámított adat)	1247 (1949. január 1.)	1184 (január 1.)	1061 (január 1.)	972 (január 1.)	852 (január 1.)	739	725	689	711
Lakásállomány (január 1.)		351	369		353	340 (év végén)	344	347	349
Épített lakás ebből:			4	1	1		1	2	2
vízvezetékkel (közüzem és házi együtt)			-	-	-		1	2	2
vezetékcsatlákkal					-		-	2	1
közüzem csatlákkal					-		-		1
Közüzem ivóvízvezeték-hálózatba bek. lakás		-	-	-	-		-	234	308
Közüzem szennyvízgyűjtő-hálózatba bek. lakás		-	-	-	-	-	-	-	-
Háztartási villamosenergia-fogyasztók száma		188		337	343	338	340	343	348
A vezetékes és palackgáz háztartási fogyasztóinak száma				159	282				
Háztartási vezetékesgáz-fogyasztók száma							-	168	227

⁴²⁶ Országgyűlési napló, 1967. I. kötet • 1967. április 14. - 1968. december 19.

⁴²⁷ HML XXIII-1028/a/9/2.

⁴²⁸ HML XXIII-1028/a/12/6.

⁴²⁹ HML XXIII-1028/a/12/6.

⁴³⁰ Brucellosis: fertőzött, nem pasztörözött tejnek, vagy az ebből készült sajt fogyasztásának a következménye.

⁴³¹ KOVÁCS Béla, 1991. 65.

⁴³² KSH adatközlés. 2013. január 28.

Az infrastruktúra fejlődése a településen

	1970	1980	1990	2001
Lakónépesség (január 1. és 2001-ben február 1.)	972	852	710	688
Lakások száma (üdülőkkel együtt)	357	353	343	341
Lakott lakások száma (üdülőkkel együtt)	347	328	301	290
Hálózati vízvezetékkel ellátott lakás				230
Házi vízvezetékkel ellátott lakás	2	64	135	12
Meleg folyóvízzel ellátott lakás			139	217
Közcsetornával ellátott lakás				
Házi csetornával ellátott lakás	6	67	139	244
Hálózati gázzal ellátott lakás				236

A település önrendelkezési jogát jelentősen csorbította, hogy 1981-től *Mezőszemere Községi Tanács* néven Mezőszemere székhellyel átalakították igazgatását, 1984. január 1-től pedig *Füzesabony Nagyközségi Tanács* irányítása alá rendelték.

A vezetékes ivóvízhálózat építése 1989-ben kezdődött, de annak befejezése már az első szabad önkormányzati választások évében történt.

A rendszerváltás évtizedei

Az 1990-es önkormányzati választások után *Poczok Sándor* polgármester vezetésével alakult meg az újkori demokrácia első képviselő-testülete Egerfarmoson. A település lakossága ekkor 710 fő volt.⁴³³ (A demográfiai mélypontot a 2001-es évben regisztrálták: 688 fő.) A községben ebben az évben fejeződött be a vezetékes ivóvízhálózat kiépítése. 1991-ben létrehozták a Kandó Kálmán Alapítványt, megszervezték a helyben működő orvosi ellátást, 1992-ben felújítási munkálatokat végeztek a templomon, 1994-ben pedig megtörtént a vezetékes gázhálózat kialakítása és a vezetékes telefonrendszer modernizálása.

A következő önkormányzati ciklusban útépitéseket és a Kiserdő fákkal történő betelepítését végezte el a testület.

A harmadik önkormányzati ciklusban, 1999-ben korszerűsítették a közvilágítást, 2000-ben pedig az országos millenniumi ünnepségekhez kapcsolódva avatták fel Bukta Imre alkotását, Kandó Kálmán mellszobrát. E választási időszak utolsó fél évét a polgármester tartós távolléte miatt már *Burgermeister János* alpolgármester irányította.

A negyedik önkormányzati ciklust a testület új vezetővel, *Poczokné Blanár Gabriella* irányításával kezdte meg. 2002-től folyamatos a község intézményeiben az informatikai fejlesztés. A 2003-as esztendőben készítették el a belterületi tavak rehabilitációjának terveit, 2004-ben az útfelújítások mellett az óvodát és a konyhát korszerűsítették. 2005-ben a belterületi földutak felújítása mellett akadálymentesítették a polgármesteri hivatal épületét és parkolókat alakítottak ki. A művelődési házban megépült a vizesblokk és az épületet a mozgáskorlátozottak számára is megközelíthetővé tették. Ebben az évben alakították meg a Mezőszemere-Egerfarmos körjegyzőséget. 2006-ban megtörtént a külterületi Csete-árok prevenciós tisztítása és elkészült a térségi Tisza-tavi hulladéklerakó, amely társuláshoz Egerfarmos is csatlakozott.

⁴³³ GUSZMANNÉ Nagy Ágnes, 1997. 513.

Az ötödik önkormányzati ciklusban az iskola és az óvoda társulásban működött. 2007-ben parkosították a sportpályát, rendezvények lebonyolításához asztalokat, padokat szereztek be és elkezdődött a gondozási szolgálat épületének felújítása, melyet a következő évben fejeztek be. 2008-ban elkészült a ravatalozó, megvásárolták a leendő Tájház épületét és korszerűsítették a könyvtár belső terét. 2009-től a község a kötelező szociális feladatokat Mezőtárkánnyal és Besenyőtelekkel társulva látja el. Ebben az évben újították fel az iskolai napközit és az óvodában a vis major helyzet elhárítása érdekében szintén nagyobb felújítás történt. 2009-ben bezárt a régi községi hulladéklerakó és a használaton kívüli szemételepek rekultivációjára társulás alakult. 2010-ben Mezőszemere és Egerfarmos az ivóvíz ellátás biztosítására saját nonprofit kft-t hozott létre. Játsszóteret és jóléti parkot alakítottak ki, tetőt cseréltek az iskolán és elkezdődött a Tájház felújítása, valamint javításokat végeztek a belterületi földutakon is. 2011-ben az önkormányzat megvásárolta a háziorvosi rendelőt, az óvoda épületében teljes körű felújítást és bővítést végeztek, valamint új körjegyzőséget hoztak létre Mezőtárkánnyal és Dormánddal. 2012-ben a Kandó Kálmán Alapítvány pályázatának segítségével befejezték a Tájház felújítását, a polgárőrség pályázata pedig kamerarendszer kiépítését tette lehetővé. Hatástanulmány készült a megvalósításra váró szennyvízrendszer kiépítésére is. A konyha feladatainak ellátására Mezőtárkánnyal kötött az önkormányzat társulási szerződést. Ebben az önkormányzati ciklusban több nagyértékű munkagép beszerzésére is mód nyílt.⁴³⁴

A település szociológiai mutatói:

A XXI. századra az egerfarmosiak Borsod megyei kötődései erőteljesen lazultak, a lakosok életmódhoz és fogyasztáshoz kapcsolódó szokásai már Heves megyei irányultságot mutatnak. Egy 2007-ben végzett felmérés szerint az elköltözés irányai: Füzesabony, Eger és Mezőszemere,⁴³⁵ a napi szükségletek beszerzési helye döntően Egerfarmos (62%), Eger (17%), végül Füzesabony (13%). A ruházati cikkek beszerzése főként Füzesabonyban történik (43%), ezt követi Eger (28%) és végül Egerfarmos (15%). Iparcikkek vásárlás esetén Füzesabony (51%), Eger (39%) és Mezőkövesd (9%) a sorrend. Gépkocsijavításkor és orvosi ellátás esetén elsősorban Egert választják a farmosiak. Tehát a község Heves megyéhez történt csatlakozását földrajzilag is követték a lakossági szokások.

A település lakásállományának fele 1960 előtt épült, ebből 32 százalék 1950 előtt. A házak közel egyharmada (28%) készült el az 1960-1970 közötti időszakban, 12 %-a pedig 1970 és 2000 közt. 2001 után elsősorban a régebbi lakások felújítása volt jellemző.⁴³⁶ A telkek átlagos nagysága 1100 négyzetméter, az átlagos lakásméret 90 négyzetméter. A családi házak több mint fele (54%) 3 szobás, 35%-a 2 szobás, 8 %-a 4 szobás és csak 3%-a 1 szobás.

A foglalkoztatási gondok a községben az ezredfordulón csúcsosodtak ki. Ennek egyik oka a lakosság iskolai végzettségének alacsony szintje volt. A falu népességének — a 2001. évi KSH felmérés szerint — 2 %-a volt diplomás, 9 %-a rendelkezett középfokú iskolai

⁴³⁴ Önkormányzati adatközlés.

⁴³⁵ HÁGEN Katalin, 2007. 48.

⁴³⁶ HÁGEN Katalin, 2007. 92.

érettségivel, 23 % végzett középiskolát, de nem érettségizett le, 37 % végezte el az általános iskolát, 26 % csak 1-7 osztállyal rendelkezett és 3 % egyetlen osztály sem járt ki.

2013. januárjában a község lakossága 719 fő. A korcsoport szerinti megoszlás a következő volt: 0-2 évesig 15 fő, 3-5 évesig 14 fő, 6-13 évesig 82 fő, 14-17 évesig 40 fő, 18-54 évesig 338 fő, 55-59 évesig 51 fő, 60-69 évesig 70 fő, 70-79 évesig 69 fő, 80 év felett 40 fő. Az önkormányzat önállóan már csak a közművelődési feladatokat látta el a művelődési házban, illetve a temető karbantartása, fejlesztése maradt a községi igazgatás hatáskörében. Ettől az évtől az iskola állami tulajdonba került, az óvodát, szociális ellátást és a védőnői szolgálatot valamint az orvosi rendelést Mezőtárkánnyal közös társulásban végzik, utóbbi gesztora Egerfarmos. Az ivóvíz-szolgáltatást pedig Mezőszemerével közösen biztosítják.

A község közigazgatási terület 2013. januárjában 117,5749 hektár, ebből belterület: 53,636 hektár, külterület: 63,9385 hektár. A lakóházak száma 346 darab, a vízellátás 94,5 %, a vezetékes gázellátás 85,5 %, elektromos hálózat 100 %, szennyvízhálózat nincs. Vállalkozások száma: mezőgazdasági 3, építőipari 2, kereskedelmi 2, vendéglátó 3, pénzügyintézet 1, posta 1 és fodrász 2.⁴³⁷

Községi kitüntettek:

A településen élők és közösségért dolgozók munkáját 2009 óta ismeri el az önkormányzat az „*Egerfarmosért*” kitüntetéssel, amelyet 2010 óta plakett formában adnak át az arra érdemeseknek. A kitüntetést idáig kétszer adták ki: 2009-ben *Kiss Jenőné Oláh Eszter* és *Sass Gézané* vehették át, 2010-ben pedig közösségek munkáját ismerték el. Ekkor a *Kandó Kálmán Alapítványnak*, a *Községi Polgárőr Egyesületnek*, a *Tűzkerék Néptánc Egyesületnek* és az *Őszirozsa Nyugdíjas Szervezetnek* ítélte oda az elismerést a képviselő-testület.

Civilszervezetek 2013-ban:

Tűzkerék Néptánc Egyesület: A néptánc csoport 2008. decemberében alakult egyéni kezdeményezésre. A tagokat a tánc, a néphagyomány szeretete, a közös kikapcsolódás mozgatja. A közösséget ma egyesületként jegyzik. 2009-ben pályázat segítségével tudták fellépő ruháik anyagát megvásárolni, a varratást az önkormányzat finanszírozta. A karaktercipőt pedig az egyesületi bál bevétele tette lehetővé 2010-ben. Az alakulást követően több fiatalember is csatlakozott a csoporthoz. Próbáikat heti rendszerességgel tartják a művelődési házban. Jelenleg négy koreográfiát, dunántúli, szatmári és két mezőségi táncot tudnak bemutatni. Az évek során a környező települések mellett eljutottak Tibolddarócra és Szücsibe is.

Egerfarmosi Községi Polgárórság: 2001. június 5-én önkéntes alapon önszerveződéssel alakultak, jelenlegi vezetőjük: Burgermeister János. A faluban ebben az időben igen rossz volt a közbiztonság, ezért hozták létre a polgárórságot. A tagok ellenszolgáltatás nélkül

⁴³⁷ Önkormányzat adatközlése.

vállalták és vállalják a szolgálatot. Évente több ezer éjszakai és nappali járőrórát teljesítenek. A szervezet fő támogatója az önkormányzat. Két alkalommal kaptak Polgárőr Érdemkereszt bronz fokozatát, egy alkalommal Polgárőr Érdemkereszt arany fokozatát. 2006-ban az Év Polgárőr Egyesülete kitüntetésben részesültek. Alapító tagjai a füzesabonyi Kistérségi Civil Tanácsnak és rendszeres kapcsolatot tartanak az egri Civil Házszal, ahol konzultációkon, tanfolyamokon vesznek részt.

Kandó Kálmán Alapítvány: Az 1991-ben létrejött alapítvány céljai közt szerepel az idősek támogatása épp úgy, mint a fiataloké és a hátrányos helyzetűek nevelésének segítése. Az alapítvány hozzájárul az iskolai és óvodai rendezvényekhez, kirándulások szervezéséhez. Részt vesznek a községépítésben és a hagyományápolásban is. Pályázatuk segítségével készült el a Tájház, gyűjtést rendeztek a ravatalozó megépítéséhez, jelenleg pedig egy pihenőpark kialakításán dolgoznak. 2000-ben ennek az alapítványnak a gyűjtése tette lehetővé Kandó Kálmán szobrának elkészítését.

Őszirozsa Nyugdíjas Szervezet: 1987-ben alakult klubként, 2005 óta szervezetként működik. Taglétszáma 2013-ban 21 fő, vezetője Burgermeister Jánosné. Összejöveteleiket heti rendszerességgel tartják. Mivel népdalkört és tánccsoportot is működtetnek, így a helyi és térségi rendezvények, fesztiválok rendszeres fellépői, de szerepeltek már a budapesti Nyugdíjas Expón is. A táncokat Bíró Szabó Krisztina pedagógus tanítja be. Rendszeresen járnak színházba, múzeumba, gyógyfürdőbe, a községben pedig szavalóversenyt, író-olvasó találkozót rendeznek, melyre meghívják az iskolásokat és a környező települések nyugdíjasait is. Fellépő ruháikat pályázatból vásárolták, működésüket az önkormányzat segíti. Több megyei nyugdíjas érdekvédelmi szervezet tagjai is.

1. melléklet:

Egerfarmos filia klerikusai parochusok, administratorok, cooperátorok, káplánok⁴³⁸

XIV. század: Miklós farmosi plébános

Mezőtárkányi parochusok (plébánosok), administratorok:

1710-1712. Némethy Ferenc parochus

1731. Mikusovits Ferenc parochus

Kelemen Imre

Petrik Ádám

1741. Török István

1752. Czakó János

1754. Csák Ferenc

1756-1767 Jászay István parochus

1771. Horváth Imre

1794.† Toldi Lőrinc

1805-1815.† Gabovits Georgius (György) parochus

1813. Hajnold János administrator

1816-Jankó András, 1823-tól alesperes, parochus

1837. Mócsay József, administrator

1838-1844. Zahonovics Georgius (György) parochus

1845-1860 Grell (Gregorius)Gergely 1851-ben alesperes, parochus

Mezőszemerei (borsodszemerei) plébánosok, administratorok:

1866-1893. Kelemen János parochus

1896-1906. Szabó Antal administrator, 1907-ben bélapátfalvi alesperes, plébános,
tanfelügyelő.

1907-1916. Balássy János administrator,

1916-1934/35? Pogonyi Bernát administrator,

1929-1931. Réz Dezső, administrator, 1928-tól itt cooperátor

1932-1935. Lengyel István, administrator

1935-ben Egerfarmos plébániáját újraalapították.

1935 Lengyel István mezőtárkányi administrator, 1941-től plébánusként vezette a
plébániát

1970-1987 Molnár Endre, címzetes esperes, plébános

2000. Gubala Róbert, címzetes esperes, h. esperes, plébános

⁴³⁸ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

2. melléklet:

Cooperatorok (együttműködő, munkatárs, segítő) és káplánok a parochusok segítői⁴³⁹

Mezőtárnányi cooperatorok, káplánok:

- 1807. Szegedy József
- 1808. Gabovits Georgius (György) káplán
- 1812. Menyhárt Ferenc
Tarnóczy Vince
- 1814. Kontz István káplán
- 1817. Bogács János
- 1819. Grieger Ferenc káplán
- 1820-1822. Alavander Ferenc
- 1823. Asztalos József
- 1826. Barhassy Pál és
Kaszap Benedek
- 1831. Kovács Ferenc
- 1834. Kiss Antal
Melchior Jakab
- 1835. Fábry János
Kiss Antal
- 1836. Fekete István (1836-1840)
Ozvald Georgius
- 1837. Fekete István
Vilt Antal
- 1838-1840. Fekete István
- 1844-1845. Róthy Károly
- 1846-1853. Turcsányi István cooperator
- 1856-1857. Jókay István cooperator
- 1858-1859. Bardóczy József cooperator
- 1860. Podráczky Miklós cooperator
- 1861-1862. Kirchknopf Márton cooperator

Szemerei (Borsodszemerei) cooperatorok, káplánok:

- 1866-1886. cooperatori állás üres, nincsen betöltve.
- 1887. Kalocsay Gusztáv, 1888-ban Pata cooperatora.
- 1890-1891. Szepessy Antal 1892-ben Jákóhalma cooperatora.
- 1892-1893. Lucze Adalbert, 1896-ban Fegyvernek cooperatora.
- 1896-1897. Sikorszky József 1898-ban Füzesabony cooperatora.
- 1898- Véber János, 1892-ben Besenyőtelek cooperatora.
- 1902. Márton Sándor, 1903-ban Tard cooperatora

⁴³⁹ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

1904- Melicher Colomannus (Kálmán), 1905-ben Törökszentmiklós cooperatora
 1908. Trázi Georgius 1910-ben Pély cooperatora
 1910-1911. Birgmeier Viktor, 1909-ben Bükkcenterzsébeten volt cooperátor,
 1912-ben Jászsós-szentgyörgyre ment cooperatornak.
 1912-1913. Czabay Ferenc, 1913-ban Kunhegyes cooperatora.
 1914. Bury Alajos, 1916-ban Jászárokszállás cooperatora
 1916-1917. Erdőssy Gyula káplán, Mezőkövesdre ment káplánnak.
 1919-1922. Végh Ferenc, előtte a jászberényi nagygyimnázium tanára volt,
 1924-ben Fegyverneken cooperátor.
 1924. Terenyi László, káplán, 1925-ben Hevesre ment káplánnak
 1926. Csiffáry Sándor káplán
 1927. Farkas István Doctor SS. Canon, káplán
 1928-1931. Réz Desiderius (Dezső), Jászsós-szentgyörgyről jött. Cooperátor,
 1929-1931. adminisztrátor

Név: (Nomen)	Születési dátum: (Natur)	Pappá szentelés ideje: (Ordína presbyt.)	Szolgálat: Farmoson
Miklós			XIV. században
Némethy Ferenc			1710-1712.
Mikusovits Ferenc			1731.
Kelemen Imre			
Petrik Ádám			
Török István			1741.
Czakó János			1752.
Csák Ferenc			1754.
Jászay István	1715.		1756-1767-
Horváth Imre			1771.
Toldi Lőrinc			1794.†
Szegedy (Szögedy) József	1780.	1803.	1807.
Gabovits Georgius			1805-1815.†
Menyhárt Ferenc			1812.
Tarnóczy Vince	1786.	1809.	1812.
Hajnold János			1813.
Jankó András	1759.	1785.	1816-1836?
Bogács János	1791.	1815.	1817.
Grieger Ferenc	1792.	1815.	1818-1819.
Alavander Ferenc	1794.	1818.	1820-1822.
Asztalos József	1797.	1820.	1823.
Barkassy Pál	1799.	1823.	1826.
Kaszap Benedek			1826.
Kovács Ferenc	1800.	1827.	1831.
Kiss Antal	1805.	1829.	1834-1835.

Kuriális nemesek földje

Jakab Melchior	1802.	1825.	1834.
Fábry János	1809.	1832.	1835.
Fekete István	1819.	1834.	1836-1840.
Ozvald György	1810.	1833.	1836.
Vilt Antal	1807.	1831.	1837.
Mócsay József	1797.	1828.	1837
Zohonovits György	1789.	1812.	1838-1844.
Róthy Károly	1813.	1838.	1844-1845.
Grell Gergely	1813.	1836.	1845-1862.
Turcsányi István	1821.	1845.	1846-1853.
Jókay István	1826.	1850.	1856-1857.
Bardóczy József	1833.	1855.	1858-1859.
Podráczky Miklós	1828.	1854.	1860.
Kirchknopf Márton	1836.	1859.	1861-1862.
Kelemen János	1826.	1849.	1862-1893?
Kalocsay Gusztáv	1863.	1886.	1887.
Szepessy Antal	1865.	1889.	1890-1891.
Lucze Adalbert	1865.	1891.	1892-1893.
Szabó Antal	1862.	1884.	1896-1906.
Sikorszky József	1872.	1895.	1896-1897.
Véber János	1874.	1897.	1898-
Márton Sándor	1870.	1893.	1902.
Melicher Kálmán	1879.		1904.
Balássy János	1861.	1884.	1907
Trácsi Georgius	1879.	1903.	1908-1909.
Birgmeier Victor	1884.	1908.	1910-1911.
Czabay Ferenc	1882.	1906.	1912-1913.
Bury Alajos	1890.	1913.	1914
Pogonyi Bernát	1865.	1888.	1916
Erdőssy Gyula	1892.	1915.	1916.
Végh Ferenc	1884.	1907.	-1922.
Terenyi László	1898.	1922.	1924.
Csiffáry Sándor	1902.	1924.	1926.
Farkas István	1896.	1922.	1927.
Réz Dezső	1900.	1922.	1928-1931.
Lengyel István	1901.	1927.	1932-1942-
Molnár Endre	1917.	1940.	1970-1987-
Gubala Róbert			2000.

3. melléklet:

Farmos filia patrónusai⁴⁴⁰

Adományokat adtak:

Gróf Károlyi família

Báró Orczy József

Közbirtokosok

Tekintetes idősebb és ifjabb Subich Imre

Subich János özvegye

Brezovay János

Folyamatosan patrónusok:

Gróf Károlyi család

Báró Orczy család

1862-től Szemere filiája

1935-ben újra alapítják a plébániát

1936-1942 patrónus nincs.

⁴⁴⁰ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

4. melléklet:

Egerfarmos vallási megoszlása az egri érseki sematizmusok adatai alapján⁴⁴¹

1767. június 01.	Capaces	Incapaces	Capaces	Incapaces		
Mező-Tárkány	Rk.					
capaces	Rk.					
incapaces	acatholicorum	capaces	acatholicorum	incapaces		
	983	378	Nincs jegyezve	Nincs jegyezve		
Farmos	426	227	5 2			
Összes létszám	1409	605	5 2			
Összesen: 2021						
1819.						
június 13-14.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező Tárkány	1850	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	
		jegyezve	jegyezve	jegyezve	jegyezve	
Eger Farmos	857	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs	
		jegyezve	jegyezve	jegyezve	jegyezve	
Összesen:	2707	6	4	Nincs	Nincs	9
				jegyezve	jegyezve	
Összesen:	2726					
Magyar nemzetiségű katolikus	2698					
1819. június 23.	capaces	incapaces	Izraelita	hitvallású	capaces	házas- párok
Mező Tárkány	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs		
	jegyezve	jegyezve	jegyezve	jegyezve		
Eger Farmos	Nincs	Nincs	Nincs	Nincs		
	jegyezve	jegyezve	jegyezve	jegyezve		
Összes:	2039	668	9	489		

Mezőtárkány anyaegyház és Farmos filia lélekszámváltozásai

1807.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Tárkány-Mező	1834	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	785	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2619	-	-	-	-	-

⁴⁴¹ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

1809.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1838	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	786	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2624	-	-	-	-	-
1811.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1803	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	830	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2633	-	-	-	-	-
1812.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1780	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	792	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2572	-	-	-	-	-
1813.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1807	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	817	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2624	-	-	-	-	-
1814.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Eger-Farmos	915		4	-	-	11
1817.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1807	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	849	-	7	-	-	2
Összes létszám:	2656	-	7	-	-	2
1819.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1850	1	3	-	-	7
Eger-Farmos	857	5	1	-	-	2
Összes létszám:	2707	6	4	-	-	9
1820.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1850	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	857	-	4	-	-	9
Összes létszám:	2707	-	4	-	-	9
1821.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1896	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	872	-	7	-	-	6
Összes létszám:	2768	-	7	-	-	6

Kuriális nemesek földje

1822.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1972	-	-	-	5	-
Eger-Farmos	885	-	7	-	-	9
Összes létszám:	2857	-	7	-	5	9
1823.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	1963	-	-	-	-	-
Eger-Farmos	993	-	5	-	-	11
Összes létszám:	2866	-	5	-	-	11
1826.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2042	-	-	-	6	-
Eger-Farmos	948	-	6	-	-	6
Összes létszám:	2990	-	6	-	6	6
1831.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2131	-	-	-	4	-
Eger-Farmos	945	-	-	-	-	39
Összes létszám:	3076	-	-	-	4	39
1834.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2076	-	-	-	5	-
Eger-Farmos	812	-	-	-	-	45
Összes létszám:	2888	-	-	-	5	45
1835.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2080	-	1	-	6	-
Eger-Farmos	830	-	2	-	-	19
Összes létszám:	2910	-	3	-	6	19
1836.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2085	-	-	-	7	-
Eger-Farmos	842	-	-	-	-	23
Összes létszám:	2927	-	-	-	7	23
1837.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2093	-	1	-	6	-
Eger-Farmos	835	-	1	-	-	32
Összes létszám:	2928	-	2	-	6	32
1838.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2090	-	-	-	5	-
Eger-Farmos	811	-	9	-	-	27
Összes létszám:	2901	-	9	-	5	27

1840.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2157	-	-	-	6	-
Eger-Farmos	769	-	7	-	-	33
Összes létszám:	2926	-	7	-	6	33
1844.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2124	5	-	-	-	-
Eger-Farmos	810	-	5	-	-	20
Összes létszám:	2934	5	5	-	-	26
1845.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2170	-	-	-	5	5
Eger-Farmos	845	-	3	1	-	21
Összes létszám:	3015	-	3	1	5	26
1846.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2192	-	-	-	-5	5
Eger-Farmos	871	-	3	-	-	25
Összes létszám:	3063	-	3	-	5	30
1847.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2215	-	-	-	6	7
Eger-Farmos	842	-	4	-	-	30
Összes létszám:	3057	-	4	-	6	37
1848.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2256	-	-	-	6	7
Eger-Farmos	890	-	4	-	-	30
Összes létszám:	3146	-	4	-	6	37
1849.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2283	-	-	-	6	7
Eger-Farmos	886	-	11	-	-	20
Összes létszám:	3169	-	11	-	6	27
1851.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2223	-	-	-	5	12
Eger-Farmos	812	-	17	-	-	19
Összes létszám:	3035	-	17	-	5	31
1853.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2356	-	1	-	-	10
Eger-Farmos	827	1	15	-	-	26
Összes létszám:	3183	1	16	-	-	36

Kuriális nemesek földje

1854.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2380	-	2	-	1	13
Eger-Farmos	792	-	19	-	-	35
Összes létszám:	3172	-	21	-	1	48
1855.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező- Tárkány	2395	-	2	-	1	15
Eger- Farmos	812	-	26	-	-	23
Összes létszám:	3207	-	28	-	1	38
1856.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező- Tárkány	2446	-	1	-	1	14
Eger- Farmos	809	-	23	-	-	28
Összes létszám:	3255	-	24	-	1	42
1857.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező- Tárkány	2483	-	-	-	1	25
Eger- Farmos	805	-	22	-	-	28
Összes létszám:	3288	-	22	-	1	53
1858.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2535	-	-	-	1	23
Eger-Farmos	831	-	13	-	-	25
Összes létszám:	3366	-	13	-	1	48
1859.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2447	-	-	-	1	26
Eger-Farmos	865	-	12	-	-	27
Összes létszám:	3312	-	12	-	1	53
1860.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2471	-	-	-	1	30
Eger-Farmos	834	-	3	9	-	28
Összes létszám:	3305	-	3	9	1	58
1861.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2527	-	1	-	-	33
Eger-Farmos	764	-	13	-	-	32
Összes létszám:	3291	-	14	-	-	65
1862.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Mező-Tárkány	2590	-	3	-	-	36
Eger-Farmos	827	-	25	-	-	31
Összes létszám:	3417	-	28	-	-	67

1866.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	960	-	6	-	-	13
Filia: Eger farmos	869	-	10	-	-	21
Praed: Révhalom	25	-	5	-	-	-
In duobus allodiis	49	-	12	-	-	-
Összes létszám:	1903	-	33	-	-	34
1867.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	992	-	7	-	-	13
Filia: Eger farmos	877	-	20	-	-	28
Praed: Révhalom	17	-	12	-	-	-
In duobus allodiis	41	-	10	-	-	-
Összes létszám:	1927	-	49	-	-	41
1869.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1031	-	9	-	-	16
Filia: Eger farmos	826	-	10	-	-	20
Praed: Révhalom	32	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	49	-	11	-	-	-
Összes létszám:	1938	-	30	-	-	36
1870.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1034	-	9	-	-	16
Filia: Eger farmos	826	-	10	-	-	20
Praed: Révhalom	26	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	49	-	11	-	-	-
Összes létszám:	1935	-	30	-	-	36
1871.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1094	-	11	-	-	21
Filia: Eger farmos	954	-	12	-	-	27
Praed: Révhalom	32	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	54	-	14	-	-	-
Összes létszám:	2134	-	37	-	-	48
1872.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1139	-	6	-	-	21
Filia: Eger farmos	827	-	17	-	-	19
Praed: Révhalom	23	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	38	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2027	-	23	-	-	40

Kuriális nemesek földje

1873.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1178	-	4	-	-	26
Filia: Eger farmos	847	-	20	-	-	17
Praed: Révhalom	14	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	30	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2069	-	24	-	-	43
1874.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1165	-	4	-	-	25
Filia: Eger farmos	840	-	21	-	-	19
Praed: Révhalom	15	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	32	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2052	-	25	-	-	44
1875.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1109	-	3	-	-	22
Filia: Eger farmos	763	-	15	-	-	18
Praed: Révhalom	18	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	30	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1920	-	18	-	-	40
1876.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1116	-	3	-	-	18
Filia: Eger farmos	781	-	23	-	-	15
Praed: Révhalom	19	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	31	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1947	-	26	-	-	33
1877.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1142	-	3	-	-	18
Filia: Eger farmos	798	-	22	-	-	15
Praed: Révhalom	22	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	31	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1993	-	25	-	-	33
1878.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1127	-	4	-	-	23
Filia: Eger farmos	805	-	18	-	-	15
Praed: Révhalom	20	-	3	-	-	-
In duobus allodiis	30	-	3	-	-	-
Összes létszám:	1982	-	28	-	-	38

1879.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1191	-	4	-	-	20
Filia: Eger farmos	767	-	14	-	-	10
Praed: Révhalom	15	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	20	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1993	-	18	-	-	30
1880.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1214	-	4	-	-	24
Filia: Eger farmos	762	-	5	-	-	23
Praed: Révhalom	22	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	18	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2016	-	9	-	-	47
1881.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1191	-	6	-	-	22
Filia: Eger farmos	715	-	12	-	-	33
Praed: Révhalom	11	-	-	-	-	-
In duobus allodiis	22	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1939	-	18	-	-	55
1882.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1217	-	4	-	-	28
Filia: Eger farmos	707	-	14	-	-	25
Praed: Révhalom	-	-	8	-	-	-
In duobus allodiis	26	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1950	-	26	-	-	53
1883.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1202	-	5	-	-	26
Filia: Eger farmos	713	-	8	-	-	24
Praed: Révhalom	7	-	4	-	-	-
In duobus allodiis	19	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1941	-	17	-	-	50
1884.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1229	-	5	-	-	32
Filia: Eger farmos	720	-	3	-	-	25
Praed: Révhalom	-	-	4	-	-	-
In duobus allodiis	21	-	-	-	-	-
Összes létszám:	1970	-	12	-	-	57

Kuriális nemesek földje

1885.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1288	-	5	-	-	26
Filia: Eger farmos	729	-	2	-	-	25
Praed: Révhalom		-	5	-	-	-
In duobus allodiis	19	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2036	-	12	-	-	51
1886.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1302	-	6	-	-	27
Filia: Eger farmos	728	-	3	-	-	25
Praed: Révhalom	6	-	6	-	-	-
In duobus allodiis	16	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2052	-	15	-	-	52
1887.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1336	-	6	-	-	29
Filia: Eger farmos	759	-	4	-	-	25
Praed: Révhalom	-	-	17	-	-	-
In Allodio Prónay	22	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2117	-	27	-	-	54
1888.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1386	-	7	-	-	27
Filia: Eger farmos	789	-	7	-	-	26
Praed: Seyhalom	9	-	10	-	-	-
In Allodio Prónay	25	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2209	-	24	-	-	53
1889.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1405	-	8	-	-	34
Filia: Eger farmos	811	-	4	-	-	18
Praed: Seyhalom	13	-	4	-	-	-
In Allodio Prónay	26	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2259	-	16	-	-	52
1890.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1420	-	7	-	-	38
Filia: Eger farmos	824	-	8	-	-	20
Praed: Seyhalom	19	-	3	-	-	-
In Allodio Prónay	28	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2292	-	18	-	-	58

1891.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1414	-	4	-	-	31
Filia: Eger farmos	843	-	8	-	-	16
Praed: Seyhalom	19	-	3	-	-	-
In Allodio Prónay	28	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2304	-	15	-	-	47
1892.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1470	-	10	-	-	37
Filia: Eger farmos	809	-	7	-	-	19
Praed: Seyhalom	22	-	4	-	-	-
In Allodio Prónay	29	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	12	-	6	-	-	-
Összes létszám:	2342	-	-	-	-	56
1893.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1492	-	8	-	-	36
Filia: Eger farmos	770	-	3	-	-	20
Praed: Seyhalom	20	-	5	-	-	-
In Allodio Prónay	29	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	6	-	4	-	-	-
Összes létszám:	2317	-	20	-	-	56
1896.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1524	-	10	-	-	28
Filia: Eger farmos	783	-	8	-	-	17
Praed: Seyhalom	16	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	30	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	13	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2366	-	18	-	-	45
1897.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1551	-	13	-	-	28
Filia: Eger farmos	797	-	7	-	-	19
Praed: Seyhalom	16	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	32	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	12	-	-	1	-	-
Összes létszám:	2408	-	20	1	-	47
1898.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1603	-	12	-	-	26
Filia: Eger farmos	821	-	4	-	-	18
Praed: Feketatanya	22	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	30	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	14	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2490	-	16	-	-	44

Kuriális nemesek földje

1899.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1652	-	11	-	-	25
Filia: Eger farmos	804	-	3	-	-	18
Praed: Feketatanya	25	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	30	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	14	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2505	-	14	-	-	43
1900.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1636	-	3	-	-	14
Filia: Eger farmos	850	-	4	-	-	13
Praed: Feketatanya	4	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	31	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	16	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2537	-	7	-	-	27
1901.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1638	-	3	-	-	19
Filia: Eger farmos	864	-	4	-	-	13
Praed: Feketatanya	5	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	32	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	14	-	-	-	-	-
Összes létszám:	2553	-	7	-	-	32
1902.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1667	-	3	-	-	19
Filia: Eger farmos	880	-	4	-	-	19
Praed: Feketatanya	9	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	31	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	13	-	1	-	-	-
Összes létszám:	2600	-	8	-	-	38
1903.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1668	-	4	-	-	20
Filia: Eger farmos	952	1	16	-	-	16
Praed: Feketatanya	4	-	13	-	-	-
In Allodio Prónay	33	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	12	-	1	-	-	-
Összes létszám:	2669	1	34	-	-	36

1904.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1708	-	3	-	-	15
Filia: Eger farmos	928	-	15	-	-	11
Praed: Feketatanya	4	-	1	-	-	-
In Allodio Prónay	30	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	1	-	-	-
Összes létszám:	2677	-	20	-	-	26
1905.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1726	-	3	-	-	15
Filia: Eger farmos	928	-	15	-	-	16
Praed: Feketatanya	8	-	1	-	-	-
In Allodio Prónay	30	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	1	-	-	-
Összes létszám:	2699	-	20	-	-	31
1906.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Szemere	1764	-	3	-	-	14
Filia: Eger farmos	989	-	-	-	-	17
Praed: Feketatanya	9	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	33	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	4	-	5	-	-	-
Összes létszám:	2799	-	8	-	-	31
1907.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1786	-	3	-	-	14
Filia: Egerfarmos	987	-	-	-	-	17
Praed: Feketatanya	9	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	34	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	4	-	5	-	-	-
Összes létszám:	2820	-	8	-	-	31
1908.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1821	-	3	-	-	15
Filia: Egerfarmos	1082	-	-	-	-	10
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	37	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	4	-	5	-	-	-
Összes létszám:	2944	-	8	-	-	25

Kuriális nemesek földje

1909.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1907	-	4	-	-	16
Filia: Egerfarmos	1102	-	1	-	-	6
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	38	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	6	-	3	-	-	-
Összes létszám:	3053	-	8	-	-	22

1910.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1931	-	4	-	-	17
Filia: Egerfarmos	1127	-	-	-	-	7
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	40	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	3	-	-	-
Összes létszám:	3105	-	7	-	-	24

1911.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1945	-	4	-	-	17
Filia: Egerfarmos	1132	-	-	-	-	7
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	40	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	3	-	-	-
Összes létszám:	3126	-	7	-	-	24

1912.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Ju18d.
Borsodszemere	1951	-	4	-	-	-
Filia: Egerfarmos	1131	-	1	-	-	-
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	42	-	3	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3131	-	8	-	-	18

1913.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1994	-	4	-	-	18
Filia: Egerfarmos	1174	-	1	-	-	-
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	39	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3187	-	5	-	-	18

1914.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1973	-	2	-	-	19
Filia: Egerfarmos	1149	-	1	-	-	-
Praed: Feketatanya	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	42	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3171	-	3	-	-	19
1916.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1979	-	2	-	-	16
Filia: Egerfarmos	1100	-	6	-	-	2
In Allodio Prónay	30	-	2	-	-	-
Ad strata ferrea	14	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3123	-	10	-	-	18
1917.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1967	-	2	-	-	16
Filia: Egerfarmos	1077	-	6	-	-	2
In Allodio Prónay	30	-	2	-	-	-
Ad strata ferrea	13	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3087	-	10	-	-	18
1919.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	1954	-	2	-	-	15
Filia: Egerfarmos	1061	-	7	-	-	-
In Allodio Prónay	21	-	2	2	-	2
Ad strata ferrea	15	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3051	-	11	215	-	17
1921.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	-	-	-	-	-	-
Filia: Egerfarmos	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	-	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	-	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3122	-	12	-	-	10
1922.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	-	-	-	-	-	-
Filia: Egerfarmos	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	-	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	-	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3226	-	9	-	-	14

Kuriális nemesek földje

1924.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	3375	-	12	-	-	14
Filia: Egerfarmos	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	-	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	-	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3375	-	12	-	-	14
1926.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	3288	-	10	-	-	11
Filia: Egerfarmos	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	-	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	-	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3288	-	10	-	-	11
1927.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	3334	-	12	-	-	12
Filia: Egerfarmos	-	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	-	-	-	-	-	-
Ad strata ferrea	-	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3334	-	12	-	-	12
1928.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2138	-	3	-	-	12
Filia: Egerfarmos	1225	-	4	-	-	-
In Allodio Prónay	14	-	1	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3384	-	8	-	-	12
1929.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2172	-	2	-	-	12
Filia: Egerfarmos	1241	-	4	-	-	-
In Allodio Prónay	16	-	1	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3436	-	7	-	-	12
1931.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2217	-	-	-	-	11
Filia: Egerfarmos	1246	-	4	-	-	-
In Allodio Prónay	16	-	2	-	-	-
Ad strata ferrea	8	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3487	-	6	-	-	11

Egerfarmos és a Kandó család kapcsolata

1932.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2214	-	-	-	-	9
Filia: Egerfarmos	1234	-	-	-	-	-
In Allodio Prónay	16	-	5	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	2	-	-	-
Összes létszám:	3471	-	7	-	-	9
1933.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2247	-	-	-	-	9
Filia: Egerfarmos	1253	-	5	-	-	-
In Allodio Prónay	16	-	2	-	-	-
Ad strata ferrea	7	-	-	-	-	-
Összes létszám:	3523	-	7	-	-	9
1934.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Borsodszemere	2145	-	7	1	-	13
Allod.diversis	26	-	-	-	-	-
Filia: Eger farmos	1169	-	28	6	-	-
Allod. diversis	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	3411	-	37	7	-	13
1936.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és Famositánya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1937.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és Famositánya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1938.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és Famositánya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1939.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és Famositánya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-

Kuriális nemesek földje

1940.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és						
Farmositanya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1941.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és						
Farmositanya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1942.	Rk.	Gr.	Helv.	Ág.	G.n.U.	Jud.
Egerfarmos	1169	-	28	6	-	-
Filia: Szőkepuszta és						
Farmositanya	71	-	2	-	-	-
Összes létszám:	1240	-	30	6	-	-
1975.	Lakosok száma:		Rk.			
Egerfarmos	1080		1030			
1987.	Lakosok száma:		Rk.			
Egerfarmos	797		Nincs jegyezve			
2000.	Lakosok száma:		Rk.			
Egerfarmos	681		Nincs jegyezve			

A táblázatokban használt rövidítések:

Rk. – Római katolikus - Katolikus Latin rítusú
G.r. – Görög katolikus - Katolikus Görög rítusú
Helv. – Helvét vallású
Aug. – Ágostoni vallású
G.n.U. – Görög rítusú, nem egyesült vallású
Jud. – Izraelita vallású

Idegen szavak jelentése:

Capaces: gyónóképes, 7 éves kor felett
Incapaces: nem gyónóképes, 7 éves kor alatti
Filia: leányegyház
Parochia: plébánia, anyaegyház
Allod.(allodium) diversis: különböző birtokokon
Ad strata ferrea: a vasút felé vezető úton

5. melléklet:

Egerfarmosi egyházi iskola tanítói és tanulói⁴⁴²

Heves vármegye királyi tanfelügyelője:

1890- Halász Ferenc

Érsekmegyei tanfelügyelő:

1867-1871. Ferenczy Imre

1872. Tárkányi József, kanonok, az egri érseki tanító-képezde igazgatója, az egri főgimnáziumban érseki biztos

Kerületi tanfelügyelők (Scholarum inspector) az illetékes kerületi alesperesek:

Mezőkövesdi tankerület tanfelügyelője:

1867-1882. Tabódy Péter, delbachi apát, alesperes, mező-kövesdi plébános

1882-1908. Kőszeghy Mihály, az I. Ferencz- József- rend lovagja, uhodi vagy ohati apát, alesperes, mező-kövesdi plébános

1909-1910. Vass Imre, alesperes, mezőkövesdi plébános

1911. Koncz Lajos, alespereshelyettes, keresztespüspöki lelkész

1912-1919. Kiss László, alesperes, 1914-től esperes, 1919-ben apát, mezőkövesdi plébános

Tiszáinenni felső (Füzesabonyi) tankerület tanfelügyelője:

1929- Török Dezső h. esperes, poroszlói plébános

1931-1942 Szabó Elek, esperes, besenyőtelki plébános

Helyi iskolaigazgatók a helyi plébánosok.

Egerfarmos tanítói:

1819. Kádár Mátyás kántortanító (25 éves)

1866-1881. Újházy Ágoston

1882-1895. Várallyai János

1896. Dicz Ferenc (ideiglenes) tanító

1897-1898. Török István

1899-1900. Bakos Antal

1901. Bendzsuch Antal

1902-1919. Cséka Tihamér kántortanító

1904-1908. Mlčoch Gizella tanítónő.

1909-1942. Dravnyik Jenő, 1916-1919 között honvédelmi szolgálaton,

1939. címzetes igazgató tanító

1919. Gecsérné Kurdy Erzsébet tanítónő.

⁴⁴² Kerékgyártó József adatgyűjtése.

1929-1942. Berényi Gyula kt. 1938. címzetes, 1942-től tényleges igazgató
kántortanító

1929- Czirbuszné Péter Ilona tanítónő, 1938-tól betegszabadságon

1937-1938. Gál Ilona h. t.nő.

1939-1942. Schichmann Aranka h. t.nő, 1939. segéd t.nő. 1940-től h.t.nő.

Egerfarmosi tanítók tanítás melletti tevékenységei:

1929.

Berényi Gyula kt.: l, hsz, fsz, tz.

Drávnyik Jenő t.:

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: szg

1931.

Berényi Gyula kt.: l, ék, fsz, te, szg.

Drávnyik Jenő t.:

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: szg.

1932.

Berényi Gyula kt.: l, ie, ék, npsz, te.

Drávnyik Jenő t.: szg, npsz.

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: szg,

1933.

Berényi Gyula kt.: l, ie, ék, fsz,, knsz, ple.

Drávnyik Jenő t.: szg, ie, te.

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: ie, szg.

1934.

Berényi Gyula kt.: l, ie, ék, ifje, knsz, műe, ac, fsz..

Drávnyik Jenő t. : szg, ie, knsz, ac, te, ac.

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: ie, szg, knsz, ac.

1936.

Berényi Gyula kt.: iék, l, ék, műe, ac, fsz..

Drávnyik Jenő t.: szg, ie, műe, ac, te.

Czirbuszné Péter Ilona t.nő.: ie, műe, marg.

1937.

Berényi Gyula kt.: iék, l, lsk, ie, műe, ék, lev, ac, fsz..

Drávnyik Jenő t.: szg, ie, ac, te,

Gál Ilona h. t.nő.: műe, kifj, ac.

1938.

Berényi Gyula c. ig.-kt.: iék, l, ék, lev, ac, fsz..

Drávnyik Jenő t.: szg, ie, ac, te,

Gál Ilona h. t.nő.: ie, kifj.

1939.

Berényi Gyula c. ig.-kt.: iék, l, lsk, ie, műe, lev, dk, ac, fsz..

Drávnyik Jenő c. ig.-t.: ie, műe, ac, te,

Schichmann Aranka s. t.nő.: szg, ie, műe, kifj, ac.

1940.

Berényi Gyula c. ig. kt.: iék, ie, műe, ék, kifj, ac, fsz.

Drávnyik Jenő c. ig. t.: szg, ie, műe, ac, te,

Schichmann Aranka h. t.nő.: ie, kifj, ac.

1941.

Berényi Gyula c. ig.-kt.: l, ie, műe, ék, kifj, ac, fsz..

Drávnyik Jenő c. ig.-t.: ie, műe, ac, te,

Schichmann Aranka h. t.nő.: ie,műe, nkt, kifj, ac.

A rövidítések jelentése:

ig. igazgató

c. ig. címzetes igazgató

kt. kántortanító

t. tanító

t.nő. tanítónő

h. helyettes

ac. Actio Catholika vezető

ék. Énekkart, dalkört vezet

iís. Iskolai ínszegélyezést vezet

ie. Ismeretterjesztő előadásokat tart

iék. Iskolai énekkart vezet

fsz. Fogyasztási szövetkezetet

isz. Hitelszövetkezet

Jszt. Jézus szíve társaság vezető

kifj. Katolikus ifjúsági egyesület vezető

l. Leventeoktató

lsk. Levente segédoktatókat képez

lev. Leventeegyesület vezető

lv. Légvédelmi parancsnok

md. Menedékházakat vezet

műe. Műkedvelő előadásokat tart

nkt. Népkönyvtár kezelő

npsz. Katolikus Népszövetség helyi csoportvezető

olv. Olvasókört vezet

ple. Polgári lövész egyesület

Stef. Stefánia csoportvezető

szg. Szívgárda vezető

tkv. Tanulmányi kirándulásokat vezet

6. melléklet:

**Iskolai tanulók létszáma
Mezőtárkányon és Eger-Farmos filiában⁴⁴³**

	1767. Pueri (fiú)	1819. Puella (leány)	Pueri (fiú)	Puella (leány)		
Mező-Tárkány	Nincs jegyezve	Nincs jegyezve	82	60		
Eger-Farmos	Nincs jegyezve	Nincs jegyezve	39	28		
Összes tanuló:	Nincs jegyezve	Nincs jegyezve	121	88		
	1844.	1845.	1846.	1847.	1848.	1849.
Mező-Tárkány	156	160	230	217	276	161
Eger-Farmos	Nincs jegyezve	60	45	66	70	50
Összes tanuló:	156	220	275	283	346	211
	1851.	1853.	1854.	1855.	1856.	
Mező-Tárkány	170	221	225	226	330	
Eger-Farmos	45	62	51	56	82	
Összes tanuló:	215	283	276	282	412	
	1857.	1858.	1859.	1860.	1861.	1862.
Mező-Tárkány	344	347	286	330	303	184
Eger-Farmos	41	43	66	43	74	128
Összes tanuló:	385	390	352	373	377	312

**Iskolai tanulók létszáma
Szemerén és Eger Farmos filiában**

	1866.	1867.	1869.	1870.		
Szemere	162	140	140	145		
Eger-Farmos	56	70	71	75		
Összes tanuló:	218	210	211	220		
	1871.	1872.	1873.	1874.	1875.	
Szemere	154	211	171	165	122	
Eger-Farmos	107	144	106	104	167	
Összes tanuló:	261	355	277	269	289	

⁴⁴³ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

Egerfarmos és a Kandó család kapcsolata

	1876.	1877.	1878.	1879.	1880.
Szemere	110	110	140	177	173
Eger-Farmos	93	93	119	125	104
Összes tanuló:	203	203	259	302	277
	1881.	1882.	1883.	1884.	1885.
Szemere	166	149	181	172	174
Eger-Farmos	98	89	91	86	86
Összes tanuló:	264	238	272	258	260
	1886.		1887.		
	mindennapi	ismétlő	mindennapi	ismétlő	
Szemere	156	76	201	62	
Eger-Farmos	85	40	90	31	
Összes tanuló:	241	116	291	93	
	1888.		1889.		
	mindennapi	ismétlő	mindennapi	ismétlő	
Szemere	209	68	235	81	
Eger-Farmos	95	39	107	40	
Összes tanuló:	304	107	342	121	
	1890.		1891.		
	mindennapi	ismétlő	mindennapi	ismétlő	
Szemere	227	99	245	91	
Eger-Farmos	109	42	138	46	
Összes tanuló:	336	132	383	137	
	1892.		1893.		
	mindennapi	ismétlő	mindennapi	ismétlő	
Szemere	239	94	284	82	
Eger-Farmos	135	49	137	50	
Összes tanuló:	374	143	421	132	
	1896.		1897.		
	mindennapi	ismétlő	mindennapi	ismétlő	
Szemere	252	85	252	85	
Eger-Farmos	162	46	162	46	
Összes tanuló:	414	131	414	131	

	1898.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere fioszt. Barbarik Antal	131	121
Szemere leányoszt. Abrakovics Jenő id. hely.	100	-
Eger-Farmos Török István	156	43
Összes tanuló:	387	165

	1899.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere fioszt. Barbarik Antal	140	122
Szemere leányoszt. Abrakovics Jenő id. hely.	93	-
Eger-Farmos Bakos Antal	138	35
Összes tanuló:	371	177

	1900.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere fioszt. Barbarik Antal	132	119
Szemere leányoszt. Abrakovics Jenő id. hely.	97	-
Eger-Farmos Bakos Antal	114	28
Összes tanuló:	343	147

	1901.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere fioszt. Barbarik Antal	127	115
Szemere leányoszt. Abrakovics Jenő id. hely.	92	-
Eger-Farmos Bendzsuch Antal	109	27
Összes tanuló:	328	142

	1902.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere fioszt. Barbarik Antal	119	112
Szemere leányoszt. Abrakovics Jenő id. hely.	85	-
Eger-Farmos Cséka Tihamér	113	38
Összes tanuló:	317	150

	1903.	
	mindennapi	ismétlő
Szemere I-II. vegy.o. Barbarik Antal: st. Kovács B.	115	98
III- VI. fioszt. Abrakovics Jenő id. hely.	64	-
III-VI. leányo. Dluhopolszky Ilona	58	-
Eger-Farmos Cséka Tihamér	116	46
Összes tanuló:	353	144

1904.		
	mindennapi	ismétlő
Szemere I-II. vegy.o. Barbarik Antal	109	100
III- VI. fiaszt. Abrakovics Jenő	69	-
III-VI. leányo.Dluhopolszky Ilona	68	-
Eger-Farmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	71	63
III-VI. oszt. Mlčoch Gizella	58	-
Összes tanuló:	375	163

1905.		
	mindennapi	ismétlő
Szemere I-II. vegy.o. Barbarik Antal	80	-
III- VI. fiaszt. Abrakovics Jenő	90	43
III-VI. leányo. Dluhopolszky Ilona	60	49
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	73	28
III-VI. oszt. Mlčoch Gizella	57	32
Összes tanuló:	360	152

1906.		
	mindennapi	ismétlő
Szemere I-II. vegy.o. Barbarik Antal	90	-
III- VI. fiaszt. Abrakovics Jenő	89	42
III-VI. leányo. Dluhopolszky Ilona	58	55
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	93	30
III-VI. oszt. Mlčoch Gizella	63	26
Összes tanuló:	393	163

1907.		
	mindennapi	ismétlő
Szemere I-II. vegy.o. Barbarik Antal	70	-
III- VI. fiaszt. Abrakovics Jenő	87	41
III-VI. leányo. Dluhopolszky Ilona	65	53
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	92	30
III-VI. oszt. Mlčoch Gizella	65	25
Összes tanuló:	379	149

1908.		
	mindennapi	ismétlő
Szemere I. vegy.o. Barbarik Antal	107	-
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő	78	74
IV-VI. vegy.o. Dluhopolszky Ilona	62	42
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	74	63
III-VI. oszt. Mlčoch Gizella	72	-
Összes tanuló:	393	179

	1909.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal	114	-
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő	87	74
IV-VI. vegy.o. Dluhopolszky Ilona	62	45
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér	65	-
III-VI. oszt. Dravnyik Jenő	93	60
Összes tanuló:	421	179

	1910.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal kántort.	90	-
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő tanító	107	69
III-VI. vegy.o. Dluhopolszky Ilona tnő.	64	65
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér kántortanító	76	63
III-VI. oszt. Dravnyik Jenő tanító	82	-
Összes tanuló:	419	197

	1911.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal kántort.	88	-
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő tanító	115	56
IV-VI. vegy.o. Dluhopolszky Ilona tnő.	68	49
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér kántortanító	75	67
III-VI. oszt. Dravnyik Jenő tanító	86	-
Összes tanuló:	432	172

	1912.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal kántort.	91	-
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő tanító	95	50
IV-VI. vegy.o. Abrakovicsné Dluhopolszky Ilona tnő.	95	47
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér kántortanító	82	63
III-VI. oszt. Dravnyik Jenő tanító	88	-
Összes tanuló:	461	160

	1913.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal kántort.	84	107
II-III vegy.o. Abrakovics Jenő tanító	96	-
IV-VI. vegy.o. Abrakovicsné Dluhopolszky Ilona tnő.	46	-
Egerfarmos I-II.oszt. Cséka Tihamér kántortanító	75	65
III-VI. oszt. Dravnyik Jenő tanító	88	-
Összes tanuló:	389	172

	1914.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere I. vegy.o. Barbarik Antal kántort.	86	107
II-III vegy.o. Abrakovicsné Dluhopolszky Ilona tnő.		
Józsáné Parentézy Sarolta s. tanítónő	98	-
IV-VI. vegy.o. Józsa Rezső	102	129
Egerfarmos I-II. v. oszt. Cséka Tihamér kántortanító	72	63
III-VI. v. oszt. Dravnyik Jenő tanító	87	-
Összes tanuló:	445	299

	1916.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere Barbarik Antal kántort. hsz.		
Józsa Rezső tanító hsz.	-	-
I-III vegy.o. Józsáné Parentézy Sarolta tanítónő	205	74
IV-VI. v. osztályban tanítás nincs		
Egerfarmos I-VI. v. oszt. Cséka Tihamér kántortanító	200	67
Dravnyik Jenő tanító hsz.	-	-
Összes tanuló:	405	141

	1917.	
	mindennapi	ismétlő
Borsodszemere Barbarik Antal kántort. hsz.		
Józsa Rezső tanító hsz.	-	-
I-III vegy.o. Józsáné Parentézy Sarolta tanítónő	209	86
A IV-V. osztályban Erdőssy Gyula káplán	72	-
Egerfarmos I-III. v. oszt. Cséka Tihamér kántortanító	123	63
Dravnyik Jenő tanító hsz.	-	-
A IV- VI. osztályban tanítás nincs		
Összes tanuló:	404	149

	1919.	
	mindennapi	ismétlő
Cséka Tihamér kt. I-II.o.	72	-
Gecsérné Kurdy Erzsébet áll. tnő. III- VI. v. o.	-	-
Drávnnyik Jenő t. hsz.	-	-
Összes tanuló:	72	-

	1929.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	59	20
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	49	-
Drávnnyik Jenő t. V-VI.o.	22	32
Összes tanuló:	130	52

Kuriális nemesek földje

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1931.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	62	25
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	53	-
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	45	7
Összes tanuló:	158	31

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1932.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	52	26
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	60	-
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	59	14
Összes tanuló:	171	40

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1933.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	61	28
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	56	-
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	50	22
Összes tanuló:	167	50

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1934.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	76	35
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	49	34
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	55	-
Összes tanuló:	180	69

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1936.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	57	36
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	71	31
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	43	-
Összes tanuló:	171	67

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1937.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula kt. I-II.o.	58	33
Czirbuszné Péter Ilona tnő. III- IV.o.	62	33
Drávnyik Jenő t. V-VI.o.	46	-
Összes tanuló:	166	66

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1938.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula c. ig.-kt. I-II.o.	54	37
Drávnyik Jenő c. ig.-t V-VI.o.	59	-
Gál Ilona h. tnő. III- IV.o.	47	38
Czirbuszné Péter Ilona tnő betegszabadságon	-	-
Összes tanuló:	160	75

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1939.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula c. ig.-kt. I-II.o.	47	-
Drávnyik Jenő c. ig.-t V-VI.o.	52	36
Schichmann Aranka h. tnő. III- IV.o.	52	33
Összes tanuló:	151	69

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1940.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula c. ig.-kt. I-II.o.	53	40
Drávnyik Jenő c. ig.-t V-VI.o.	38	-
Schichmann Aranka h. tnő. III- IV.o.	52	39
Összes tanuló:	143	79

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1941.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula c. ig.-kt. I-II.o.	51	-
Drávnyik Jenő c. ig.-t V-VI.o.	42	37
Schichmann Aranka h. tnő. III- IV.o.	47	42
Összes tanuló:	140	79

Egerfarmos (Borsod vármegye)	1942.	
	mindennapi	ismétlő
Berényi Gyula ig.-kt. I-II.o.	44	24
Drávnyik Jenő c. ig.-t V-VII.o.	59	-
Schichmann Aranka h. tnő. III- IV.o.	53	27
Összes tanuló:	156	51

7. melléklet:

**Egerfarmos egyházi egyesületei,
olvasókörei a két világháború között⁴⁴⁴**

	1928.	1929.	1931.	1932.	1933.	1934.
Unio Altaris	45	45	36	36	36	36
Sod. S. Rosarii	-	-	-	-	-	-
Sod. SS. Crucis Jesu	704	738	729	715	720	710
Milita SS. Cordis	153	227	210	209	209	197
Sod Mariana	709	710	686	636	636	630
Tertiarii S. Francisci	75	80	72	73	73	73
Congr. Mariana	-	-	50	80	85	93
Katholikus Olvasókör	-	-	-	-	-	-
Katholikus Népszövetség	-	40	50	74	74	53
Katholikus Ifjúsági egyesület	-	-	-	-	-	-
	1936.	1937.	1938.	1939.	1940.	
Unio Altaris	-	-	-	-	-	
Sod. S. Rosarii	360	360	340	350	350	
Sod. SS. Crucis Jesu	-	-	-	-	-	
Milita SS. Cordis	110	110	110	176	176	
Katholikus Olvasókör	-	-	-	-	-	
Katholikus Népszövetség	18	18	14	18	18	
Katholikus Ifjúsági egyesület	-	-	-	-	-	
Katholikus leányegyesület	70	53	45	50	50	
Énekkar	-	32	35	34	34	

⁴⁴⁴ Kerékgyártó József adatgyűjtése.

IRODALOMJEGYZÉK

Rövidítések:

EÉL = Egri Érseki Levéltár, Eger

HL = Hadtörténeti Levéltár, Budapest

HM = Hadtörténeti Múzeum, Budapest

HML = Heves Megyei Levéltár, Eger

BAZML = Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc

MOL = Magyar Országos Levéltár, Budapest

MOL Uc = Magyar Országos Levéltár Urbaria et Conscriptio

MTI = Magyar Távirati Iroda, Budapest

DIV RA = Dobó István Vármúzeum Régészeti Adattár

Sgy. = Saját gyűjtés

- ALBERT Ferenc (szerk.): Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyék leírása. A magyar orvosok és természetvizsgálók Egerben 1868. évben tartott XIII. nagygyűlésük alkalmából. Eger, Érseki Lyeumi könyv és könyomda, 1868.
- A Magyar Szent Korona Országainak Helynévtára. Budapest, 1913.
- BÁLINT Sándor: Ünnepi legendárium. A Mária ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. I. Budapest, 1977. Szent István Társulat.
- BÁN Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár I-II. Budapest, 1989.
- BÁN Péter (közzéteszi): Dézsmajegyzékek 1548. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1981.
- BÁN Péter (közzéteszi): Dézsmajegyzékek 1549. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1988.
- BÁN Péter (szerk.): Heves megye történeti archontológiája (1681-)1687–2000. Eger, 2011. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 14.
- BÁNLAKY József: A magyar nemzet hadtörténelme. Budapest, 1928. Letöltés: <http://mek.oszk.hu/09400/09477>
- BAYERLE Gusztáv: A hatvani szandzsák adóösszeírása 1570-ből. Szerk.: Horváth László. Hatvan, 1998. Hatvany Lajos Múzeum, Füzetek 14.
- BÉL Mátyás: Heves megye ismertetése 1730-1735. Fordította: KONDORNÉ Látkóczy Erzsébet. Szerk.: Bán Péter. Eger, 2001. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 8.
- BENCZE Mihály: Emlékirat 1848/49. évi szabadságharcokról. Debrecen, 1880.
- BENDA Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája III. 1848-1944. Budapest, 1982.
- BERÁNNÉ Nemes Éva – ROMÁN János (összeállította): Források a borsodi és miskolci munkásmozgalom történetéhez II. 1918-1929. Miskolc, 1978.
- BERTHA József – SZANISZLÓ Ferenc: Heves megye tanácsai tisztségviselői 1950-1990. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1991. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai.
- BOGDÁN István: Régi magyar mértékek. Budapest, 1987.

- CSÁNKI Dezső: Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában I. Budapest, 1890.
- CSEH Zita (összeállította): Az 1956-os forradalom és megtorlás Heves megyei dokumentumai. Szerk.: Bán Péter. Eger, 2006. Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 12.
- CSIFFÁRY Gergely: Manufaktúrák és céhen kívüli ipar Heves megyében. Tanulmányok Heves megye történetéből 14. Szerk.: Bán Péter. Eger, 1996.
- CSIFFÁRY Gergely – B. HUSZÁR Éva: Heves megye II. József-kori katonai leírása (1783-1785) Szerk.: Bán Péter – Csiffáry Gergely. Eger, 1999.
- CSIFFÁRY Gergely: Egyszer volt, hol nem volt... (Időjárási események, elemi csapások, ember és állatjárványok, s történeti ökológiai adatok Heves megyében.) Eger, 1999. Kézirat.
- CSIFFÁRY Gergely: Az 1552-es egri várvédő hősök névsora, sorsuk és az egri név = Agria 39. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk.: Petercsák Tivadar – Veres Gábor. Eger, 2003. 239-362.
- CSIFFÁRY Gergely: Az egri végváriak tevékenysége 1548-1596 között. = Agria XLVI. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk.: Veres Gábor. Eger, 2010. 27-91.
- CSIKVÁRI Antal (szerk.): Borsod vármegye. Budapest, 1939.
- DERCSÉNYI Dezső – VOIT Pál (szerk.) Heves megye műemlékei II. Budapest, 1972. Akadémia Kiadó.
- DÉR Dezső – HAJAGOS József (a bevezető tanulmányt írta, az iratokat válogatta és sajtó alá rendezte): Az 1848-49-es I. magyar hadtest iratai. I. kötet: a megalakulástól az 1849. január 4.-i kassai vereségig. A Heves Megyei Levéltár Forráskiadványai 9. Eger, 2002.
- DIÓS István (szerk.): A szentek élete. I-II. Budapest, 1984.
- DOROMBY József vitéz – REÉ László (Szerk.): A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története. Budapest, é.n.
- ENDES Mihály – HARKA Ákos: A Heves-Borsodi síkság gerinces faunája. Tiszai téka 2. Eger, 1987.
- FEKETE Lajos: A hatvani szandzsák 1550. évi összeírása. Jász Múzeum, Jászberény 1968.
- FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára I.-II. Pest, 1851.
- FOJTÁN István: Kandó-mozdonyok. Kandó Kálmán élete és munkássága. Budapest, 1998.
- Főrendházi irományok, 1887. VII. kötet. CCCLXXVII. szám. 5-20.
- B. GÁL Edit: Az Orczy bárók – család- és birtoklástörténeti vázlat. = Agria 36. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk.: Petercsák Tivadar – Veres Gábor. Eger, 2000. 63-100.
- GÖRGEY Artúr: Életem és működésem Magyarországon 1848-ban és 1849-ben. I. Budapest, 1988.
- GUSZMANNÉ Nagy Ágnes (főszerk.): Heves megye kézikönyve. Handbook of Heves County. Szekszárd, 1997. Ceba Kiadó.

- GYÖRFFY György: István király és műve. Budapest, 1983.
- GYÖRFFY György: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III. Budapest. 1987. Akadémiai Kiadó.
- HAJAGOS József: Gyöngyös helyzete és szerepe a szabadságharcban 1849 tavaszán. = Mátrai Tanulmányok. Szerk.: Horváth László. Gyöngyös, 2003. 81-109.
- HÁGEN Katalin: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Egerfarmoson. Szakdolgozat. Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar. Társadalomföldrajzi Intézeti Tanszék. Konzulens: Siskáné dr. Szilasi Beáta. Miskolc, 2007. 1-76.
- HERMANN Róbert: A tiszafüredi fővezérváltás = Fejezetek az 1848-49-es szabadságharc tiszafüredi eseményeiből. Szerk.: Füvessy Anikó. Tiszafüredi Tanulmányok 4. Szolnok, 2000. 31-104.
- HERMANN Róbert: Gáspár András honvéd tábornok = Kecskemétiak a szabadságharcban IV. Szerk.: Székelyné Körösi Ilona. Kecskemét, 2002. 9-78.
- B. HUSZÁR Éva: Magyarország úthálózatának áttekintése és Heves megye útviszonyai a XVIII. század végén. = Archivum 13. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Szerk.: Bán Péter és Csiffáry Gergely. Eger, 1994. 5-31.
- B. HUSZÁR Éva: Heves megye helyneveinek vizsgálata. = Zounuk 15. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltár Évkönyve. Szerk.: Zádorné Zsoldos Mária. Szolnok, 2000. 9-94.
- B. HUSZÁR Éva: Heves megye elpusztult falvai. = Historia est... (Írások Kovács Béla köszöntésére). Szerk.: Csiffáry Gergely. Eger 2002. 189-277.
- JOÓ Tibor: Adalékok a sátoraljaújhelyi volt pálos-piarista templom, kolostor és berendezései történetéhez. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 11. Szerk.: Bodó Sándor és Zádor Tibor. Miskolc, 1972. 145-187.
- KERÉKES László: Életképek a harmincas évek egészségügyi és népjóléti gondozásának történetéből. = Orvostörténeti Közlemények. Szerk.: Antall József. Budapest, 1987. 241-252.
- KISS Lajos: Földrajzi nevek etimológiai szótára. A–K I. kötet Budapest, 1988. Akadémia Kiadó.
- KOMJÁTHY István: Mondák könyve. Budapest, 1955.
- KONDORNÉ Látkóczki Erzsébet (válogatta, fordította, bevezetéssel, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette): Árpád-kori oklevelek a Heves Megyei Levéltárban. A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 4. Szerk.: Bán Péter. Eger, 1997.
- KOVÁCS Béla: Elpusztult középkori kolostorok Heves megyében = Az Egri Múzeum Évkönyve 4. Szerk.: Bakó Ferenc. Eger, 1966. 71-98.
- KOVÁCS Béla: Románkori templomok feltárása Heves megyében = Az Egri Múzeum Évkönyve 5. Szerk.: Bakó Ferenc. Eger, 1967. 35-64.
- KOVÁCS Béla (összeállította): Magyarország történeti statisztikai helységnévtára. 1. Heves megye. Budapest, 1991. Központi Statisztikai Hivatal.
- KOVÁCS Béla (közvettes): Az egri egyházmegye plébániái és filiái a XVIII. század második felében a Pfarr-Topographie alapján. Az egri egyházmegye történetének forrásai 8. Eger, 2003.
- KOVÁCS Béla: Egerfarmos két régi kömléke. = Egerfarmosi Hírmondó 2005. 3.

szám. 6-7.

- KOVÁCS Béla: A keresztleetlen csecsemők eltemetésének szokása Heves, Külső-Szolnok és Borsod vármegyékben a XVIII. században. = *Agria* XLII. Szerk.: Petercsák Tivadar és Veres Gábor. Eger, 2006. 355-364.
- KOZÁK Károly: Borsod megye egyenes szentélyzáródású középkori templomai. = *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 5. Szerk.: Komáromy József. Miskolc, 1965. 223-258.
- KRISTÓ Gyula (főszerk.): *Korai magyar történeti lexikon* (9-14. század) Budapest, 1994.
- LÁSZLÓ Károly: *Katonai életemből*. I. Füzet. 1848. szeptember 25. - 1849. április 24-ig. Budapest, 2001.
- LOVÁSZ Emese: Újabb adatok Borsod-Abaúj-Zemplén megye 5-6. századi történetéhez. Az egerlövői temető. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak szentesi találkozóján elhangzott előadások. = *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve*, 1984/85. Szeged, 1991.
- *Magyar Statisztikai Közlemények* 71. kötet. Az 1920. évi népszámlálás II. Budapest, 1925.
- MAZÁNYI Judit (szerk.): *Mozaikkockák egy pályaképhez*. = Kandó Gyula (1908–1968). A festőművész hagyatékának bemutatása. PMMI kiadványai. Kiállítási katalógusok 5. Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 2003. 4-9.
- MÁRIÁSSY János: *Visszaemlékezések az 1848-49. évi szabadságharc alatt végzett szolgálataimra*. Budapest, 1999.
- MIHALIK Béla Vilmos: *Felekezeti konfliktusok a poroszlói Tisza-tájon az 1730-1740-es években*. = *Agria* 46. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk. Veres Gábor. Eger, 2010. 123-156.
- MOLNÁR Mária: *A gimnázium szerepe egy paraszti közösség társadalmi mozgásában. Esettanulmány, Mezőkövesd, 1911-1944*. = *Néprajzi Közlemények* 31. Budapest, 1989.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. I. Pest, 1857.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. IV. Pest, 1858.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. VI. Pest, 1860.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. XII. Pest, 1865.
- NAGY József: *A szocializmus építése Heves megyében (1945-1969)*. Eger, 1970.
- NOVÁKI Gyula – BARÁZ Csaba – DÉNES József – FELD István – SÁRKÖZY Sebestyén: *Heves megye várai az őskortól a kuruc korig. Magyarország várainak topográfiája* 2. *Castrum Bene Egyesület – Bükki Nemzeti Park Igazgatósága*. Budapest – Eger, 2009.
- NYAKAS Miklós: *A hajdúváros pusztulásától a jobbágyfelszabadításig 1717-1848 Fejezetek Polgár történetéből*. *Hajdúsági Közlemények* 2. 1974.

- OROSZ Ernő: Heves és volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai, Eger, 1906.
- PELLE Béláné (közzéteszi): Heves megye földrajzi nevei. II. A füzesabonyi járás. Budapest. 1975. A Magyar Nyelvtudományi Társaság kiadványai.
- PESTY Frigyes: Borsod vármegye leírása 1864-ben. Sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: Tóth Péter. Documentatio Borsodiensis 5. Herman Ottó Múzeum. Miskolc, 1988.
- PETERCSÁK Tivadar: Paraszti közbirtokosságok, legeltetési társulatok Heves megyében. = Agria 36. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. Szerk.: Petercsák Tivadar és Veres Gábor. Eger, 2000. 241-278.
- PETERCSÁK Tivadar: Nemesi közbirtokosság Heves megyében. = Historia est... (Írások Kovács Béla köszöntésére). Szerk.: Csiffáry Gergely. Eger 2002. 359-372.
- PINTÉR János: Az egri főkáptalani uradalom mezőgazdálkodása az 1928-1929. évben. = A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1969-1970. Szerk.: Balassa Iván. Budapest, 1970. 307-330
- SOÓS Imre: Heves megye községei 1867-ig. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1975.
- SOÓS Imre: Az egri egyházmegyei plébániák történetének áttekintése. Budapest, 1985. Szent István Társulat.
- SUGÁR István: Az elemi iskola népoktatás Heves megyében 1770-1775 között. Archivum 1. A Heves Megyei Levéltár Közleményei. Szerk.: Kovács Béla. Eger, 1973. 49-84.
- SUGÁR István (feltárta és összeállította): Bűbájosok, ördöngösök, boszorkányok Heves és Külső-Szolnok vármegyékben. Budapest, 1987.
- SZABÓ Ferenc: Borsod megye Árpád-kori templomai. = A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudomány-Egyetem Művészettörténeti és Kereszténységészeti Intézetének dolgozatai. 39. szám. Miskolc, 1936.
- SZABÓ János Győző: Árpád-kori falu és temetője Sarud határában I. = Az Egeri Múzeum Évkönyve 11-12. Szerk.: Bakó Ferenc. Eger, 1973-1974. 21-74.
- SZABÓNÉ ÚRI Éva: A mezőgazdasági termelőségvetkezetek iratai a Heves Megyei Levéltárban 1948-1990-ig (1999.) Szerk.: Bán Péter. Eger, 2001.
- SZAKÁLY Ferenc: Magyar nemesség a 17. századi hódoltságban. Magyarország társadalma a török kiűzésének idején. = Discussiones Neogradienses 1. Szerk.: Szvircsek Ferenc. Salgótarján, 1984. 25-39.
- SZANISZLÓ Ferenc (készítette): Heves megye közigazgatási és területváltozásai 1876-1990. Szerk. Bán Péter. Eger, 2002. A Heves Megyei Levéltár segédletei 10.
- SZÁNTÓ Imre: A katolikus népoktatás helyzete Heves megyében a canonica visitációk tükrében 1750—1850. = Az Egeri Pedagógiai Főiskola Évkönyve Eger, 1957. 151-210.
- SZEDERKÉNYI Nándor: Heves vármegye története. III. Eger, 1891.
- SZEDERKÉNYI Nándor: Heves vármegye története. IV. Eger, 1893.
- SZEGŐFI Anna – G. JAKÓ Mariann: Borsod megyei egyesületek adattára. Borsod Megyei Levéltári Füzetek 50. Miskolc, 2007.
- SZEKERES László: Hajdújárás-„Kövágó” (Egy Árpád-kori templomrom Szabadka

határában) = A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára. Szerk.: Lőrinczy Gábor. Szeged, 1994. 463-472.

- SZÉKELYNÉ Kőrösi Ilona (a szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta, szerkesztette): Kecskeméti a szabadságharcban III. Tizenkét hónap. Dékány Rafael a 25. honvéd zászlóaljról. Kecskemét, 2004.
- VÁLYI András: Magyar országnak leírása. I. Buda, 1796.

TARTALOMJEGYZÉK

Tisztelt Olvasó!	7
Gondolatok a falukutatás elé	9
Egerfarmos földrajzi környezete	12
Régészeti emlékek a község területén	15
KORAI ÉVSZÁZADOK	17
Faluszerveződés a vizek védelmében	17
Farmos románkori kápolnája	22
Birtokviszonyok a tatárjárás után	25
Szőke puszta: a középkori falu	30
Kandók a magyar középkorban	31
A hódoltság másfél évszázada	34
Egytelkes birtokosok faluja	40
Szőke puszta: egy vallásháború és vértanúja	43
KURIÁLIS FALU AZ EGER PATAK MENTÉN	47
Az újkori birtokviszonyok kialakulásának kora	47
Az Atkár Szalay család	55
Szőke puszta: a boszorkányper	62
Az egerfarmosi Kandók	63
Az egerfarmosi ágyúcsata	73
AZ EGYHÁZ TÖRTÉNETE EGERFARMOSON	83
A templom újkori fejlődése	83
A harangok és az orgona története	88
Szakrális emlékek a falu területén	92
A község temetője	96
AZ OKTATÁS FEJLŐDÉSE	99
NÉPELET, HAGYOMÁNY, SZOKÁSREND	105
A családi élet eseményei	105
Hétköznapiak és ünnepek a településen	111
A POLGÁROSODÁS ÉVSZÁZADA	115
Fornostól Egerfarmosig	115
A Brezovay-Oláh család	117
A vasúti közlekedés kiépülése	123
A legnagyobb Kandó: Kálmán, a feltaláló	127
Falufejlődés a dualizmus idején	134
A családi gazdaságok kialakulása	144

Két háború árnyékában	146
Kandók a XX. században.....	157
A TANÁCSRENDSZER KIÉPÜLÉSE.....	169
A világháború és annak következményei.....	169
Képek a tanácskorszakból.....	171
A rendszerváltás évtizedei	175

Mellékletek

1. melléklet: Egerfarmos filia klerikusai parochusok, administratorok, cooperatorok, káplánok.....	179
2. melléklet: Cooperatorok (együttműködő, munkatárs, segítő) és káplánok a parochusok segítői	180
3. melléklet: Farnos filia patrónusai	183
4. melléklet: Egerfarmos vallási megoszlása az egri érseki sematizmusok adatai alapján.....	184
5. melléklet: Egerfarmosi egyházi iskola tanítói és tanulói	201
6. melléklet: Iskolai tanulók létszáma Mezőtárkányon és Eger-Farnos filiában ...	204
7. melléklet: Egerfarmos egyházi egyesületei, olvasókörei a két világháború között	212

Irodalomjegyzék.....	213
----------------------	-----



KANDÓ KÁLMÁN

1869 – 1931



DARÁNYI IGNÁC TERV



ÚJ MAGYARORSZÁG
VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAM
2007-2013



Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap: a vidéki területekbe beruházó Európa